P
payel

İNSANDAKİ YIKICILIĞIN KÖKENLERİ

İkinci Kitap

2. basım

Çeviren: Şükrü Alpagut

ERICH FROMM

PAYEL YAYINLARI : 72
Bilim Kitapları : 24

ISBN: (cilt II):975-388-068-5
ISBN (takım): 975-388-049-9

Dizgi : Payel Yayınevi
Dizgi operatörü : Filiz Koçer
Düzelti : H. Necmi Öztürk-Filiz Koçer
Baskı : Özal Matbaası
Kapak filmleri : Ebru Grafik
Kapak baskısı : İpomet Matbaası

ERICH FROMM

İNSANDAKİ YIKICILIĞIN KÖKENLERİ
II

İngilizce aslından çeviren
ŞÜKRÜ ALPAGUT

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Yapıtın özgün adı: The Anatomy of Human Destructiveness

•

İngilizce ilk basım: Ağustos 1973 (A.B.D.)

•

Türkçe ilk basım: Mart 1985

•

İkinci basım: Nisan 1995

Kapak resmi: Diego Rivera

İÇİNDEKİLER

11

KIRICI SALDIRGANLIK: ZALİMLİK VE YIKICILIK

GÖRÜNÜR YIKICILIK

ÇOĞU gözlemciye sık sık insanın doğuştan yıkıcı hareketlerinin kanıtları olarak görünen bazı derine gömülü, arkaik (çok eskiye ait) deneyimler, yıkıcılıktan çok farklıdır. Bu deneyimler yıkıcı hareketlere yol açmakla birlikte, bunların güdüsünün yıkma tutkusu olmadığını daha derinlemesine bir çözümleme ortaya koyabilir.

Bunun bir örneği, çoğu kez "kana susamışlık" olarak adlandırılan kan dökme tutkusudur. Kılgısal amaçları yönünden, bir kişinin kanını akıtmak o kişiyi öldürmek demektir; bu nedenle de "öldürme" ile "kan akıtma" eşanlamlıdır. Ne var ki, öldürme hazzından apayrı, arkaik bir kan dökme hazzının bulunup bulunamayacağı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Derin, arkaik bir deneyim düzeyinde, kan çok özel bir maddedir. Hemen her zaman, kan yaşamla ve yaşam gücüyle bir tutulmuştur ve bedenden doğan üç kutsal maddeden birisidir. Öteki iki kutsal madde ersuyu ve süttür. Ersuyu erkeği anlatıma kavuştururken, süt de dişiyi ve anne yaratıcılığını anlatıma kavuşturur ve bu maddelerin her ikisi de birçok tapımda ve kuttörende kutsal sayılmıştır. Kan, erkek ile dişi arasındaki farklılığı aşar. En derin deneyim katmanlarında, kişi, kan akıtarak, yaşam-gücünü büyüsel bir biçimde ele geçirir.

Kanın dinsel amaçlarla kullanıldığı çok iyi bilinmektedir. İbrani tapınaklarındaki din adamları, ayinin bir parçası olarak kesilen hayvanların kanını çevreye serperlerdi. Aztek dinadamları, tanrılarına, kurbanlarının

hâlâ çarpan yüreklerini sunarlardı. Birçok kuttörensel görenekte, kardeşlik, ilgili kişilerin kanları birbirine karıştırılarak simgesel biçimde onaylanır.

Kan "yaşam özsuyu" olduğu için, kan içme eylemi, birçok durumda, kişinin kendi yaşam enerjisini artırması olarak algılanmıştır. Seres için yapılan kuttörenlerde olduğu gibi, Bak, kuttörenlerinde de çiğ hayvan etinin kanla birlikte yenmesi, kutsal ayinin bir bölümünü oluşturuyordu. Girit'te yapılan Diyonisos şölenlerinde, insanlar, canlı hayvanın etini dişleriyle koparırlardı. Birçok yeraltı tanrısı ve tanrıçası için de böylesi dinsel törenler yapılıyordu (J. Bryant, 1775). J. G. Bourke, Hindistan'ı ele geçiren Ariler'in, yerli Dasyu Hintlileri'ni çiğ insan ve hayvan eti yedikleri için hor gördüklerinden ve duydukları doğal tiksinmeyi, onlara "çiğ et yiyiciler"[1] adını vererek dile getirdiklerinden söz etmektedir. Varlığını bugün de sürdüren ilkel boylarda (tribü'lerde) bulunduğu bildirilen görenekler, bu kan içme ve çiğ et yeme töreniyle çok yakından bağlantılıdır. Bazı dinsel törenlerde, bir insanın kolundan, bacağından ya da göğsünden ısırarak bir parça koparmak, Kuzeybatı Kanada'da yaşayan Hamatsa Kızılderilileri'nin görevidir.[2] Kan içmenin insanı bağlılığa kavuşturduğu sanısına, yakın dönemlerde bile rastlanabilir. Çok korkan birisine, korkusundan kurtulmasını sağlamak için, o anda kesilmiş bir güvercinin hâlâ çarpan yüreğini yedirmek, Bulgarlar'ın bir geleneğiydi (J.G. Bourke, 1913). Çok gelişmiş bir din olan Roma Katolik Mezhebi'nde bile, İsa'nın kanı olarak kutsanan şarabı içmek gibi arkaik bir uygulamaya rastlıyoruz. Bu töreni, yaşamın olumlanması ve bir bağlılık anlatımı değil de yıkıcı tepilerin bir anlatımı saymak, basitleştirici bir çarpıtma olur.

Kan dökme, çağdaş insana, yıkıcılıktan başka bir şey değilmiş gibi görünür. Kuşkusuz, "gerçekçi" bir açıdan bakıldığında olan budur; ama yalnız eylemin kendisi değil, en derin ve arkaik deneyim katmanlarındaki

---

[1]Canlı bir hayvanın etini yemekten oluşan bu kuttörenin ne zamana kadar sürmüş olabileceği, canlı bir hayvandan et yeme töresine getirilen yasağın, Nuh tarafından (ve onun aracılığıyla tüm insanlık tarafından) benimsenen yedi aktöresel davranışın kuralı arasında yer aldığı belirtilen bir Talmud geleneğinden anlaşılabilir.

[2]1889'da Newcastle-upon-Tyne'de toplanan *Britanya Bilimi İlerletme Derneği'nin Tutanakları*'nda yer alan, Kuzeybatı Kanada Kızılderilileri üzerine rapor (aktaran J. G. Bourke, 1913).

anlamı da göz önüne alınacak olursa, bambaşka bir sonuca ulaşılabilir. Kişi, kendi kanını ya da bir başkasının kanını akıtarak, yaşam gücüyle ilişkide bulunur; bu, başlı başına, arkaik düzeyde kendinden geçirici bir deneyim olabilir ve tanrılara sunulduğu zaman, en kutsal bağlılığı sergileyen bir eylem olabilir; bu eylemin güdüsünün yok etme özlemi olması gerekmez.

Yamyamlık olgusu için de benzer yorumlar yapılabilir. İnsanın doğuştan yıkıcılığı yönünde savlar öne sürenler, kuramlarını kanıtlayacak önemli bir dayanak olarak sık sık yamyamlığı kullanmışlardır. Bu kişiler, Choukoutien mağaralarında alt bölümü delinerek beyinleri çıkarılmış kafataslarının bulunmuş olması gerçeğini ortaya sürüyorlar. Öldürenlerce tadının çok sevildiği öne sürülen beyni yemek için bu hareketin yapıldığı yolunda yorumlar getirilmiştir. Çağdaş tüketicinin görüşüne belki daha uygun düşmesine karşın, bu da bir olasılıktır kuşkusuz. Daha yerinde bir açıklama ise, beynin büyüsel-kuttörensel amaçlarla kullanıldığıdır. Daha önce belirtildiği üzere, Pekin Adamı kafatasları ile Monte Circeo'da bulunan ve nerdeyse Pekin Adamı'ndan yarım milyon yıl sonrasına ait olan kafatasları arasında güçlü bir benzerlik gören A.C. Blanc (1961) bu tutumu benimsemiştir. Eğer bu açıklama doğruysa, kuttörensel yamyamlık ile kuttörensel kan içme ve kan dökme için de aynı şey geçerlidir.

Kuşkusuz son yüzyıllarda, kuttörensel olmayan yamyamlık "ilkel" halklar arasında sık rastlanan bir uygulamaydı. Bugün de varlığını sürdüren avcı-yiyecek toplayıcıların karakterleri hakkında bildiğimiz ya da tarihöncesi avcı-yiyecek toplayıcılar hakkında varsayım olarak öne sürebileceğimiz tüm verilere dayanarak diyebiliriz ki, bu avcı-yiyecek toplayıcılar katil değillerdi ve yamyam olmaları da pek olası değildir. Mumford'ın özlü bir anlatımla belirttiği gibi: "Nasıl ki ilkel insan bizim sergilediğimiz kitlesel zalimlik, işkence ve yok etme gösterilerini yapabilecek durumda değildiyse, yemek için insan öldürme suçunu da işlememiş olabilir" (L. Mumford, 1967).

Buradaki sözler, yıkıcı davranışların ardında yatan dinsel ve yıkıcı-olmayan güdüleri kavramak yerine, tüm böylesi davranışları bir yıkıcılık içgüdüsünün sonucu olarak gören aceleci açıklamaya karşı bir uyarı olarak anlaşılmalıdır. Bu sözlerin amacı, şimdi ele alacağımız gerçek zalimlik ve yıkıcılık patlamalarını önemsizmiş gibi göstermek değildir.

KENDİLİĞİNDEN BİÇİMLER

Yıkıcılık[3] iki biçimde ortaya çıkar: kendiliğinden ve karakter yapısına bağlı biçimde. Birincisiyle anlatmak istediğim, her zaman anlatıma kavuşturulmasalar da karakterde sürekli olarak bulunan yıkıcı özelliklerin tersine, olağandışı koşulların harekete geçirdiği uyuşuk durumdaki (bastırılmış olmaları gerekmez) yıkıcı tepilerin patlamasıdır.

Tarihsel Kayıtlar

Kendiliğindenmiş gibi görünen yıkıcılık biçimlerine ilişkin en bol —ve en dehşet verici— belgeler uygar tarih kayıtlarında bulunur. Savaş tarihi, kurbanları erkekler, kadınlar ve çocuklar olan acımasız ve ayrım gözetmeyen bir öldürme ve işkence tutanağıdır. Bu olayların birçoğu, ne geleneksel etmenlerin ne de içtenlikli ahlâksal etmenlerin hiçbir engelleyici rol oynamadığı yıkım çılgınlıkları izlenimi vermektedir. Öldürme, yıkıcılığın en ılımlı dışavurumuydu. Ama çılgınlıklar burada durmuyordu: erkekler hadım ediliyor, kadınların karınları deşiliyor, hükümlüler çarmıha geriliyor ya da aslanların önüne atılıyordu. İnsanın düşlem gücüyle tasarlayabileceği hemen hiçbir yıkıcı eylem yoktur ki, yine yine uygulanmış olmasın. Bölünme sırasında yüzbinlerce Hindu ile Müslüman'ın birbirlerini kırdıkları Hindistan'da ve 1965'teki antikomünist temizlik hareketi sırasında, çeşitli kaynaklara göre, dört yüz bin ile bir milyon arasında gerçek ya da zanlı Komünist'in birçok Çinli'yle birlikte toplu kırıma uğratıldığı (M. Caldwell, 1968) Endonezya'da aynı çılgınlığa tanık olduk. İnsan yıkıcılığının dışavurumları konusunda daha ayrıntılı bir tanımlama yapmak için daha ileri gitmeye gerek duymuyorum: Sözgelimi, Dr. Freeman (1964) gibi yıkıcılığın doğuştan geldiğini kanıtlamak isteyenler, bu dışavurumları çok iyi biliyorlar ve ayrıca, sık sık da alıntı olarak aktarıyorlar.

Yıkıcılığın nedenlerine gelince, bunları, sadistliğe ve ölüseverliğe ilişkin tartışmamızda ele alacağız. Burada bu patlamalara değinmemin

---

[3]Burada "yıkıcılık" terimini, hem asıl yıkıcılığı ("ölüseverlik") hem de daha sonra belirteceğimiz bir ayrım olan sadistliği kapsayacak biçimde kullanıyorum.

nedeni, sadist ve ölüsever karakter örneğinde olduğu gibi, karakter yapısına bağlı olmayan yıkıcılığa örnekler vermektir. Ama bu yıkıcı patlamaların kendiliğindenliği, hiçbir neden olmadan patlak vermeleri anlamında değildir. Birincisi, her zaman bunları kışkırtan dış koşullar vardır; örneğin savaşlar, dinsel ya da siyasal çatışmalar, yoksulluk, kişinin aşırı ölçüde sıkılması ve kendini önemsiz duyumsaması bu dış koşullardandır. İkincisi, öznel nedenler vardır: Hindistan'da olduğu gibi, ulusal ya da dinsel anlamda aşırı küme özseverliği, Endonezya'nın bazı bölgelerinde olduğu gibi kendinden-geçme durumuna yatkınlık. Birdenbire boy gösteren şey insan doğası değil, birtakım süreğen koşulların beslediği ve beklenmedik yaralayıcı olayların harekete geçirdiği yıkıcı gizilgüçtür. Göründüğü kadarıyla, söz konusu kışkırtıcı etmenler olmaksızın bu topluluklardaki yıkıcı enerjiler uyuşuk durumdadır ve yıkıcı *karakter*'de olduğu gibi sürekli etkinlik gösteren bir enerji kaynağı değildir.

Kinci Yıkıcılık

Kinci yıkıcılık, bir kişiye ya da özdeşleştiği topluluğun üyelerine çektirilen yoğun ve haksız acıya gösterilen kendiliğinden bir tepkidir. Olağan savunucu saldırganlıktan iki bakımdan ayrılır: (1) zarar verildikten *sonra* meydana gelir, bu yüzden de *tehdit edici* bir tehlikeye karşı bir savunma değildir; (2) çok daha büyük bir yoğunluktadır ve sık sık zalim, kana susamış, doyurulmaz niteliktedir. Kinin bu özel niteliği, "öç ateşi" terimiyle dilde de anlatımını bulur.

Gerek bireyler, gerekse topluluklar arasında kinci saldırganlığın ne denli yaygın olduğunu vurgulamaya pek gerek yoktur. Dünyanın hemen hemen her yerinde —Doğu ve Kuzeydoğu Afrika'da, Yukarı Kongo'da, Batı Afrika'da, Kuzeydoğu Hindistan, Bengal, Yeni Gine ve Polinezya'daki birçok sınır boyları arasında, (yakın zamanlara kadar da) Korsika'da— bu saldırganlığa bir kurum olarak kan davası biçiminde rastlıyoruz. Bu tür saldırganlık Kuzey Amerika yerlileri arasında da yaygındı (M.R. Davie, 1929) Kan davası, insanlarından birisi öldürülmüşse, öldüren birimin bir üyesini öldürmek zorunda olan bir aile, oymak ya da boyun üyesinin üstüne düşen kutsal bir görevdir. Katilin ya da bağlı ol-

duğu kümenin cezalandırılmasıyla suçun bedelinin ödetildiği basit cezalandırmanın tersine, kan davası olgusunda saldırganın cezalandırılması, öldürme olayları zincirini sona erdirmez. Cezalandırıcı öldürme eylemi, cezalandırılan kümenin üyelerinin, sıra kendilerine gelince, cezalandıranı cezalandırmalarını gerektiren ve *sonuna kadar* böyle sürüp giden yeni bir öldürme eylemini temsil eder. Kuramsal olarak, kan davası bitimsiz bir öldürme olayları zinciridir ve bazen gerçekten de ailelerin ya da daha büyük toplulukların sönmesine yol açar. Daha savaşın anlamını bilmeyen Grönlandlılar gibi çok barışçı topluluklarda bile —ayrıksı olmakla birlikte— kan davasına rastlanabilir, ama Davie'nin yazdığı gibi: "Bu uygulama ancak çok az gelişmiştir ve anlaşıldığı kadarıyla, görev, mutlaka tüm ağırlığıyla sağ kalanların omuzlarına binmez" (M.R. Davie, 1928).

Yalnız kan davası değil, —ilkelinden modernine— tüm cezalandırma biçimleri öç almanın bir anlatımıdır (K.A. Menninger, 1968). Bunun klasik örneği, Eski Ahit'teki *dişediş yasası*'dır. Güdülen amaç, "binlerce insanın esirgenmesi, haksızlık, adaletsizlik ve günahların bağışlanması" ilkeleri de eklenerek geleneksel anlayışın körletilmesine yönelikmiş gibi görünse bile, kötü bir hareketin üçüncü ve dördüncü kuşağa kadar cezalandırılacağı tehdidi de buyruklarına boyun eğilmeyen bir tanrının öcünün anlatımı olarak görülmelidir. Birçok ilkel toplumda da —örneğin, "Eğer bir insanın kanı dökülürse, bu kanın yerde kalmaması gerekir" yolunda bir yasaları bulunun Yakutlar'da— aynı düşünceye rastlanabilir. Yakutlar'da, öldürülen kişinin çocukları, dokuzuncu kuşağa kadar öldürenin çocuklarından öç alıyorlardı (M.R. Davie, 1929).

Kan gütme ve ceza hukukunun, kötü olmakla birlikte, toplumsal istikrarın sürdürülmesinde belli bir toplumsal işleve de sahip oldukları yadsınamaz. Bu işlevin yerine getirilmediği durumlarda, yakıp kavurucu öç arzusunun kesin egemenliği görülebilir. Nitekim, pek çok Alman'ı yönlendiren güdü, 1914-18'de savaşın yitirilmesinden ileri gelen ya da daha belirgin biçimde Versailles barış andlaşmasındaki somut koşulların, özellikle de savaşın tek sorumluluğunu Alman hükümetinin yüklenmesi gerektiği yolundaki isteğin adaletsizliğinden ileri gelen öç alma arzusuydu. Gerçek ya da uydurma kırımların en yeğin öfke ve öç duygularını tutuşturabileceği, olaylarla saptanmıştır. Hitler, Çekoslavakya'ya sal-

dırmadan önce, bu ülkedeki Alman azınlıklara kötü davranıldığı savını propagandasının odağı yaptı; 1965'te Endonezya'da yapılan toptan insan kıyımını, Sukarno'ya karşıt bazı generallerin bazı organlarının kesilerek sakat bırakıldıkları söylentisi başlattı. Hemen hemen iki bin yıl süren öç susuzluğunun bir örneği, İsa'nın sözde Yahudiler'ce idam edilmesine gösterilen tepkidir; "İsa'nın katilleri" haykırışı, geleneksel olarak, amansız Yahudi düşmanlığının ana kaynaklarından birisi olmuştur.

Öç neden böylesine derine kök salmış ve yeğin bir tutkudur? Bu konuda ancak bazı yorumlar getirebilirim. İlk olarak, öcün bir anlamda büyüsel bir eylem olduğu görüşünü ele alalım. Kıyım suçunu işleyen kişinin yok edilmesiyle, bu kişinin davranışı büyüsel olarak ortadan kaldırılır. Çarptırıldığı cezayla "suçlunun hesap verdiği" söylenerek, bugün de bu kanı dile getirilir; en azından kuramsal olarak, cezalandırılan kişi, hiç suç işlememiş birisi gibidir. Öcün büyüsel bir ödünleme olduğu söylenebilir; ama bunun böyle olduğunu varsaysak bile, bu ödünleme isteği neden böylesine yeğindir? Belki de insan, ilksel nitelikte bir adalet duygusuyla donatılmıştır; bu, derine kök salmış bir "varoluşsal eşitlik" duygusunun varlığından ileri gelebilir: hepimiz birer anneden doğduk, bir zamanlar güçsüz çocuklardık ve hepimiz öleceğiz.[4] İnsan, sık sık, başkalarının kendisine verdikleri zarara karşı kendini savunamazsa da, duyduğu öç arzusuyla, o zararın verildiğini büyüsel biçimde yadsıyarak her şeyin üstüne sünger çekmeyi dener (İmrenmenin[5] kökeni de aynıymış gibi görünmektedir. Kâbil, kardeşi kabul görürken kendisinin reddedilmesi gerçeğine katlanamıyordu. Bu red keyfi nitelikteydi ve bunu değiştirmek Kâbil'in elinde değildi; bu köklü adaletsizlik öyle bir kıskançlık duygusu uyandırdı ki, eşitlik ancak Habil'in öldürülmesiyle sağlanabilirdi.). Ama öç duygusunun nedeni, bunu aşan bir şey *olmalıdır.* Göründüğü kadarıyla, Tanrı ya da laik yetkililer başarısız oldukları zaman insan, adaleti kendi ellerine almaktadır. Sanki insan, içindeki öç tutkusuyla, kendini Tanrı ve öç melekleri rolüne yükseltmektedir. Öç eylemi, işte bu özyücelmeden dolayı, insanın en büyük anı olabilir.

Bazı başka yorumlarda da bulunabiliriz. Bedensel yönden sakatlama, hadım etme ve işkence gibi zulümler, bütün insanlarda ortak olan vic-

---

[4]*Venedik Taciri*'nde (III, i) Shylock, bu ilksel eşitlik duygusunun güzel ve canlı bir anlatımını veriyor.

[5]Karş. G.M. Foster (1972).

danın enaz gereklerini ayaklar altına alır. Böylesi insanlıkdışı eylemleri işleyenlere karşı öç tutkusunu, bu ilksel vicdan mı harekete geçirmektedir? Ya da bu, ayrıca, kişinin kendi yıkıcılığının bilincine karşı yansıtma aracılığıyla yaptığı bir savunma —yıkıcı ve zalim olan ben değilim, onlar— olabilir mi?

Bu sorulara yanıt bulmak için, öç olgusu konusunda daha başka incelemelerin yapılması gereklidir.

Ama buraya kadar yapılan yorumlar, öç tutkusunun, bütün insanlarda var olduğunu düşündürecek kadar köklü olduğu yolundaki görüşü destekler görünmektedir. Yine de bu varsayım gerçeklere uygun düşmemektedir. Bu tutku gerçekten yaygın olmakla birlikte, yeğinlik derecesi büyük farklılıklar göstermektedir; öyle ki, bazı kültürler[6] ve bireyler bu tutkunun ancak çok silik izlerine sahipmiş gibi görünmektedirler. Bu farklılığı açıklayan etmenler var olmalıdır. Böylesi bir etmen, kıtlık-bolluk karşıtlığıdır. Yaşama güven duyan ve yaşamaktan hoşlanan, maddesel kaynakları çok bol olmasa bile darlığa yol açmayacak kadar yeterli olan kişi —ya da grup—, kayıplarını hiçbir zaman karşılayamayacağından korkan, kaygılı, istifçi bir kişiye oranla, zararın onarımı için daha az istek duyacaktır.

Şu kadarı belli bir olasılık payıyla belirtilebilir: Öç susuzluğu bir çizgi üzerinde gösterilebilir; bu çizginin bir ucunda, hiçbir şeyden dolayı içinde öç arzusu uyanmayan kişiler vardır; bunlar, Budizm'de ya da Hıristiyanlık'ta tüm insanlık için ülkü sayılan bir gelişme düzeyine ulaşmış kişilerdir. Öteki uçta, en ufak bir zarardan dolayı bile yoğun bir öç açlığı duyan kaygılı, biriktirici ya da aşırı ölçüde özsever bir karaktere sahip kişiler bulunacaktır. Birkaç dolarını çalan bir hırsızın şiddetle cezalandırılmasını isteyen bir adam; bir öğrenci tarafından hafife alınan ve bu nedenle, iyi bir iş için bu öğrenciyi salık vermesi istendiğinde öğrenci hakkında olumsuz görüş bildiren bir öğretim üyesi; ya da bir satıcının "yanlış" davranışına maruz kalan ve yönetime şikayette bulunarak bu satıcının işten atılmasını isteyen bir müşteri bu tipe örnek gösterilebilir. Bu olayları göz önüne aldığımızda, öcün sürekli bir özellik olarak hep var olduğu bir karakterle karşılaşırız.

---

[6]Sözgelimi, Cilt I, Bölüm 8'de tartışılan sistem A ve sistem B kültürleri arasındaki karşıtlık.

Esrik Yıkıcılık

Güçsüzlüğünün ve soyutlanmışlığının ayırdında olmaktan acı çeken insan, kendinden-geçme durumuna benzeyen bir esrime ("vecde gelme") durumu gerçekleştirerek varoluşsal yükünü omuzlarından atmaya, böylece de kendi içinde birliğe ve doğayla birliğe yeniden ulaşmaya çabalayabilir. Bunu gerçekleştirmenin birçok yolu vardır. Çok kısa süren böyle bir durumu, cinsel eylem yoluyla doğa sağlar. Bu yaşantının, eksiksiz yoğunlaşma ve anlık kendinden-geçişin doğal ilk örneği olduğu söylenebilir. Bu yaşantı, cinsel eyleme katılan her iki eşi de kapsayabilir; ama çoğunlukla, birbirlerine verdikleri (ve genellikle aşk olarak duyumsanan) hazdan dolayı karşılıklı şükran duygusu besleyen eşlerin her birisi için özsever bir deneyim olarak kalır.

Kendinden-geçme durumuna ulaşmanın başka ortakyaşamsal, daha kalıcı ve daha yoğun yollarına önceden değinmiştik. Bunlara, sözgelimi esrime dansı gibi dinsel törenlerde, uyuşturucu kullanımında, çılgınca cinsel eğlencelerde ya da kişinin kendi başına gerçekleştirdiği durumun dikkate değer bir örneği, Bali'de yapılan kendinden-geçme törenleridir. Saldırganlık olgusuyla ilişkileri bakımından bu törenler özellikle ilginçtir; çünkü bu törensel dansların birisinde,[7] dansa katılanlar bir *kris* (özel bir hançer çeşidi) kullanırlar ve kendinden-geçme durumunun doruğuna ulaşınca, bu hançeri kendilerine (zaman zaman da birbirlerine) saplarlar (J. Belav, 1960 ve V. Monteil, 1970).

Deneyimin odağını nefret ve yıkıcılığın oluşturduğu başka kendinden-geçme biçimleri de vardır. Bunların bir örneği, Töton boylarında rastlanan "berserkleşme=azgınlaşma"dır (berserk "ayı gömleği" anlamına gelir). Bu, genç erkeğin bir ayıyla özdeşleşme durumuna yönlendirildiği bir topluma kabul töreniydi. Törene katılan genç, konuşmadan, yalnızca ayı gibi sesler çıkararak insanlara saldırır, onları ısırmaya uğraşırdı. Bu törende başarının doruğu, kendinden geçmeye benzeyen bu duruma ulaşmaktı ve bu kuttörene katılmak, bağımsız erkeklik çağının başlangıcıydı. *Furor teutonicus* (Töton gazabı) deyimi, bu özel öfke aşamasının kutsal niteliğini anıştırır. Bu törendeki birkaç özel-

---

[7] Bu dansların sanatsal değeri yüksektir; işlevleri de benim burada belirttiğim işlevi çok aşar.

lik, dikkate değer niteliktedir. İlk olarak bu, öfke olsun diye öfkedir; ne bir düşmana karşı yöneltilmiştir ne de verilen bir zarar ya da aşağılama tarafından kışkırtılmıştır. Sözünü ettiğimiz olayda her şeyi saran bir öfke duygusu çevresinde oluşan, kendinden-geçme benzeri bir duruma ulaşmayı amaçlar. Belki de bu durumun oluşmasına uyuşturucu maddeler yardımcı oluyordu (H. D. Fabing, 1956). Mutlak öfkenin birleştirici gücü, kendinden-geçme deneyimine ulaşmada bir araç olarak gerekliydi. İkinci olarak, bu tören geleneğe, şamanların kılavuzluğuna ve küme katılımı etkisine dayalı olan toplu bir durumdur. Üçüncü olarak bu tören, hayvansal yaşama (buradaki örnekte, ayı yaşamına) geri gitme girişimidir; törene katılanlar yırtıcı bir hayvan gibi davranırlar. Son olarak da bu, süreğen değil, geçici bir köpürme durumudur.

Bugüne dek varlığını sürdüren ve öfke ile yıkıcılık çevresinde oluşmuş kendinden-geçme durumunu sergileyen törenlerin bir başka örneği, küçük bir İspanyol kasabasında görülebilir. Her yıl belli bir günde erkekler, ellerinde küçük ya da büyük birer davulla kasabanın ana alanında bir araya gelirler. Tam öğle zamanı, davullarını çalmaya başlarlar ve yirmi dört saat geçmeden durmazlar. Bir süre sonra bir taşkınlık durumuna girerler; bu durum, davulların sürekli çalındığı bu süreçte, kendinden-geçme durumuna dönüşür. Tam yirmi dört saat sonra tören sona erer. Davullardan birçoğunun derisi parçalanmıştır, davul çalanların elleri şişmiştir, çoğu kez de kan içindedir. Bu sürecin en dikkate değer özelliği, törene katılanların yüzleridir. Bu yüzler, kendinden-geçmiş insanların yüzleridir ve bu yüzlerin sergilediği anlatım, büyük bir öfke taşkınlığıdır.[8] Davul çalma eyleminin, güçlü yıkıcılık tepilerini anlatıma kavuşturduğu açıktır. Törenin başlangıcında ritim, kendinden-geçmeye benzer bir durumun doğmasına belki katkıda bulunmakla birlikte, bir süre sonra her davulcu, davul çalma tutkusunun kesin egemenliği altına girer. Bu tutku, her şeyi kesin denetimi altına alır; davulcuların, sancıyan ellerine ve gitgide tükenen bedenlerine aldırmadan yirmi dört saat davul çalmayı sürdürebilmeleri, ancak bu tutkunun büyük gücünden dolayıdır.

---

[8]Bu kasabanın adı Calanda'dır. Bu törenle ilgili bir film görmüştüm; nefret çılgınlığının üzerimde bıraktığı olağanüstü izlenimi hiç unutamam.

Yıkıcılığa Tapınma

Bir kişinin tüm yaşamını sürekli olarak nefrete ve yıkıcılığa adaması, esrik yıkıcılığa birçok bakımdan benzer. Bu durum, kendinden-geçmedeki gibi anlık bir durum olmamakla birlikte, kişiyi tümüyle denetim altına alır, onu tek bir ereğe —yıkma ereğine— tapınma yolunda birleştirici işleve sahiptir. Bu durum, yıkım tanrısına sürekli biçimde tapmadır; denebilir ki, bu tanrının sadık bendesi, tüm yaşamını tanrısına adamıştır.

Kern, von Salomon: Klinik Bir Yıkıcılığa Tapınma Olgusu

Bu olgunun eksiksiz bir örneği, liberal ve üstün yetenekli Alman dışişleri bakanı W. Rathenau'nun 1922'de öldürülmesine katılanlardan birisi olan E. von Salomon'un özyaşamöyküsel romanında (1930) bulunabilir.

Von Salomon, bir polis memurunun oğlu olarak 1902'de doğdu; 1918'de Alman devrimi patlak verdiği zaman askeri öğrenciydi. Devrimcilere karşı yakıp kavurucu bir nefretle doluydu; ama kendi kanısına göre, maddesel varoluşun getirdiği rahatlıkla doyuma ulaşan, özveri ve kendini ulusuna adama ruhunu yitirmiş olan kentsoylu orta sınıfa karşı da aynı ölçüde nefret duyuyordu (Zaman zaman, sol devrimcilerin en köktenci kanadına yakınlık duyuyordu, çünkü onlar da var olan düzeni yok etmek istiyorlardı.). Von Salomon, benzer anlayıştaki eski subaylardan oluşan bağnaz bir grupla arkadaşlık kurdu; daha sonra Rathenau'yu öldüren Kern de bu grupta yer alıyordu. Von Salomon sonunda yakalandı ve beş yıla hüküm giydi.[9] Romandaki kahramanı Kern gibi von Salomon da Naziler'in bir ilkörneği sayılabilir; ama von Salomon ve arkadaşları, Naziler'in çoğunluğunun tersine, fırsatçılıktan uzak duran ya da rahatlık dolu bir yaşamı bile özlemeyen kişilerdi.

---

[9] Daha sonraki yaşamında von Salomon'un kişiliğinde değişme olup olmadığını ya da ne tür değişmelerin olduğunu bilmiyorum. Yaptığım çözümleme, romanın özyaşamöyküsü niteliği taşıdığını göz önüne alarak, von Salomon'un romanda anlattığı dönemde kendisi ve arkadaşları hakkında söylediği şeylerle sınırlıdır.

Özyaşamöyküsel romanında von Salomon kendisi hakkında şöyle der: "Yıkmaktan her zaman özel bir haz duydum; bu yüzden, fikirler ve değerler yığınının nasıl ortadan kalktığını, ortada çiğ sinirlerle, —gergin teller gibi her bir sesi titreşerek, soyutlanmışlığın seyrek havasında iki kat titreşerek veren sinirlerle— bir tutam etten başka bir şey kalmayıncaya dek ülküler cephaneliğinin nasıl unufak edildiğini gördükçe, gündelik acıların ortasında yutucu bir haz duyabiliyorum."

Von Salomon, her zaman, bu tümceye bakılınca sanılacağı kadar kendini yıkıma adamamıştı. Anlaşıldığı kadarıyla, von Salomon'un arkadaşlarından bazıları, özellikle de von Salomon üzerinde çok derin izler bırakmış olan Kern, daha bağnaz tutumlarıyla onu etkilemişlerdi. Von Salomon ile Kern arasında geçen çok ilginç bir görüşme, Kern'in kendisini mutlak yıkıcılığa ve nefrete adadığını ortaya koyuyor.

Von Salomon konuşmaya şu sözlerle başlıyor: "Güç istiyorum. Günümü dolduran bir amaç istiyorum; yaşamı, bu dünyanın tüm tatlılığıyla bütün olarak istiyorum, özverilerin boşuna olmadığını bilmek istiyorum."

Kern ona öfkeyle karşılık veriyor: "Allah kahretsin, sorularına bir son ver artık. Eğer böyle özlem duyduğun şey mutluluksa, ancak ve ancak köpekler gibi telef olmamıza yol açan şiddet aracılığıyla yaşadığımız mutluluktan daha büyük bir mutluluk biliyorsan söyle bana."

Birkaç sayfa sonra Kern şöyle diyor: "Bugünkü enkazdan tekrar büyüklük doğup gelişirse, buna dayanamam. Biz, ulus mutlu olsun diye dövüşmüyoruz, ulusu kendi yazgı çizgisine itmek için dövüşüyoruz. Ama bu adam (Rathenau), ulusa bir kez daha çekidüzen verirse, ulusu savaşta ölmüş olan bir istence ve biçime doğru bir kez daha harekete geçirebilirse, buna dayanamam."

Bir imparatorluk subayı olarak devrim gününden nasıl kurtulduğu yolundaki soruyu yanıtlarken Kern şöyle diyor:

Kurtulmadım ki; şerefimin gerektirdiği gibi, 19 Kasım 1918'de beynime bir kurşun sıktım; ben ölüyüm, içimde yaşayan ben değilim. O günden bu yana "ben" diye bir şey bilmiyorum... Ben ulus için öldüm. Bu nedenle, içimde yaşayan her şey yalnız ulus için yaşıyor. Böyle olmasaydı nasıl dayanabilirdim buna! Yapmam gereken şeyi yapıyorum, çünkü her gün ölüyorum. Yaptığım şeyler yalnız bir tek gücün hizmetinde olduğu

için, yaptığım her şeyin kökeni o güçten kaynaklanıyor. Bu güç yıkım istiyor, ben de yıkıp yok ediyorum... *Bu güç beni boşladığı zaman bir hiç olacağımı, yıkılıp kalacağımı biliyorum (düzler bana ait).*

Kern'in kendisini daha yüksek bir güce gönüllü olarak kul etmesini sağlayan yoğun mazoşistliği, onun bu sözlerinde görüyoruz. Ama bu bağlamda en ilginç nokta, bu adamın taptığı ve uğruna yaşamını hiç duraksamadan harcamaya hazır olduğu nefretin ve yıkma özleminin birleştirici gücüdür.

İster tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca Kern'in intihar etmesinin etkisiyle olsun, isterse fikirlerinin siyasal başarısızlığının etkisiyle olsun, von Salomon'da güç umudunun ve sarhoşluğunun yerini katıksız nefret ve kinin aldığı görülüyor. Von Salomon cezaevinde kendini öyle yalnız duyumsuyordu ki, eğer tutukevi yöneticisi ona "insanca ilgiyle" yaklaşmaya çalışsaydı bu duyguya katlanamazdı. İlkbahar günlerinin ılıklığında çevresindeki hükümlülerin sorularına katlanamıyordu. "Bana düşman olan hücreme sürüne sürüne girdim — kapıyı açan gardiyandan, bana çorba getiren adamdan ve penceremin önünde oynaşan köpeklerden nefret ediyordum. *Sevinçten korkuyordum* (italikler bana ait). Daha sonra von Salomon, cezaevi avlusundaki ağacın çiçek açmaya başladığı zaman kendisini nasıl kızdırdığını anlatıyor. Cezaevinde geçen üçüncü Noel karşısındaki tepkisini aktarıyor; bu Noel'de müdür, unutmalarına yardımcı olmak amacıyla o günü hükümlüler için hoş bir gün yapmaya çabalamıştır:

Ama ben, ben unutmak istemiyorum. Unutursam Tanrı belamı versin. Geçmişin her gününü, her saatini kafamda hep canlandırmak istiyorum. Bu, güçlü bir nefret yaratıyor. Hiç bir aşağılamayı, hiçbir küçümsemeyi, hiçbir kendini beğenmişliği unutmak istemiyorum; bana yapılan hiçbir alçaklığı, bana acı veren ve acı vermek kastıyla söylenen her sözü anımsayıp düşünmek istiyorum. Her yüzü, her deneyimi ve her düşmanı anımsamak istiyorum. Tüm yaşamımı, bütün bu iğrendirici pislikle, bu dağ gibi birikmiş iğrendirici anılar yığınıyla yüklenmek istiyorum. *Unutmak istemiyorum;* unutmak istediğim bir şey varsa, o da görmüş olabileceğim ufak tefek iyiliklerdir *(düzler bana ait).*

Von Salomon, Kern ve dar çevreleri, belki bir anlamda devrimci sayılabilirler; çünkü var olan toplumsal ve siyasal yapının tümüyle yıkılarak yerine —niteliği konusunda somut bir fikre sahip olmadıkları— milliyetçi, militarist bir düzenin kurulmasını istiyorlardı. Ama karakter yapısı yönünden bir devrimciyi belirleyen özellik, yalnızca eski düzeni devirme isteği değildir; devrimci, yaşam ve özgürlük sevgisince yönlendirilmediği sürece, yıkıcı bir asiden başka bir şey değildir (gerçek anlamda devrimci bir harekete katılan ama yıkıcılığın güdümünde olan kişiler için de aynı şey geçerlidir). Böylesi kişilerin ruhsal gerçekliğini çözümlersek, bunların devrimci değil yıkıcı kişiler olduklarını görürüz. Bunlar yalnız kendi düşmanlarından nefret etmekle kalmazlar, yaşamdan da nefret ederler. Kern'in sözlerinde ve von Salomon'un cezaevindeki kişilere, ağaçlara, hayvanlara gösterdiği tepkiye ilişkin anlattıklarında bu olgu büyük bir açıklık kazanıyor. Von Salomon, insan olsun, hayvan olsun, bitki olsun bütün canlılar karşısında mutlak bir kayıtsızlık ve duyarsızlık içindeydi.

Birçok gerçek devrimcinin özel yaşamlarındaki, hele cezaevindeki tutumları göz önüne alınırsa, bu tutumun bambaşkalığı özellikle çarpıcıdır. Burada, Rosa Luxemburg'un cezaevinden yazdığı ve hücresinden görebildiği kuşu şiirli bir sevecenlikle anlattığı ünlü mektupları, diş bilemenin hiçbir izine rastlanmayan bu mektupları anımsatmak gerekir. Ama yalnız Rosa Luxemburg gibi olağanüstü bir insanı örnek vermek zorunda da değiliz. Dünyanın her yanındaki cezaevlerinde, tutuklulukla geçen yılları boyunca tüm canlılara duydukları sevgiyi hiç yitirmeyen binlerce ve binlerce devrimci vardı, bugün de vardır.

Kern ve von Salomon gibi kişilerin niçin doyumu nefrette ve yıkıcılıkta aradıklarını anlamak için, bu kişilerin yaşam öyküleri hakkında daha çok şey bilmemiz gerekir. Elimizde bu tür bilgiler yoktur ve biz, bu kişilerin nefrete tapınmalarının *bir tek* koşulunu bilmekle yetinmek zorundayız. Tinsel ve toplumsal bakımdan tüm dünya bu kişilerin başlarına yıkılmıştı. Bunlardaki milliyetçilik değerleri, feodal onur ve baş eğme anlayışı, monarşinin yenilmesiyle tüm dayanağını yitirmişti (Ancak son çözümlemede, bunların yarı-feodal dünyasını yerle bir eden şey, Bağlaşıklar karşısında uğranılan askeri yenilgi değil, kapitalizmin Alman-

ya'daki utkulu ilerleyişiydi.). Her ne kadar bu kişilerin mesleksel olanakları on dört yıl sonra son derece elverişli olacaktıysa da, subay olarak öğrendikleri şeyler o zamanlar hiçbir işe yaramıyordu. Bunların öç almaya susamışlıkları, o günkü yaşamlarının anlamsızlığı, toplumsal kökenlerinin koparılması, niçin nefrete taptıklarını rahat rahat açıklar. Ama bu kişilerdeki yıkıcılığın ne dereceye kadar, Birinci Dünya Savaşı'ndan yıllarca önce oluşmuş bir karakter yapısının anlatımı olduğunu bilmiyoruz. Kern sözkonusu olunca, bu daha yakın bir olasılık gibi göründüğü halde, von Salomon'un tutumu, bana kalırsa, belki daha geçici nitelikteydi ve büyük ölçüde Kern'in etkileyici kişiliğinden kaynaklanıyordu. Göründüğü kadarıyla, aslında Kern, daha ilerde tartışacağımız ölüsever karakter kapsamına girmektedir. Kern'den burada söz etmemizin nedeni, nefrete bağnazca tapınma konusunda verilebilecek iyi bir örnek olmasıdır.

Bu ve başka birçok yıkıcılık olayları, özellikle de kümeler arasında görülen yıkıcılık olayları konusunda bir başka gözlemde daha bulunulabilir. Yıkıcı davranışın "tetiği çekici" etkisinden söz ediyorum. Bir kişi, bir tehdide karşı ilkönce savunucu saldırganlıkla tepki gösterebilir; bu davranışla, saldırgan davranışa getirilen geleneksel ketlemelerin bir kısmından kurtulmuş olur. Bu, yıkıcılık ve zalimlik gibi öteki saldırganlık türlerinin dizginlerinden kurtulmasını kolaylaştırır. Bunun sonucu olarak, bir tür tepkiler zinciri ortaya çıkabilir; bu süreçte yıkıcılık öyle bir yoğunluk kazanır ki, bir "patlama noktası"na ulaşıldığı zaman kişide, özellikle de kümede bir kendinden-geçme durumunun doğmasıyla sonuçlanır.

YIKICI KARAKTER: SADİSTLİK

Kendiliğinden oluşan, geçici nitelikteki yıkıcılık patlamaları olgusu öyle çok yönlüdür ki, önceki sayfalarda yer alan tasarımsı önerilerin ortaya koyduğu anlayıştan daha kesin bir anlayışa ulaşmak için, daha pek çok incelemenin yapılması zorunludur. Öte yandan, karaktere bağlı yıkıcılık biçimlerine ilişkin veriler daha bol ve daha kesindir; bu verilerin, bireyler üzerinde yapılan uzun süreli ruhçözümsel gözlemlerden ve günlük ya-

şamla ilgili gözlemlerden elde edildiğini, dahası, bu karakter biçimlerini üreten koşulların nispeten yerleşik ve uzun süreli olduğunu dikkate alırsak bu bolluk ve kesinlik şaşırtıcı değildir.

Sadistliğin niteliğiyle ilgili iki geleneksel kavram vardır; bu kavramlar bazan ayrı ayrı, bazan da birlikte kullanılır.

Bu kavramlardan birisi, bu yüzyılın başında von Schrenk-Notzing'in türettiği "algolagnia" (*algos,* "acı"; *lagneia,* "arzu, düşkünlük") teriminde anlatıma kavuşur. Von Schrenk-Notzing, etkin algolagniayı (sadistliği) edilgin algolagniadan (mazoşistlikten) ayırıyordu. Bu anlayışa göre, sadistliğin özü, belirli bir cinsel etmenin söz konusu olup olmadığına bakılmaksızın, acı verme arzusudur.[10]

Öteki kavram, sadistliği, temelde cinsel bir olgu olarak —Freud'un (ilk başlardaki düşünce evresinde) kullandığı terimlerle söylersek, cinsel arzunun kısmi bir dürtüsü olarak— görür ve cinsel çabalarla hiçbir açık ilişkisi olmayan sadistçe özlemleri, bilinçdışı biçimde bu çabalarca güdülenen özlemler olarak açıklar. Böylesi cinsel güdüler çıplak gözle görülemediği zaman bile, zalimliğin itici gücünün cinsel özlem (libido) olduğunu kanıtlamak için pek çok özgün ruhçözümsel çaba gösterilmiştir.

Bu, mazoşistlikle birlikte cinsel sadistliğin, en sık rastlanan ve en çok bilinen cinsel sapkınlıklardan birisi olduğunu yadsımak anlamına gelmez. Bu sapkınlığa düşmüş insanlarda sadistlik, cinsel uyanma ve boşalmanın bir koşuludur. Bu sapkınlığın sınırları, bir kadına —sözgelimi onu döverek— bedensel acı verme isteğinden tutun da onu aşağılamaya, zincire vurmaya ya da başka biçimlerde kesin boyun eğişe zorlamaya kadar uzanır. Bazan sadist, cinsel yönden uyanmak için yoğun acı verme ve eziyet yapma gereksinmesi duyar; bazan da küçük bir doz istenen etkiyi yaratır. Cinsel coşkunun uyanması için çoğu kez sadistçe bir düşlem yeterlidir ve karılarıyla olağan cinsel birleşmede bulunan ama eşlerince ayırt edilmediği halde, cinsel yönden uyanmak için sadistçe bir düşleme gereksinme duyan erkeklerin sayısı hiç de az değildir. Cinsel mazoşistlikte süreç bunun tam tersine işler: uyarılma, dövülmekten, horlanılmaktan, incitilmekten kaynaklanır. Cinsel sapkınlıklar olarak hem sa-

---

[10] Karş. J.P. de River (1956). Bu kitap, sadist eylemlerle ilgili ilginç ceza davası anlatımlarından oluşan bir derleme içermektedir; ama başkalarına zarar vermeye yönelik çeşitli tepilerin hepsini anlatmak için hiç ayrım yapmadan "sadistlik" kavramını kullanması, kitabın zayıf bir yönüdür.

distlik hem de mazoşistlik, erkeklerde sık sık görülür. Göründüğü kadarıyla, cinsel sadistliğe erkeklerde kadınlardan daha sık rastlanır; en azından bizim kültürümüzde bu böyledir. Konuyla ilgili güvenilir veriler bulunmadığından, mazoşistliğin kadınlarda daha sık olup olmadığını saptamak güçtür.

Sadistliği tartışmaya başlamadan önce, sadistliğin bir sapkınlık olup olmadığı ve eğer bir sapkınlıksa ne anlamda bir sapkınlık olduğu sorusuna ilişkin bazı yorumların yapılması uygun görünmektedir.

Sadistliği insanın cinsel özgürlüğünün anlatımlarından birisi olarak övmek, Herbert Marcuse gibi köktenci siyasal görüşlere sahip bazı düşünürler arasında moda halini almıştır. Marquis de Sade'ın yazıları, bu "özgürlük"ün dışavurumları sayılarak, köktenci siyasal görüşlere sahip dergilerde yeniden yayımlanmıştır. Sadistliğin bir insan özlemi olduğu ve insanların, eğer bu onlara haz veriyorsa, bütün öteki özlemleri gibi sadistçe ve mazoşistçe özlemlerini de doyurma hakkına sahip olmalarının özgürlük gereği olduğu yolunda da Sade'ın ileri sürdüğü savı bu yayın organları benimsemektedirler.

Sorun oldukça karmaşıktır. Çocuk sahibi olunmasına yol açmayan, bir başka deyişle, yalnızca cinsel hazzı amaçlayan her cinsel eylem —daha önce yapıldığı gibi— sapkınlık olarak tanımlanırsa, o zaman, bu geleneksel tutuma karşı olan herkes elbette —ve haklı olarak— "sapkınlıklar"ı savunmaya geçecektir. Ama kuşkusuz, sapkınlığın tek tanımı bu değildir; aslında bu, oldukça eskimiş bir tanımdır.

Cinsel arzu, aşk söz konusu olmadığı zaman bile, yaşamın, karşılıklı haz vermenin ve haz paylaşımının bir anlatımıdır. Ama bazı cinsel eylemlerde, bir kişi, bir başka kişinin aşağılayıcı tutumunun, incitme isteğinin, denetleme arzusunun nesnesi haline gelir. İşte bu durumun belirlediği cinsel eylemler, çocuk sahibi olunmasına hizmet etmedikleri için değil, yaşamın hizmetindeki bir tepiyi yaşamı boğucu bir tepi halinde saptırdıkları için, gerçek sapkınlıklardır.

Sadistlik, sık sık sapkınlık olarak adlandırılan bir cinsel davranış biçimiyle —yani, her türlü ağız-üreme organı ilişkisiyle— karşılaştırılırsa, fark oldukça açık biçimde ortaya çıkar. Öpüşme ne denli sapkınlıksa, ikinci davranış da ancak o denli sapkınlıktır; çünkü bir başka kişinin denetlenmesini ya da aşağılanmasını içermez.

İnsanın yalnızca kendisi için iyi olanı arzulayacağını ve bu nedenle, hazzın arzulanır eyleme kılavuzluk ettiğini varsayan ussalcı, Freud-öncesi bir açıdan bakıldığında, arzularını gerçekleştirmeye çalışmanın insanın doğal hakkı olduğu ve bu nedenle saygıyla karşılanması gerektiği savı kolayca anlaşılabilir. Ama Freud'dan sonra, bu sav oldukça bayat gelmektedir. İnsanın arzularından birçoğunun, sırf (başkalarına olmasa da) kendisine zarar verdiği ve gelişmesine engel olduğu için usdışı nitelik taşıdığını biliyoruz. Yıkma özlemince güdülenen ve yıkım eyleminden haz duyan kişi, bunun arzuladığı bir şey ve haz kaynağı olduğu için yıkıcı biçimde davranma hakkına sahip olduğu özürünü ileri süremez. Sadist sapkınlığı savunanlar, yıkıcı, katilce özlemlerin doyurulması lehine konuşmadıkları; sadistliğin, cinselliğin birçok dışavurumundan yalnız birisi olduğu, "bir beğeni sorunu" olduğu ve öteki cinsel doyum biçimlerinden daha kötü olmadığı şeklinde bir yanıt verebilirler.

Bu sav, konunun en önemli noktasını gözardı etmektedir: Sadist uygulamalarla cinsel uyanmayı gerçekleştiren kişi, sadist bir *karaktere* sahiptir — yani, bir *sadisttir*, bir başka kişiyi denetlemek, incitmek, aşağılamak için yeğin bir arzu duyan bir kişidir. Bu kişinin sadist arzularının yeğinliği, onun cinsel tepilerini etkiler; bu, güç tutkusuna, zenginlik tutkusuna kendini kaptırma ya da özseverlik gibi başka cinsel-olmayan güdülerin de cinsel arzu uyandırmalarından farklı bir şey değildir. Gerçekten, bir kişinin karakteri, hiçbir davranış alanında, cinsel eylemde olduğundan daha açık olarak kendini göstermez — bunun tek nedeni, cinselliğin en az "öğrenilen" ve en az biçimlendirilen davranış olmasıdır. Bir kişinin sevgisi, sevecenliği, sadistliği ya da mazoşistliği, açgözlülüğü, özseverliği, kaygıları —aslında, bütün karakter özellikleri— onun cinsel davranışında anlatımını bulur.

Zaman zaman, sadist sapkınlığın sağlıklı olduğu, çünkü bütün insanların doğasında varolan sadist eğilimlere masum bir çıkış yolu sağladığı savı ortaya sürülür. Bu savın mantığına göre, Hitler'in toplama kamplarındaki gardiyanlar, sadist eğilimlerini cinsel ilişkilerinde boşaltabilselerdi, tutuklulara karşı nazik olurlardı.

Cinsel Sadistlik-Mazoşistlik Örnekleri

Aşağıdaki cinsel sadistlik ve mazoşistlik örnekleri, Pauline Réage'nin yazdığı (1965) ve de Sade'ın klasiklerinden biraz daha az okunan bir kitap olan *O'nun Öyküsü*'nden alınmıştır.

O zili çaldı. Pierre, O'nun ellerini yatağın zinciriyle başının üzerine zincirledi. O böylece bağlanınca, sevgilisi yatakta yanıbaşında durarak onu yeniden öptü. Kendisini sevdiğini bir kez daha söyledikten sonra yataktan indi ve başıyla Pierre'e işaret verdi. O'nun boşuna çırpınışını seyretti; iniltilerinin artışını ve bir çığlık halini alışını dinledi. O'nun gözlerinden yaşlar boşanınca, Pierre'i dışarı gönderdi. O, sevgilisine onu sevdiğini yineleyecek gücü hâlâ kendinde buluyordu. Sonra sevgilisi, O'nun gözyaşlarıyla ıslanmış yüzünü, sık soluklarla açılıp kapanan ağzını öptü ve zincirini çözdü, O'nu yatırdı ve oradan ayrıldı (P. Réage, 1965).

Anlaşıldığı kadarıyla, O, kendine ait bir istence kesinlikle sahip değildir; sevgilisi ile arkadaşlarının kesin denetimi altındadır; O, mutluluğunu kölelikte bulmakta, sevgilisi ve sevgilisinin arkadaşları ise mutluluğu mutlak efendilik rolünde bulmaktadırlar. Aşağıdaki parça, sadist-mazoşist eylemin bu yönünün bir görüntüsünü çizmektedir (Burada şu noktayı açıklamamız gerekir: O'nun sevgilisinin sahip olduğu denetimin koşullarından birisi, O'nun sevgilisine olduğu ölçüde sevgilisinin arkadaşlarına da aynı uysallıkla boyun eğmek zorunda olmasıdır. Bunlardan birisi Sir Stephen'dır.).

Sonunda O doğruldu ve söyleyeceği şey sanki kendisini boğuyormuş gibi, memelerinin arasındaki yarık ortaya çıkıncaya kadar tuniğinin üst düğmelerini açtı. Sonra ayağa kalktı. Elleri ve dizleri titriyordu.

"Seninim," dedi René'ye. "İstediğin her şeyi yapmaya hazırım."

"Hayır," diye sözünü kesti René, "bizimsin. Söylediklerimi tane tane yinele: Ben ikinize aitim. İkinizin istediği her şeyi yapmaya hazırım."

René gibi, Sir Stephen da delici gri gözlerini O'nun üzerine dikmişti ve O, bu gözlerde kaybolarak René'nin yinelemesini buyurduğu sözleri

yavaş yavaş yineledi, ama tıpkı bir dilbilgisi dersindeymiş gibi, sözleri birinci şahsa göre çevirerek söylüyordu.

"Sir Stephen'a ve bana şu hakları veriyorsun..." O'nun vücudunu istedikleri gibi, diledikleri yerde ya da diledikleri biçimde kullanma hakkını, O'nu zincire vurma hakkını, en küçük bir kusur ya da ihlalden dolayı veya salt onlar bundan haz duydukları için bir köle ya da hükümlü gibi kamçılanma hakkını, acıdan bağırmasına neden olurlarsa O'nun yalvarmalarına ve çığlıklarına hiç kulak asmama hakkını onlara veriyordu (P. Réage, 1965).

Cinsel sapkınlıklar olarak sadistlik (ve mazoşistlik), hiçbir cinsel davranış içermeyen çok kapsamlı sadistlik olgularının yalnızca küçük bir bölümünü oluşturur. Ölüm gibi aşırılıklara dek varan *bedensel* acı vermeye yönelik cinsel-olmayan sadist davranış, ister insan ister hayvan olsun, güçsüz bir varlığı hedef olarak alır. Savaş tutsakları, köleler, yenilmiş düşmanlar, çocuklar, hastalar (özellikle de akıl hastaları) — bunların hepsi, çoğu kez en acımasız işkenceyi de kapsayan bedensel sadistliğin hedefi olmuşlardır. Roma'da yapılan zalimce gösterilerden modern polis birimlerine varıncaya dek, işkence, dinsel ya da siyasal amaçların kisvesi altında ve bazan da düpedüz yozlaşmış kitlelerin eğlencesi olarak uygulanmıştır. Gerçekten, Roma'daki Kolezyum, insan sadistliğinin en büyük anıtlarından birisidir.

Cinsel-olmayan sadistliğin en yaygın dışavurumlarından birisi, çocukların horlanmasıdır. Sadistliğin bu biçimi, ancak son on yılda daha geniş olarak bilinir hale gelmiştir; bunu da C. H. Kempe ve ötekilerin (1962) bugün klasikleşmiş çalışmalarıyla başlayan birçok araştırma sağlamıştır. O zamandan beri birçok başka inceleme yayımlanmıştır[11] ve daha başka incelemeler de ulusal çapta sürdürülmektedir. Bu incelemelerin ortaya koyduğuna göre, çocuklara yönelik horlayıcı davranış, aşırı dövme ya da bile bile aç bırakma nedeniyle ölüme yol açmaktan tutun da şişiklere ve öldürücü olmayan başka yaralar açmaya kadar uzanmaktadır. Aslında, böylesi eylemlerin gerçek sıklığı hakkındaki bilgimiz yok denecek kadar azdır; çünkü eldeki veriler kamu kaynak-

---

[11] Karş. D. G. Gill (1970); R. Helfner ve C. H. Kempe'in derlemesi (1968), karş. S. X. Radhill, ayrıca B. F. Steele ve C. B. Pollock.

larından (sözgelimi, komşularca çağrılan polisten ve hastanelerden) gelmektedir. Ama bildirilen olay sayısının bütün içinde yalnız küçük bir bölüm oluşturduğu kabul edilmektedir. Göründüğü kadarıyla, en yeterli veriler, ülke çapında bir araştırmanın bulgularına dayalı olarak Gill'in aktardığı verilerdir. Bu verilerin yalnız birisinden söz edeceğim. Çocukların kötü davranışlarla karşılaştıkları yaşlar birkaç döneme ayrılabilir: (1) bir yaş ile iki yaş arası dönem; (2) üç yaştan dokuz yaşa kadar olan dönemde sıklık iki katına çıkıyor; (3) dokuz yaş ile on beş yaş arası dönemde sıklık yeniden düşerek ilk düzeyine yaklaşıyor ve on altı yaştan sonra yavaş yavaş ortadan kalkıyor (D.G. Gill, 1970). Bunun anlamı şudur: Çocuğun hâlâ umarsız olduğu ama kendine ait bir istence sahip olmaya ve yetişkinin kendisini tümüyle denetleme isteğine tepki göstermeye başladığı dönemde sadistlik en yeğin düzeydedir.

Tinsel (manevi) zalimlik, bir başka kişinin duygularını aşağılama ve incitme isteği, belki de bedensel sadistlikten çok daha yaygındır. Bu tür sadist saldırı, sadist açısından çok daha güvenlidir; ne de olsa hiç bedensel kabagüç uygulanmamakta, "yalnızca" sözcükler kullanılmaktadır. Oysa, ruhsal acı bedensel acı kadar, hatta ondan da çok şiddetli olabilir. Bu tinsel sadistlik için örnekler vermeye gerek duymuyorum. Bu tür sadistliği anne-babalar çocukları üzerinde, öğretmenler öğrencileri üzerinde, üstler astları üzerinde uygularlar — bir başka deyişle, bu tür sadistlik, sadiste karşı kendini savunamayacak birilerinin bulunduğu her durumda uygulanır (Eğer öğretmen zavallı birisiyse, çoğu kez öğrenciler birer sadist olurlar.). Tinsel sadistlik, zararsız görünen birçok kisveye bürünebilir: bir soru, bir gülümseme, kafa karıştırıcı birkaç söz gibi. Bu tür sadistlikte "usta" olan birilerini, masum görünen bu tutumla bir başkasını utandırmak ya da küçük düşürmek için tam gediğe oturan sözü ya da jesti kolayca bulan birilerini tanımayanımız var mıdır? Doğal olarak, aşağılama başkalarının gözü önünde yapılırsa, bu tür sadistlik çoğu kez daha da etkili olur.[12]

---

[12]Talmud'da belirtildiği üzere, her kim birisini başkalarının önünde küçük düşürürse, onu öldürmüş sayılır.

Josef Stalin: Klinik Bir Cinsel-Olmayan Sadistlik Olgusu

Hem tinsel hem de bedensel sadistliğin belirgin tarihsel örneklerinden birisi Stalin'di. Nasıl ki de Sade'ın romanları cinsel sadistliğin eksiksiz bir anlatımıysa, Stalin'in davranışı da cinsel-olmayan sadistliğin eksiksiz bir anlatımıdır. Devrimin başından beri, siyasal tutuklulara işkence edilmesini buyuran ilk kişi Stalin'di; onun bu emri verdiği zamana kadar, Rus devrimcilerinin kesinlikle kaçındıkları bir önlemdi bu (R. A. Medvedev, 1971).[13] Stalin döneminde NKVD'nin uyguladığı işkence yöntemleri, kusursuzluk ve acımasızlık yönünden, çarlık polisinin düşünüp uyguladığı bütün yöntemleri geride bıraktı. Bazan Stalin, bir tutukluya ne tür işkence uygulanacağı konusunda kendisi buyruklar veriyordu. Stalin, en başta tinsel sadistlik uyguluyordu. Bununla ilgili birkaç örnek vermek istiyorum. Stalin'in hoşuna giden özel bir yöntem, insanları güvencede olduklarına inandırmak, ama bir iki gün sonra tutuklatmaktı. Elbette, kendini özellikle güvende sanırken birdenbire tutuklanan bir kişiye tutuklanmanın indirdiği darbe çok daha ağır oluyordu. Bundan başka Stalin, bir yandan kişiye kendisi hakkındaki iyi düşünceleri konusunda güvence verirken, öte yandan da onun geleceğini bilmenin sadistçe hazzını tadabiliyordu. Bir başka kişi üzerinde bundan daha büyük bir üstünlük ve denetim olur mu?

İşte, Medvedev'in aktardığı birkaç ayrıntılı örnek:

İç savaş kahramanı D. F. Serdich'in tutuklanmasından kısa bir süre önce Stalin bir kabulde onunla kadeh tokuşturarak "Brüderschaft"a (kardeşliğe) içmelerini önermişti. Bliukher'in mahvedilmesinden yalnızca birkaç gün önce Stalin, bir toplantıda onunla çok sıcak biçimde konuşmuştu. Stalin, bir Ermeni heyeti kendisini görmeye geldiğinde, şair Charents'i sormuş ve ona dokunulmayacağını söylemişti; ama birkaç ay sonra Charents tutuklandı ve öldürüldü. Ordzhonikidze'nin komiser vekili A. Serebrovskii'nin karısı, 1937'de bir akşam Stalin'den gelen beklenmedik bir telefonu anlatıyordu. "Her yere yaya gittiğinizi duydum," demişti Stalin. "Bu hiç iyi değil. İnsanlar hiç olmayacak şeyler düşü-

[13] Bu kısımdaki alıntılar aynı yapıttan alınmıştır.

nebilirler. Arabanız onarımdaysa size bir araba göndereyim." Ve ertesi sabah, Bayan Serebrovskii'nin kullanması için Kremlin garajından bir araba geldi. Ama iki gün sonra Bayan Serebrovskii'nin kocası hastaneden alınarak tutuklandı.

Ünlü tarihçi ve yayımcı İ. Steklov, bütün bu tutuklamalardan huzursuzluk duyarak Stalin'e telefon etti ve randevu istedi. "Elbette, gel görüşelim," dedi Stalin ve buluştukları zaman ona güven verecek biçimde konuştu: "Ne oluyor sana? Parti seni biliyor ve sana inanıyor; üzülmen için hiçbir neden yok." Steklov evine, dostlarına ve ailesine döndü; ama hemen o akşam NKVD onu götürmeye geldi. Doğal olarak, dostlarının ve ailesinin aklına gelen ilk şey, olan bitenden habersiz görünen Stalin'e başvurmaktı. Stalin'in durumu bilmediğine inanmak, alçakça ve ustaca bir oyun oynandığına inanmaktan çok daha kolaydı. Bir zamanlar S.S.C.B. temsilcisi ve daha sonraları Merkez Yürütme Kurulu Yazmanı olan İ.A. Akulov, 1958'de paten yaparken düştü ve az kalsın ölümüne yol açan bir beyin sarsıntısı geçirdi. Stalin'in önerisi üzerine Akulov'un yaşamının kurtarılması için yurt dışından tanınmış cerrahlar getirildi. Uzun ve çetin bir iyileşme döneminden sonra Akulov işinin başına döndü, ama çok geçmeden tutuklandı ve kurşuna dizildi.

Özellikle inceltilmiş bir sadistlik biçimi, Stalin'in en yüksek Sovyet ya da Parti görevlilerinden bazılarının eşlerini, bazan da çocuklarını tutuklatıp çalışma kampında tutma huyuydu; bu sırada, kocalar ise eşlerinin salıverilmesini dilemeyi akıllarından bile geçirmeksizin işlerine devam etmek ve Stalin'in önünde yerlere kapanmak zorundaydılar. Nitekim, Sovyetler Birliği Başkanı Kalinin'in karısı 1937'de[14] tutuklandı; Molotov'un karısı ile önde gelen Komintern yetkililerinden birisi olan Otto Kuusinen'in karısı ve oğlu çalışma kamplarındaydılar. Adı açıklanmayan bir tanığın belirttiğine göre, Stalin sözü edilen tanığın da bulunduğu bir konuşmada Kuusinen'e, oğlunun salıverilmesi için niçin çaba göstermediğini sordu. "Besbelli ki tutuklanması için önemli nedenler vardı," diye yanıtladı Kuusinen. Tanığın anlattığına göre, "Stalin

[14] Medvedev'in bildirdiğine göre, Kalinin'in karısı, kocasını ele veren ifadeleri imzalayıncaya dek soruşturmacılarca işkenceye uğratıldı. Stalin bu ifadeleri o an için dikkate almadı; bu ifadeleri keyfi gelince Kalinin'i ve başkalarını tutuklatma gerekçesi olarak istiyordu.

hoşnut hoşnut sırıttı ve Kuusinen'in oğlunun bırakılmasını buyurdu." Kuusinen, çalışma kampında bulunan karısına paketler gönderiyordu; ama bu paketleri kendi adıyla bile göndermiyor, kâhyası olan kadının adıyla gönderiyordu. Stalin, kendi özel sekreterinin karısını tutuklattı, oysa sekreteri görevini sürdürüyordu.

Görevlerini bırakamayan, karılarının ya da oğullarının salıverilmesini isteyemeyen ve tutuklamanın haklı olduğu konusunda Stalin'le aynı görüşü paylaşmak zorunda olan bu yüksek görevlilerin içine düştükleri aşırı aşağılanmayı gözünde canlandırması için, insanın çok geniş bir imgelem gücüne sahip olması gerekmez. Ya bu kişilerin hiç duyguları yoktu ya da ruhsal bakımdan çöküntüye uğrayıp tüm özsaygılarını ve onur duygularını yitirmişlerdi. Bu durumun çarpıcı bir örneği, Sovyetler Birliği'ndeki en güçlü kişilerden birisi olan Lazar Kaganoviç'in, savaştan önce Havacılık Sanayii bakanı olan kardeşi Mikail Moiseeviç'in tutuklanmasına gösterdiği tepkidir:

O (Mikail Moiseeviç), birçok kişinin baskı altına alınmasından sorumlu olan bir Stalin'ciydi; ama savaştan sonra Stalin'in gözünden düştü. Sonuç olarak, bir yeraltı "faşist merkezi" kurdukları öne sürülen bazı tutuklu görevliler, suç ortakları olarak Mikail Kaganoviç'in de adını verdiler. Bunların savına göre, Hitler'ciler Moskova'yı alsalardı Kaganoviç (bir Yahudi) faşist hükümetin başkan yardımcısı olacaktı; bu, etki altında yapıldığı apaçık belli olan (ve düpedüz saçma) bir suçlamaydı. Stalin, kendisinin açıkça beklediği bu tanık ifadelerini öğrenince, Lazar Kaganoviç'e telefon etti ve faşistlerle bağlantısı olduğu için kardeşinin tutuklanacağını söyledi. "Peki, ben ne yapayım?" dedi Lazar. "Eğer gerekliyse, tutuklayın!" Bu konuyla ilgili bir Politbüro görüşmesinde Stalin, "ilkeler"inden dolayı Lazar Kaganoviç'i övdü: Kardeşinin tutuklanmasını onaylamıştı. Ama sonra Stalin, tutuklamanın alelacele yapılmaması gerektiğini sözlerine ekledi. Mikail Moiseeviç yıllardan beri Parti'de bulunmaktadır, bu yüzden de tanık ifadelerinin bir kez daha gözden geçirilmesi gerekir, dedi Stalin. Bu nedenle, M.M. ile ona karşı tanıklık eden kişinin yüzleştirilmesi için Mikoyan'a talimat verildi. Yüzleşme, Mikoyan'ın bürosunda yapıldı. İçeriye bir adam getirildi; bu adam, daha önce verdiği ifadeyi Kaganoviç'in yanında da yineledi ve savaştan önce bazı uçak fabrikalarının, Almanlar daha kolay

ele geçirebilsinler diye bile bile sınıra yakın kurulduğunu sözlerine ekledi. Mikail Kaganoviç tanığı dinledikten sonra, Mikoyan'ın bürosuna bitişik olan küçük ayakyoluna gitmek için izin istedi. Birkaç saniye sonra ayakyolundan bir tabanca sesi duyuldu.

Stalin'in sadistliğinin bir başka biçimi de davranışlarının önceden kestirilememesiydi. Stalin'in tutuklanmalarını emrettiği, ama işkence gördükten ve ağır hükümler giydikten sonra birkaç ay ya da birkaç yıl içinde salıverilen ve çoğu kez hiçbir açıklama yapılmadan yeniden yüksek görevlere atanan kişilerle ilgili örnekler vardır. Bu açıdan açıklayıcı bir örnek, Stalin'in eski yoldaşı ve "bir keresinde St. Petersburg'da polisten kaçıp saklanmasına yardım etmiş" bir kişi olan Sergei İvanoviç Kavtaradze'ye karşı gösterdiği davranıştır.

İleriki yıllarda Kavtaradze, Troçkist muhalefete katıldı ve ancak Troçkist merkez, destekçilerine muhalif etkinliği durdurma çağrısı yaptığı zaman muhalefetten ayrıldı. Eski bir Troçkist olarak Kazan'a sürülmüş olan Kavtaradze, Kirov'un öldürülmesinden sonra, Stalin'e bir mektup yazarak Parti'ye karşı çalışmadığını bildirdi. Stalin hemen Kavtaradze'yi sürgünden geri getirdi. Kısa süre sonra, önde gelen birçok gazetede Kavtaradze tarafından yazılan ve Stalin'le birlikte yaptıkları yeraltı çalışması olayını anlatan bir makale yayımlandı. Stalin bu makaleden hoşlandı, ama Kavtaradze artık bu konu üzerinde yazmadı. Hatta yeniden Parti'ye girmedi; ufak tefek yayım çalışmaları yaparak yaşamını sürdürdü. 1936 yılı sonunda Kavtaradze ve karısı ansızın tutuklandılar ve işkenceye uğratıldıktan sonra, kurşuna dizilme cezasına çarptırıldılar. Kavtaradze, Budu Mdivani'yle birlikte, Stalin'i öldürmeyi planlamakla suçlanmıştı. Hükmün verilmesinden kısa süre sonra Mdivani kurşuna dizildi. Ama Kavtaradze uzun süre ölüm hücresinde tutuldu. Hiç beklenmedik bir anda Beria'nın bürosuna götürüldü; orada Kavtaradze, tanınmayacak ölçüde yaşlanmış olan karısıyla karşılaştı. Her ikisi de salıverildiler. Kavtaradze ilk önce bir otele yerleşti; daha sonra bir komün apartmanında iki oda tuttu ve çalışmaya başladı. Stalin, Kavtaradze'yi akşam yemeğine çağırarak, hatta bir keresinde Beria'yla birlikte beklenmedik bir ziyarette bulunarak ona çeşitli olumlu işaretler vermeye başladı (Söz konusu ziyaret, komün apartmanında büyük he-

yecan yarattı. Kavtaradze'nin komşularından bir kadın, kendi deyişiyle, "Yoldaş Stalin'in portresi" eşikte belirdiği zaman bayıldı.). Stalin, Kavtaradze'yi akşam yemeğine konuk ettiği zamanlarda çorbayı kendisi koyar, fıkralar anlatır ve anılarından söz ederdi. Ama bu akşam yemeklerinden birinde Stalin, birdenbire konuğuna dönerek "Yine beni öldürmek istedin işte" dedi.[15]

Stalin'in bu örnekteki davranışı, onun karakterindeki bir öğeyi —kendileri üzerinde mutlak yönetime ve denetime sahip olduğunu, insanlara gösterme arzusunu— özellikle açık biçimde ortaya koyuyor. Tek sözüyle onları öldürtebilir, işkence ettirebilir, yeniden kurtarabilir ve ödüllendirebilirdi. Yaşam ve ölüm üzerinde Tanrı'nın gücüne; büyütme ve yoketme konusunda, acı verme ve yaraları sarma konusunda doğanın gücüne sahipti. Yaşam ve ölüm onun arzusuna bağlıydı. Batıyla iyi ilişkiler kurmayı amaçlayan politikasının başarısızlığa uğramasından sonra Litvinov, Stalin'in nefret ettiği her şeyi savunan Ehrenburg ya da Ehrenburg'un tam karşıtı bir yola sapan Pasternak gibi bazı kişileri Stalin'in niçin yok etmediğini de bu olgu açıklayabilir. Medvedev'in getirdiği açıklamaya göre, bazı durumlarda Stalin, Lenin'in yolunda yürümeyi sürdürdüğü yolundaki savı desteklemek için bir kısım yaşlı Bolşevikler'i sağ bırakmak zorundaydı. Ama hiç kuşkusuz, Ehrenburg konusunda bundan söz edilemez. Bana kalırsa, burada da yönlendirici güdü, herhangi bir —hatta en kötü— ilkeyle kısıtlanmaksızın keyfince ve hesabına göre denetleme duygusundan Stalin'in çok hoşlanmasıydı.

Sadistliğin Niteliği

Stalin'in sadistliğine ilişkin bu örnekleri vermemin nedeni, ana sorunu —sadistliğin doğası sorununu— ortaya koymam için bu örneklerin çok uygun olmalarıdır. Buraya kadar, cinsel, bedensel ve tinsel olmak üzere çeşitli sadist davranış türlerini tanımlayarak ele aldık. Sadistliğin bu değişik biçimleri birbirinden bağımsız değildir; sorun ortak öğeyi, bir başka deyişle sadistliğin özünü bulmaktır. Ortodoks ruhçözümlemecilik, cin-

---

[15] Medvedev'in söylediğine göre Kavtaradze'nin onu öldürmek istemediğini Stalin elbette çok iyi biliyordu.

selliğin belirli bir yönünün bütün bu sadistlik biçimlerinde ortak olduğunu öne sürüyordu. Freud'un kuramının ikinci evresinde ileri sürüldüğüne göre, sadistlik, Eros (cinsellik) ve ölüm içgüdüsünün kişinin dışına yöneltilmiş bir bileşimi olduğu halde, mazoşistlik, Eros ve ölüm içgüdüsünün kişinin kendisine yöneltilmiş bir biçimidir.

Ben buna karşı çıkıyor ve şu açıklamayı öneriyorum: Sadistliğin tüm dışavurumlarında ortak olan öz, ister hayvan, ister çocuk, ister erkek, isterse kadın olsun *bir canlı varlık üzerinde mutlak ve kısıtlanmamış denetime sahip olma tutkusu*dur. Bir kişiyi, kendisini savunamadan acıya ya da aşağılanmaya katlanmaya zorlamak, mutlak denetimin dışavurumlarından birisidir; ama kesinlikle tek dışavurumu değildir. Bir başka canlı varlık üzerinde kesin denetime sahip olan kişi, o varlığı kendi malı, kendi mülkü yapar; kendisi de o varlığın tanrısı olur. Bazan bu denetim yararlı bile olabilir; bu durumlarda, iyiliksever sadistlikten söz edebiliriz. Bir kişinin bir başkasına onun iyiliği için hükmettiği ve gerçekte, tutsaklık altında bulundurması dışında ona birçok yönden yararlı olduğu durumlarda karşımıza çıkan bir sadistlik biçimidir bu. Ama sadistlik genellikle kötü amaçlıdır. Bir başka insan üzerinde kesin denetim, o insanı kötürümleştirmek, boğmak, engellemek demektir. Böylesi denetim her biçime bürünebilir ve her düzeyde olabilir.

Albert Camus'nün *Caligula* adlı oyunu, mutlak güçlülük özlemi anlamına gelen aşırı bir sadistçe denetim türünü örneklemektedir. Bu oyunda, koşulların sınırsız bir güç basamağına yükselttiği Caligula'nın nasıl gitgide daha çok güç özlemine kapıldığını görüyoruz. Caligula, senatörlerin karılarıyla yatıyor ve bu kişilerin, hayranlık dolu, yaltakçı dostlar gibi davranmak zorunluluğunu duydukları zaman içine düştükleri aşağılanmış durumla eğleniyor. Bunların bazılarını öldürüyor; geriye kalanlar da gülümsemek ve şaka yapmak zorunda kalıyorlar. Ama bu denli güçlülük bile onu doyurmuyor; o mutlak güç istiyor, olanaksızı istiyor. Camus onu şöyle konuşturuyor: "Ay'ı istiyorum."

Caligula'nın deli olduğunu söylemek kolaydır, ama onun deliliği bir yaşam biçimidir. İnsan varoluşu sorununa getirilen bir çözümdür; çünkü mutlak güçlülük yanılsamasına, insan varoluşunun sınırlarını aşma yanılsamasına hizmet eder. Caligula, mutlak güce ulaşmaya çabalarken insanlarla olan tüm bağını yitiriyor. İnsanları dışlaya dışlaya kendisi de toplum dışına atılmış bir kişi olup çıkıyor; delirmesi zorunlu oluyor,

çünkü mutlak güçlülük kumarı suya düştüğü zaman, yapayalnız, güçsüz bir birey olarak orta yerde kalıyor.

Caligula örneği elbette ayrıksı bir örnektir. Mutlak olabileceği yanılsamasına kapılmalarına yol açabilecek kadar büyük bir güce ulaşma şansına çok az kişi sahip olur. Ama tarih boyunca, günümüze dek, böyle bir güce sahip olan bazı kişiler olmuştur. Böylesi kişiler utkulu kaldıkları sürece büyük devlet adamları ya da generaller olarak baştacı edilirler; eğer yenilirlerse deli ya da suçlu sayılırlar.

İnsan varoluşu sorununa getirilen bu aşırı çözüm, ortalama kişilerden uzak bir çözümdür. Ama toplumsal sistemlerin çoğunda (bizim sistemimiz de bu kapsamdadır), aşağı toplumsal düzeylerdeki kişiler bile, kendilerine bağımlı kişiler üzerinde denetim uygulayabilirler. Çevrede her zaman çocuklar, kadınlar ya da köpekler vardır; ya da tutukevlerindeki hükümlüler, hastanelerdeki yoksul hastalar (özellikle de akıl hastaları), okullardaki öğrenciler, sivil bürokrasi kademelerinde görev yapanlar gibi umarsız kişiler vardır. Saydığımız bu topluluklarda üst (amir) konumunda bulunanların somut güçlerinin ne ölçüde denetlendiği ya da kısıtlandığı ve bu durumların ne ölçüde sadist doyum olanağı sağladığı toplumsal yapıya bağlıdır. Bütün bu topluluklardan başka, güçsüz durumdaki dinsel ve budunsal (etnik) azınlıklar da çoğunluğun en yoksul üyesine bile büyük bir sadist doyum olanağı sağlar.

Sadistlik, daha iyi yanıtların bulunamadığı zamanlarda insan olarak doğmuş olma sorununa bulunan yanıtlardan birisidir. Bir başka varlık üzerinde mutlak denetim bir başka varlığa oranla mutlak güçlülük deneyimi, özellikle gerçek yaşamı üretkenlikten ve sevinçten uzak olan kişilerde, insan varoluşunun sınırlarını aştıkları yanılsamasını yaratır. Temelde, sadistliğin hiçbir pratik amacı yoktur; sadistlik "entipüften" bir şey değildir, bir "tutkunluk"tur. *Güçsüzlüğün mutlak güçlülük deneyimine dönüşmesidir;* ruhsal sakatların dinidir.

Ama bir kişinin ya da kümenin bir başkası üzerinde denetimsiz güce sahip olduğu her durum sadistlikle sonuçlanmaz. Ana-babaların, tutukevi gardiyanlarının, öğretmenlerin, bürokratların birçoğu —belki de çoğunluğu— sadist değildir. Çeşitli nedenlerden dolayı, birçok kişinin karakter yapısı, sadistlik olanağı yaratan koşullarda bile sadistliğin gelişmesine elverişli değildir. Karakterinde yaşamı geliştirici yön ağır basan kişiler,

kolay kolay gücün büyüsüne kapılmazlar. Ama insanları, sadist şeytanlar ve sadist olmayan azizler diye iki sınıfa ayırmak tehlikeli bir aşırı yalınlaştırma olacaktır. Önemli olan, belli bir kişinin karakter yapısı içersinde *sadistlik tutkusunun yeğinliğidir*. Birçok kişinin karakter yapısında sadistlik öğelerine rastlanabilir; ama bu öğeler, yaşamı geliştirici nitelikteki güçlü eğilimlerle öyle dengelenmiştir ki, bu kişiler sadist olarak sınıflandırılamaz. Böylesi kişilerde, iki yönelim arasındaki iç çatışma, sık sık sadistliğe karşı duyarlığın artmasına ve sadistliğin tüm biçimlerine karşı yoğun tepkilerin oluşmasına yol açar (Bu kişilerdeki sadistlik eğilimlerinin izleri, önemsiz, belirleyici olmayan davranışlarda yine de ortaya çıkabilir; ama bu izler dikkati çekmeyecek ölçüde siliktir.). Sadist karakterli bazı kişilerde de sadistlik, (yalnız bastırılmakla kalmayıp) eşit güçlerle en azından dengelenmiştir. Bu kişiler, umarsız insanları denetlemekten bir ölçüde haz duyabilirler, ama (kitle çılgınlığı gibi olağandışı koşullar bir yana bırakılırsa) işkence uygulamalarına ve benzer kıyımlara katılmazlar ya da böylesi eylemlerden haz duymazlar. Hitler yönetiminin, kendi buyruğuyla yapılan sadist canavarlıklar karşısındaki tutumu bunu örnekleyebilir. Hitler yönetimi, Yahudiler'le sivil Polonyalı ve Ruslar'ın yok edilmesini, yalnız az sayıdaki SS yöneticisinin bildiği büyük bir giz olarak saklama zorunluluğunu duyuyordu; bu uygulamayı Alman halkının büyük çoğunluğundan gizliyordu. Himmler ve bu canavarlıkları yapan başka kişiler, birçok konuşmalarında, öldürmelerin "insana yakışır" bir biçimde, sadistçe aşırılıklara kaçılmadan yapılması gerektiğini vurguluyorlardı; başka türlü bu uygulamalar, SS görevlilerine bile dayanılmayacak ölçüde iğrenç gelirdi. Bazan da öldürülecek Rus ve Polonyalı sivillerin kısa, yasak savıcı bir yargılama işleminden geçirilmelerini emreden kararlar yayımlanıyordu; bundan amaç, idamları uygulayanlara, kurşuna dizmenin "yasal" olduğu duygusunu vermekti. Bu tutumun ikiyüzlülüğü apaçık sırıtmakla birlikte; geniş çaplı sadistçe eylemlerin, Nazi düzenine tüm varlığıyla bağlanabilecek pek çok kişiyi ayağa kaldıracağına Nazi önderlerinin inandıklarını gösteren bir kanıt olarak bu tutum yine de ilginçtir. 1945'ten beri pek çok veri günışığına çıkarılmıştır; ama —sadist eylemleri öğrenmekten kaçınmış olsalar bile— Almanlar'ın böylesi eylemlere ne ölçüde kapıldıkları konusunda ayrıntılı ve derli-toplu bir araştırma henüz yapılmamıştır.

Sadist karakter özellikleri, karakter yapısının bütününden soyutlanırsa anlaşılamaz. Bu özellikler, bütün olarak anlaşılması gereken bir sendromun parçalarıdır. Sadist karakterli bir kişiye göre, her canlı denetlenebilir; her canlı varlık nesne haline gelebilir. Daha doğru söylemek gerekirse, canlı varlıklar, yaşayan, çırpınan, kıpırdayan denetim nesnelerine dönüştürülebilir. Her türlü tepkileri, kendilerini denetleyen kişi tarafından dayatılabilir. Sadist, yaşamın efendisi olmak ister; bu nedenle de kurbanındaki yaşam niteliğinin korunması gerekir. Gerçekte, sadisti yıkıp yok eden bir kişiden ayıran özellik de budur. Yıkıcı kişi, başka kişileri safdışı bırakmak, ortadan kaldırmak ister; yaşamın kendisini yok etmek ister. Sadist ise yaşamı denetleme ve boğma duygusunun peşindedir.

Sadisti, güçlüler değil, yalnızca umarsızlar kışkırtır; sadistin bir başka özelliği de budur. Sözgelimi, birbirine denk kişiler arasındaki bir kavgada düşmanlardan birisinin yaralanması sadistçe hazza neden olmaz; çünkü bu durumda yaralama eylemi, denetimin bir anlatımı değildir. Sadist karakter için, hayranlık uyandıran bir tek nitelik vardır, o da güçlülüktür. Sadist, güçlü olanlara hayranlık duyar, tapar, boyun eğer; ama güçsüz olanlardan, karşılık veremeyenlerden iğrenir, onları denetlemek ister.

Sadist karakterli kişi, belirsiz olan ve önceden kestirilemeyen, onu kendiliğinden nitelikte ve özgün tepkiler göstermeye zorlayacak sürprizler yaratan her şeyden korkar. Bu nedenle de yaşamdan korkar. Yaşam, doğası gereği, önceden kestirilemeyen ve belirsiz olaylarla dolu olduğu için sadisti korkutur. Yaşam örgütlüdür, ama düzenli değildir; yaşamda kesin olan bir tek şey vardır, o da tüm insanların ölümlü olduğu gerçeğidir. Sevgi de aynı ölçüde kesinlikten yoksundur. Sevilmek için sevecen olma, sevgi uyandırma yeteneği gereklidir; bu da her zaman geri çevrilme ve başarısızlığa uğrama olasılığını içinde taşır. Bu nedenle, sadist karakterli kişi, ancak denetleme gücüne sahip olduğu zaman, bir başka deyişle sevgisine konu olan şey *üzerinde* yönetim gücüne sahip olduğu zaman, "sevebilir". Sadist karakterli kişi, çoğunlukla yabancılardan ve yeniliklerden korkar — yabancı birisi yenilik demektir; yeni olan bir şey de korku, kuşku ve nefret uyandırır, çünkü kendiliğinden, canlı ve alışılmamış bir tepki gerektirir.

Sözünü ettiğimiz sendromun bir başka öğesi de sadistin pısırıklığı ve ürkekliğidir. Sadistin boyun eğici bir kişi olması bir çelişki gibi görülebilir; ancak bu, yalnız bir çelişki değil, aynı zamanda da bir zorunluluktur. Sadist, kendisini güçsüz, cansız ve yetersiz duyumsadığı için sadisttir. Bu yoksunluğunu, başkaları üzerinde denetim kurarak, bir solucan gibi duyumsadığı kendi benliğini bir Tanrı'ya dönüştürerek ödünlemeye çalışır. Ama güç sahibi olan sadist bile, insansal güçsüzlüğünden dolayı acı çeker. Öldürebilir, işkence edebilir; ama yine de boyun eğebileceği daha yüksek bir güce gereksinme duyan sevgisiz, soyutlanmış, korkmuş bir kişi olarak kalır. Hitler'den bir basamak aşağıdakiler için, en yüksek güç Führer'di; Hitler'in kendisi için ise en yüksek güç Yazgı idi, Evrim yasalarıydı.

Bu boyun eğme gereksinmesinin kökeni mazoşizmde yatar. Her zaman birbirleriyle bağlantılı olan sadistlik ve mazoşizm, davranışçılara göre karşıt şeylerdir; ama gerçekte, tek bir temel durumun —dirimsel güçsüzlük duygusunun— iki ayrı yüzünü oluştururlar. Hem sadistler hem de mazoşistler, deyim yerindeyse, bir başkasının kendilerini "bütünleme"sine gereksinme duyarlar. Sadist, bir başka varlığı, kendisinin uzantısı yapar; mazoşistse kendisini bir başka varlığın uzantısı yapar. Her ikisi de ortakyaşamsal bir ilişki peşindedir; çünkü her ikisi de merkezini yitirmiştir. Sadist, kurbanından bağımsızmış gibi görünürse de, sapkın bir biçimde bu kurbana gereksinme duyar.

Sadistlikle mazoşistlik arasında yakın bir bağlantı bulunduğu için, belirli bir kişide bu yönlerden birisi ya da ötekisi daha başat olsa bile, sadist-mazoşist bir karakterden söz etmek daha doğru olur. Sadist-mazoşist kişiler, karakter yapılarının ruhbilimsel yönü siyasal bir tutumu anlatacak biçimde dile getirilerek, "yetkeci karakter" adıyla da anılmaktadır. Siyasal tutumu genellikle (etkin ve edilgin) yetkeci olarak tanımlanan kişiler, çoğu kez (toplumumuzda) sadist-mazoşist karakter özellikleri —kendilerinden aşağıdakileri denetleme, kendilerinden yüksekte bulunanlara boyun eğme davranışı— sergiledikleri için, bu kavram yerinde bir kavramdır.[16]

---

[16]Yetkeci karakter, ilk kez, 2. Kısım'daki (1. cilt) 8. notta (s. 90) anılan Almanca incelemede çözümlendi. Verilerin çözümlenmesinden çıkan sonuca göre, yanıt verenlerin yüzde 78'i ne yetkeci ne de yetkeciliğe karşıt bir karaktere sahipti; bu nedenle, Hitler'in utkuya ulaşması durumunda bu kişilerin ateşli Nazi ya da ateşli Nazi düşmanı olmaları

Freud tarafından geliştirilen ve Freud'un öğrencileri, özellikle de K. Abraham ve Ernest Jones tarafından genişletilen "dışkıl karakter" kavramına değinilmezse, sadist-mazoşist karakter tam olarak anlaşılamaz.

Freud (1908), dışkıl karakterin bir karakter özellikleri *sendromunda* kendisini açığa vurduğuna inanıyordu. İnatçılık, aşırı düzenlilik ve cimrilik olarak belirlenen bu karakter özelliklerine daha sonra dakiklik ve aşırı temizlik de eklendi. Freud'a göre, bu sendromun kökeni, dışkıl kösnül bölgeden kaynaklanan "dışkıl libido" da yatıyordu. Bu sendromun karakter özellikleri, söz konusu dışkıl libidonun amaçlarıyla ilgili tepki geliştirmeler ya da yüceltmeler olarak açıklanıyordu.

Libido kuramının yerine *bağlantılılık biçimini* koymaya yönelik çabalarım sırasında, bu sendrom kapsamına giren çeşitli özelliklerin, araya uzaklık koyucu, denetleyici, reddedici ve biriktirici bağlantılılık biçiminin ("biriktirici karakter"in) dışavurumları oldukları varsayımına ulaştım (E. Fromm, 1947). Bu, dışkıyla ve bağırsak hareketleriyle ilgili her şeyin belirgin bir rol oynadıkları konusunda Freud'un yaptığı klasik gözlemlerin doğru olmadığı anlamına gelmez. Tam tersine kişilerle ilgili ruhçözümsel gözlemlerim sonucunda, Freud'un gözlemlerinin bütünüyle yerinde olduğunu anladım. Ama aramızdaki ayrılık, şu sorunun yanıtında yatmaktadır: Dışkıl libido, dışkı saplantısının ve dolaylı olarak dışkıl karakter sendromunun *kaynağı* mıdır, yoksa söz konusu sendrom özel bir bağlantılılık biçiminin mi *dışavurumudur?* İkinci durum doğruysa, dışkıl ilgi, dışkıl karakterin *nedeni* olarak değil, bir başka ama *simgesel* bir anlatımı olarak anlaşılmalıdır. Gerçekten de dışkı çok uygun bir simgedir: Dışkı, insanın yaşam sürecinden atılan ve artık insan yaşamına hizmet etmeyen bir şeydir.[17]

---

söz konusu değildi. Yanıt verenlerin yaklaşık yüzde 12'si yetkeciliğe karşıt bir karaktere sahiptiler ve her zaman Nazizm'in inanmış düşmanları olarak kalacaklardı. Yanıt verenlerin yaklaşık yüzde 10'u ise yetkeci bir karaktere sahiptiler ve her zaman ateşli Nazi yanlıları olarak kalacaklardı. Bu sonuçlar, 1933'ten sonra somut olarak görülen şeylere aşağı yukarı uygundur (E. Fromm ve ötekiler, 1936). Daha sonra T. Adorno da yetkeci karakteri inceledi. Ama bu incelemede, yetkeci karakter, sadist-mazoşist karakter açısından ruhçözümsel bir bakış açısıyla değil, davranışçı bir bakış açısıyla ele alınmıştır (T. Adorno ve ötekiler, 1950).

[17] Yorumda bulunmak isteyenler dışkıya ve kokulara duyulan aşırı ilginin, hayvanlara görme duyusundan çok koku alma duyusunun kılavuzluk ettiği evrim aşamasına doğru bir tür nörofizyolojik geri dönüş olduğunu düşünebilirler.

Biriktirici karakter, nesnelerin, düşüncelerin ve duyguların düzenli olmasını ister; ama ondaki düzenlilik saplantısı kısır ve katıdır. Bu yapıdaki kişi, nesnelerin yerli yerinde olmamasına dayanamaz ve onları bir düzene koyma zorunluluğunu duyar. Bu yolla mekânı denetler; usdışı dakiklikle zamanı denetler; önüne geçemeyeceği temizlik saplantısıyla, kirli ve düşmanca saydığı dünyayla olan ilişkisini koparır (Ama tepki geliştirmenin ya da yüceltmenin meydana gelmediği bazı zamanlarda, aşırı temizlik değil, pislik eğilimi baş gösterir.). Biriktirici karakterli kişi, *kendisini dört yandan kuşatılmış bir kale gibi* duyumsar; hiçbir şeyin dışarı çıkmasına izin vermemek ve kalenin içindekileri esirgemek zorundadır. Onun inatçılığı ve dikbaşlılığı, dış saldırıya karşı yarı otomatik bir savunmadır.

Biriktirici kişi, yalnızca sabit miktarda güce, enerjiye ya da zihinsel yeteneğe sahip olduğu ve bu birikimin kullanılınca azalacağı ya da tükeneceği duygusunu taşır. Tüm canlıların kendi kendini yenileme işlevine sahip olduklarını, etkinlik göstermenin ve yeteneklerimizi kullanmanın gücümüzü artıracağını, oysa durgunluğun gücümüzü azaltacağını kavrayamaz; ona göre, ölüm ve yıkım, yaşam ve gelişmeden daha büyük bir gerçekliğe sahiptir. "Yaratma eylemi" kulağına çalınan ama gerçekliğine inanmadığı bir mucizedir. Onun için en yüce değerler, düzen ve güvenliktir; onun sloganı şudur: "Güneşin altında yeni hiçbir şey yoktur!" Başkalarıyla yakın ilişki kurmayı kendisine yönelik bir tehdit sayar; onun için güvenlik demek, ya herkesten uzak durmak ya da herkese sahip olmak demektir. Biriktirici kişi, kuşkucu biçimde davranır ve özel bir adalet anlayışına sahiptir; bu adalet anlayışı, özünde şu ilkeye dayanır: "Benimki bana, seninki sana."

Dışkıl-biriktirici kişinin, dünyayla olan bağlantısında kendisini güvende hissetmesinin bir tek yolu vardır, o da dünyayı mülkiyetine almak ve denetlemektir; çünkü bu kişi, kendisiyle dünya arasında sevgiye ve üretkenliğe dayalı bir bağlantı kurma yeteneğinden yoksundur.

Dışkıl-biriktirici karakter ile sadistlik arasında klasik ruhçözümlemecilerce tanımlanan yakın ilişkinin gerçekten varolduğunu, klinik veriler açık biçimde kanıtlamaktadır ve bu ilişkinin libido kuramı açısından ya da insanın dünyayla olan bağlantısı açısından yorumlanması pek bir şey değiştirmez. Dışkıl-biriktirici bir karaktere sahip olan toplumsal kü-

melerin dikkate değer düzeyde sadistlik sergileme eğiliminde oldukları gerçeği de bu ilişkiyi kanıtlamaktadır.[18]

Bürokratik karakter,[19] siyasal anlamda değil, daha çok toplumsal anlamda, sadist-mazoşist karakterle aşağı yukarı eşanlamlıdır. Bürokratik düzende, her kişi kendisinden aşağı olan birisini denetler ve kendi üstünde olan birisince denetlenir. Böyle bir düzende hem sadist hem de mazoşist tepkiler doyurulabilir. Bürokrat karakterli kişi, kendisinden aşağıda olanları hor görür, kendisinden yukarda olanlara ise hayranlık duyar ve onlardan korkar. Astını eleştiren ya da bir dakika gecikince kaşlarını çatan veya çalışma saatleri içinde astın üste "ait" olduğunu en azından simgesel olarak anımsatıcı davranışlarda direten belli bir bürokrat tipinin yüz anlatımına bakmak ve sesini duymak, bunu saptamak için yeter de artar bile. Ya da bir postanede, camlı tezgahın arkasında oturan bürokratı düşünelim; yarım saattir beklemekte olan son iki kişinin o gün gidip ertesi gün yeniden gelmek zorunda kalacaklarını bile bile, camlı tezgahtaki küçük pencerenin kapağını tam saat 17:30'da kapatırken bu bürokratın yüzündeki güçlükle sezilen, hafif gülümseme izlenebilir. Burada önemli olan, bu kişinin tam 17:30'da pul satmaya son vermesi değildir. Onun davranışının önemli yönü, onları *kendisinin* denetlediğini

---

[18]Bkz. E. Fromm (1941); Alman orta sınıfının aşağı katmanında bu ilişkinin bulunduğunu burada ortaya koydum.

[19]Burada bürokrat derken, çağın dışında kalmış birçok okulda, hastanede, tutukevinde, demiryolunda ve postanede bugün de rastlanan çağdışı, soğuk, yetkeci bürokratları anlatmak istiyorum. Yine son derece bürokratik bir örgütlenme yapısına sahip olan büyük sanayi, tümüyle değişik bir karakter tipi —büyük olasılıkla "insan ilişkileri" öğrenimi görmüş olan sevecen, gülümseyen, "anlayışlı" bürokrat tipi— geliştirmiştir. Bu değişikliğin nedenleri, çağcıl sanayinin doğasında, bu sanayinin takım çalışmasına, sürtüşmeden kaçınmaya, daha iyi çalışma ilişkilerine duyduğu gereksinmede ve birçok başka etmenlerde yatmaktadır. Dostça davranan yeni bürokratlar içtenliksiz görünmemektedirler; gerçekte sadist oldukları halde asıl yüzlerini göstermemek için gülümseyen kişiler gibi görünmektedirler. Aslında çağdışı sadist, demin değindiğimiz nedenlerden dolayı, çağcıl bir bürokrat olmaya hiç de uygun değildir. Çağcıl bürokrat, dostça görünen bir sadist değil, kendine özgü bir kişidir ve gösterdiği dostça tutumu, uydurma olmamakla birlikte, uydurma düşecek ölçüde yüzeysel ve sığdır. Ama bu bile pek haklı bir yargı değildir: Çünkü belki her iki tarafında gülümsediği ve bunun bir insan ilişkisi olduğu sanısına kapıldığı kısa an dışında, bu tutumun yüzeyselliği ve sığlığı aşan bir tutum olmasını gerçekte hiç kimse beklemez. Çağcıl yöneticinin karakterine ilişkin iki uzun ve kapsamlı inceleme bu izlenimleri doğrulamakta ya da düzeltmektedir (M. Maccoby, İ. Millán).

ortaya koyarak insanları düş kırıklığına uğratmaktan haz duymasıdır; bu, onun yüz anlatımında ifadesini bulan bir doyumdur.[20]

Çağdışı bürokratların hepsinin sadist olmadığını söylemeye gerek yoktur. Bürokrat olmayanlara ya da çağcıl bürokratlara oranla, bu küme içinde sadistliğe ne ölçüde sık rastlandığını ancak derinlemesine bir ruhbilimsel inceleme ortaya koyabilir. Yalnızca birkaç tanınmış örneğe değinirsek; İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri bürokrasinin en yüksek rütbeli subayları arasında bulunan General Marshall ve General Eisenhower, sadistlikten uzak olmalarıyla ve askerlerinin yaşamına gerçekten insanca bir ilgi göstermeleriyle dikkat çekiyorlardı. Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı'nda birçok Alman ve Fransız generali, hiçbir yeterli taktik amaç olmadan askerlerini harcamakta gösterdikleri acımasızlık ve zalimlikle dikkati çekiyorlardı.

Bazan da sadistlik, incelikli davranışlarla ve belli durumlarda belli kişilere yönelik iyilikseverlik gibi görünen tutumlarla örtülenir. Ama bu inceliğin yalnızca aldatma amacı güttüğünü, hatta hiçbir içtenlikli duyguya dayanmayan bir çalımdan başka bir şey olmadığını düşünmek yanlış olur. Bu olguyu daha iyi anlamak için, aklı başında insanların çoğunun, hiç değilse bazı bakımlardan insan olduklarını ortaya koyan bir özimgesini korumak istediklerini dikkate almak zorunludur. Bütün bütüne insanlık dışı olmak demek, bütün bütüne soyutlanmak, insanlığın bir parçası olma duygusunu yitirmek demektir. Bu nedenle, herhangi bir insana karşı incelikten, dostluktan ya da sevecenlikten bütünüyle yoksun olmanın, uzun erimde dayanılmaz bir kaygı yarattığını düşünmemize neden olan birçok verinin bulunmasına şaşmamak gerekir. Sözgelimi, özel Nazi kuruluşlarında görev alan ve binlerce insan öldürmek durumunda kalan kişilerde delilik ve ruhsal bozukluk görüldüğünü bildiren raporlar[21] vardır. Nazi rejiminde, kitlesel öldürme emirlerini yerine getirmek zorunda kalan görevlilerin birçoğu, *Funktionärskrankheit* ("görevli hastalığı") adı verilen sinir çöküntüleri geçirmişlerdir.[22]

---

[20]Bu, ruhbilimsel deneylerin ve ölçerlerin çoğunun sık ağlarından kaçan birçok davranışsal verinin bir örneğidir.

[21]Himmler, 6 Ekim 1943'te yaptığı bir konuşmada, bunu dolaylı olarak kabul etmiştir. Koblenz, Nazi Archiv. NS 19, H.R. 10.

[22]H. Brandt, kişisel görüşme.

Sadistlikle bağlantılı olarak "denetim" ve "güçlülük" sözcüklerini kullanmaktayım; ama bu sözcüklerin anlamlarının bulanık olduğu açıkça bilinmektedir. Güçlülük, insanlar *üzerinde* güç sahibi olma anlamına gelebilir ya da bir şeyler yapma gücü anlamına gelebilir. Sadistin ulaşmaya çabaladığı şey, insanlar *üzerinde* güce sahip olmaktır; çünkü o, *varolma* gücünden yoksundur. Ne yazık ki birçok yazar, "güçlülük" ve "denetim" sözcüklerinin bu anlamca belirsizlik özelliğini kullanmakta ve "başkası üzerinde güç sahibi olma"yı, sezdirmeden övmek için, "bir şey yapma gücü"yle özdeşleştirmektedir. Dahası, denetimin bulunmaması, ne tür olursa olsun hiçbir örgütlülüğün bulunmadığı anlamına gelmez; yalnızca denetimin sömürücü nitelik taşıdığı ve denetlenenlerin kendilerini denetleyenleri denetleyemedikleri denetim türlerinin bulunmadığı anlamına gelir. İlkel toplumlardan tutun da belli amaçlar güden çağdaş topluluklara kadar, herkesin gerçek rızasına —yönlendirilmiş rızasına değil— dayanan ussal yetkenin geçerli olduğu ve "başkalarının üzerinde güce sahip olma" ilişkilerinin gelişmediği birçok toplum örneği vardır.

Hiç kuşkusuz, kendisini savunacak güce sahip olmayan birisi karakter yönünden de zayıftır. Bu kişi, sadist olmak yerine uysal ve mazoşist olabilir. Ama bu kişinin somut güçsüzlüğü, dayanışma ve sevecenlik gibi erdemler ile yaratıcılığın gelişmesine de yol açabilir. Güçsüz olma, dolayısıyla da köleleştirilme tehlikesi içinde bulunma ya da güçlü olma, dolayısıyla da insanlıktan çıkma tehlikesi içinde bulunma, iki kötü niteliktir. Bunların hangisinden en çok kaçılacağı, dinsel ve ahlâksal ya da siyasal inanç sorunudur. Çağdaş düşünüşün tersine, Buda'cılığın, Peygamberlerle başlayan Yahudi geleneğinin ve Hıristiyan İncilleri'nin bu konudaki kararı apaçıktır. Güçlülük ve güçsüzlük arasında ince ayrımlar belirlemek pek yerinde bir tutumdur; ama kaçınılması gereken bir tehlike vardır; o da aynı anda hem Tanrı'ya hem de Sezar'a kulluk edilmesini öğütlemek için ya da daha da kötüsü ikisini özdeşleştirmek için belli sözcüklerin belirsiz anlamlarından yararlanılmasıdır.

Sadistliği Doğuran Koşullar

Sadistliğin gelişmesine hangi etmenlerin katkıda bulunduğu sorunu, bu kitapta yeterli bir çözüme kavuşturulamayacak ölçüde karışıktır. Ama bir noktayı ta başından açıklığa kavuşturmak gerekir: Çevre ile karakter arasında yalın bir ilişki yoktur. Çünkü bireysel karakteri, yapıdan kaynaklanan yatkınlıklar, aile yaşamının ayırıcı özellikleri, kişinin yaşamındaki olağandışı olaylar gibi bireysel etmenler belirler. Karakter gelişiminde yalnızca bu bireysel etmenler pay sahibi olmakla kalmaz; çevresel etmenler de genellikle sanıldığından çok daha karmaşıktır. Daha önce vurguladığım gibi, bir toplum *herhangi bir* topluluk değildir. Bir toplum, son derece karmaşık bir sistemdir; eski ve yeni aşağı orta sınıflar, orta sınıflar, yukarı sınıflar, çürüyen seçkin tabakaları, dinsel ya da düşünsel-ahlâksal gelenekleri olan ya da olmayan topluluklar, küçük kasabalar ve büyük kentler — bunlar, göz önüne alınması gereken etmenlerin yalnızca bazılarıdır; başkalarından soyutlanmış bir tek etmen, toplumun yapısının anlaşılmasını sağlayamadığı gibi, karakter yapısının anlaşılmasını da sağlayamaz. Bu yüzden, toplumsal yapı ile sadistlik arasında bir bağıntı kurulmak isteniyorsa, tüm etmenler konusunda eksiksiz bir deneysel çözümlemenin yapılması gerekecektir. Ama aynı zamanda şunu da eklemek gerekir ki, bir topluluğun bir başka topluluğu sömürmek ve baskı altında tutmak için kullandığı güç, birçok istisnalar bulunmakla birlikte, denetleyen toplulukta, sadistliğe yol açma eğilimi taşır. Bu nedenle sadistlik, ancak herhangi bir sınıf, cins ya da azınlık topluluğunun sömürücü denetim altında tutulmasına son verildiği zaman ortadan kalkacaktır (ama bireysel bir hastalık olarak varlığını yine de sürdürecektir). Birkaç küçük toplum bir yana bırakılacak olursa, bu durum tarihte hiçbir yerde henüz görülmemiştir. Bununla birlikte, hukuku temel alan ve gücün keyfi biçimde kullanılmasını önleyen bir düzenin kurulması, bu yönde ileri bir adım olmuştur; ama ne yazık ki bu gelişme de bir zamanlar varolduğu dünyanın birçok bölgesinde son zamanlarda engellenmektedir ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bile "yasa ve düzen" adına tehdit edilmektedir.

Sömürücü denetime dayalı bir toplum önceden kestirilebilen başka özellikler de sergiler. Bu toplum, böyle bir denetim altına alınanların bağımsızlığını, bütünlüğünü, eleştirel düşünme yeteneğini ve üretken-

liğini zayıflatma eğilimi taşır. Bu toplumun, o kişileri her türden eğlence ve olanaklarla beslemediği söylenemez; ama sağladığı eğlenceler ve olanaklar, kişilik gelişimini özendirici değil, kısıtlayıcı niteliktedir. Roma Sezarlar'ı, halkın eğlenmesi için, temelde sadist bir nitelik taşıyan gösteriler düzenliyorlardı. Çağdaş toplum da suça, savaşa, canavarca davranışlara ilişkin gazete ve televizyon haberleri biçiminde benzer gösteriler sunmaktadır. Bu gösterilerin içeriği korkunç değilse bile, çocukların sağlığı pahasına aynı kitle iletişim araçlarıyla reklamı yapılan kahvaltılık tahıl besinler kadar besleyicilikten uzaktır. Bu kültürel besin, eyleme geçirici uyaranları sağlamaz, yalnızca edilginliği ve uyuşukluğu özendirir. Sağlasa sağlasa eğlence ve heyecan sağlar, ama hemen hemen hiç sevinç sağlamaz; çünkü sevinç, özgürlük gerektirir, sıkı denetim dizginlerinin gevşetilmesini gerektirir; oysa dışkıl-sadist tipin bunu yapması nerdeyse olanaksızdır.

Bireydeki sadistliğe gelince, bireydeki sadistlik, toplumsal ortalamaya uygun düşer; ama bu ortalamanın altında ya da üstünde bireysel sapmalar olabilir. Sadistliği güçlendiren bireysel etmenler, çocuğun ya da yetişkinin kendisini boş ve güçsüz duyumsamasına neden olma eğilimi taşıyan koşullardır (yeni durumlar ortaya çıkarsa, sadist özellik taşımayan bir çocuk, sadist bir ergen ya da yetişkin haline gelebilir). Yıldırıcı ceza gibi korku yaratıcı koşullar, böylesi koşullar arasındadır. Bununla anlatmak istediğim, yeğinliği sıkı sıkıya sınırlanmış, özgül ve belirli yanlış davranışla bağlantılı ceza türü değil; keyfi, cezalandırılan kişinin sadistliğiyle beslenen ve korku üretici yeğinliğe sahip ceza türüdür. Çocuğun kişilik yapısına bağlı olarak, böylesi cezanın yarattığı korku, çocuğun yaşamında başat bir güdü durumuna gelebilir, çocuğun bütünlük duygusu yavaş yavaş ortadan kalkabilir, özsaygısı azalabilir ve en sonunda çocuk, artık bir kimlik duygusuna sahip olmasını, artık "kendisi" olmasını olanaksız bulacak ölçüde sık sık kendisine ihanet edebilir.

Dirimsel güçsüzlüğün doğmasına yol açan öteki koşul, ruhsal kıtlık durumudur. Çocuğun yeteneklerini uyandıracak hiçbir uyarım, hiçbir şey yoksa, çocuk tümüyle donar; çocuğun etkileyip değiştirebileceği hiçbir şey, çocuğa yanıt veren, hatta çocuğu dinleyen hiç kimse yoksa, çocuk, bir güçsüzlük ve yetersizlik duygusuyla başbaşa kalır. Böylesi bir güçsüzlük, ille de sadist bir karakterin oluşmasıyla sonuçlanmaz; sadist bir

karakterin oluşup oluşmaması, birçok başka etmene bağlıdır. Ama yine de bu durum, hem bireysel hem de toplumsal bakımdan sadistliğin gelişmesine katkıda bulunan ana kaynaklardan birisidir.

Bireysel karakter toplumsal karakterden sapma gösterdiği zaman, toplumsal küme, kendisine uygun düşen tüm karakter öğelerini pekiştirme eğilimi gösterir, karşıt öğeler ise uyuşuk duruma gelir. Sözgelimi sadist bir kişi, çoğunluğun sadist yapıda olmadığı ve sadistçe davranışın hoş ve özlenir bir davranış sayılmadığı bir toplulukta yaşıyorsa, sadist birey mutlaka karakterini değiştirmeyecek, ama eyleme de geçirmeyecektir; sadistliği ortadan kalkmayacak, ama deyim yerindeyse, beslenmediği için "kuruyacak"tır. İsrail'deki Kibbutzlarda ve başka aynı amaçlı topluluklarda yaşam, bunun birçok örneğini sağlamaktadır; yeni ortamın gerçek bir karakter değişikliğine yol açtığını belgeleyen örneklerin bulunduğunu da belirtmek gerekir.[23]

Sadist karakterli bir kişi, sadistliğe karşı bir toplumda pek zararlı olamaz; hasta bir kişi olarak görülür. Hiçbir zaman tanınıp sevilmez ve toplum üzerinde etkiye sahip olabileceği bir konuma pek yükselemez. Bir kişinin sadistliğini çok yeğin kılan şeyin ne olduğu sorulacak olursa, yalnızca yapısal, biyolojik etmenlerin değil (S. Freud, 1937), toplumsal sadistliğin doğmasından büyük ölçüde sorumlu olduğu kadar birey tarafından geliştirilen, kişiye özgü sadistlik çeşitlerinden de sorumlu olan ruhsal ortamın da göz önüne alınması gerekir. İşte bu nedenle, bir bireyin gelişimi, yalnızca o bireyin yapısı ve ailesinin geçmişi göz önüne alınırsa, hiçbir zaman tam olarak kavranamaz. Kişinin ve ailesinin toplumsal sistem içersindeki yerlerini ve bu sistemin özünü bilmediğimiz sürece, belli özelliklerin niçin böylesine inatçı ve köklü olduğunu anlamamız olanaksızdır.

Heinrich Himmler: Klinik Bir Dışkıl-Biriktirici Sadistlik Olgusu

Dışkıl-biriktirici bürokratik, yetkeci karakterin aşırı biçimleri ile sadistlik arasındaki bağlantı konusunda söylenen şeyleri açıkça doğrulayan aşağılık, sadist karakterin eksiksiz bir örneği Heinrich Himmler'dir.

---

[23] Dr. Moshe Budmore, kişisel görüşme.

Birçok kişinin kendisine taktığı adla, "Avrupa'nın av köpeği" Himmler, Hitler'le birlikte, on beş yirmi milyon arasında silahsız ve güçsüz Rus, Polonyalı ve Yahudi'nin topluca öldürülmesinden sorumluydu.

Himmler ne çeşit bir insandı?[24]

İlkin, çeşitli gözlemcilerin Himmler'in karakteri konusunda yaptıkları bazı tanımlamalar göz önüne alınarak başlanabilir. Himmler'in karakteri konusunda belki de en doğru, en derinlemesine tanımlamayı, o zamanlar Danzig'de Uluslar Birliği (Milletler Cemiyeti) temsilcisi olan K.J. Burckhardt yapmıştır. Şöyle yazmaktadır Burckhardt: "Himmler, robotluk öğesini de içinde taşıyan güvenilmez astlık (*Subalternitat*), dar görüşlü görev aşkı, insana yakışmaz yöntemlilik özelliklerine sahip bir kişi izlenimi bırakıyordu" (K.J. Burckhardt, 1960). Bu tanım, daha önce anlattığımız sadist yetkeci karaktere özgü temel öğelerin çoğunu içermektedir. Himmler'in söz dinleyici ast tutumunu, insanlık dışı bürokratik görev aşkını ve yöntemliliğini vurgulamaktadır. Bu, bir kincinin ya da Himmler denince çoğunlukla insanın zihninde beliren bir canavarın tanımı değil, insanlıktan aşırı ölçüde uzaklaşmış bir bürokratın tanımıdır.

Başka gözlemciler de Himmler'in karakter yapısı konusunda ek öğeler sağlamışlardır. Önde gelen bir Nazi iken 1932'de partiden atılan Dr. Albert Krebs, 1929'da —yani, Himmler henüz pek güçlü değilken— yaptığı bir tren yolculuğunda altı saatini Himmler'le konuşarak geçirmiştir ve davranışları dikkatini çekmiştir. Yolculuğu Krebs için neredeyse katlanılmaz kılan şey, "aptalca ve özünde anlamsız gevezeliğiyle Himmler'in beni sürekli rahatsız etmesi"ydi. Himmler'in konuşması, savaş palavralarının, *petit bourgeois* (küçük kentsoylu) gevezeliğinin (*Stammtischgeschwatz*) ve bağnaz bir vaizin ateşli kehanetlerinin acayip

---

[24]Himmler'e ilişkin çözümleme, genel olarak, B.F. Smith'in (1971) yazdığı kusursuz yaşamöyküsünde sunulan verileri izlemektedir. Smith, Himmler hakkında bulunabilen tüm verileri kullanmıştır; bu veriler Himmler'in 1910-22 yıllarını kapsayan 1957'de bulunmuş altı güncesi ve 1924 yılına ait birkaç bağımsız günce sayfası; Himmler'in 1918-26 yılları arasında aldığı ve gönderdiği mektupları kapsayan ayrıntılı listesi; Himmler'in okuduğu kitaplarla ilgili olarak yaptığı ve 270 dolayında maddeden oluşan uzun, açıklamalı liste; çok sayıda aile belgesi ve Himmler'in resmi belgelerle kişisel andaçlardan oluşan kendi koleksiyonu. Himmler'in güncelerinden alınmış birçok parçayı ve S.T. Angress ile B.F. Smith'den (1959) yapılmış alıntıları içeren J. Ackermann'ın (1970) incelemesinden de yararlandım.

bir karışımından oluşuyordu (aktaran J. Ackermann, 1970). Himmler'in, bir başka kişiyi sonu gelmez gevezeliklerini dinlemeye zorlamakta, böylece de onu egemenlik altına almaya çabalamakta gösterdiği saldırganlık, sadist karakterin tipik özelliğidir.

En yetenekli Alman generallerinden birisi olan Heinz Guderian'ın Himmler'i anlatan karakter tanımlaması da ilginçtir.

Hitler'in peşinden gidenler arasında en ahmağı Heinrich Himmler'di. Irksal aşağılık duygusunun tüm belirtilerini taşıyan bu önemsiz adamın davranışları basitti. İnce ve saygılı olmaya çalışıyordu. Himmler'in yaşam biçimi, Goering'in tam tersine, son derece basitti. Ama kurduğu düşler sonsuzdu (ausschweifender)... *Himmler, 20 Temmuz'dan sonra askerlik tutkusuna kapıldı. Bu aşırı tutku, onu, Yedekler Ordusu Başkomutanlığı'na, hatta bir ordu grubunun Başkomutanlığı'na atanma çabasına girmeye sürükledi. Himmler, ilk ve topyekün yenilgiye askeri düzeyde uğradı. Onun düşmanlarımızla ilgili yargıları, ancak çocukça sıfatıyla nitelenebilir. Onun, Hitler'in yanındayken özgüvenden ve yüreklilikten yoksun olduğunu birkaç kez gözlemleme olanağı buldum (H. Guderian, 1951).*

Bir başka gözlemci de Alman bankacılığının önde gelen temsilcilerinden Emil Helfferich'tir. Helfferich, Himmler'in, "eski okullarda rastlanan, kendine karşı katı ama başkalarına karşı daha da katı, acımasız eğitimci tipinde bir kişi..." olduğunu yazmaktadır. "Himmler'de görülen sevecenlik işaretleri, özellikle de yazdığı teşekkür mektuplarındaki dostça hava, açıkça soğuk bir doğaya sahip kişilerde çoğu kez görüldüğü gibi, tümüyle yapmacıktı" (E. Helfferich, 1970).

Himmler'in yaveri K. Wolff'un çizdiği tablo bu ölçüde olumsuz değildi. Wolff, yalnızca Himmler'in bağnazlığına ve istençten yoksunluğuna değinmekte, sadistliğinden söz etmemektedir: "Himmler, sevecen bir aile babası, iyi bir üst ve iyi bir yoldaş olabiliyordu. Aynı zamanda da saplantılı bir bağnaz, tuhaf bir hayalci ve ... gitgide güçlenen bir sevgi/nefret bağıyla bağlı olduğu Hitler'in elinde istençsiz bir araçtı" (K. Wolff, 1961). Wolff, —görünüşte eşit güçte— iki karşıt kişiliği, nazik ve bağnaz kişilikleri tanımlamakta, ama nazik kişiliğin içtenlikli olup olmadığını sorgu konusu yapmamaktadır. Himmler'in ağabeyi Gebhard, küçük

kardeşi Heinrich siyasal güç sahibi olmadan çok önce de kendisini incittiği ve aşağıladığı halde, onu yalnızca olumlu açıdan anlatmaktadır. Hatta Gebhard, "onun kendisine bağlı çalışanların gereksinmeleriyle ve üzüntüleriyle ilgilenirken gösterdiği babacan incelik ve özen"i övmektedir.[25]

Bu karakter tanımlamaları, Himmler'in en önemli karakter özelliklerini, yani yaşamsızlığını, bayağılığını, egemenlik kurma isteğini, önemsizliğini, Hitler'e boyun eğişini, bağnazlığını kapsamaktadır. Wolff ve Himmler'in ağabeyi tarafından değinildiği üzere, onun başkalarına gösterdiği dostça ilginin bir davranış özelliği olduğu apaçıktır; ama bu özelliğin ne ölçüde bir karakter özelliği olduğunu, yani ne ölçüde içtenlikli olduğunu belirlemek güçtür. Himmler'in kişiliği bütün olarak göz önüne alınınca, Himmler'in inceliğindeki içtenlik öğesi çok küçük olmalıdır.

Himmler'in tüm karakter yapısı açıklık kazandıkça, gerçekte onun, daha önce belirgin özelliklerini *aşırı düzenlilik* ve dikkat çekecek ölçüde *ayrıntı düşkünlüğü* olarak belirlediğimiz dışkıl (biriktirici) sadist-mazoşist karakterin tıpatıp örneği olduğunu göreceğiz. Himmler, on beş yaşından başlayarak, yaptığı yazışmaları kayda geçiriyordu; aldığı ve yazdığı her mektubu bu kayıtlarda belirtiyordu.

Himmler'in bu işlemlere duyduğu büyük ilgi ve bu işlerle uğraşırken sergilediği eksiksiz kayıt tutma düşkünlüğü, onun kişiliğinin önemli bir yönünü açığa çıkarıyordu. Himmler'in kırtasiyeci zihniyetini en açık biçimde ortaya koyan şey, (yakın arkadaşları olan) Lu ve Kaethe'den aldığı mektuplar konusunda yaptığı işlemdi (Ailesinden aldığı mektupları saklamamıştır.). Himmler, yalnızca her mektubun üzerine geliş tarihini yazmakla kalmıyor, mektubun eline geçtiği saati ve dakikayı bile tam olarak kaydediyordu. Bu mektupların birçoğu, doğum günü kutlamaları, vb. olduğu için, Himmler'in ayrıntı düşkünlüğü saçmalığın ötesine geçiyordu (B.F. Smith, 1971).

Daha sonra, SS şefi olduğu sıralarda Himmler, başkalarına verdiği her şeyi kaydetmek için bir fiş dizini yaptı (B.F. Smith, 1971). Himmler,

[25] Gebhard Himmler, Heinrich Himmler'in kişiliğiyle ilgili yayımlanmamış bir yazıdan.

babasının önerisiyle, 14 yaşından 24 yaşına gelinceye kadar bir de günce tuttu. Güncenin hemen hemen her sayfasında, daha derin bir düşünceyle pek seyrek zenginleştirilmiş olan anlamsız yazılar bulunmaktadır.

Himmler, ne kadar uyuduğunu, ne zaman akşam yemeği yediğini, nerede çay içtiğini ya da sigara içip içmediğini, o gün kimlerle karşılaştığını, ne kadar çalıştığını, hangi kiliseye gittiğini ve akşamleyin eve kaçta döndüğünü güncesine yazıyordu. Dahası, kimleri ziyaret ettiğini, ziyaret ettiği kişilerin kendisine kibar davranıp davranmadıklarını, anne-babasının yanına dönmek için saat kaçta trene bindiğini, trenin gecikip gecikmediğini de yazıyordu (B.F. Smith, 1971).

1 Ağustos ile 16 Ağustos 1915 arasındaki haftalarda güncesine yazdıklarından bir örneği burada veriyorum (B. F. Smith, 1971).

Ağustos 1. 15.	*Pazar... Üçüncü kez yıkandım (anlaşıldığı kadarıyla bir göl ya da denizde)... Babam, Ernsti ve ben, sandalla gezdikten sonra dördüncü kez yıkandık. Gebhard öyle sıcaklamıştı ki...*
2. 15.	*Pazartesi... Akşam beşinci kez yıkandım.*
3.	*Salı... Altıncı kez yıkandım*
6.	*Cuma... Yedinci kez yıkandım... Sekizinci kez yıkandım.*
7.	*Cumartesi. Sabah dokuzuncu kez yıkandım.*
8.	*10. kez yıkandım...*
9.	*Sabah 11. kez yıkandım... Ondan sonra da 12. kez...*
12.	*Oynadım, sonra 13. kez yıkandım...*
13. VIII.	*Oynadım, sonra 14. kez yıkandım...*
16. VIII.	*Ondan sonra 15. ve son kez yıkandım.*

Bir başka örnek de şudur: Aynı yılın 23 Ağustos günü Himmler, Gumbinnen'de 8.000 Rus'un tutsak alındığını; 28 Ağustos'ta, halen Doğu Prusya'da tutsak alınmış 30.000 Rus'un bulunduğunu; 29 Ağustos'ta ise tutsak sayısının 30.000 değil, 60.000 olduğunu, daha doğru bir sayımdan sonra da 70.000 olduğunu kaydediyordu. 4 Ekim'de de Rus tutuklu sayısının 70.000 değil, 90.000 olduğunu belirtiyor ve şunu ekliyordu: "Haşarat gibi çoğalıyorlar" (B.F. Smith, 1971).

Himmler, 26 Ağustos 1914'te güncesine şunları yazmıştı:

26 Ağustos. Falk'la bahçede oynadık. Weichsel'in doğusunda birliklerimizce 1000 Rus ele geçirildi. Avusturyalılar ilerliyor. Öğleden sonra bahçede çalıştım. Piyano çaldım. Kahve içtikten sonra Kissenbarthlar'ı ziyaret ettik. Oradaki erik ağacından erik toplamamıza izin verdiler. Ne korkunç, birçoğu yere düştü. Şimdi 42 cm'lik toplarımız var (J. Ackermann, 1970).

Ackermann'ın yaptığı yoruma göre, Himmler'in yenebilir eriklerin sayısıyla mı, yoksa öldürülen insanların sayısıyla mı ilgilendiği belli değildir.

Belki Himmler'in ayrıntı düşkünlüğü, bir ölçüye kadar babasından kaynaklanmıştır. Bir lise öğretmeni olan, sonra da lise müdürlüğü yapan Himmler'in babası, anlaşıldığı kadarıyla başlıca yeteneği düzenlilik olan, son derece ayrıntı düşkünü, bilgiç taslağı bir adamdı. Tutucu, temelde zayıf bir adam, geri kafalı, yetkeci bir baba ve öğretmendi.

Himmler'in karakter yapısındaki bir başka belirgin özellik, onun *boyun eğiciliği,* Burckhardt'ın deyişiyle "astlığı"ydı. Himmler, babasından aşırı korkuyormuş gibi görünmemekle birlikte, son derece söz dinleyen birisiydi. O, yetke aşırı korkutucu olduğu için değil, *kendilerini* bir yetke aramaya ve o yetkeye boyun eğmeye itecek kadar —yaşamdan— korktukları için boyun eğen kişiler sınıfına giriyordu. Böylesi kişilerin boyun eğiciliği, deyim yerindeyse, fırsatçı (oportünist) bir nitelik taşır; bu nitelik, Himmler örneğinde çok açıktır. Himmler, meslek yaşamında ilerlemek ve kendisiyle yarışanları alt etmek için babasını, öğretmenlerini, daha sonra da Gregor Strasser'dan Hitler'e kadar ordudaki ve partideki üstlerini kullandı. Himmler, Strasser'da ve Nazi önderlerinde, yeni ve daha güçlü bir baba imgesi bulduğu zamana dek, hiç başkaldırmamıştı. Güncelerini, tıpkı babasının kendisine söylediği biçimde yazıyordu ve bir günü yazmayı unuttuğunda suçluluk duygusuna kapılıyordu. Himmler ve anne-babası Katolik'tiler; savaş sırasında düzenli olarak haftada üç ya da dört kez kiliseye gidiyorlardı ve Himmler, babasına, Zola'nın kitapları gibi ahlakdışı kitapları okuyabileceğini düşünerek üzülmesinin yersiz olduğu konusunda söz veriyordu. Ama genç

Himmler'in o döneminde, aşırı dinsel bağlılık belirtilerine rastlanmamaktadır. Himmler'in ve ailesinin din konusundaki tutumları, sınıflarına özgü, katıksız biçimde gelenekçi bir tutumdu.

Himmler'in babasına olan bağlılığının Strasser'a ve Hitler'e bağlılığa, Hıristiyanlık'a olan bağlılığının da Hint-Avrupa'lı dinsizliğine dönüşmesi, bir başkaldırı biçiminde olmadı. Bu dönüş, yumuşak ve ölçülü bir biçimde gerçekleşti. Himmler, kendisi için hiçbir sakıncanın bulunmadığından emin olmadıkça yeni bir adım atmadı. En sonunda da taptığı put, yani Hitler artık işe yaramaz olunca, yeni efendilerin, yani geçmişin baş düşmanları ve o günün utkuluları olan Bağlaşıklar'ın buyruğunda çalışma girişiminde bulunarak Hitler'e hainlik etmeye kalkıştı. Himmler ile Hitler arasındaki en derin karakter ayrılığı belki de bu noktada yatmaktadır. Hitler, (devrimci olmamakla birlikte) bir başkaldırıcıydı; Himmler ise başkaldırıcılık öğesinden tümüyle yoksundu. Bu nedenle, Himmler'in sonunda bir Nazi olmasının babasına karşı bir başkaldırı eylemi olduğu yolundaki yorumun da hiçbir dayanağı yoktur. Himmler'de olan bu değişimin gerçek güdüsü başkaymış gibi görünmektedir. Himmler, kendi zayıflığının doğurduğu boşluğu dolduracak güçlü, yetke sahibi bir yol gösterici kişiye gereksinme duyuyordu. Himmler'in babası zayıf bir adamdı; imparatorluk düzeninin ve değerlerinin yıkılmasından sonra, önceki toplumsal saygınlığını ve etkisini büyük ölçüde yitirmişti. Himmler katıldığı zaman henüz çok güçlü olmamakla birlikte, genç Nazi hareketi, yalnızca soldan değil, Himmler'in babasının bağlı olduğu kentsoylu düzeninden de gelen eleştirilerin yeğinliğine bakılınca, yine de güçlüydü. Bu gençler, geleceğin sahibi olan kahramanlar rolünü oynuyorlardı ve Himmler, bu zayıf, uysal ergen, boyun eğmek için babasından daha uygun olan bir imge bulmuştu. Bu arada Himmler, gizli bir aşağılamayla değilse bile, birazcık kibirle babasına akıl verebiliyordu; Himmler'in başkaldırısı işte ancak bu kadardı.

Himmler, boyun eğiciliğinin en aşırı örneğini, Hitler karşısındaki uysallığıyla vermiştir. Ama Himmler'i, tümüyle içtenlikli olmayan bir dalkavukluğa yönlendiren etmenin, fırsatçı tutumu olduğu da düşünülebilir. Ona göre Hitler, Hıristiyan dininde İsa'nın taşıdığı öneme ya da Bhagavad-Gita'da Krişna'nın taşıdığı öneme denk önem taşıyan tanrı-

insandı. Himmler, Hitler'le ilgili olarak şöyle yazıyordu: "Dünya Almanlığı'nın (*Germanentum*) Karma'sı, onun (Hitler'in) alnına, doğuya karşı yürütülen savaşa önderlik etme ve dünya Almanlığı'nı kurtarma görevini yazmıştır; nur saçan yüce kişiliklerden birisi, onun bedeninde dirilmiştir" (J. Ackermann, 1970). Himmler, yeni Krişna-İsa-Hitler'e, önceleri İsa-Tanrı'ya boyun eğdiği gibi, ama çok daha büyük bir tutkunlukla boyun eğiyordu. Ancak, o zamanlar var olan koşullarda, yeni tanrıların, ün ve güç yolunda daha büyük olanaklar sağladıkları da belirtilmelidir.

Himmler'in güçlü bir baba imgesine boyun eğişi, *annesine olan* derin ve yeğin bir *bağımlılıkla* bir arada bulunuyordu. Annesi Himmler'i çok seviyordu, üzerine titriyordu. Himmler'in anne sevgisinden hiç yoksun kalmadığı kesindir — oysa bu, Himmler üzerine yazılmış birçok kitap ve makalede rastlanan basmakalıp bir yargıdır. Ama annesinin Himmler'e gösterdiği sevginin ilkel olduğu söylenebilir. Bu sevgi, büyüyen çocuğun gereksinmeleri konusunda sezgiden ya da içgörüden yoksundu; bir annenin bebeğine duyduğu türden bir sevgiydi ve çocuk büyüdüğü halde bu sevginin niteliği hiç değişmedi. Bu nedenle, annesinin gösterdiği sevgi Himmler'i şımarttı, büyümesini engelledi ve kendisine bağımlı kıldı. Bu bağımlılığı tanımlamadan önce, bir noktayı belirtmek istiyorum: Pek çok başka kişide olduğu gibi Himmler'de de güçlü bir baba gereksinmesini yaratan etmen, Himmler'in kendi umarsızlığıdır; bu umarsızlığı yaratan etmen ise kendisini sevmesi, koruması ve rahatlatması için, kendisinden hiçbir şey istemeyen annesini özleyen küçük bir çocuk olarak kalmasıdır. Nitekim, o, kendisini yetişkin bir adam gibi değil, bir çocuk gibi, güçsüz, umarsız, istençsiz, pısırık duyumsamaktadır. İşte bu yüzden, sık sık boyun eğebileceği, kendisini güçlü hissetmesini sağlayan ve —öykünme ilişkisi içersinde— kendisinde bulunmayan niteliklerin yerini tutan güçlü bir önder arar.

Himmler'de, öylesi "ana kuzuları"nda sık rastlanan bedensel ve zihinsel bir zayıflık vardı. Himmler, "istenç gücünü geliştirmeye çalışarak" —öncelikle de sert ve insanlık dışı davranışlarla— bu zayıflığını yenmeye uğraşıyordu. Himmler'de, denetim ve zalimlik, gücün karşılıkları halini aldı; ama bu girişimin başarısızlığa uğraması kaçınılmazdı, çünkü zalimlik yapmakla zayıf güçlü olmaz; yalnızca zayıflığını kendisinden ve

onları denetleme yetkisine sahip olduğu sürece başkalarından geçici olarak saklar.

Himmler'in tipik bir "ana kuzusu" olduğunu gösteren pek çok kanıt vardır. On yedi yaşında, anne-babasından uzakta askeri eğitim görüyorken, Himmler ilk ay

eve yirmi üç mektup yazdı ve yanıt olarak on ya da on iki mektup almasına karşın, sürekli olarak ailesinin yeterince mektup yazmadığından yakınıyordu. 24 Ocak tarihli mektubunun ilk tümcesi tipiktir: "Sevgili anneciğim, güzel mektubun için çok teşekkür ederim. Sonunda senden birşeyler alabildim." İki gün sonra, evden bir mektup daha almasına karşın, yazdığı mektuba yine aynı şekilde başlıyor ve "Bu mektup için ne kadar bekledim," diye ekliyordu. Üç gün içinde aldığı iki mektup bile, 29 Ocak tarihli mektubunda, "Bugün yine senden birşey alamadım," diye yakınmaktan onu alıkoyamıyordu.

Himmler'in ilk mektubunda kendisine mektup gönderilmesi için yaptığı ricalar, yaşam koşulları hakkındaki yakınmalara karışıyordu. Yazdığına göre, odası çıplak ve soğuktu, tahtakurularından çok rahatsız oluyordu; yiyecekleri az ve tatsız buluyor, paketlenmiş yiyecek ve kantinde ya da kentteki birahane-lokantalarda yemek yiyebilmesi için yeterince para gönderilmesini istiyordu. Dikkatsizlik sonucu banyoda yanlış giysileri alma gibi önemsiz kazaları küçük trajediler haline getiriyor ve ailesine ayrıntılarıyla bildiriyordu. Bu yakınmalar ve sızlanmalar, kısmen Frau Himmler'e yönelik yardım dilekleriydi. Frau Himmler de karşılık olarak, ard arda para havaleleri ve yiyecek paketleri, yedek yatak çarşafı, böcek öldürücü toz ile temiz çamaşır gönderiyordu. Landshut'tan gönderilen öteberinin yanında pek çok öğüdün ve ailenin duyduğu üzüntüyü dile getiren birçok sözün de geldiği açıktır. Yürekli bir asker olarak görüntüyü koruması gerektiğinin ayırdında olan Heinrich, aldığı bu iletilerin etkisi altında, bazan, herkesi ayağa kaldırmış olan yakınmalarından vazgeçmeye çalışıyordu; ama her zaman, tutumunu değiştirmeden önce, paketin eline geçmesini bekliyordu ve verdiği karar hiçbir zaman uzun ömürlü olmuyordu. Himmler, yiyecek konusunda hepten utanmasızdı; yazdığı mektuplar, annesinin yemekleri konusunda övücü sözlerle ("eğitimden sonra yediğim Apfelstrudel *ha-*

rikaydı") ve elma, kurabiye gibi hafif yiyeceklerin gönderilmesine yönelik isteklerle doludur (B.F. Smith, 1971).

Zaman geçtikçe, Himmler'in eve gönderdiği mektuplar —haftada üç mektubun altına hiç düşmemekle birlikte— biraz seyrekleşti; ama evden mektup istekleri, önceden olduğu gibi ısrarlıydı. Arasıra, annesi onun umduğu kadar mektup yazmadığı zamanlar, oldukça tatsız bir havaya bürünebiliyordu. 23 Mart 1917 tarihli bir mektubunda, "Sevgili Anne", diye başlıyor ve şöyle sürdürüyordu: "(Benim almadığım) güzel haberlerin için çok teşekkürler. Yazmadığın için gerçekten kötüsün."

Himmler'in her şeyi anne-babasıyla, özellikle de annesiyle paylaşmaya duyduğu bu gereksinme, *Praktikant* (bir çiftlikte uygulamalı çalışma yapan bir tarım öğrencisi) olarak çalıştığı zamanlarda da hiç değişmeden sürdü. O zamanlar on dokuz yaşında olan Himmler, mektup yazamayacak ölçüde yoğun çalıştığını sık sık belirtmesine karşın, ilk üç buçuk haftada eve en az sekiz mektup ve kart gönderdi. Paratifoya yakalanıp yatağa düştüğü zaman, annesi neredeyse çıldırıyordu. Himmler iyileşince, sağlık durumuyla, ateşiyle, bağırsaklarının durumuyla, ağrıları ve sancılarıyla ilgili tüm ayrıntıları annesine yazmak için pek çok zaman ayırdı. Aynı zamanda, mızmız bir bebek olduğu izlenimini vermek istemeyecek ölçüde de uyanıktı; mektuplarına, iyi olduğunu belirten ve üzüldüğü için annesine serzenişte bulunan güven dolu sözler serpiştiriyordu. Hatta mektuplarına, genel nitelikte üç ya da dört konuya değinerek başlıyor ve ekliyordu: "Şimdi, sevgili anneciğim, benimle ilgili haberleri duymak için sabırsızlandığını görür gibi oluyorum" (B. F. Smith, 1971). Bu doğru olabilir, ama kullanılan tümce Himmler'in yaşamı boyunca uyguladığı bir yöntemi —kendi özlemlerini ve korkularını başkalarına yansıtma yöntemini— örneklemektedir.

Buraya kadar, kendisini bir bebek gibi duyumsayan ve annesinin korumasını özleyen, aynı zamanda da bir baba imgesinin peşinden gitmeye ve ona öykünmeye çalışan, saplantı ölçüsünde düzenli, hastalık hastası, fırsatçı, özsever bir gençle tanıştık.

Bir ölçüde annesinin kendisine yönelik aşırı hoşgörülü tutumundan kaynaklanan Himmler'in bağımlılığını, hiç kuşkusuz hem bedensel hem de zihinsel birtakım gerçek zayıflıklar şiddetlendiriyordu. Himmler, bedensel yönden çok güçlü bir çocuk değildi ve üç yaşından beri sağlığı

bozuktu. Üç yaşındayken, bazı çocukların ölümüne yol açan ağır bir solunum enfeksiyonu geçirmişti ve anlaşıldığı kadarıyla, bu enfeksiyon akciğerlerine yerleşmişti. Himmler'in anne-babası deliye dönmüşler ve çocuğun doğumunu yaptıran hekimi, bu enfeksiyonu iyileştirmesi için ta Münih'ten Passau'ya getirmişlerdi. Frau Himmler, çocuğa en iyi biçimde bakabilmek için, onu yanına alarak havası daha iyi olan bir yere gitti; işinden arta kalan zamanlarda baba da onların yanına gidiyordu. Çocuğun sağlığını düşünerek tüm aile 1904'te yeniden Münih'e taşındı. Babanın, çok pahalıya çıkan ve kendisi açısından güçlükler yaratan tüm bu önlemleri, anlaşıldığı kadarıyla hiç karşı çıkmadan onayladığını belirtmeye değer. [26]

Himmler, on beş yaşındayken miğde rahatsızlığı çekmeye başladı; bu rahatsızlık, ondan sonraki yaşamında Himmler'in peşini bırakmadı. Bu hastalığın genel görünüşüne bakılırsa, güçlü bir ruhsal etmenin varlığı pek tartışma götürmez. Himmler, bu miğde rahatsızlığını bir zayıflık belirtisi olarak görüp bundan alındığı halde, bu rahatsızlık ona, sürekli olarak kendisiyle ilgilenme ve yakınmalarını dinleyip bu konuda gereksiz yaygara yapan kişileri çevresinde toplama olanağı da veriyordu.[27]

Himmler'de bulunduğu öne sürülen bir başka rahatsızlık da kalp rahatsızlığıydı. Bu rahatsızlığa, Himmler'in 1914'te yaptığı çiftlik çalışmasının neden olduğu söyleniyordu. Himmler'in paratifo hastalığını tedavi eden aynı Münihli hekim, şimdi de Himmler'in askerlik görevi sırasında aşırı zorlanmasından kaynaklanan kalp büyümesi tanısı koyuyordu. B. F. Smith, o yıllarda sık sık savaşta aşırı zorlanmaya bağlanan kalp büyümesi tanısı konduğunu, oysa bugün hekimlerin çoğunun böylesi tanılara gülüp geçtiklerini belirtmektedir. Bugün geçerli olan tıbbi kanıya göre, Himmler'in kalbinde hiçbir aksaklık yoktu ve yetersiz beslenme sorunları ile paratifodan kaynaklanan sonuçlar bir yana bırakılırsa, "belki de Himmler'in sağlık durumu oldukça iyiydi" (B. F. Smith, 1971). Bu doğru olabilmekle birlikte, konulan tanı, Himmler'in hastalık hastası eğilimlerini ve onun için üzülüp dertlenmeye devam eden anne-babasıyla olan bağlarını güçlendirmiş olmalıdır.

---

[26]Babanın, bazan gösterilmeye çalışıldığı gibi sert ve çevresine korku saçan bir disiplinci olmadığını varsaymama yol açan bir başka etmen de budur.

[27]Himmler, güç ve yetki sahibi olduğunda, Dr. Kersten de böyle bir imge buldu. Göründüğü kadarıyla, Dr. Kersten, Himmler'i bir ölçüde etkilemiştir; Kersten'in bir anne imgesi olarak gördüğü işlev göz önüne alınırsa, bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Ama Himmler'in bedensel güçsüzlüğü, bu üç grup hastalığı —akciğer, miğde ve kalp hastalıklarını— aşıyordu. Himmler, gevşek ve sarsak bir dış görünüşe sahipti; bedensel olarak da beceriksiz ve sakardı. Sözgelimi, bisiklete binip büyük kardeşi Gebhard'a gezilerinde eşlik ettiği zamanlarda, "Heinrich sık sık bisikletten düşer, giysilerini yırtar ve başka kazalar geçirirdi" (B. F. Smith, 1971). Aynı bedensel beceriksizlik okulda da görülüyordu ve belki daha da küçük düşürücü olabiliyordu.

Elimizde, Himmler'in okul yıllarıyla ilgili çok iyi bir değerlendirme bulunmaktadır; bu değerlendirmeyi, daha sonra seçkin bir tarihçi olan, Himmler'in okul arkadaşı G.W. F. Hallgarten yazmıştır.[28] Hallgarten, özyaşamöyküsünde, Himmler'in iktidara geldiğini işitince, bunun sınıf arkadaşıyla aynı kişi olduğuna pek inanamadığını belirtiyor.

Hallgarten, Himmler'i, o zaman da gözlük takan ve yüzünde sık sık "yarı sıkılgan, yarı hınzır bir gülümseme" görülen, olağandışı ölçüde soluk benizli, tıknaz bir çocuk olarak tanımlıyor. Himmler tüm öğretmenlerce çok seviliyordu ve bütün okul yılları boyunca örnek gösterilen bir öğrenci oldu; temel derslerin hepsinde çok başarılıydı. Sınıfta, aşırı hırslı bir öğrenci (bir *Streber*) olarak görülüyordu. Himmler'in başarısız olduğu bir tek ders vardı, o da beden eğitimiydi. Oldukça kolay beden hareketlerini beceremediği ve yalnızca öğretmenin alaylarıyla değil, bu hırslı çocuğu alçalmış bir konumda görmekten mutluluk duyan sınıf arkadaşlarının da alaylarıyla karşılaştığı zaman, Himmler'in nasıl küçük düştüğünü Hallgarten ayrıntılarıyla anlatıyor (G.W.F. Hallgarten, 1969).

Himmler'in bir eksikliği de, aşırı düzenli olmasına karşın, disiplinden ve girişkenlikten yoksun olmasıydı. Himmler gevezenin birisiydi, kendisi de bunu biliyor ve bu yüzden kendini şiddetle eleştirerek bu kusurunu yenmeye çalışıyordu. Her şeyden önce, istenç (irade) gücünden hemen hemen tümüyle yoksundu; nitekim öyle bir kişiden bekleneceği gibi, güçlü bir istenci ve sertliği en üstün erdemler olarak övüyor, ama bunlara hiçbir zaman ulaşamıyordu. İstenç gücünden yoksunluğunu, başkalarına kabagüç uygulayarak ödünlüyordu.

Boyun eğiciliğini ve istenç gücünden yoksunluğunu Himmler'in kendisinin de bildiğini gösteren bir örnek, 27 Aralık 1919'da güncesine

---

[28]Bkz. G.W.F. Hallgarten (1963).

yazdığı sözlerdir: "Tanrı, her şeyin sonunu tatlıya bağlayacaktır; ama ben, kendi istencim dışında yazgıya boyun eğmeyip elimden geldiği ölçüde kendi yazgıma kendim yön vereceğim" (J. Ackermann, 1970). Bu tümce oldukça dolambaçlı ve çelişkilidir. Himmler, Tanrı'nın istencini kabul etmekle başlıyor (o zamanlar Himmler, henüz inanmış bir Katolik'ti); sonra "boyun eğmeyeceği"ni belirtiyor ama "istencim dışında" deyimini ekleyerek bu sözünü sınırlandırıyor — böylece, boyun eğeceği ama bunu kendi istenciyle yapacağı biçiminde bir uzlaşmaya vararak, somut boyun eğiciliği ile güçlü bir istence sahip olma ülküsü arasındaki çelişkiyi çözüyor; ondan sonra, kendi yazgısını kendisinin yönlendireceğine söz veriyor, ama "elimden geldiği ölçüde" biçimindeki sakat açıklamayla bu "bağımsızlık ilanı"nı sınırlandırıyor. Himmler, Hitler'in tersine, her zaman zayıf bir kişiydi ve hep öyle kaldı, üstelik kendisi de bunu biliyordu. Himmler'in yaşamı, bu bilince karşı bir savaşım, güçlü olmaya yönelik bir uğraşı içinde geçti. Himmler, tıpkı kendi kendine cinsel doyuma ulaşmaktan vazgeçmek isteyen ama bir türlü vazgeçemeyen, kendisini zayıf ve güçsüz duyumsayan, her zaman değişmeye uğraşan ama bunu hiç başaramayan bir ergen gibiydi. Ne var ki, koşulların ve kurnazlığının yardımıyla, başkaları karşısında öyle güçlü bir konuma yükseldi ki, artık "güçlü" olduğu yanılsamasıyla yaşayabiliyordu.

Himmler, kendisini bedensel yönden zayıf ve hantal duyumsamakla kalmıyordu; kendisine büyük acı veren bir toplumsal aşağılık duygusu da taşıyordu. Lise öğretmenleri, monarşik düzenin en alt basamağında bulunuyorlardı ve kendilerinden yukardaki tüm basamaklara korkuyla karışık bir saygı duyuyorlardı. Himmler'in ailesinde bu durum daha da keskin ve belirgindi; çünkü babası, bir süre Bavyera Prensi Heinrich'in özel öğretmenliğini yapmıştı ve ikinci oğlunun ad babası olmasını prensten dilemesine yetecek kadar yakın bir kişisel ilişkiyi daha sonra da sürdürmüştü; böylece ikinci oğlu, Heinrich adını almıştı. Himmler ailesi, prensin bağışladığı bu lütufla, ulaşabileceği tutkuların doruğuna ulaşmıştı; eğer prens, Birinci Dünya Savaşı'nda bir çarpışmada ölmemiş olsaydı (böyle bir yazgıyla karşılaşan tek Alman prensi oydu), bu bağlantı belki daha yararlı sonuçlar doğurabilirdi. Herhalde, değersizlik duy-

gusunu gizlemeye büyük çaba gösteren genç Himmler'e, soyluluk, artık kesinlikle giremeyeceği bir toplumsal cennet gibi görünmüş olmalıdır.

Yine de Himmler'in hırsı, olanaksızı gerçekleştirdi. Himmler, soylulara imrenerek ve hayranlıkla bakan çekingen, toplumsal bakımdan aşağı bir genç olmaktan çıkıp, yeni Alman soyluluğu demek olan SS'lerin başı oldu. Artık kendisinin üstünde bir Prens Heinrich yoktu, artık kendisinin üstünde kontlar, baronlar ve vonlar yoktu. O, yani kendi buyruğu altında kişiler olan SS Reichsführer'i, yeni-soylu birisiydi; *o,* Prensti; en azından, Himmler'in kurduğu düşlem buydu herhalde. Hallgarten'ın okul yıllarıyla ilgili anıları, eski soyluluk ile SS'ler arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Münih'te, soylu ailelerin oğullarından oluşan bir grup vardı; bunlar kendi evlerinde oturuyor, ama öğrenim için aynı *Gymnasium*'a (liseye) geliyorlardı. Hallgarten'ın anımsadığına göre, bunlar, daha sonra SS'lerin giydiğine benzer bir üniforma giyiyorlardı; tek ayrım, üniformaların renginin SS siyahı değil, koyu mavi olmasıydı. Hallgarten, bu üniformanın, daha sonraki SS üniformasına bir örnek oluşturduğunu öne sürmektedir; bu sav, çok tutarlı görünmektedir.

Himmler, sürekli olarak, yüreklilliği ve toplum yararına özveriyi övüyordu. Himmler'in 1917'de orduya katılmak ve cepheye gitmek için duyduğu isteğin birazcık karışık öyküsü göz önüne alınınca, bunun bir gösterişten öteye geçmediği açıklık kazanmaktadır. Tıpkı büyük kardeşi —ve yönetimin yüksek kademeleriyle bağlantısı olan birçok genç— gibi Heinrich de askeri öğrenci (*Fähnrich,* yani kadrolu subay adayı) olmak için bir subay eğitim alayına katılmaya uğraştı. Bu eğitimin iki yararı vardı: Görünür yararı, daha sonra meslekten askerliği sürdürme umudunu da birlikte getiren subay rütbesi elde etmekti; bunun kadar açık olmayan yararı da bu eğitimin, zorunlu ya da gönüllü olarak aşamasız askerliğe alınan gençlerin eğitiminden daha uzun sürmesiydi. Subay eğitimine alınanların cepheye gönderilmeleri sekiz ya da dokuz ay alıyordu. Savaşın o döneminde, sıradan askerler genellikle cepheye çok daha çabuk gönderiliyorlardı.

Himmler'in büyük kardeşi Gebhard, 1916'da subay eğitimine katılmış ve sonunda cepheye gönderilmişti. Ailenin büyük kardeş konusunda kopardığı yaygara ve gitgide daha çok gencin cepheye gitmek üzere ayrılması, Heinrich Himmler'i, okulu bırakıp kendisinin de subay eğitimine katılmasına izin vermeleri için anne-babasına ricada bulunmaya yöneltti.

Himmler'in babası, toplumsal ilişkilerinden yararlanarak, oğlunun isteğini yerine getirmek için elinden gelen her çabayı gösterdi. Ne var ki, Prens Heinrich'in dul karısının içtenlikle salık vermesine karşın, Himmler'in katılmak istediği alayda subay eğitimi için yeterince aday vardı ve Himmler'in isteği geri çevrildi. Himmler'in babası, kendisine özgü aşırı yöntemci tutumuyla, her alayın en yüksek rütbeli subaylarının adlarını ve alay komutanlarıyla bağı olabilecek önemli kişilerin adlarını saptadıktan sonra, yirmi üç alaya başvuruda bulundu. Bu çabalara karşın, redden başka bir sonuç alamadı. Profesör Himmler, yine de yenilgiyi kabullenmeye yanaşmıyordu. Beş gün sonra, henüz ilişki kurma girişiminde bulunmadığı 11. Piyade Alayı'na yirmi dördüncü başvuruyu yaptı. Babası hâlâ başvuru savaşını sürdürürken, Heinrich bir süre için umudunu yitirdi ve sıradan bir asker olarak askere alınabileceğine iyiden iyiye inanmaya başladı. Heinrich, babasının ilişkilerinden yararlanarak, Ordu'ya çağrılmamış kişilerce yapılan bir tür savaş çalışması olan *Hilfsdienst*'te hizmet görmek için Landshut kentine başvuruda bulundu. Besbelli ki bu yolla bir süre zorunlu askerliğe çağrılmayabileceğini umarak okuldan ayrılıp bu hizmete girdi. Ama Bavyera Okul Bakanlığı, zorunlu askere alınma tehlikesiyle karşı karşıya olmadığını gösteren özel bir karar yayımladığı zaman, Heinrich yeniden okula döndü. Bundan kısa süre sonra, kendisini ve babasını şaşkına çeviren bir şey oldu: Yirmi dördüncü başvuru meyvesini verdi ve Himmler'e, birkaç gün içinde Regensburg'daki 11. Piyade Alayı'na katılması gerektiği bildirildi.

İlk haftanın sonunda Himmler, subay eğitiminde alıkonmayıp hemen cepheye gönderileceği yolunda bir söylenti işitti. "Bu söylenti, Himmler'in dünyasını kararttı ve duyduğu savaş isteğini sildi süpürdü" (B. F. Smith, 1971). Himmler, anne-babasına, yalnızca subay olamayacağı için yıkıldığını açıklamasına karşın, o alayda subay olarak bulunan ikinci dereceden bir akrabalarını araya sokup bu konuda onun yardımını istemeleri için anne-babasına ricada bulundu. Anne-baba, özellikle de anne, neredeyse Heinrich kadar dehşet içindeydiler ve aradan bir ay geçmesine karşın, Heinrich'in kuzeni olan Teğmen Zahle, hâlâ cepheye gönderilmeyeceği konusunda Heinrich'i inandırmaya uğraşıyor; ondan sakinleşmesini ve eğitim programını başarmasını istiyordu.

Cepheye gönderilme korkusu yatışır yatışmaz Heinrich, kendine güven duymaya başladı. Artık (tütünü babasından istemek zorunda kalmakla birlikte) tütün içme yürekliliğini bile gösteriyor ve Ludendorff'un görevden ayrıldığı yolundaki yanlış bir haber üzerine, "bu hiç hoşuma gitmedi" diye yorumda bulunarak siyasal durumu değerlendiriyordu. 1918 yılı başından Ekim ayı başına kadar o yılı eğitimde ve cepheye gitme emrini beklemekle geçirdi. Bu kez Heinrich, cepheye gönderilmeye çok istekli görünüyor ve arkadaşı Kistler'den önce kendisinin cepheye atanmasını sağlamak için subayların gönlünü kazanmaya uğraşıyordu; Kistler de cepheye gitmeye çok istekliydi ve o durumda, bu ikisinden birisi atanacaktı. Ama bu çabaları sonuç vermedi; bu yüzden de Heinrich, toplumsal ziyaretlerine ve tiyatrolara gitmeye yeniden başladı.

Burada apaçık beliren soru, birkaç ay önce büyük bir korkuya kapıldığı halde, Himmler'in cepheye gitmeyi şimdi neden çok istediği sorusudur. Çelişki gibi görünen bu isteğin birkaç açıklaması vardır. Heinrich'in kardeşi Gebhard, savaşta asal askeri öğrencilik rütbesine yükselmişti; bu durum Heinrich'i çok kıskandırmış ve kendisinin de bir kahraman olduğunu gösterme arzusu duymasına yol açmış olmalıdır. Belki de Heinrich ile Kistler arasındaki çekişme, bu küçük oyunda Kistler'i alt etme isteğinden dolayı Heinrich'in kaygılarını unutması için yeterli bir uyaran olmuştu. Ama bana kalırsa, asıl nedenin başka bir şey olması daha büyük bir olasılıktır. Heinrich, tam cepheye gönderilmek için bu çabaları gösterdiği sırada şöyle yazıyordu: "Siyasal durumu karanlık, kapkaranlık görüyorum... Bir devrim olsa bile —ki, bu hiç de olanaksız değildir— saptadığım amacımı hiçbir zaman yitirmeyeceğim" (B.F. Smith, 1971). Ekim 1918 Almanya'sındaki hemen herkes gibi Himmler de savaşın bittiğini ve yitirildiğini bilecek ölçüde kurnazdı. Devrim dalgasının Almanya'da hissedilmeye başlandığı o sıralarda cepheye gönderilmeyi istemenin hemen hemen hiçbir tehlikesi yoktu; nitekim üç hafta sonra, devrim tüm yeğinliğiyle patlak verecekti. Gerçekte, yükselen muhalefetten ve devrim ortamından dolayı askeri yetkililer, bu gençleri hiç cepheye göndermemeye karar vermişlerdi.

Himmler'in istençten yoksun ve kararsız bir kişi olduğunu ortaya koyan bir başka olgu da meslek yaşantısıdır. Himmler'in tarım öğrenimi görme kararı, hiç beklenmeyen bir karardı ve bu kararın ardındaki gü-

düler de hâlâ açıklık kazanmamıştır. Himmler'in ailesi, aldığı klasik eğitime bakarak, onun babasınınkine benzer bir meslek seçmesini beklemiş olmalıdır. Akla en yatkın görünen açıklama, Himmler'in, daha büyük çaba isteyen, zihne dayalı bir alanda öğrenim görme yeteneğinden kuşku duyduğudur; ayrıca, tarım öğrenimi, akademik derece elde etmenin bir yolu gibi görünmüş de olabilir. Tarım konusunda yapılan bu seçim, birinci ereğine, yani meslekten bir subay olma ereğine ulaşamayınca Himmler'in uğradışı düş kırıklığının sonucudur; bu noktayı unutmamak gerekir. Gerçek ya da sözde kalp hastalığı, Himmler'in tarım mesleğini yarıda kesti, ama tarım işini sürdürme niyetine son vermedi. Himmler'in yaptığı şeylerden birisi Rusça öğrenmekti; çünkü doğuya göç edip çiftçilik yapmayı tasarlıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, Himmler, önünde sonunda *Freikorps*'ların (Gönüllü kolordular'ın) bazı doğu bölgelerini ele geçireceklerini ve kendisine de orada yer olacağını bile düşünmüştü. Şöyle yazıyordu: "Şu anda, niçin çalıştığımı bilmiyorum. Çalışıyorum, çünkü bu benim görevim; çünkü çalışmak ve bir gün kendisiyle birlikte, sevgili Almanya'dan uzakta, bir Alman olarak yerleşip yaşam savaşımı vereceğim Alman yaşam arkadaşım için çaba göstermek bana huzur veriyor" (B.F. Smith, 1971). Bir ay sonra da şunları yazıyordu: "Bugün, kendi içimde, herkesle olan bağımı kopardım ve artık yalnızca kendi gücüme dayanıyorum. Karakteri bana uyan ve beni seven bir kız bulamazsam, Rusya'ya yalnız başıma gideceğim" (B.F. Smith, 1971).

Bu sözler oldukça açıklayıcıdır. Himmler, güçlü, istenç sahibi olduğunu öne sürerek, korkularını, yalnızlığını ve bağımlılığını yadsımaya çalışmaktadır. Bir kız olsa da olmasa da Almanya'dan uzakta, yalnızca kendine güvenerek yaşayacağını belirtmekte ve bu tür sözlerle, artık "ana kuzusu" olmadığına kendisini inandırmaya çalışmaktadır. Ama gerçekte, annesinden kaçmaya karar veren, ancak köşeyi dönüp saklanarak annesinin kendisini almasını bekleyen altı yaşındaki bir çocuk gibi davranmaktadır. Himmler'in o zamanlar yirmi yaşında bir genç olduğu göz önüne alınırsa, verili koşullar altında tüm bu tasarı, yakın ilgilerinin peşinden koşturmadığı anlarda Himmler'in kurmaya yatkın olduğu o gerçekdışı, romantik düşlemlerden birisiydi.

Rusya'ya yerleşme olanağının bulunmadığı ortaya çıkınca, Himmler, Güney Amerika'ya yerleşip çiftçilik yapma düşüncesiyle İspanyolca öğ-

renmeye başladı.[29] Himmler, değişik zamanlarda, Peru, Gürcistan (S.S.C.B.) ve Türkiye gibi ülkelere yerleşmeyi düşündü, ama tüm bu düşünceler, ham hayalden başka bir şey değildi. Yaşamının o döneminde Himmler'in gidecek hiçbir yeri yoktu. Subay olamamıştı. Güney Amerika şöyle dursun, Almanya'da bile çiftçilik yapacak parası yoktu. Yalnız parası değil, bu iş için gerekli imgelem gücü, kararlılığı ve bağımsızlığı da yoktu. Toplumsal ya da mesleksel yönden gidecek hiçbir yerleri bulunmadığı, ancak hırslı oldukları ve büyük bir yükselme özlemi duydukları için Nazi olan başka birçoklarının durumu aynen Himmler için de geçerliydi.

Himmler'in Münih'te öğrenciyken gçirdiği deneyimler, hiçbir amacı gerçekleştiremeyeceği yolundaki umutsuzluğunu ve belki de kendisini hiç kimsenin tanımayacağı uzak yerlere gitme arzusunu büyük ölçüde güçlendirmiş olmalıdır. Himmler, Münih'te öğrenciyken, bir öğrenci kulübüne üye oldu ve kendisini sevdirmek için her çabayı gösterdi. Hasta olan kulüp üyelerini ziyaret ediyor, gittiği her yerde üyeler ve mezunlar bulmaya çalışıyordu. Ne var ki, üye arkadaşlarınca pek sevilmemesinden rahatsızlık duyuyordu; bunların bazıları, ona güvenmediklerini oldukça açık bir biçimde dile getirmişlerdi. Himmler'in saplantılı düşünceleri, sürekli örgütlenme ve dedikodu etkinlikleri göstermesi, arkadaşlarının gözünde onu gitgide sevimsizleştirdi; nitekim, kulüpte bir göreve seçilmeyi denediği zaman bu isteği reddedildi. Himmler, kızlarla olan ilişkilerinde, temkinli ve katı tutumunun ötesine hiçbir zaman geçemedi; "karşı cins ile arasına öyle büyük bir uzaklık koydu ki, kısa süre sonra, saflığının tehdit altına girmesi gibi bir tehlike pek kalmadı" (B.F. Smith, 1971).

Himmler, mesleksel şansı kötüleştikçe, aşırı sağ fikirlere gitgide daha çok kapıldı. Yahudi karşıtı kitaplar okuyordu; Alman Dışişleri Bakanı Rathenau 1922'de öldürüldüğü zaman çok hoşnut kalmış ve onu "alçak"

---

[29]Himmler'in izlediği yöntem de aşırı ayrıntıcı ve titiz yönelimini yansıtır. Himmler, kendisini bir dili öğrenmeye yönelten ereğe ulaşmanın pratik olabilirliği konusunda en küçük bir fikre sahip olmadan o dili öğrenmektedir. Ama bir dil öğrenmenin hiç zararı olmaz; dil öğrenmek, bir karar vermeyi gerektirmez ve Himmler'in büyük bir plana sahip olduğuna inanmasını sağlar; oysa gerçekte, Himmler, rastgele sürüklenmekten başka bir şey yapmamaktadır. 1920'lerin başında Himmler'in içinde bulunduğu durum aynen budur.

diye nitelemişti. Az çok gizli bir nitelik taşıyan *der Freiweg* (Özgür Yol) adlı aşırı sağ örgüte üye oldu ve Hitler hareketinde bir eylemci olan Ernst Röhm'le tanıştı. Köktenci Sağ'la kurduğu bütün bu yeni yakınlıklara ve bağlantılara karşın, yine de Himmler, yazgısını tümüyle onlarla paylaşmayacak kadar temkinliydi ve Münih'te kalıp alışılmış yaşantısını sürdürdü. "Çünkü siyasal etkinliklere katılmasına, kendisi ve geleceğiyle ilgili büyük kaygılarına karşın, kiliseye gitme, toplumsal ziyaretler, kulüp dansları ve kirli çamaşırları Ingolstadt'a (annesine) gönderme gibi alışkanlıklarının ve eski huylarının birçoğunda hiç değişme olmamıştı" (B.F. Smith, 1971). Öğretmenlerinden birisinin kardeşince yapılan bir iş önerisi, Himmler'i mesleksel şanssızlığından kurtardı. Bu iş, azotlu gübre üreten bir şirkette teknik yardımcılıktı: Himmler'e, şirketin doğal gübreyle ilgili araştırma bölümünde çalışma görevi verildi. Ama ne gariptir, Himmler'i doğrudan doğruya etkin politika alanına işte bu iş yönlendirdi. Himmler'in çalıştığı fabrika, Münih'in kuzeyinde, Schleissheim'daydı ve rastlantıya bakın ki, yeni yarı-askeri birliklerden birisi olan *Bund Blücher*'in merkezi oradaydı. Himmler, bu etkinlik kovanına sürüklenmekten kendini alıkoyamazdı ve nitekim, epeyce bocaladıktan sonra, birbiriyle yarışan sağ grupların en etkinlerinden birisi olan Hitler'in NSDAP'ına[30] katılmakta karar kıldı. O sıralar Almanya'da ve Bavyera'da gelişen olayları anlatmak, gereğinden çok yer kaplayacaktır. Özetle, Bavyera hükümeti, sağ grupların yardımıyla Berlin'deki Reich hükümetine karşı çıkma fikrine kapıldı, ama sonunda eyleme geçmeyi başaramadı. Bu arada Himmler, Schleissheim'daki işinden ayrıldı ve bir Reichswehr (Alman Ordusu) alayının yerini alacak olan bir askeri birliğe katıldı. Ne var ki Himmler'in katıldığı bölük, Berlin'e karşı bir eyleme katılmak isteyenlerin sayısı gereğinden çok olduğu için, Reichswehr tarafından dağıtıldı; böylece yalnız altı hafta sonra, Himmler'in yeni askerlik mesleği sona erdi. Ama bu arada, Röhm'le yakın ilişkiler kurdu ve Münih Birahane Darbesi'nin yapıldığı gün, eski imparatorluk savaş bayrağını taşıyan ve Savaş Bakanlığı'nı ele geçirmeye çalışan kolun önünde Röhm'le yan yana yürüyen Himmler'di. Röhm ve adamları Savaş Bakanlığı'nı kuşattılar, ama kendileri de Bavyera polisince kuşatıldılar. Hitler'in Röhm'ü kurtarma girişimi, *Feldherrnahalle*'deki ordu birlik-

---

[30]Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi).

lerine karşı yürüyüşünün başarısızlığa uğramasıyla sona erdi. Röhm grubunun önderleri (*Reichskriegsflagge*) gözaltına alındı ve Himmler ile adamların geri kalanı silahlarını bıraktılar, polise kimliklerini bildirdiler ve evlerine gittiler.

Himmler, bayrağı taşıdığı için kendisiyle gurur duymasına karşın, hem tutuklanmaktan korktu hem de hükümet kendisini umursamadığı için düş kırıklığına uğradı. Yasaklanmış örgütlerde çalışma gibi, tutuklanmasına yol açabilecek herhangi bir şey yapmayı göze alamadı (Tutuklanmanın korkulacak sonuçlar doğurmayacağı akıldan çıkarılmamalıdır. Himmler tutuklansaydı bile, büyük olasılıkla ya salıverilir ya suçsuz bulunur ya da Hitler gibi kısa bir süre *Festung*'a —çekip gitme hakkı dışında her türlü kolaylığın bulunduğu rahat bir yer— kapatılma cezasına çarptırılırdı.). Himmler, bunun yerine, gerekçeler uydurarak kendini haklı çıkarmaya çalıştı: "Bir arkadaş olarak, özellikle de bir asker ve *völkisch* hareketinin inanmış bir üyesi olarak, hiçbir zaman tehlikeden kaçmam; ama birbirimize ve harekete karşı, her zaman savaşıma hazır olma gibi bir görevimiz var" (B.F. Smith, 1971). Buna uygun olarak, Himmler, yasaklanmamış olan *völkisch* hareketinde çalıştı, bir iş edinme uğraşını sürdürdü ve Türkiye'de çekici bir yer bulup yerleşme fikriyle oyalandı. Ukrayna'ya gitme olanağının bulunup bulunmadığını araştırmak için Sovyet Büyükelçiliği'ne bile mektup yazdı — bu, Himmler gibi bağnaz bir Komünizm düşmanı için tuhaf bir girişimdir. Bu dönemde, Himmler'in Yahudi karşıtlığı da gitgide yoğunlaştı ve belki de cinselliğe gösterdiği sürekli aşırı ilgiden dolayı, cinsel bir çeşni kazandı. Himmler, tanıştığı kızların ahlâksal durumları konusunda yorumlar yapıyor ve eline geçen her kösnül kitabı büyük bir istekle okuyordu. 1924'te eski arkadaşlarını ziyaret ederken, onların kitaplığında, 1904'te Almanya'da yasaklanmış olan C. F. Schlichtegrolls'un *Ein Sadist im Priesterrock* (Papaz Kisvesi Giymiş Bir Sadist) adlı kitabını buldu. Bu kitabı bir günde yutarcasına okudu. Genel olarak, ortaya koyduğu görüntü, kadınlarla ilişki kurma yeteneksizliğinden dolayı acı çeken engellenmiş ve korku içinde bir genç adam görüntüsüydü.

En sonunda Himmler'in geleceği sorunu çözümlendi. *Nationalsozialistische Freiheitsbewegung*'un (Milliyetçi-Toplumcu Özgürlük Hareketi'nin) önderi ve Aşağı Bavyera'daki *Gauleiter*'ı olan Gregor Strasser, Himmler'e yazmanı ve genel yardımcısı olarak çalışmasını önerdi.

Himmler bu öneriyi hemen kabul ederek Landshut'a gitti ve parti içinde Strasser'le birlikte yükseldi. Strasser'in görüşleri Hitler'in görüşlerinden oldukça farklıydı. Nazi programının toplumsal devrimci yönlerine ağırlık verilmesini isteyen Strasser, kardeşi Otto ve Joseph Goebbels'le birlikte, daha köktenci olan bu kanadın önderiydi. Bunlar, Hitler'i, yüksek sınıflara yönelik eğilimlerinden uzaklaştırmak istiyorlar ve Parti'nin "yalnızca bir parça Yahudi düşmanlığı içeren bir toplumsal devrim bildirisi yayımlaması" gerektiğine inanıyorlardı (B.F. Smith, 1971). Ama Hitler çizgisini değiştirmedi. Hangi kanadın daha güçlü olduğunu bilen Goebbels, düşüncelerini terk edip Hitler'in peşinden gitti. Strasser partiden ayrıldı; tıpkı Strasser gibi daha köktenci devrimci düşüncelere sahip olan SA şefi Röhm ise, Hitler'in buyruğu üzerine Himmler'in SS görevlilerince öldürüldü. Röhm'ün ve öteki SA önderlerinin ölümü, Himmler'in en tepeye yükselmesinin de başlangıcı ve koşuluydu.

Ne var ki, 1925-26'da NSDAP küçük bir partiydi; Weimar Cumhuriyeti daha bir oturup sağlamlaşmış görünüyordu ve açıkçası, Himmler'in bazı kuşkuları vardı. Eski arkadaşlarını yitirmişti; "anne-babası bile, yalnızca onun partisini onaylamamakla kalmadıklarını, kendisini de o sık sık söylenen kaybedilmiş oğul gibi gördüklerini açıkça belirtiyorlardı" (B.F. Smith, 1971). Aldığı ücret azdı ve sık sık ödünç para almak zorunda kalıyordu. Bu nedenle, Himmler'in çiftlik yöneticisi olarak sağlam bir yere kapılanma yolunda duyduğu eski isteğe yeniden düşmesi ve Türkiye'ye göç etme düşüncesine bir kez daha kapılması şaşırtıcı değildir. Ama Himmler, —partinin fikirlerine olan bağlılığı çok güçlü ve sarsılmaz olduğu için değil— bir iş bulmaya yönelik tüm girişimleri sonuçsuz kaldığı için yine de partideki görevinden ayrılmadı. Kısa süre sonra, her şey açıklığa kavuştu. Gregor Strasser, 1929'da partinin Reich propaganda önderi oldu; Himmler de onun yardımcılığına getirildi.

Smith, Himmler'in yaşam öyküsünde, şu yorumu getiriyor: "Bizi son derece rahatsız eden şey SS'in örgütlenmesi ya da Himmler'in en sonunda Reich polis şefliği konumuna yükselmesi değil, milyonlarca insanın işkenceden geçirilmesi ve milyonlarcasının da ortadan kaldırılmasıdır. Himmler'in çocukluğunda ve gençliğinde, bu sorulara dolaysız bir yanıt bulunamaz" (B.F. Smith, 1971). Smith'in haklı olduğu

inancında değilim; bana kalırsa, Himmler'in sadistliği, adının tarihe kanlı bir canavar olarak geçmesine yol açacak ölçekte sadistliğini uygulama fırsatı elde etmeden çok önce onun karakter yapısına derinlemesine kök salmıştı. Şimdi bu savımı kanıtlamaya çalışacağım.

Bir başka insan üzerinde mutlak ve kısıtlanmamış güç tutkusu olarak yaptığımız geniş sadistlik tanımını akıldan çıkarmamalıyız. Bedensel acı verme, bu mutlak güçlülük özleminin dışavurumlarından yalnızca birisidir. Mazoşist boyun eğiciliğin sadistliğin karşıtı değil, ortakyaşamsal sistemin bir parçası olduğunu da unutmamalıyız; bu sistemde, kesin denetim ve kesin boyun eğme, aynı temel dirimsel güçsüzlüğün dışavurumlarıdır.

Himmler'in başka insanları kötü amaçla ele vermekten duyduğu hazzın ilk göstergelerinden birisi olarak, savaş sırasında, Himmler on altı yaşındayken meydana gelen bir olay anılabilir. Bavyera'da tatil yapan bazı hali vakti yerinde Saksonlar, çok miktarda yiyecek maddesi satın alarak, böylesi maddelerin çok daha güçlükle bulunabildiği kendi kentlerine göndermişlerdi. Bu kişiler, gazetede açıkça suçlandı. Smith'in inancına göre, bu kişilerin aldıkları maddeler konusunda Himmler'in geniş bilgi sahibi olması, "bu işin açığa çıkarılmasında Himmler'in rolü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır" (B.F. Smith, 1971). Himmler'in 1919'da yazdığı kısa bir şiir de ondaki acımasızlık eğilimini dile getirmektedir (B.F. Smith, 1971):

Franzosen, Franzosen, O gebt nur recht Acht
Für euch wird Pardon gemacht.
Uns're Kugeln pfeifen und sausen
Und verbreiten euch Schrecken und Grauen
Wenn wir da so unheimlich hausen.

(Fransızlar, Fransızlar, çok dikkat edin
Çünkü gözünüzün yaşına bakılmayacak hiç.
Mermilerimiz ıslık çalarak geçecek
İçinize korku ve dehşet salarak
Canımızın istediğince tüyler ürperterek yaptığımız gibi.)

Himmler, yeni arkadaşlar ve yeni baba imgeleri bulmaya başladığı için kendisini birazcık daha bağımsız duyumsadığı yirmi bir yaşından

sonra, babasına birazcık tepeden bakmaya başladı; ama yine de öğüt verici tutumunu her zaman uygun biçimlerde dile getiriyordu; oysa ağabeyi Gebhard karşısındaki kendini beğenmiş öğütçü tutumu gitgide hınzırca bir nitelik kazanıyordu.

Himmler'in sadistliğinin gelişimini izlemek için, onun Gebhard'la olan ilişkisinin anlamını kavramak zorunludur.[31] Gerçekte Gebhard, Heinrich'in karşıtıydı; yumuşak huylu, çevresinde sevilen, korkusuz ve kızlara çekici gelen bir kişiydi. Anlaşıldığı kadarıyla, ikisi de küçükken, Heinrich, Gebhard'a hayrandı; ama Heinrich'in başarısız olduğu çeşitli şeylerde Gebhard başarı kazanınca, bu hayranlık yeğin bir kıskançlığa dönüştü. Gebhard savaşa katıldı, savaş alanında yükseldi ve 1. derecede Demir Haç nişanıyla ödüllendirildi. Çekici bir kıza aşık oldu ve onunla nişanlandı; oysa ne utkuya ne de sevgiye sahip olan küçük kardeşi beceriksiz, zayıf ve sevimsizdi. Heinrich'in Gebhard'a olan bağlılığı, Gebhard'ı kıskanmak için nedenleri olan ikinci kuzeni Ludwig'e bağlılığa dönüştü. Başlangıçta kardeşini yalnızca disiplinden ve amaçtan yoksun olduğu, yeterince kahraman olmadığı ve vurdumduymaz olduğu gerekçesiyle iğneleyerek eleştiriyordu — alışıldığı üzere, bizzat kendisinde bulunan kötülüklerden dolayı başkalarını eleştiriyordu. Ama öyle görünüyor ki, Gebhard, çekici bir dış görünüşe sahip olan Paula adındaki uzak bir kuzenlerinin gönlünü çelmeyi başardıktan sonra, geleceğin Polis Bakanı'nın Gebhard'la olan ilişkisi kesin biçimini almıştı. Bu kız, Heinrich'in kafasındaki utangaç, çekingen, saf nişanlı imgesine uymuyordu ve ne yazık ki, sözde Paula'nın daha önceki "düşüncesiz" bir davranışından dolayı Paula ile Gebhard arasında bazı sorunlar vardı. Gebhard, Heinrich'e mektup yazarak, Paula'nın evine gitmesini ve bu sorunu çözmelerine yardımcı olmasını diledi. Heinrich'in, belki de el altından anne-babasıyla dolap çevirerek, büyük kardeşini etki altına almakta ne ölçüde başarıya ulaşmış olduğunu bu alışılmadık istek ortaya koyuyor. Heinrich Paula'yı görmeye gitti, ama nelerin olduğu bilinmemektedir. Ama birkaç hafta sonra, anlaşıldığı kadarıyla Paula'nın dört kez dürüstlük yemini etmesinin ardından, Heinrich'in Paula'ya yazdığı mektup, onun zorlayıcı karakteri hakkında bize birşeyler anlatmaktadır.

---

[31] Heinrich'in Gebhard'la olan ilişkisi konusundaki bu irdelemede kaynak olarak, B.F. Smith'in (1971) kitabındaki anlatımdan yararlandım.

Özellikle, Gebhard kişisel varlığıyla seni doğrudan doğruya etkilediği sürece, bu dört şeyi doğrulayacağına seve seve inanacağım. Ama bu yeterli değil. Bir erkek, yıllarca uzakta kalıp onu göremese bile ve birbirlerinden uzun süre hiç haber alamasalar bile (gelecekteki korkunç savaş yıllarında büyük olasılıkla böyle olacaktır), ilerde karısı olacak kızdan emin olmalıdır; yani o kız, hiçbir sözüyle, hiçbir bakışıyla, hiçbir öpüşüyle, hiçbir anlamlı hareketiyle ve hiçbir düşüncesiyle onu aldatmamalıdır... Dayanıp başarman gereken *(özgün metinde altı çizilmiş) bir sınav geçirdin ve utanç verici biçimde bu sınava dayanamadın... Birleşmeniz, her ikiniz için ve —sağlam, ahlâklı aileler üzerine kurulması gereken—* das Volk'*un sağlığı için mutlu bir birlik olacaksa, kendini* barbarca *(özgün metinde altı çizilmiş) bir dirençle denetim altında tutmalısın. Kendini sağlam, güçlü biçimde idare etmediğin, yalnızca pek az denetim altında tuttuğun için ve daha önce söylediğim gibi, gelecekteki kocan sana göre gereğinden çok iyi olduğu, halk konusunda çok az anlayış sahibi olduğu ve bu çağın elverişli olmamasından dolayı halkı anlamayı öğrenemediği için, bunu başka birisinin yapması gerek. Bu konuda her ikiniz de bana başvurduğunuz ve beni de sorunun içine çektiğiniz için, kendimi bunu yapmak zorunda hissediyorum.*

Ondan sonraki yedi ay boyunca, ta ki Şubat 1924'de, Paula'nın yeniden "düşüncesiz" bir davranışta bulunduğuna, haklı ya da yanlış olarak inanmasına yol açan bazı bilgiler elde edinceye dek Heinrich, bu soruna doğrudan doğruya karışmaktan kaçındı. Bu kez durumu kardeşine bile bildirmeden, hemen anne-babasına anlattı ve aile onurunun, bu nişanlılığa bir son verilmesini gerektirdiği konusunda onları inandırmaya çalıştı. Annesi gözyaşları içinde onun isteğini kabul etti; Heinrich, en sonunda babasını da buna inandırdı ve ancak ondan sonra doğrudan doğruya Gebhard'ın karşısına çıktı. "Gebhard bu karara uyup nişanın sona erdirilmesine izin verdiği zaman, Heinrich utkuya ulaşmıştı ve aynı zamanda da direnme gücünden yoksun olduğu için kardeşini hor görüyordu. 'Onda (Gebhard'da) hiç mi hiç ruh yok sanırsınız,' diyordu." Bu yirmi dört yaşındaki genç, babasını, annesini, büyük kardeşini teslim almayı ve kendisini ailenin gerçek diktatörü yapmayı başarmıştı.

Nişanın bozulması, Himmler'in hiç hoşuna gitmiyordu: Paula'nın ailesinin uzaktan akrabaları olması, durumu daha da kötüleştiriyordu. "Ama anne-babası ya da Gebhard, ilişkiyi koparmakta ne zaman isteksiz davransalar, Heinrich daha da çok baskı yapmaya hep hazırdı. Nişanın niçin bozulması gerektiğini açıklamak için her iki yandan tanıdıklarına ziyaretlerde bulundu ve bu süreç içinde, kızın adını beş paralık etti. Paula'dan bir mektup geldiği zaman, verdiği karşılık, 'sarsılmama ve kuşkuların caydırıcılığına kapılmama' gereğini vurgulamak oldu." Bu aşamada, Heinrich'in kardeşini ve anne-babasını denetlemek için duyduğu arzu, katıksız sadistçe kötülük özellikleri kazandı. Heinrich, kızın adını lekelemek istiyordu ve anne-babasını, Gebhard'ı, en çok da kızın ailesini aşağılamak için, karşılıklı olarak verilmiş olan tüm armağanların geri verilmesi konusunda diretiyordu. Baba, nişanı karşılıklı rızayla bozmak istiyordu; ama bu isteğe karşı çıkan Heinrich'in sert tutumu başarıya ulaştı ve sonunda, her türlü uzlaşmayı reddetti. Himmler, kesin bir utku kazanmış ve herkesi mutsuzluğa boğmuştu.

Başka türlü olsa öykü burada sona ererdi, ama Heinrich Himmler için öykü daha sona ermemişti. Himmler, Paula'nın hareketlerini gözlemesi için bir özel hafiye tuttu ve bu hafiyeye, "işittiği ve kanıtlayabileceği" söylentileri derlemesini söyledi. Özel hafiye, ele verici olabilecek öykülerden oluşan bir derlemeyi ona gönderdi. Himmler, Paula'nın ailesini daha çok küçük düşürmek için bu fırsattan yararlandı; bunu da Paula'nın ailesinden aldığı ve sözde daha önce geri vermeyi unuttuğu daha başka armağanları, sadece kartvizitini ekleyip geri göndererek yaptı.

Himmler, en son ve kesin hücumunu, ortak arkadaşlarına yazdığı birer mektupla iki ay sonra yaptı. Bu mektuplarında Heinrich, Himmlerler hakkında çirkin şeyler söylemekten vazgeçmesini Paula'ya söylemelerini arkadaşlarından rica ediyor ve nazik bir kişi olmasına karşın, "Beni buna zorlarlarsa, tümüyle başka türlü davranırım," *diye uyarıda bulunuyordu.* "O zaman, bana karşı çıkan kişi, toplumsal ve ahlaksal bakımlardan toplum safları dışına atılıncaya dek, acıma duygusu gibi saçma bir duygu beni durduramaz," *diyordu.* (Düzler eklenmiştir.)

Bu, Himmler'in o koşullar altında uygulayabildiği kötü amaçlı denetimin doruk noktasıydı. Himmler, kurnazlığı sayesinde, yeni siyasal

koşulları kendi amaçları için kullanabilecek duruma gelince, içindeki sadistliği tarihsel bir ölçekte sahneye koyma olanağına kavuştu. Yine de SS Reichsführeri'nin kullandığı dil, genç Himmler'in Paula'yı tehdit ederken kullandığı dilden temelde farklı değildi. Yaklaşık yirmi yıl sonra (1943'te), Himmler'in kara düzenin ahlâk anlayışı konusunda yaptığı konuşma, bunu açıkça ortaya koymaktadır:

SS görevlileri için mutlak geçerli olması gereken bir ilke vardır; o da dürüst, terbiyeli, sadık olmak ve başka hiç kimseye değil, yalnızca kendi kanından olanlara iyi bir dost olmaktır. Ruslar'a ya da Çekler'e ne olduğu beni hiç mi hiç ilgilendirmeyen bir konudur. Öteki halklar arasında iyi kan taşıyanlar varsa, gerektiğinde onların çocuklarını ellerinden alıp kendimiz yetiştirerek bu kandan yararlanacağız. Öteki ulusların zenginlik içinde yüzmeleri ya da açlıktan gebermeleri, beni ancak kültürümüz için duyduğumuz köle gereksinmesi kadar ilgilendirir; yoksa onları umursamam bile. Panzerler için hendek yapımında 10.000 Rus kadınının yere yığılıp kalması ya da kalmaması, beni ancak hendeğin Almanya için hazır olması ölçüsünde ilgilendirir. Zorunlu olmadıkça, hiçbir zaman zalim ve kalpsiz olmayacağız *(J. Ackermann, 1970; düzler eklenmiştir).*

Bu sözlerden anlaşıldığı gibi, sadist, artık kendisini tam olarak anlatıma kavuşturmakta özgürdür. Eğer kanları iyiyse, başka insanların çocuklarını ellerinden alacaktır. Yaşı büyük olanları da "kültürümüz için köle" olarak alacak ve onların yaşaması ya da ölmesi onu hiç ilgilendirmeyecektir. Konuşmanın bitiş tümcesi, Himmler'e ve Naziler'e özgü göz boyayıcı konuşmanın tipik örneğidir. Himmler, yalnızca gerektiğinde zalim ve kalpsiz olduğu konusunda dinleyenlerini ve kendisini inandırmaya çalışarak ahlâksal inceliğini savunmaktadır. Himmler'in burada yaptığı ussallaştırma, "beni buna zorlarlarsa" acımasız olurum, diyerek Paula'yı tehdit ettiği zaman yaptığı ussallaştırmanın aynısıdır.

Himmler, yılgı içinde bir kişiydi ve sadistliğini allayıp pullamak için her zaman ussallaştırmalara gereksinim duyuyordu. Belki, zalimliğinin kanıtlarıyla yüzyüze gelmekten kendisini koruma gereksinmesi de du-

yuyordu. Karl Wolff'un bildirdiğine göre, Himmler, 1941 yazı sonlarında Minsk'te gerçekleştirilen bir toplu idama tanık olmuş ve bundan epeyce sarsılmıştır. Ama yine de şöyle demiştir: "Bununla birlikte, bu olayı izlememizin doğru olduğunu düşünüyorum. Yaşam ve ölüm konusunda karar vermek durumunda bulunanlar, ölümün nasıl bir şey olduğunu ve idam buyruğunu veren komutanlardan neler istediğini bilmelidirler" (K. Wolff, 1961). Himmler'e bağlı SS görevlilerinin birçoğu, bu toplu idamlardan sonra hastalandı; bazıları da ya intihar etti, ya ruh hastası oldu ya da başka bir ağır zihinsel yıkıma uğradı.[32]

Himmler'in sadist karakterinden söz edebilmek için, önce onun sık sık anlatılan inceliği tartışılmalıdır. Himmler'in, hasta olan kulüp arkadaşlarını ziyaret ederek kendini sevdirmeye uğraştığını daha önce belirtmiştim; ama Himmler, başka zamanlarda da benzer şeyler yapmıştır. Yaşlı bir kadına çörekle ekmek vermiş ve bunu güncesine şöyle geçirmiştir: "Keşke daha çoğunu verebilseydim, ama kendimiz de yoksul zavallılarız" (bu doğru değildir, çünkü Himmler ailesi, yoksul zavallı bir aile olmak şöyle dursun, hali vakti yerinde bir orta sınıf ailesiydi). Himmler, arkadaşlarıyla birlikte bir yardım eğlencesi düzenleyerek buradan sağlanan geliri Viyanalı çocuklara bağışlamıştır ve birçoklarınca öne sürüldüğü gibi, buyruğu altındaki SS görevlilerine "babacan" biçimde davranmıştır. Ama Himmler'in karakterini bir bütün olarak göz önüne alınca, bu dostça hareketlerin çoğunun içtenlikli arkadaşlık anlatımı olmadığı izlenimini ediniyorum. Himmler, duygusuzluğunu ve soğuk kayıtsızlığını ödünleme, kendisini ve başkalarını göründüğü gibi olmadığına, başka türlü söylersek, duygu sahibi olduğuna inandırma gereksinmesi duyuyordu. İncelik ya da yakın ilgi gösterisi yaparak zalimliğini ve soğukluğunu yadsıma zorunluluğu duyuyordu. Korkaklık olarak tanımladığı hayvan avcılığından duyduğu tiksinti bile pek ciddiye alınamazdı; çünkü mektuplarından birinde, iyi durum ve davranış ödülü olarak SS görevlilerinin büyük hayvanları avlamalarının kolaylaştırılmasını öneriyordu. Çocuklara ve hayvanlara dostça davranıyordu;

---

[32]Karş. R. Höss, Auschwitz'de komutan (aktaran J. Ackermann, 1970). Ayrıca, Himmler'in Ekim 1943'te en yüksek düzeydeki SS önderlerine yaptığı ve kendi emirleriyle yürütülen yok etme kampanyasının olası bir sonucu olarak "sinir çöküntüleri"ne değindiği konuşmaya da bakın (Koblenz, Nazi Archiv, NS 19, H.R. 10).

ama bundan da kuşku duyulmalıdır, çünkü bu adamın hemen hemen her hareketi, yalnızca konumunu yükseltme amacına yönelikti. Elbette, bir sadist bile, bazı durumlarda bazı insanlara karşı incelikli olma gibi birtakım olumlu insan özelliklerine sahip olabilir. Himmler'de böylesi özelliklerin bulunması olasılığı vardır. Himmler'de böylesi özelliklerin bulunduğuna inanmayı böylesine zorlaştıran şey, Himmler'in mutlak soğukluğu ve yalnızca kendi bencil ereklerinin ve tutkularının peşinde koşmasıdır.

Bir de iyiliksever sadistlik türü vardır. Bu tür sadistlikte, başka bir kişi üzerindeki denetimin amacı, o kişiye zarar vermek değil, onun iyiliğini gözetmektir.[33] Belki de Himmler'de, bu tür sadistlik bir ölçüde vardı ve çoğu kez nezaket izlenimi uyandırıyordu (Himmler'in anne-babasına yazdığı mektuplarda yer alan kendini beğenmiş öğütlerde iyiliksever bir yön bulunabilir; buyruğu altındaki SS görevlileriyle olan ilişkilerinde de aynı şeyden söz edilebilir.). Himmler'in 16 Eylül 1938'de yüksek rütbeli bir SS subayı olan Kont Kottulinski'ye yazdığı mektup buna örnek gösterilebilir: "Sevgili Kottulinski, çok hastaydın ve kalbin çok kötü durumdaydı. Sağlığını düşünerek, bundan sonraki iki yıl süreyle sana sigara içmeyi yasaklıyorum. Bu iki yıllık süre dolunca, bana sağlığınla ilgili bir hekim raporu göndereceksin; ondan sonra, sigara içme yasağının kalkıp kalkmayacağına karar vereceğim. Heil Hitler" (aktaran H. Heiber, 1958). Himmler'in, toplama kamplarındaki tutsaklar üzerinde yapılan tıp deneylerine ilişkin doyurucu olmayan bir rapor yazmış olan SS başhekimi Grawitz'e gönderdiği bir mektupta da (30 Eylül 1942) aynı öğretmen edasına rastlıyoruz.

Bu mektup, seni Başhekimlikten kovup kovmayacağım sorusunu saatlerce kendi kendine sormana neden olmamalıdır; bu mektubun tek amacı, başlıca kusurunu, yani kuruntululuğunu yıllardan sonra şimdi terk etmeni, ama en hoşlanmadığın görevler de dahil tüm görevlerine ciddi ve gerçekçi biçimde korkusuzca yaklaşmanı, son olarak da çok konuşup gevezelik ederek her şeyin düzene sokulabileceği yolundaki inadını ve kanını bir kenara atmanı sağlamaktır. Bunu öğrenir ve kendini değiştirmeye çaba gösterirsen, o zaman her şey yolunda demektir, o

---

[33] Karş, "iyiliksever" sadistliğe ilişkin irdeleme (E. Fromm, 1941).

zaman senden ve çalışmalarından yine hoşnut kalırım (aktaran H. Heiber, 1958).

Himmler'in Grawitz'e yazdığı mektup, yalnızca öğretmenimsi edasından dolayı değil, Himmler çok açık biçimde kendisinde bulunan kusurları —kuruntululuğu, yüreksizliği ve gevezeliği— bırakması konusunda doktoru nazikçe uyardığı için de ilginçtir. Heiber'in yaptığı derleme, Himmler'in katı ve bilge bir baba rolü oynadığı benzer mektuplarla doludur. Bu mektupların yazıldığı subayların birçoğu, feodal sınıftandı. Bu kişilere kendisinin üstün olduğunu göstermenin ve onlara okullu çocukmuşlar gibi davranmanın Himmler'e özel bir doyum sağladığını varsaymak yanlış olmaz herhalde. (Bu, artık iyiliksever bir tutum değildir.)

Himmler'in yaşamı karakterine ne denli uygunsa, sonu da o denli uygun oldu. Almanya'nın savaşı yitirdiği açıkça anlaşıldığı zaman, Himmler, araya İsveçli aracılar koyarak, kendisine önde gelen bir rol sağlayacak biçimde Batılı güçlerle görüşmeler hazırlıyor ve Yahudiler'in yazgısına ilişkin ödünler öneriyordu. Himmler, bu görüşmelerde, öylesine sıkı sanıldığı siyasal dogmalardan birer birer vazgeçiyordu. Kuşkusuz, kendine takılan adla *der treue Heinrich* (sadık Heinrich), bu görüşmeleri başlatmasıyla bile, taptığı tanrıya, yani Hitler'e karşı kesin hainlik eylemini işlemiş oluyordu. Bağlaşıklar'ın kendisini yeni Alman "Führer"i olarak kabul edeceklerini düşünmesi, Himmler'in pek zeki olmadığını ve siyasal yargı gücünden yoksun bulunduğunu gösterdiği gibi, yenilmiş Almanya'da bile kendisinin en önemli kişi olduğunu sanmasına yol açan özsever bir büyüklük yanılsamasına sahip olduğunu da gösterir. Himmler, Bağlaşıklar'a teslim olup SS'lerin sorumluluğunu üstlenmesi için General Ohlendorf'un yaptığı öneriyi geri çevirdi. Sadakat ve sorumluluk duygusu üzerinde söylev verip duran adam, şimdi, karakterine uygun olarak, tam bir sadakatsizlik ve sorumsuzluk sergiliyordu. Himmler, gözüne siyah bir bez parçası bağlayıp bıyıklarını da keserek uydurma bir kimlik ve bir onbaşı üniformasıyla kaçtı. Tutuklanıp bir savaş tutsağı kampına götürüldüğünde, kendisine de adı sanı bilinmeyen binlerce askerden birisi gibi davranılmasına, özseverliğinden dolayı dayanamadı. Kamp komutanını görmek istedi ve komutana, "Ben Heinrich Himmler'im," dedi. Bir süre sonra, dişinin kovuğu içinde ta-

şıdığı siyanür kapsülünü çiğneyip canına kıydı. Oysa yalnızca birkaç yıl önce, 1938'de, subaylarına yönelik bir konuşmasında şöyle demişti: "Bu yolla güçlüklerden kaçabileceğine inandığı için, yaşamını kirli bir gömlek gibi fırlatıp atan kişileri kesinlikle anlamıyorum. Böylesi kişilerin, hayvana yaraşır biçimde gömülmeleri gerekir" (J. Ackermann, 1970).

Böylece, Himmler'in yaşam çevrimi sona ermiş oluyordu. O, zayıflık ve dirimsel güçsüzlük duygusunu alt etmek için, mutlak güce ulaşmak zorundaydı. Bu amacı gerçekleştirdikten sonra da taptığı puta hainlik ederek bu gücü elinden kaçırmamayı denedi. Sıradan bir asker olarak, yüzbinlerce askerden birisi olarak tutuklu kampında bulunduğu sıralarda, mutlak güçsüzlük konumuna indirgenmeye katlanamadı. Kendi inancına göre, zayıflara yaraşır bir rol olan güçsüz adam rolüne itilmektense ölmeyi yeğledi.

Özet Olarak

Himmler, tipik dışkıl-biriktirici, sadist, yetkeci karakterin bir örneğidir. Himmler, (yalnızca kendisini zayıf *duyumsamakla* kalmıyordu) gerçekten zayıftı; aşırı düzenli ve ayrıntı düşkünü tutumunda, güçlü baba imgelerine boyun eğmekte belli bir güvenlik duygusu buluyordu. Sonunda da dirimsel güçsüzlük, utangaçlık, huzursuzluk duygusunu alt etmenin tek yolu olarak başkaları üzerinde sınırsız denetime sahip olma tutkusunu geliştirdi. Himmler, yaşamın daha büyük bir güçle ve özsaygıyla donattığı başka kişileri aşırı ölçüde kıskanıyordu. Himmler'in dirimsel güçsüzlüğü ve bundan kaynaklanan kıskançlığı, ister kardeşi Gebhard'ın nişanlısı, isterse Yahudiler olsun, böylesi kişileri aşağılamaya ve yok etmeye yönelik kıyıcı bir istek duymasına yol açtı. Himmler, buz gibi soğuk ve son derece acımasızdı; bu da kendisini daha çok soyutlanmış ve daha çok yılgın duyumsamasına neden oluyordu.

Himmler, aynı zamanda da tam bir fırsatçıydı. Ondaki sadistlik tutkusunu, her zaman kendi çıkarına saydığı şeyler yönlendirdi. Himmler, yalnızca başkalarına karşı değil, aynı ölçüde kendisine karşı da sadakatsiz bir kişi ve onulmaz bir yalancıydı. Himmler, sürekli olarak övdüğü erdemlerden hiçbirisine kesinlikle sahip değildi. SS'lerin sloganı olan "Sadakat Onurumuzdur" deyişini kendisi türetti ve Hitler'e hainlik

etti. Güçlülüğü, sağlamlığı ve yürekliliği övüyordu, ama kendisi zayıf, dayanıksız ve yüreksizdi. "*Treue Heinrich*", yaşayan bir yalandı. Belki de kendisiyle ilgili söyledikleri içinde tek doğru şey, askerlik eğitimi gördüğü sıralarda babasına yazdığı şu tümceydi: "Benim için hiç kaygılanma, çünkü ben tilki kadar kurnazım" (B.F. Smith, 1971).[34]

Davranışçılar, yine de şöyle bir soru sorabilirler: Acaba Himmler, koşullar sadistçe davranmayı kendisi için daha yararlı hale getirinceye dek olağan bir kişi değil miydi?

Yaptığımız çözümlemenin bu soruya şimdiye dek yanıt verdiğine inanıyorum. Sadistçe bir gelişme için gerekli tüm koşulların, Himmler'in çocukluk ve gençlik çağlarında var olduğunu gördük. Himmler'de daha küçükken var olan güvensizlik duygusunun, erkekçe olmayan tutumların, güçsüzlük duygusunun gelişimini izledik. Yalnızca bu özellikler bile, sadistçe ödünlemelerin olabilirliğini ortaya koyar. Dahası, Himmler'in aşırı düzenli, ayrıntı düşkünü, tipik dışkıl-biriktirici, yetkeci karakterinin gelişimini gördük. Son olarak, güçlü bir konuma yükselmeden çok önce, kardeşinin nişanlısıyla uğraşırken açıkça sergilediği amansız sadistliği gördük. Bu durum karşısında, *Reichsführer* SS'in, *Reichsführer* olmadan önce de sadist bir karaktere sahip olduğu; yükseldiği konumun, ona sadistliğini tarih sahnesinde sergileme yetkisi verdiği, ama bu sadistliğin daha önce kişiliğinde var olduğu sonucuna ulaşmamız gerekir.

---

[34]Himmler, birçok siyasal önderde rastlanan görüntü ile gerçeklik arasındaki çelişkinin iyi bir örneğidir: O, nazik, sadık, yürekli bir adam görüntüsü yaratmayı başaran acımasız bir sadist ve korkaktı. Ülkesini her şeyden çok "seven", Almanya'nın "kurtarıcı"sı Hitler, yalnız düşmanlarına karşı değil, kendi ülkesi Almanya'ya karşı da amansız bir yıkıcıydı. "Ülkesinin nazik babası" Stalin, ülkesini neredeyse tümüyle yıktı ve tinsel yönden çökertti. Sahteciliğin bir başka dikkat çekici örneği de Mussolini'ydi: "Tehlike içinde yaşama"yı kendisine ilke edinmiş saldırgan, yürekli erkek rolü oynayan Mussolini, gerçekte aşırı korkak bir kişiydi. Mussolini'nin henüz sosyalist olduğu sıralarda Milano'da yayımlanan *Avanti*'nin yazarlarından birisi olan Angelica Balabanof'un bana anlattığına göre, bir test için Mussolini'den kan alan hekim, kan aldırmaktan bu kadar korkan bir adama pek rastlamadığını söylemiştir. Dahası, Mussolini, onunla birlikte eve kadar yürüyebilmek için her öğle sonrası Angelica'nın bürodan çıkmasını bekliyordu. Angelica'ya, "Her gölgeden, her ağaçtan korkuyorum," diyordu (O sıralarda Mussolini'nin güvenliğine yönelik hiçbir tehlike söz konusu değildi.). Mussolini'nin korkaklığını gösteren başka birçok örnek daha vardır. Mussolini'nin daha sonraki yıllarıyla ilgili böyle bir örnek verelim. Damadı Kont Ciano ölüm cezasına çarptırıldığı zaman o, yani Mussolini —bu hükmü değiştirebilecek tek kişi— ortalarda yoktu; eğer infazdan önceki yirmi dört saat içinde Mussolini'ye ulaşılabilseydi, infaz durdurulabilirdi.

Bu soru, sık sık sorulmuş olan bir başka soruyu da birlikte getirmektedir: Himmler, Nazi iktidarı zamanında doğmamış olsaydı, ama kardeşinin nişanına burnunu soktuğu zamanki karakterine aynen sahip olsaydı, nasıl bir yaşam çizgisi izlerdi? Bu sorunun yanıtını bulmak pek zor değildir. Himmler, orta zekalı ve aşırı düzenli bir kişi olduğu için, belki bürokratik bir sistemde, sözgelimi öğretmen, postahane görevlisi ya da büyük bir iş kuruluşunun çalışanı olarak kendisine bir yer bulurdu. Çıkarı için her şeyi yapabilecek yaradılışta bir kişi olduğu için, üstlerine kurnazca dalkavukluk yaparak ve meslektaşlarına karşı dolaplar çevirerek oldukça yüksek bir yere gelirdi; ama yapıcı imgelem ve sağlıklı yargı gücünden yoksun olduğu için, herhalde en üst düzeyde bir göreve yükselemezdi. Meslektaşlarının derin nefretini kazanır ve belki güçlü bir yöneticinin en çok tuttuğu kişi olurdu. Henry Ford'un sendikalara savaş açtığı günlerde, iyi bir Ford ajanı olabilirdi; ama çağcıl bir büyük iş kuruluşunda iyi bir personel şefi olamazdı, çünkü soğuk kişiliğiyle herkesi kendisinden uzaklaştırırdı. Öldüğü zaman cenaze töreninde patronu ve papaz efendi, kiliseye verdiği özverili hizmetlerle hep örnek bir kişi ve bir esin kaynağı olarak kalacak sorumluluk sahibi bir yurttaş, sevecen bir baba ve koca olarak onu överlerdi.

Aramızda yaşayan binlerce Himmler vardır. Toplumsal açıdan bakıldığında, günlük yaşantıda bunlar çok az zarara neden olurlar; ama yine de bunların zarar verdikleri ve mutsuzluğa boğdukları insanların sayısı azımsanmamalıdır. Ne var ki, yıkım ve nefret güçlerinin tüm siyasal yapıya egemen olmaları tehlikesi belirdiğinde, böylesi kişiler son derece büyük bir tehlike oluştururlar. Bunlar, dehşet, işkence ve cinayet araçları olarak hükümetin hizmetinde çalışmaya can atan kişilerdir. Olası bir Himmler'in ta uzaktan kolayca tanınabileceğini sanmak büyük bir yanlıştır ve ne yazık ki, birçokları bu yanlışlığa düşmektedir. Yapılan karakterbilimsel incelemelerin amaçlarından birisi, olası Himmlerler'in öteki sıradan insanlara benzediklerini, karakter okumayı öğrenmiş olan ve "canavar"ın dişlerini göstermesine elverişli koşulların doğmasını beklemeleri gerekmeyen kişiler dışında hiç kimsenin bunları saptayamayacağını ortaya koymaktır.

Himmler'i amansız bir sadist yapan etmenler nelerdir? Biriktirici karakterin gelişmesine elverişli etmenlere ilişkin önceki irdelememize

başvurularak bu soruya kolay bir yanıt bulunabilir. Ama bu, doyurucu bir yanıt olmayacaktır; çünkü Himmler'in karakteri, biriktirici karakterin aşırı ve çok kıyıcı bir biçimini sergilemektedir. Bu, sadist-biriktirici özellikleri çok hafif olan karakter biçiminden çok daha seyrek rastlanan bir karakterdir. "Avrupa'nın av köpeği"nin gösterdiği karakter gelişiminden sorumlu olan etmenleri aramaya çalışacak olursak, ilkönce onun anne-babasıyla olan ilişkisi karşımıza çıkar. Himmler, bağımlılık duygusunu pekiştiren annesine sıkı sıkıya bağlıydı ve yetkeci, oldukça zayıf bir babaya sahipti. Ama aynı önkoşulları taşıdıkları halde Himmler gibi olmayan milyonlarca insan yok mudur? Gerçekten de bir ya da iki tane yalıtılmış etmen, bir kişinin özgül karakterini hiçbir zaman açıklayamaz; ancak birbiriyle bağlantılı etmenlerden oluşan tüm bir dizge, karakter gelişimini az çok eksiksiz biçimde açıklayabilir. Himmler'de bazı başka etmenler de gözümüze çarpıyor: Belki de geçirdiği birçok bedensel hastalıktan ve beden yapısının bozulmasından kaynaklanan bedensel zayıflığı ve dengesizliği; toplumda saygın bir yer edinememesinden kaynaklanan ve babasının soyluluk karşısındaki boyun eğici, tapınıcı tutumundan dolayı yeğinleşen toplumsal aşağılık duygusu; belki de annesine olan ve kendisini umarsız, erkekçelikten uzak duyumsamasına yol açan saplantısının doğurduğu kadınlar karşısındaki çekingenliği; aşırı özseverliği ve kendisinde bulunmayan tüm nitelikleri taşıyan büyük kardeşini aşırı ölçüde kıskanması, bu etmenler arasındadır. Bilgi eksikliğinden dolayı değinemediğimiz ve Himmler konusunda daha eksiksiz bir görüş edinmemizi sağlayabilecek başka pek çok etmen vardır. Bu arada, sadistliğin kaynağı olmamakla birlikte, sadistlik eğiliminden sorumlu olan kalıtımsal etmenlerin de bulunabileceğini unutmamalıyız. Ama belki de bütün öteki etmenlerden önce dikkate almamız gereken etmen, Himmler ailesinin içinde yaşadığı yavan, bayağı, bilgiç taslağı, dürüstlükten uzak, cansız ortamın yaptığı sağlıksız etkidir. Himmler ailesinin içinde yaşadığı bu ortamda, içtenlikten uzak yurtseverlik ve dürüstlük mesleğinden başka hiçbir değer yoktu; toplumsal merdivendeki kararsız konumlarına tutunmayı başarma umudundan başka hiçbir umut yoktu. Tinsel ya da zihinsel anlamda, zayıf küçük çocuğun serpilip gelişmesini özendirebilecek hiç temiz hava yoktu. Üstelik, bu durumdaki

tek aile de onların ailesi değildi. Himmlerler, imparatorluk düzeninin en aşağı basamağında yer alan ve güceniklik, güçsüzlük, sevinçsizlik duygularından acı çeken bir toplumsal sınıfa giriyorlardı. Heinrich Himmler, işte bu toprakta büyüdü — ve devrim, Himmler'in toplumsal konumu ile değerlerini alaşağı ettikçe, meslek açısından hiç geleceğinin bulunmadığını Himmler daha açık olarak kavradıkça, içindeki kötülük de gitgide bilendi.

12 KIYICI SALDIRGANLIK: ÖLÜSEVERLİK

GELENEKSEL ANLAYIŞ

"ÖLÜSEVERLİK" (necrophilia = ölü sevgisi)[1] terimi, genellikle yalnız iki tür olguyu anlatmakta kullanılmıştır: (1) cinsel ölüseverliği, bir başka deyişle, bir erkeğin bir kadın cesediyle cinsel birleşimde bulunmak ya da başka türlü bir cinsel ilişki kurmak için duyduğu isteği ve (2) cinsel olmayan ölüseverliği, bir başka deyişle, cesetlerle uğraşmak, cesetlere yakın olmak ve cesetleri seyretmek için duyulan isteği, özellikle de cesetlerin organlarını kesip ayırmak için duyulan isteği. Ama bu terim, genellikle *karakterden kaynaklanan* bir *tutkuyu* anlatmakta kullanılmıştır; oysa ölüseverliğin daha açık ve daha yeğin dışavurumlarının yeşerdiği toprak, bu tutkudur. Geleneksel anlamdaki ölüseverliğin bazı örneklerine bir göz atmak, hemen göze çarpmayan *ölüsever karakterin* saptanmasını kolaylaştıracaktır.

Birçok çalışmada, özellikle de cinsel sapkınlıklarla ve suçbilimle (criminology) ilgili çalışmalarda, ölüseverlik olaylarına ilişkin raporlar bulunabilir. En eksiksiz derlemeyi, önde gelen Alman suçbilimcilerden

[1]Yunanca *nekros* sözcüğü, "ceset", ölüler ya da yeraltı dünyasında yaşayanlar anlamına gelir. Latince'de *nex, necis*, vahşi ölüm, cinayet anlamına gelir, *Nekros*'un ölümü değil, ölüleri, cesetleri ve öldürülenleri (bunların ölümü, doğal ölümden açıkça ayrılıyordu) anlattığı oldukça açıktır. "Ölmek", "ölüm" farklı bir anlam taşır; cesedi değil, ölme eylemini anlatır. Bunun Yunanca'daki karşılığı *thanatos*, Latince'de ise *mors, mori*'dir. "Ölmek" ve "ölüm" sözcüklerinin kökeni, Hint-Cermence *dheu, dhou* sözcüklerine kadar gider. (Bu kavramların kökeni konusunda kapsamlı veriler sağladığı için Dr. İvan İllich'e teşekkür borçluyum; Dr. İllich'in sağladığı verilerin yalnızca en önemlilerini kullandım.)

birisi olan H. von Hentig, yalnızca bu konuyu ele alan bir çalışmada sunmuştur (Başka ülkelerde olduğu gibi Alman ceza hukukunda da ölüseverlik suç sayılmaktadır.). Hentig, (1) bir kadın cesediyle cinsel ilişki kurma (cinsel birleşme, cinsel organlarla oynama) eylemlerini, (2) kadın cesedi görünce uyanan cinsel heyecanı, (3) cesetlerle mezarlara ve mezarla ilgisi olan çiçek ya da resim[2] gibi nesnelere duyulan aşırı ilgiyi, (4) bir cesedin organlarını kesip ayırma eylemlerini ve cesetlere ya da kokuşan şeylere dokunma ya da yaydıkları kokuyu koklamak için duyulan büyük isteği, ölüseverlik örnekleri olarak belirtmektedir (H. von Hentig, 1964).

Von Hentig, ölüseverliğin genellikle sanıldığından çok daha yaygın olduğu konusunda başka yazarlarla —örneğin, alıntılar yaptığı T. Spoerri (1959) ile— aynı kanıyı paylaşıyor. Ama uygulamayla ilgili nedenlerden dolayı, bu sapıklığın doyum olanakları çok sınırlıdır. Cesetlere kolayca ulaşma ve böyle bir sapıklığı ortaya koyma olanağına sahip olan insanlar, yalnızca mezar kazıcılar ve morg görevlileridir. Bu nedenle, verilen örneklerin çoğunun bu gruba giren insanlarla ilgili olması şaşırtıcı değildir. Elbette, bu mesleklerin, nitelikleri gereği, ölüsever kişileri çekmeye elverişli olduğu da söylenebilir. Kuşkusuz katiller de ölüsever eylemlerde bulunma olanağına sahiptirler. Ama cinayetin göreceli olarak seyrek meydana geldiğini göz önüne aldığımızda, "şehvet cinayeti" olarak sınıflandırılan bu tür bazı olayları bir yana bırakırsak, bu grupta ölüseverlik olaylarına sık rastlamayı bekleyemeyiz. Ama von Hentig, aktardığı birçok örnekte, mezarları kazıp cesetleri çıkaran, kaçıran ve ölüsever açlıklarını doyurmak için cinsel amaçla kullanan başka kişilerden de söz etmektedir. Öyleyse şu sonuç kaçınılmaz görünmektedir: Ölüseverlik, elinde bol fırsat bulunanlar arasında göreceli olarak sık görüldüğü için, böyle bir fırsattan yoksun olan başka birçok kişide de en azından düşlem olarak ya da pek dikkat çekici olmayan başka biçimlerde ortaya konmuş olarak bulunmaktadır.

J.P. de River'ın aktardığı bir olay, yirmi bir yaşındaki bir morg görevlisiyle ilgilidir. Söz konusu görevli, bir kıza âşık olmuş ve kızın sağlığı bozuk (akciğer veremi) olduğu için onunla yalnız bir kez cinsel birleşmede

---

[2]Bazı ülkelerde, ölen kişinin bir resmini mezartaşına koyma geleneği vardır.

bulunmuştur. Bu görevli şunları anlatmaktadır: "Sevgilimin ölümünün yarattığı sarsıntıyı hiç üzerimden atamadım ve her mastürbasyon yapışımda, ölü sevgilimle cinsel ilişkide bulunduğumu düşlüyorum." De River'ın raporu şöyle sürmektedir:

Sevgilisinin ölümü üzerine, onun beyaz kefen içinde yatışını gören bu genç, duygusal bakımdan öyle yıkıldı ki, bir ağlama nöbetine tutuldu; tabutun yanından onu güçlükle uzaklaştırdılar. Bu kez de sevgilisiyle birlikte tabuta girmek için dayanılmaz bir istek duydu; gerçekten sevgilisiyle birlikte diri diri gömülmek istiyordu. Böylece, cenaze töreninde olaylara yol açtı; o zaman ailesi de dahil herkes, bunun, sevgilisinin toprağa verilmesinden duyduğu büyük üzüntünün sonucu olduğunu düşündü. Ama bu genç, bunun bir tutku nöbeti olduğunu ve ölüyü görünce içinde uyanan büyük bir cinsel dürtünün her yanını sardığını şimdi yavaş yavaş kavramaktadır. O sıralarda, bu genç, liseyi daha yeni bitirmişti ve tıp fakültesine girmesine izin vermesi için annesini razı etmeye uğraşıyordu; ama yeterli parasal kaynak bulunmadığı için bunu gerçekleştiremedi. Ama kendi isteği üzerine, cenaze kaldırma ve mumyalama konusunda öğrenim veren bir okula girmesine annesi izin verdi; çünkü bu okulda öğrenim çok daha ucuz ve kısaydı.

D.W., sonunda kendisini en mutlu edecek mesleği bulduğunu kavrayarak bu okulda çok sıkı çalıştı. Mumyalama odasındaki kadın cesetlerine her zaman yoğun bir ilgi gösteriyor ve sık sık da bir kadın ölüsüyle cinsel birleşmede bulunmak için büyük istek duyuyordu. Bunun yanlış bir şey olduğunu kavrıyor ve duyduğu arzuyu kafasından atmak için büyük çaba gösteriyordu. Ancak bir gün, öğreniminin sonuna yakın, bir genç kızın ölüsüyle bir odada yalnız kaldığı zaman, ölü kurbanının bedeniyle cinsel birleşmede bulunmak için duyduğu büyük istek öyle dayanılmaz oldu ve koşullar da öyle elverişliydi ki, kendini koyverdi. Bu fırsattan yararlandı ve ayıp yerlerini açarak erkeklik organını ölü kızın kalçasına değdirdi. Artık öyle çok uyanmıştı ki, kendini tamamen kaybederek cesedin üzerine atladı ve ağzını kadavranın ayıp yerlerine dayadı. Kendisinin belirttiğine göre, bu onda öyle büyük bir cinsel uyanma sağladı ki, sonunda boşaldı. Ondan sonra, büyük bir suçluluk duygusuna ve korkuya—öğrenci arkadaşlarınca yakalanma korkusuna—kapıldı. Bu olaydan kısa bir süre

sonra okulu bitirdi, ve bir ortabatı kentinde morg görevlisi olarak işe girdi. Morg görevlileri kadrosunda aday görevli olarak çalışırken, kendisinden sık sık geceleyin morgda tek başına kalması isteniyordu. D.W. şunları söylemektedir: "Yalnız kalma olanağından dolayı çok hoşnuttum; çünkü ölülerle yalnız kalma ve böylece, bir cesetle cinsel ilişki girişiminde bulunmak için bol bol fırsat elde etme özlemi duymam bakımından öteki adamlara hiç benzemediğimi anlamıştım —bu, sevgilimin ölümünden beri içimde varolduğunu kavradığım bir duyguydu."

D.W. morgda çalıştığı iki yıl içinde, bebeklerden tutun da yaşlı kadınlara kadar değişik yaşlardaki düzinelerce kadın cesedi üzerinde çeşitli sapıklıklar uygulayarak bu cesetleri kötü amaçları için kullandı. Çoğunlukla cesetlerin memelerini emerek ve ayıp yerlerini öperek başlıyordu; bu eylemlerden sonra çok uyandığı için, ölülerin üzerine çıkıyor ve insanüstü bir uğraşla, cinsel birleşme eyleminde bulunuyordu. Morgdaki kadın cesedi sayısına bağlı olarak, her hafta dört ya da beş kez bu tür eylemlerde bulunuyordu.

... Bir keresinde, on beş yaşındaki bir genç kızın cesedinden öyle etkilenmişti ki, ölümünden sonraki ilk gece bu kızın ölüsüyle yalnız kaldığında, bir miktar kanını içmişti. Bu, onu cinsel yönden öyle uyarmıştı ki, sidik yoluna bir lastik boru sokup sidik torbasından kızın sidiğini emdi. Şimdi daha ileri gitmek için gitgide daha dayanılmaz bir istek duyuyor ve kızı büsbütün yutabilse —yiyip bitirebilse—, hatta vücudunun bir parçasını çiğneyebilse, büyük bir doyuma ulaşacağını hissediyordu. Bu isteğe karşı koyamıyordu ve yüzüstü çevirerek makada yakın yerden kaba etlerini ısırdı. Ondan sonra, kadavranın üstüne çıkarak arkadan ilişkide bulundu (J.P. de River, 1956).

Bu olay, birkaç nedenden dolayı özellikle ilginçtir. Birinci ve en açık neden, ölüseverliği ölüyiyicilik ve dışkıl kösnüllükle birleştirmesidir. Bunun kadar açık olmayan ikinci nokta, sapıklığın başlangıcında yatar. Öykünün yalnızca sevgilisinin ölümüne kadar olan bölümü biliniyor olsaydı, bu kişinin davranışı, sevgilisine duyduğu büyük sevginin bir anlatımı olarak yorumlanabilirdi. Ama öykünün geri kalanı, sapıklığın başlangıcına çok değişik bir ışık tutmaktadır: Bu kişinin duyduğu ayrım gözetmez ölüsever ve ölüyiyici arzulara, sevgilisine duyduğu sevginin

neden olduğunu söylemek zordur. Bu kişinin "yaslı" davranışının sevgi anlatımı değil, ölüsever arzularının ilk belirtisi olduğunu varsaymak zorunlu görünüyor. Ayrıca sevgilisiyle yalnız bir kez cinsel birleşmede bulunmasına da kızın hastalığı gerekçe gösterilemez herhalde. Bu kişinin, ölüsever eğiliminden dolayı, canlı bir kadınla cinsel birleşmede bulunmaya pek arzu duymaması daha akla yatkın bir açıklamadır.

De River, ölüsever bir morg görevlisiyle ilgili daha yakın bir başka olay anlatmaktadır. Kırk üç yaşında bekâr bir erkek olan bu kişi şunları anlatmaktadır:

On bir yaşımda, İtalya'nın Milano kentinde mezar kazıcılığı yaparken, kendi kendime cinsel doyuma ulaşmaya başladım ve yalnız olduğum zamanlarda, bu işi genç, iyi görünüşlü ölü kadınların bedenlerine dokunarak yapıyordum. Daha sonra, erkeklik organımı ölü kızlara sokmaya başladım. Amerika'ya geldim ve doğu kıyısında kısa süre kaldıktan sonra buradan ayrılıp batı kıyısına geldim; buradaki bir morgda ölü yıkama işine girdim. Burada, bazan tabutların içinde, bazan da cesetlerin yıkandığı masalar üzerinde ölü kızlarla cinsel ilişkide bulunma eylemine yeniden başladım.

Rapor şöyle sürmektedir:

Bu kişi, genç kız cesetlerinin ayıp yerlerini emdiğini kabul ediyor. Kaç kadın cesedini kullandığı yolundaki bir soruya, "Belki yüzlerce, çünkü on bir yaşımdan beri bu işi sürdürüyorum," diye yanıt veriyor (J.P. de River, 1956).

Von Hentig'in alıntı yaptığı kaynaklarda, buna benzer birçok olay aktarılmaktadır.

Ceset görünce cinsel yönden uyanan ve bazan cesetlerin yanında kendi kendine doyuma ulaşan kişilerde ölüseverliğin çok hafif bir biçimi görülür. Böylesi kişiler çok seyrek ortaya çıkarılabildiği için, bunların sayısını hesaplama olanağı pek yoktur.

Ölüseverliğin ikinci biçimi, cinsellikle bağlantısız olarak, katıksız yok etme tutkusundan kaynaklanan eylemlerde ortaya çıkar. Bu yok etme

itkisi, çoğu kez ta çocuklukta açığa çıkar; bazan da daha geç bir çağda kendini dışa vurur. Von Hentig'in çok duyarlı bir kavrayışla yazdığı gibi, ölüsever yıkıcılığın amacı, "canlı yapıları yırtıp parçalama" *(lebendige Zusammenhänge)* tutkusudur. Canlı şeyleri yırtıp parçalamak için duyulan bu arzu, en açık anlatımını, cesetleri organlarına ayırma arzusunda bulur. Spoerri'nin aktardığı tipik bir olay, mezarı kazıp tabutu çıkarmak, açmak ve içindeki cesedi yanına alıp götürmek için gerekli tüm araçlarla geceleyin mezarlığa giden bir adamla ilgilidir. Bu adam, daha sonra cesedin bacaklarıyla başını kesiyor ve miğdesini yarıp açıyordu (T. Spoerri, 1959). Bazan, organları kesilen nesne insan değil, bir hayvandır. Von Hentig, otuz altı inek ve kısrağı bıçaklayarak öldüren, sonra da vücutlarının çeşitli organlarını kesen bir adamı anlatmaktadır. Bu konuda yazılı kaynağa bile sahip olmamız gerekmez; gazetelerde, doğranmış ya da organları kesilmiş kurbanlarla ilgili yeterince cinayet haberi vardır. Bu olaylar, çoğunlukla cinayet başlığı altında toplanır; oysa bu cinayetleri işleyenler, kazanç, kıskançlık ya da öç güdüsünce yönlendirilen pek çok katilden farklı yapıdaki ölüsever katillerdir. Ölüsever katillerin gerçek amacı, kurbanı öldürmek değil (elbette, bu zorunlu bir koşuldur), organlarını kesip ayırmaktır. Kendi klinik deneyimlerim sırasında, cesetleri parçalama arzusunun, ölüsever karakterin çok belirgin bir özelliği olduğunu gösteren yeterince kanıtla karşılaştım. Örneğin, organ kesme arzusunu çok hafifletilmiş bir biçimde dile getiren bazı kişileri doğrudan doğruya gördüm ya da gözden geçirdiğim çalışmalardan öğrendim; bu kişiler, çıplak bir kadın resmi çiziyor, sonra resmin kollarını, bacaklarını, başını, vb. kesiyor ve parçalanmış resmin bu parçalarıyla oynuyorlardı. Ama gerçekte, bu "oyun", organ kesmek için duyulan yeğin bir açlığın, güvenli ve zararsız bir biçimde uygulamaya konarak doyurulmasıydı.

Birçok başka ölüsever kişinin de bazan kan içinde, çoğu kez de dışkıyla karışık kirli suda yüzen ya da çevreye saçılmış duran parçalanmış ceset parçalarıyla ilgili düşler gördüklerini gözlemledim. Organları kesip ayırma arzusu, düşlemlerde ya da düşlerde sık sık belirirse, ölüsever karakter tanısı koymak için en güvenilir etmenlerden birisidir.

Açık ölüseverliğin bu kadar yeğin olmayan başka biçimleri de vardır. Bu biçimlerden birisi, cesetlere, mezarlıklara ya da kokuşan nesnelere yakın olma özlemidir. H. J. Rauch, cesetlerin yakınında bulunmak için duyduğu itkiden rahatsız olan, cesetlerin yanındayken kaskatı kesilip

oradan ayrılamayan bir kızdan söz etmektedir (H. J. Rauch, 1947).[3] Stekel, bir kadının şöyle söylediğini aktarmaktadır: "sık sık mezarlıkları ve cesetlerin mezarda nasıl çürüdüklerini düşünüyorum" (aktaran H. von Hentig, 1964).

Çürümeye duyulan bu ilgi, sık sık, çürüyen bir şeyi koklama arzusunda anlatıma kavuşur. Gözleri hemen hemen hiç görmeyen, otuz iki yaşındaki çok iyi eğitim görmüş bir erkekle ilgili aşağıda aktardığımız olayda bu arzu çok açıktır. Bu adam, gürültüden korkuyordu, "ama kadınların acı dolu haykırışlarını seviyordu ve çürüyen etin kokundan çok hoşlanıyordu. Uzun boylu, şişman kadınların cesetlerini çok arzuluyor ve bunların içine girmek istiyordu." Büyükannesine, daha sonra cesedini alıp alamayacağını sormuştu. "Onun çürümüş artıklarının içinde boğulmaktan çok hoşlanacaktı" (T. Spoerri, 1959). Von Hentig, insan dışkılarının ya da kokuşmuş şeylerin kokusunu uyandırıcı bulan "koklayıcılar"dan (*Schnüffler)* söz etmekte ve bu özelliği, ölüseverliğin bir dışavurumu saymaktadır. Ölüsever putçuluk —bu putçuluğun nesneleri, çimen, resim gibi, mezarlarla bağlantılı şeylerdir— olaylarını da ekleyerek yazılı kaynaklarda bildirilen ölüsever uygulamalarla ilgili bu kısa araştırmayı bitirebiliriz.

ÖLÜSEVER KARAKTER[4]

Geleneksel anlamda sapkın bir hareketi anlatmaktan çok, bir karakter özelliğini belirtmek için "ölüsever" terimini, milliyetçi general Millán Astray'ın Salamanca Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşma üzerine, 1936'da İspanyol düşünür Miguel de Unamuno kullandı;[5] Unamuno, İspanya İç

[3]Hitler'le ilgili doğruluğu kanıtlanmamış bir öyküde, buna benzer bir sahne anlatılmaktadır: Çürüyen bir asker cesedi gören Hitler, olduğu yere çakılıp kalmış ve oradan bir türlü ayrılamamıştır.

[4]Yanlış anlamaları önlemek için, bu irdelemenin hemen başında şu noktayı vurgulamak istiyorum: Burada anlatılan, tam olarak gelişmiş "ölüsever karakter", insanların ya ölüsever oldukları ya da ölüsever olmadıkları anlamına gelmez. Ölüsever karakter, başat özelliği ölüseverlik olan aşırı bir karakter biçimidir. Gerçekte, insanların çoğu, ölüsever ve canlısever eğilimlerin bir bileşimidir. Bu iki eğilim arasındaki çatışma, çoğu kez üretken bir gelişmenin kaynağıdır.

[5]R.A. Medvedev'e göre (*Yargıyı Tarih Versin,* New York: A.A. Knopf, 1971), "ölüseverlik" (*trupolozhestvo*) terimini bu ruhbilimsel anlamda ilk kez kullanan kişi Lenin olmalıdır.

Savaşı'nın başlangıcında Salamanca Üniversitesi'nin rektörüydü. Söz konusu generalin en sevdiği slogan, *Viva la Muerte!* ("Yaşasın Ölüm!") idi ve onun yolunda gidenlerden birisi, salonun gerisinden bu sloganı bağırdı. General konuşmasını bitirince, Unamuno ayağa kalkarak şunları söyledi:

Daha demin, ölüsever *ve saçma sapan bir haykırma işittim: "Yaşasın ölüm!" Ve ben, tüm yaşamını, başkalarının kavrayıştan yoksun öfkesini uyandıran aykırı düşünceler geliştirmekle geçirmiş olan ben, yetkili bir uzman olarak, bu yakışıksız aykırı düşüncenin bana tiksindirici geldiğini söylemek zorundayım. General Millán Astray, bir kötürümdür. Bunu aşağılayıcı anlamda söylemediğimi belirtmek isterim. General Astray, savaşta sakat kalmıştır. Cervantes de öyleydi. Ne yazık ki, şu anda İspanya'da öyle çok sakat var ki! Ve Tanrı yardımımıza koşmazsa, kısa süre sonra bunların sayısı daha da artacak. General Millán Astray'ın yığın ruhu modelinde dayatacağını düşünmek bana acı veriyor. Cervantes'in ruh yüceliğinden yoksun olan bir kötürüm, çevresinde sakatlanmalara neden olarak uğursuz bir ferahlama duymayı alışkanlık edinir (M. de Unamuno, 1936).*

Bunun üzerine, Millán Astray artık kendisini tutamadı. *"Abajo la inteligencia"* ("Kahrolsun zekâ!"), diye bağırdı. "Yaşasın ölüm!" Bu sözü desteklemek için Falanjistler'den bir haykırış yükseldi.

Ama Unamuno konuşmasını sürdürdü:

Burası zekânın tapınağıdır. Ben de onun yüksek papazıyım. Siz, bu tapınağın kutsal çevresine saygısızlık ediyorsunuz. Siz kazanacaksınız, çünkü gereğinden çok acımasız kabagüce sahipsiniz. Ama kimseyi inandıramayacaksınız. Çünkü inandırmak içni inandırıcı olmanız gerekir. Ve inandırıcı olmak için de sizde bulunmayan şeye, savaşımda Mantıklılığa ve Haklılığa sahip olmanız gerekir. Sizden İspanya'yı düşünmenizi dilemenin yararsız olduğunu biliyorum. İşte bu kadar (M. de Unamuno, 1936).[6]

---

[6]Unamuno, birkaç ay sonra ölünceye dek evinde gözaltında tutuldu (H. Thomas, 1961).

Bu terimin kullanılışında Unamuno'yu kaynak olarak aldım ve aşağı yukarı 1961'den beri karakter kökenli ölüseverlik olgusunu incelemekteyim.[7] Kuramsal kavramlarımın başlıca kaynağı, çözümlenen kişilerle ilgili gözlemlerdir.[8] Belli tarihsel kişilere —örneğin, Hitler'e— ilişkin incelemeler ile toplumsal sınıfların karakterlerine, davranışlarına ve bireylere ilişkin gözlemler de ölüsever karakterin çö-zümlenmesinde kullanılabilecek ek veriler sağlamıştır. Ama klinik gözlemlerimin bende yarattığı etkiye bakarak, belirleyici yönelimin, Freud'un yaşam ve ölüm içgüdüleriyle ilgili kuramından kaynaklandığına inanıyorum. Yıkım uğraşı ile yaşam uğraşının insandaki en temelli güçler oldukları yolunda Freud'un sahip olduğu anlayışın derin etkisinde kaldım. Ne var ki, Freud'un kuramsal açıklamasıyla uzlaşamazdım. Yine de Freud'un fikri, beni, kilinik verileri yeni bir ışık altında görmeye ve Freud'un anlayışını, ileride göstereceğim gibi, dışkıl karaktere ilişkin daha önceki bulgularıyla bağlantılı klinik verilere dayanarak değişik bir kuramsal temelde yeniden derleyip toplamaya —dolayısıyla da korumaya— yönlendirdi.

Karakterbilimsel anlamda ölüseverlik, *ölü, çürümüş, kokuşmuş, hastalıklı her şeye duyulan yeğin ilgi* olarak tanımlanabilir; *ölüseverlik, canlı şeyleri cansız şeylere dönüştürme, sırf yıkım olsun diye yıkma tutkusudur; katıksız biçimde mekanik her şeye duyulan olağandışı ilgidir. Canlı yapıları yırtıp parçalama tutkusudur.*

Ölüsever Düşler

Ölü ve kokuşmuş şeylere düşkünlük, ölüsever kişilerin düşlerinde en açık biçimde gözlemlenebilir.

1. Düş. "Kendimi tuvalette otururken görüyorum; ishal olmuşum ve bir bomba patlamış da ev yıkılacakmış gibi ses çıkaran büyük bir güçle dışkı çıkarıyorum. Banyo yapmak istiyorum; ama suyu açmaya kalkıştığım zaman, küvetin kirli suyla dolmuş olduğunu ayrımsıyorum: Kesilmiş bir bacak ve kolla birlikte suyun yüzünde yüzen dışkılar görüyorum."

---

[7]Bulgularıma ilişkin bir ön rapor yayımlanmıştır (E. Fromm, 1964).

[8]Çözümlediğim kişilerle ilgili eski olay öykülerini ve seminerlerde genç ruhçözümlemecilerce ya da çalışmalarına gözcülük ettiğim başka uzmanlarca sunulan olay öykülerini yeniden değerlendirmeyi esas aldım.

Bu düşü gören kişi, buna benzer birçok düş görmüş olan son derece ölüsever bir kişiydi. Çözümlemeci, olan biten şeyler konusunda düş sırasında nasıl duygulara kapıldığını sorduğunda, bu kişi, durumun kendisine korkutucu gelmediğini, ama düşünü çözümlemeciye anlatmaktan sıkıldığını bildirdi.

Bu düş, ölüseverliğe özgü birkaç öğeyi ortaya koymaktadır; bunların içinde en açık seçik olanı, kesilmiş beden organları konusudur. Bundan başka, (daha sonra tartışacağımız) dışkıllık ve ölüseverlik ile yıkım konusu arasındaki yakın bağlantı bu düşte görülmektedir. Simgesel dilden açıkça anlaşılır dile çevirirsek, bu düşü gören kişi, boşaltma eyleminin gücüyle tüm binayı yıkıp yok etme isteği duymaktadır.

2. Düş. "Bir arkadaşı ziyaret edecekmişim; onun çok iyi bildiğim evi yönünde yürüyorum. Birdenbire sahne değişiyor. Kurak, çöle benzer bir yerde buluyorum kendimi; ne ot, ne ağaç var. Yine de arkadaşımın evini bulmaya uğraşıyorum sanki, ama görünürdeki tek ev, hiç penceresi olmayan tuhaf bir yapı. Küçük bir kapıdan içeri giriyorum; kapıyı kapattığımda, sanki kapı kapanmamış da kilitlenmiş gibi garip bir ses işitiyorum. Kapı tokmağını çevirip kapıyı açmaya çalışıyorum, ama açamıyorum. Büyük bir kaygı içinde çok dar bir koridorda yürüyorum —gerçekte bu koridor öyle alçak ki sürünerek ilerlemek zorunda kalıyorum— ve kendimi geniş, oval, karanlıkça bir odada buluyorum. Bu oda büyük bir kümbete benziyor. Gözlerim karanlığa alışınca, yerde yatan birçok iskelet görüyorum ve burasının benim mezarım olduğunu anlıyorum. Büyük bir korkuyla yataktan fırladım."

Bu düşü yorumlamaya pek gerek yok. "Kümbet" bir mezardır ve aynı zamanda da dölyatağını simgeler. "Arkadaşın evi" yaşamın bir simgesidir. Bu düşü gören kişi, bir arkadaşını ziyaret etmek yerine, bir başka deyişle, yaşama doğru yürümek yerine, ölülere ait bir yere doğru yürüyor. Çöle benzer sahne ve mezar, ölülerin simgeleridir. Bu düş, ölme korkusunun simgesel bir anlatımından başka bir şey değildir. Ama kişi, içinde mezarların, mumyaların, iskeletlerin olduğu birçok düş görürse, bir başka deyişle, kişinin düş yaşamında ölüler dünyasından görüntüler ağır basıyorsa, o zaman durum değişir. İşte aktardığımız düşü gören kişide söz konusu olan budur.

3. Düş. Bu, ağır bunalım içindeki bir kadının gördüğü kısa bir düştür. "Tuvalette boşaltıyormuşum; bu eylem durmaksızın sürüyor, öyle ki dışkı tuvalet oturağından taşıp banyoyu doldurmaya başlıyor ve gittikçe de yükseliyor — dışkının içinde boğuluyorum;[9] o anda, anlatamayacağım kadar büyük bir dehşet içinde uyandım." Bu kadının gözünde, tüm yaşam pisliğe dönüşmüştür; o, pislikten başka bir şey üretemez; dünyası pislikten oluşur ve ölümü, pislikle kesin ve son birleşme anlamı taşır. Aynı konuya Midas söylencesinde de rastlıyoruz; Midas'ın dokunduğu her şey altına —Freud'un gösterdiği gibi, simgesel olarak pisliğe ya da dışkıya— dönüşür.[10]

4. Düş. Yaşamının Spandau tutukevinde geçen yıllarında Albert Speer'in (12 Eylül 1962) gördüğü bir düşü aşağıda veriyorum.

"Hitler denetim için gelecekmiş. O zamanlar ben yine Devlet Bakanı'ymışım; elime bir süpürge alıp fabrikadaki pisliğin süpürülüp temizlenmesine yardım ediyorum. Denetimden sonra kendimi Hitler'in arabasında buluyorum; kolumu, ortalığı süpürürken çıkardığım ceketimin yenine sokmaya uğraşıyorum ama bir türlü beceremiyorum. Elim durmadan cebe giriyor. Araba yolculuğumuz, hükümet yapılarıyla çevrili geniş bir alanda sona eriyor. Bir yanda bir savaş anıtı bulunuyor. Hitler bu anıta yaklaşıyor ve bir çelenk koyuyor. Hükümet yapılarından birisinin mermer salonuna giriyoruz. Hitler, yaverine dönerek, 'Çelenkler nerede', diye soruyor. Yaver de bir subaya, 'Biliyorsunuz, bugünlerde her yere çelenk koyuyor', diyor. Subay, bir tür eldivenlik deriden yapılmış, açık renkli, beyaza yakın bir üniforma giyiyor; ceketin üzerine de, tıpkı bir papaz yardımcısı gibi, dantel ve işlemelerle süslü, bol bir pelerin giyiyor. Çelenk geliyor. Hitler, salonun sağına doğru yürüyor; orada, kaidesinde daha önce konmuş birçok çelenk bulunan bir başka anıt var. Hitler dizüstü çöküyor ve Gregoryen ilahisi tarzında acıklı bir ezgi söylemeye başlıyor; bu ezgide, iyice uzatılan "Jesus Maria" bölümü durmadan yineleniyor. Bu uzun, yüksek tavanlı, mermer salonun duvarlarında sayısız başka anma plaketi sıralanmış. Hitler, gitgide hızlanan bir tempoyla, koşuşturup duran yaverlerce kendisine verilen çelenkleri koyup duruyor. Söylediği acıklı

---

[9]Karş. büyükannesinin çürümüş artıklarının içinde boğulmayı bilinçli olarak isteyen adamla ilgili daha önce verdiğim örnek.

[10]Pislik ve dışkı konusunda J. G. Bourke'ün (1913) sunduğu zengin verilere bakın.

ezgiler gitgide tekdüzeleşiyor; sıra sıra dizilen anma plaketleri hiç bitmeyecekmiş gibi görünüyor."[11]

Bu düş, birçok nedenden dolayı ilginçtir. Düş gören kişinin, kendi duygu ve özlemlerinden çok, bir başkasıyla ilgili içgörüsünü anlatıma kavuşturduğu düşlerden birisidir.[12] Bazan bu içgörüler, düş gören kişinin bir başkasıyla ilgili bilinçli izlenimlerinden daha kesin ve doğrudur. Ele aldığımız olayda Speer, Hitler'in ölüsever karakteriyle ilgili görüşünü, Chaplin'e özgü bir üslupla açık biçimde anlatıma kavuşturmaktadır. Speer'in gözünde, Hitler, tüm zamanını ölüme saygılarını sunmaya adayan, ama çok tuhaf bir biçimde, tüm eylemleri mekanik olan, duygulara hiç yer bırakmayan bir adamdır. Çelenk koyma eylemi, saçmalık noktasına varan örgütlü bir tören halini almaktadır. Bu arada, çocukluğundaki dinsel inancına geri dönen aynı Hitler, acıklı ezgiler söylemeye kendini tümüyle kaptırmıştır. Hitler'in yas töreninin tekdüzeliği ve mekanik niteliği vurgulanarak düş sona ermektedir.

Bu düşü gören kişi, düşün başlangıcında, gerçekdışı bir durumu, bir başka deyişle, Devlet Bakanlığı yaptığı ve kendi kendine bir şeyler gerçekleştiren çok etkin bir adam olduğu zamanı yeniden canlandırmaktadır. Süpürdüğü pislik, belki de Nazi düzeninin pisliğinin simgesel bir anlatımıdır; kolunu ceketinin yenine sokamaması, büyük olasılıkla artık bu düzenin içinde yer alamayacağı yolundaki duygusunun simgesel bir anlatımıdır; bu, düşün ana bölümüne geçişi oluşturur. Bu ana bölümde Speer, geriye ölülerden ve ölüsever, mekanik, can sıkıcı Hitler'den başka bir şey kalmadığını kavrar.

5. *Düş.* "Büyük bir buluş yapmışım, 'üstün yok edici'yi bulmuşum. Bu, yalnız benim bildiğim gizli düğmeye basılması durumunda, ilk bir saat içinde Kuzey Amerika'daki tüm canlıları, sonraki birkaç saat içinde de dünya üzerindeki tüm canlıları yok edebilecek bir makinaymış. Kimyasal maddenin formülünü bildiğim için yalnızca ben kendimi koruyabiliyormuşum. (Bir sonraki sahne) Düğmeye bastım: Artık canlının izine bile rastlamıyorum, tek başımayım, büyük bir taşkınlık duyuyordum."

Bu düş, başkalarıyla hiç ilişkisi olmayan ve hiç kimseye gereksinme

---

[11] Albert Speer, kişisel görüşme.

[12] Böylesi düşleri, *Unutulmuş Dil*'de (1951) aktardım.

duymayan aşırı ölçüde özsever bir kişideki katıksız yıkıcılığın bir anlatımıdır. Söz konusu kişi, bu düşü, başka ölüsever düşlerle birlikte birçok kez görmüştü. Bu kişide ağır akıl hastalığı vardı.

6. Düş. "Birçok genç erkek ve kadının katıldığı bir partiye çağrılıymışım. Hepimiz dans ediyoruz. Ama garip birşeyler oluyor; ritim gitgide yavaşlıyor ve sanki kısa bir süre sonra hiç kimse hareket etmeyecekmiş gibi geliyor insana. O anda odaya boyu normalin üstünde bir çift giriyor; sanki iki büyük karton kutuyla pek çok araç-gereç taşıyorlar. Bu çift, dans eden ilk çifte yaklaşıyorlar; adam büyük bir bıçak alıp delikanlının sırtını kesiyor; işin garibi, hiç kan akmıyor ve delikanlı acı duymuş gibi görünmüyor; ondan sonra uzun boylu adam, iyice göremediğim, küçük kutuya benzer bir şeyler alıp delikanlının sırtına yerleştiriyor; yerleştirdiği şey çok küçük. Sonra küçük kutuya, bir tür küçük anahtar, belki de bir düğme takıyor (ama öyle takıyor ki, delikanlı buna dokunabiliyor) ve saat kuruyormuş gibi bir hareket yapıyor. Uzun boylu adam delikanlıya bunları yaparken, eşi de aynı işlemi kızın üzerinde uyguluyor. Bu iriyarı çift işlerini bitirdiklerinde, genç çift dans etmeyi sürdürüyor, ama daha hızlı bir tempoyla ve çok canlı biçimde. Uzun boylu erkek ve kadın, partiye katılan öteki dokuz çift üzerinde de aynı işlemi uyguluyorlar; işlerini bitirip odadan ayrıldıklarında, herkes coşkulu ve mutlu bir havaya bürünmüş görünüyor."

Simgesel dilden olağan dile çevirdiğimizde, bu düşün anlamı oldukça açıktır. Bu düşü gören kişi, yaşamın yavaş yavaş söndüğünü, enerjisinin tükendiğini duyumsuyor. Ama bir aletin bu boşluğu doldurabileceğini düşünüyor. Kişilerin, tıpkı saatler gibi kurulabileceklerini, her ne kadar gerçekte birer robot haline gelseler de o zaman kıpır kıpır "canlı" görüneceklerini düşünüyor.

Bu düşü gören kişi, mühendislik öğrenimi yapan ve teknik nitelikteki her şeye kendini tümüyle kaptırmış olan on dokuz yaşında bir gençtir. Bu genç, bu düşü yalnız bir kez görmüş olsaydı, bunun tekniğe duyduğu ilginin bir anlatımı olduğu düşünülebilirdi. Ama ölüseverliğin başka yönlerini içeren böyle birçok düş görmüştü. Bu düş, özünde onun mesleksel ilgilerinin bir yansıması değildi. Daha çok, onun mesleksel ilgileri, içindeki ölüsever yönelimin bir yansımasıydı.

7. Düş. Başarılı bir meslek adamının gördüğü bu düş, özellikle ilginçtir;

çünkü çağcıl tekniğin daha sonra tartışacağımız ölüsever karakterine ilişkin bir noktayı açıkça ortaya koymaktadır.

"Yavaş yavaş bir mağaranın girişine yaklaşıyorum ve mağaranın içinde bir şeyler görebiliyorum; gördüğüm şey beni çok etkiliyor. İçerde, madenlerde kullanılan türden küçük bir eski vagonla uğraşan insan biçiminde iki domuz var; vagonu, mağaranın içerisine doğru uzanan raylara yerleştiriyorlar. Ufak vagonun içinde normal insanlar görüyorum; ölü gibi görünüyorlar, ama uyuduklarını biliyorum.

"Bunun başka bir düş mü, yoksa öncekinin devamı mı olduğunu bilmiyorum — uyandığımı sanıyorum, ama emin değilim. Düşün başlangıcı aynı. Yine bir mağaranın girişine yaklaşıyorum; güneşi ve mavi göğü geride bırakıyorum. Mağaranın derinliklerine doğru ilerliyorum ve mağaranın sonunda çok güçlü bir parıltı görüyorum; oraya ulaştığımda, olağanüstü ölçüde çağcıl bir kent görüp hayran kalıyorum. Her şey, şimdi yapay olduğunu —elektrikle sağlandığını— ayrımsadığım bir ışık denizi içinde. Kent, tümüyle çelikten ve camdan —gelecek gibi— yapılmış. Yürümeyi sürdürüyorum ve birdenbire, hayvan olsun, insan olsun hiçbir canlı görmediğimi ayrımsıyorum. Şimdi kendimi, yüksek gerilim kablolarına benzeyen sayısız kalın kabloya bağlanmış çok büyük, çok geliştirilmiş bir tür elektrik dönüştürücüsü olan dev bir makinanın önünde buluyorum; kablolar, siyah hortumlar gibi görünüyor. Bu kabloların kan ilettiği düşüncesine kapılıyorum; büyük bir heyecan duyuyorum ve pantolonumun cebinde, ne olduğunu hemen bildiğim bir nesne buluyorum; bu, aşağı yukarı on iki yaşımdayken babamın bana verdiği küçük bir çakı. Makinaya yaklaşıyorum ve küçük çakımla, kabloların birinde delik açıyorum. Delikten ansızın bir şey fışkırıyor ve beni sırılsıklam ediyor. Kan bu. Büyük bir kaygı ve ter içinde uyandım."

Bu düşü gören kişi, düşünü anlattıktan sonra şunları ekledi: "Makinayı ve kanı çok iyi anlayamıyorum; ama burada kan, elektriğin yerini tutuyor, her ikisi de enerji. Niçin böyle düşündüğümü bilmiyorum; belki de makinanın insanlardan kan aldığı kanısını taşıyorum."

Tıpkı Speer'in düşü gibi bu da ölüsever bir kişinin değil, çağdaş dünyanın ölüsever niteliğini kavrayan canlısever bir kişinin düşüdür. Mağara, çoğunlukla, tıpkı mezar gibi, ölülerin simgesidir. Buradaki mağara bir maden ocağıdır; madende çalışanlarsa domuzdur, bir başka deyişle ölüdür (Bunların aslında ölü olmadıklarına ilişkin "bilgi," gerçekliğin

bilincinden kaynaklanan ve bazan düş görüntüleri arasına giren bir düzeltmedir.). Anlamı şudur: Burası, aşağılanmış ve cesede benzer insanların yeridir. Düşün ilk bölümündeki bu sahne, endüstriyel gelişmenin daha eski bir aşamasını temsil eder. İkinci bölümse, geleceğin tam olarak gelişmiş sibernetik çağını temsil eder. Güzel, çağcıl kent ölüdür. İçinde ne hayvan ne de insan vardır. Güçlü bir teknik, insan yaşamını (kanını) emmekte ve elektriğe dönüştürmektedir. Düşü gören kişi, elektrik kablolarını kesmeye (belki de yok etmeye) kalkıştığında, —sanki bir cinayet işliyormuş gibi— kesik yerden fışkıran kanla ıslanıyor. Bu düşü gören kişi, uykusunda, Blake'te ya da gerçeküstücü bir resimde rastlayabileceğimiz bir sanatsal duyguyla ve seçiklikle, tümden teknikleşmiş toplumun ölmüşlüğünü seziyor. Yine de uyandığı zaman, *sağduyusuzluğun* gürültüsüyle karşılaşmayınca "bildiği" şeyler konusunda pek az şey biliyor.

"Kasıtsız" Ölüsever Eylemler

Düşler, ölüsever uğraşıların en açık anlatımlarından birisidir; ama kesinlikle tek anlatımı değildir. Bazan ölüsever eğilimler, belirleyici olmayan, kasıtsız, "önemsiz" eylemlerde, Freud tarafından bastırılmış uğraşıların bir anlatımı olarak yorumlanan "günlük yaşamın psikopatolojisi"nde anlatıma kavuşabilir. Çok karmaşık bir kişilik olan Winston Churchill'in kişiliğinden alınmış bir örneği burada veriyorum. Olay şöyle geçmişti: İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir Alan F. Brooke ve Churchill, İkinci Dünya Savaşı sırasında Kuzey Afrika'da birlikte öğle yemeği yiyorlardı. Çok sıcak bir gündü ve çok sinek vardı. Churchill, büyük olasılıkla çoğu insanın yapacağı gibi, öldürebildiği kadar çok sinek öldürdü. Ama ondan sonra, alışılmadık bir şey yaptı (Sir Alan, büyük şaşkınlığa uğradığını anlatmaktadır.). Yemeğin sonuna doğru Churchill, bütün ölü sinekleri toparlayıp masa örtüsünün üzerine sıraladı; hareketlerine bakınca, onun sanki aristokrat bir avcı olduğunu ve adamlarının, o hoşnut kalsın diye vurulan tüm hayvanları sıraya dizdiklerini sanırdınız (Vikont Alanbrooke, 1957).[13]

---

[13] Churchill'in doktoru Lord Moran'ın da güncelerinde aynı olaydan söz etmesi (Lord Moran, 1966), Churchill'in bunu oldukça sık yinelemiş olması gerektiği varsayımını akla getirmektedir.

Churchill'in davranışı, sırf bir "alışkanlık" olarak "açıklanacak" olursa, şu soru yine de yanıtsız kalacaktır: Bu olağandışı alışkanlığın *anlamı* nedir? Bu davranış, ölüsever bir eğilimin anlatımıymış gibi görünmesine karşın, ille de Churchill'in ölüsever bir karaktere sahip olduğunu anıştırmaz; ama güçlü bir ölüsever damara sahip olduğunu rahat rahat anıştırabilir (Churchill'in karakteri, birkaç sayfa ayrılarak irdelenemeyecek kadar karmaşıktır.).

Churchill'in bu davranışına değinmemin nedeni, çok güvenilir bir kişinin tanıklığına dayanması ve Churchill'in kişiliğinin çok iyi bilinmesidir. Buna benzer sıradan davranış ayrıntıları birçok kişide gözlemlenebilir. Bu tür davranışların en sık rastlananlarından birisi, bazı kişilerde görülen kibrit ya da çiçek gibi küçük şeyleri kırma ve parçalama alışkanlığıdır; bazıları da yaralarını kurcalayarak kendi kendilerine acı verirler. Bir bina ya da mobilya gibi güzel bir şeye zarar veren —ve aşırı durumlarda, müzedeki bir resmi dilim dilim kesen ya da kendini yaralayan— kişiler söz konusu olduğu zaman, bu eğilim daha belirgin ve daha köklü bir anlatıma kavuşmuş olur.

Ölüsever davranışı örnekleyen bir başka duruma da iskeletlere özel bir düşkünlük gösteren kişilerde —özellikle de tıp öğrencilerinde ve hekimlerde— rastlanır. Bu düşkünlük, genellikle bu kişilerin mesleksel ilgileriyle açıklanır; ama ruhçözümsel verilerden sağlanan aşağıdaki rapor, bunun her zaman böyle olmadığını ortaya koymaktadır. Yatak odasında iskelet bulunan bir tıp öğrencisi, epeyce bocaladıktan ve renkten renge girdikten sonra, çözümlemeciye, iskeleti sık sık yatağına aldığını, kucakladığını ve bazan da öptüğünü anlatmıştır. Aynı kişide, birçok başka ölüsever özellik daha görülmüştür.

Ölüsever karakterin bir başka dışavurumu, bir sorun ya da uyuşmazlığın ancak kabagüç ve şiddetle çözülebileceği kanısıdır. Burada söz konusu olan, belli koşullar altında kabagüç kullanılıp kullanılmayacağı değildir; ölüsever kişinin ayırıcı özelliği, kabagücün —Simone Weil'in söylediği gibi, "bir insanı cesede dönüştürme gücü"nün— her şey için ilk ve son çözüm yolu olmasıdır. Ölüsever kişiye göre, Gordiyon düğümü asla sabırla çözülmemeli, her zaman kılıçla kesilip açılmalıdır. Temelde, bu kişilerin yaşam sorunlarına verdikleri yanıt, kesinlikle duygudaş çaba, yapıcılık ya da örnekleme değil, yıkıcılıktır. Bu, *Alice Harikalar Ülkesinde*'ki

kraliçenin yanıtına benzer: "Kafalarını uçurun!" Bu tepiyle güdülenen böylesi kişiler, yıkıcılığı gerektirmeyen başka seçeneklerin bulunduğunu çoğunlukla göremezler; kabagücün uzun erimde çoğu kez boşa çıktığını da kavrayamazlar. Her ikisi de aynı çocuğun annesi olduğunu öne süren iki kadınla ilgili olarak Kral Süleyman'ın verdiği kararda bu tutumun klasik anlatımını görüyoruz. Kral, çocuğun ortadan bölünmesini önerdiği zaman, gerçek anne, çocuğu öteki kadının almasına razı olmayı yeğler; çocuğun annesi olduğunu öne süren öteki kadın çocuğun bölünmesini seçer. Bu kadının seçtiği çözüm, ölüsever, mülkiyet saplantısı içindeki bir kişinin tipik kararıdır.

Ölüseverliğin bundan biraz daha hafif bir anlatımı da ölüme olduğu kadar tüm hastalık biçimlerine de gösterilen göze batıcı ilgidir. Çocuğunun hastalıklarıyla, başarısızlıklarıyla her zaman ilgilenen ve geleceğe ilişkin karanlık öngörülerde bulunan; aynı zamanda da olumlu bir değişiklikten etkilenmeyen, çocuğun sevincine ya da coşkusuna karşılık vermeyen ve çocuğunun içinde büyüyen yeni şeyleri ayrımsamayan anne, bu durumu örnekler. Bu anne, çocuğa açık biçimde zarar vermez; bununla birlikte, çocuğun yaşam sevincini, büyümeye olan inancını yavaş yavaş boğabilir ve sonunda, kendi ölüsever yönelimini çocuğa da bulaştırır.

Hangi toplumsal sınıftan olurlarsa olsunlar, orta yaşın üstündeki kişilerin konuşmalarına kulak misafiri olan birisi, bunların, başka insanların hastalıkları ve ölümleri konusunda ne denli çok konuştuklarını görüp şaşar. Kuşkusuz, buna gerekçe gösterilebilecek birçok etmen vardır. Birçok kişi için, özellikle de hiçbir dış ilgisi olmayan kişiler için, yaşamlarındaki biricik çarpıcı öğe, hastalık ve ölümdür. Bu, ailedeki olaylardan başka, üzerinde konuşabilecekleri birkaç konudan birisidir. Ama bütün bunlar göz önüne alındıktan sonra bile, bu açıklamaların yetersiz kaldığı birçok kişi vardır. Hastalıklar hakkında ya da ölüm, parasal sıkıntılar vb. gibi başka üzücü olaylar hakkında konuşurken tutumlarında beliren canlanma ve coşkulanmaya bakılarak çoğunlukla bu kişiler kolayca tanınabilir. Ölüsever kişinin ölülere duyduğu özel ilgi, yalnız konuşmalarında değil, gazete okuma biçiminde de çoğu kez açığa çıkar. Bu kişi en büyük ilgiyi ölüm duyurularına ve ölenlere ilişkin yazılara gösterir — dolayısıyla da *ilkönce* bunları okur; çeşitli yönlerden ölüm hakkında konuşmayı da sever: Ölenlerin ölüm nedenlerini, hangi koşullar altında öldüklerini, yakınlarda kimlerin öldüğünü, kimlerin ölebileceğini

vb. konuşmaktan hoşlanır. Cenaze törenlerine ve mezarlıklara gitmeyi sever; hele hele toplumsal bakımdan uygun düştüğü zaman, böylesi durumları genellikle kaçırmaz. Cenaze törenlerine ve mezarlıklara duyulan bu yakınlığın, daha önce anlattığımız, morglara ve mezarlara duyulan daha açık seçik ilginin biraz hafifletilmiş biçiminden başka bir şey olmadığını kavramak kolaydır.

Ölüsever kişilerin bu kadar kolay tanınamayan bir özelliği de konuşmalarındaki özgül cansızlıktır. Bu, konuşmanın konusuyla ilgili bir sorun değildir. Çok zeki, bilgili bir ölüsever kişi, başkasının ağzından çıksa çok ilginç olabilecek şeylerden söz edebilir; ama onun fikirleri sunuş biçimi her şeyi cansızlaştırır. Bu kişi, konuşurken katı, soğuk, uzak kalır; konuyu sunuş biçimi bilgiççe ve cansızdır. Oysa karşıt karakter tipi olan yaşamsever kişi, kendi başına çok ilginç olmayan bir deneyimden söz edebilir; ama onun anlatış biçiminde canlılık vardır; coşturuculuk vardır; bu yüzden de ilgiyle ve zevkle dinlenir. Ölüsever kişi, bir topluluğa girdiğinde herkesin neşesini kaçırır; canlandırıcı değil, sıkıcıdır; insanların kendilerini daha canlı duyumsamalarını sağlayan canlısever kişinin tersine her şeyi ölüleştirir ve herkese bıkkınlık verir.

Ölüsever tepkilerin bir başka boyutu da geçmiş ve mülkiyet karşısındaki tutumdur. Ölüsever kişi için, bugün ya da gelecek değil, yalnızca geçmiş somut olarak duyumsanır. Onun yaşamını, olmuş bitmiş şeyler, bir başka deyişle ölü olan şeyler, —kurumlar, yasalar, mal-mülk, gelenekler ve mülkiyet— yönetir. Özetle *insanı yöneten nesnelerdir; varlığı yöneten sahipliktir; canlıları* yöneten *ölülerdir.* Ölüsever kişinin —kişisel, düşünsel ve siyasal— inancına göre, geçmiş kutsaldır; yeni olan hiçbir şey değerli değildir; köklü değişiklik, "doğal" düzene karşı işlenmiş bir suçtur.[14]

Ölüseverliğin başka bir yönü, renk konusundaki tutumdur. Ölüsever kişiler, genellikle siyah ya da kahverengi gibi koyu, ışığı emen renklere düşkündürler; parlak, ışığı yansıtan renklerden hoşlanmazlar.[15] Bu kişilerin

---

[14] Marx'a göre, sermaye ve emek salt iki ekonomik kavram değildir. Onun gözünde, sermaye, geçmişin, dönüşüme uğratılıp yoğunlaştırılarak nesne haline getirilmiş emeğin dışavurumudur; emek ise *yaşamın,* doğayı dönüştürme sürecinde doğaya uygulanan insan enerjisinin dışavurumudur. Kapitalizm ile (Marx'ın anladığı anlamdaki) sosyalizm arasında yapılacak seçim, temelde şu sorunun yanıtında yatar: Kim (ne) neye (kime) egemen olacaktır? Ölü olan canlı olana mı, yoksa canlı olan ölü olana mı? (bkz. E. Fromm, 1961, 1968).

[15] Renkle ilgili bu yeğleme, bunalımlı kişilerde sık sık rastlanan yeğlemeye benzer.

giysilerinde ya da resim yapıyorlarsa seçtikleri renklerde bu yeğleme gözlemlenebilir. Kuşkusuz, koyu renk giysilerin gelenek olduğu için giyildiği durumlarda, renk ile karakter arasında önemli bir ilişki yoktur.

Yukarıdaki klinik verilerde gördüğünüz gibi, ölüsever kişiler, kötü kokulara —özgün olarak çürümüş ya da bozulmuş et kokusuna— duydukları özel ilgiyle dikkati çekerler. Böylesi kişilerin birçoğunda gerçekten bu durum görülür ve iki biçimde açığa çıkar: (1) Kötü kokulardan açıkça haz duyma biçiminde (böylesi kişiler dışkı, sidik ya da çürük kokusuna düşkündürler ve pis kokulu tuvaletlere sık sık gitme eğilimi gösterirler); (2) kötü kokulardan haz duyma arzusunun bastırılması biçiminde (daha sık rastlanan bu biçim, gerçekte var olmayan kökü kokudan kurtulmayı hedefleyen bir tepkinin geliştirilmesine yol açar). Bu ikinci biçim, dışkıl karakterde görülen aşırı temizliğe benzer. Bu eğilimlerin hangisine sahip olurlarsa olsunlar, ölüsever kişiler kötü kokulara ilgi duyarlar. Daha önce belirtildiği gibi, kötü kokulara olan düşkünlükleri, böylesi kişilere sık sık "koklayıcı" (H. von Hentig, 1964) görünüşü kazandırır. Bu koklama eğilimi, sık sık bu kişilerin yüz anlatımında bile ortaya çıkar. Sözgelimi, Hitler'in birçok resmini inceleyen herkes, bu koklama anlatımını onun yüzünde kolayca görebilir. Ölüsever kişilerin hepsinde bu anlatım bulunmaz; ama bulunduğu zaman da böylesi bir tutkunun en güvenilir ölçütlerinden birisini sağlar. Yüz anlatımında beliren bir başka ayırıcı öğe, ölüsever kişinin gülme yeteneğine sahip olmamasıdır. Ölüsever kişinin gülüşü, gerçekte bir tür sırıtmadır; cansızdır; olağan gülüşün özgürleştirici ve sevinçli niteliğinden yoksundur. Aslında, ölüsever kişinin ayırıcı özelliği yalnızca "özgür" gülüş yeteneğinden yoksun olması değildir; yüzündeki genel hareketsizlik ve anlamsızlık da onun ayırıcı bir özelliğidir. Televizyonda izlediğimiz bazı spikerlerin yüzlerinde hiç kıpırtı göremeyiz. Bu kişiler yalnızca konuşmalarının başında ya da sonunda sırıtırlar; çünkü Amerikan geleneğine göre, kendilerinden ne zaman gülümseme beklendiğini bilirler. Böylesi kişiler aynı anda hem konuşup hem de gülümseyemezler; çünkü dikkatlerini yalnızca bir tek etkinliğe yöneltebilirler, gülümsemeleri doğal değil tasarlanmıştır, beceriksiz bir oyuncunun yapay jesti gibidir. Cilt de çoğu kez ölüsever kişileri ele verir; bu kişilerin cildi, cansız, "kuru", soluk görünür. Bazan bir kişinin "pis" suratlı olduğunu söyleriz; bunu söylerken suratın yıkanmamış olduğunu

anlatmak istemeyiz, ölüsever bir anlatımın belirli niteliğine tepkide bulunmuş oluruz.

Ölüseverlerin Dili

Ölüsever kişilerin konuşmalarında, yıkımla, dışkıyla ve tuvaletlerle ilgili sözcükler ağır basar. Bugün "bok" sözcüğünün kullanımı çok yaygınlaşmış olmakla birlikte, en çok bu sözcüğü seven kişileri sezmek zor değildir. Yirmi iki yaşındaki bir erkek buna örnek gösterilebilir. Bu kişiye her şey, yaşam, insanlar, düşünceler ve doğa, "boklu" geliyordu. Aynı genç, kendisiyle ilgili olarak kıvançla şöyle diyordu: "Ben bir yıkım sanatçısıyım." Daha önce (Kısım 2. dipnot 8'de ve Kısım 8. dipnot 16'da) değindiğimiz Alman işçilerine ve çalışanlarına yönelik ankete verilen yanıtları çözümlerken, ölüsever dilin birçok örneğiyle karşılaştık. "Kadınların ruj kullanmaları ve makyaj yapmaları konusunda ne düşünüyorsunuz;"[16] sorusuna verilen yanıtlar bu bakımdan açıklayıcıdır. Anketi yanıtlayanların birçoğu, "Burjuvaca", "doğal değil" ya da "sağlığa uygun değil" biçiminde yanıtlar vermişlerdi. Bu kişilerin yanıtları, o zaman egemen olan görüş doğrultusundaydı. Ama az sayıda kişi de "Makyaj zehirlidir" ya da "Kadınları orospu gibi gösteriyor" biçiminde yanıtlar vermişlerdi. Gerçekten yakışıksız kaçan bu sözcükleri kullanmaları, bu kişilerdeki karakter yapısının açık bir göstergesiydi; hemen her zaman, bu sözcükleri kullanan yanıtlayıcılar, öteki yanıtların çoğunda da yıkıcı bir eğilim sergiliyorlardı.

Ölüseverlik hakkındaki varsayımın geçerliliğini sınamak için, Michael Maccoby ve ben, bir yorum anketi hazırladık; bu anket, öz olarak Frankfurt incelemesinde kullandığımız ankete benziyordu, ama tümü on iki tane olan sorular tamamlamalı nitelikte değil, sabit nitelikteydi. Soruların bazıları, dışkıl-biriktirici karaktere özgü tutumlarla, bazıları da buraya dek anlattığım ölüsever özelliklerle ilgiliydi. Maccoby, bu anketi, (sınıf, soy ve öğrenim bakımından) çok farklı altı toplumsal kümeden seçilen temsilcilere uyguladı. Uygulanan yöntemin ya da elde edilen sonuçların

---

[16]1930'lu yılların başlarında, halkın bu kesiminde, makyaj konusu çok tartışılan bir konuydu: Çünkü birçok kişi, makyajı, burjuvaca, yapay bir alışkanlık olarak görüyordu.

ayrıntılarına girmek için yeterli yerimiz yok. Şu kadarını söylemek yeterli olacaktır: Çözümleme sonucunda, (1) kuramsal modeli doğrulayacak biçimde, ölüsever bir sendromun varlığı; (2) yaşamsever ve ölüsever eğilimlerin ölçülebileceği; (3) gerçekte bu eğilimler ile toplumsal-siyasal ilgiler arasında anlamlı bir bağıntı bulunduğu saptandı. Anketler üzerinde yaptığımız yorumlayıcı çözümlemeye dayanarak, görüşme yapılan kişilerin yüzde 10 ile 15'inde ölüseverliğin ağır bastığı yargısına ulaştık... Böylesi kişilerin birçoğunun ve içinde yaşadıkları evlerin kısırlığı, görüşmecilerin dikkatini çekti. Bu kişiler, ölü, neşesiz bir ortamda yaşıyorlardı... (M. Maccoby, 1972).

Ankette, yanıt verenlere, siyasal görüşleri ile karakterleri arasında bağıntı kurulmasına olanak veren birçok soru soruldu. Okuyuculara, Maccoby'nin incelemesindeki çok bol verilere bakmalarını salık veririm; burada şuna değinmekle yetineceğim:

Örneklerin hepsinde, askeri gücün artmasını destekleyen ve düzenden hoşnut olmayanların baskı altına alınmasından yana olan siyasal tutumlar ile yaşama karşıt eğilimler arasında anlamlı bir bağıntıya rastladık. Yaşama karşıt eğilimlerin baskın olduğu bireyler, şu önceliklere en büyük önemi veriyorlardı: Gösteri yapanların daha sıkı denetimi, ilaç alışkanlığına karşı yasaların daha da katılaştırılması, Vietnam'da savaşın kazanılması, yıkıcı grupların denetimi, polisin güçlendirilmesi ve tüm dünyada Komünizm'le savaşılması (M. Maccoby, 1972).

Ölüseverlik ile Tekniğe Tapınma Arasındaki Bağlantı

Yıkıcılık ile yaklaşık beş bin yıl önce Mezopotamya ve Mısır'da var olan, güce dayalı "mega-makinalar" arasındaki bağlantıyı Lewis Mumford ortaya koymuştur. Bu toplumlar, Mumford'un da belirttiği gibi, bugünkü Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın mega-makinalarıyla pek çok ortak yöne sahiptiler. Mumford şöyle yazmaktadır:

Beş bin yıl önce, makinalaşma araçları, kavram olarak, öteki insan etkinliklerinden ve amaçlarından ayrılmış bulunuyordu; düzen, iktidar,

önceden bilinebilirlik ve hepsinden önemlisi de denetim sürekli pekişiyordu. Bilimsellik yanlısı bu ideolojiye uygun olarak, bir zamanlar özerk nitelik taşıyan insan etkinlikleri düzene sokulmaya ve değersizleştirilmeye başlandı: "kitle kültürü" ve "kitle denetimi" ilk kez ortaya çıktı. Göze batıcı bir simgesellikle, Mısır'daki mega-makinanın sonuç ürünleri, içine mumyalanmış cesetlerin konduğu devasa mezarlardı; daha sonra Asur'da da, bütün öteki genişleyen imparatorluklarda sık sık görüldüğü gibi, ulaşılan teknik etkinliğin başlıca kanıtı, yakılıp yıkılmış köyler ve kentler ile çoraklaştırılmış topraklardı: Bunlar, çağımızda düzenlenen benzer "uygar" kıyımların ilkörnekleridir (L. Mumford, 1967).

İlkönce, çağdaş sanayi insanının en yalın ve en açık ayırıcı özelliklerini ele alalım: Başka insanlar, doğa ve canlı yapılar, bu kişinin ilgi odağından çıkmıştır; mekanik, insan yapısı şeylere duyduğu ilgi ise artmıştır. Bu durumun örnekleri pek çoktur. Dünyanın her yanındaki sanayileşmiş ülkelerde, otomobillerine karılarından daha büyük yakınlık duyan ve daha çok ilgi gösteren erkekler vardır. Bu kişiler, arabalarından kıvanç duyarlar; arabalarının üzerine titrerler, onu yıkarlar (hatta durumu iyi olanlar, bu işi başkalarına yaptırırlar) ve bazı ülkelerde birçokları arabalarına sevgi dolu bir ad takarlar; bir gözleri sürekli arabalarındadır ve en ufak aksaklık belirtisiyle bile yakından ilgilenirler. Kuşkusuz, araba cinsel bir nesne değildir — ama bir sevgi nesnesidir; bazıları için arabasız yaşam, kadınsız yaşamdan daha dayanılmaz bir şeydir. Otomobillere olan bu bağlılık, biraz tuhaf, hatta sapkınca değil midir?

Ya da bir başka örneği, resim çekme merakını ele alalım. Turistleri gözlemleme olanağı bulan —hatta kendini gözlemleyen— herkes, resim çekmenin görme eyleminin yerini aldığını anlayabilir. Elbette, objektifinizi istediğiniz nesneye çevirmek için bakmanız gerekir; ondan sonra düğmeye basarsınız; filmi tab ettirir ve evinize götürürsünüz. Ama *bakmak, görmek* değildir. Görmek, insana özgü bir işlevdir, insanın sahip olduğu en büyük yetilerden birisidir; etkinlik, içsel açıklık, ilgi, sabır, yoğunlaşma gerektirir. Bu *şipşak* (bu sözcükteki saldırgan anlatım çok önemlidir) çekmek, özünde görme eylemini bir nesneye —"orada bulunduğunuz"un bir kanıtı olarak daha sonra arkadaşlara gösterilecek resme— dönüştürmek demektir. Bazı müzikseverler için de aynı durum söz konusudur. Böylesi kişiler için müzik dinlemek, sahip oldukları pikapların ya da müzik setlerinin teknik

nitelikleriyle ve ekledikleri özel teknik yeniliklerle deneme yapmanın bir gerekçesinden başka bir şey değildir. Onlar için müzik dinlemek, yüksek teknik verime sahip ürünü incelemeye dönüşmüştür.

Bir başka örnek de her şeyde insan çabasının yerine "kullanışlı", "emekten kazandıran" garip araçlar geçirmeye uğraşan pratik mucitlerdir. En kolay toplama işlemini bile hesap makinasıyla yapan satıcılar ve en yakın yerlere bile yaya gitmeyip otomatik olarak arabaya binen kişiler, böylesi insanlar arasında sayılabilir. Evlerindeki işlik benzeri yerlerde, mekanik olarak çalışan aygıtlar yapan birçok kişiyi belki siz de tanırsınız; bu kişilerin yaptıkları aygıtlar, sadece bir düğmeye basmakla ya da bir anahtarı çevirmekle bir fıskiyeyi çalıştırabilir, bir kapıyı açabilir, hatta daha kullanışsız, çoğu kez de saçma, Rube Goldberg tipi uydurma araçları çalıştırabilir.

Hiç kuşkusuz, bu tür davranışlardan söz emekle, otomobil kullanmanın, resim çekmenin ya da pratik araçlar kullanmanın, kendi başına, ölüsever eğilimlerin bir dışavurumu olduğunu ima etmiyorum. Ama bu davranış, yaşama duyulan ilginin ve insanın sahip olduğu zengin işlevlerin *yerini aldığı* zaman, ölüsever niteliğe bürünür. Ayrıca, her türlü makinanın yapımına tutkulu bir ilgi duyan mühendisin, bu ilgisinden dolayı, ölüsever bir eğilim sergilediğini de ima etmiyorum. Bu mühendis, insanlar, doğa, sanat karşısındaki tutumunda ve yapıcı teknik fikirlerinde anlatıma kavuşturduğu büyük bir yaşam sevgisiyle dolu çok üretken bir kişi olabilir. Benim anlatmak istediklerim, canlı şeyler *yerine* yapay şeylere ilgi duyan ve teknik konuları bilgiççe, cansız bir tutumla ele alan kişilerdir.

Çağımızda pek çok örneğine rastlanan teknik ile yıkıcılık arasındaki kaynaşmaya ilişkin daha dolaysız veriler irdelenirse, bu olayların ölüsever niteliği daha bir açıklık kazanır. Yıkım ile tekniğe tapınma arasındaki apaçık bağlantı, en belirgin ve edebi anlatımını, İtalyan Gelecekçiliği'nin (Futurism'inin) kurucusu ve önderi olan, yaşamı boyunca da bir Faşist olarak kalan F. T. Marinetti'de bulmuştur. Marinetti, ilk *Gelecekçi Bildirge*'sinde (1909), Nasyonal Sosyalizm'de ve İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte uygulanmaya başlanan yöntemlerde tümüyle gerçekleşecek olan ülküleri ilan etmiştir.[17] Bir sanatçı olarak sahip olduğu dikkat çekici

---

[17] Marinetti'nin yapıtını yayımlayan R.W. Flint (1971), Marinetti'nin Faşizm'e olan bağlılığını önemsiz göstermeye çalışıyor; ama bana kalırsa, öne sürdüğü savlar inandırıcı değil.

duyarlılığı, Marinetti'ye, o zamanlar pek göze çarpmayan güçlü bir eğilimi anlatıma kavuşturma olanağı vermiştir:

1. Tehlike sevgisini, enerji ve korkusuzluk alışkanlığını şarkı yapıp söylemeyi amaçlıyoruz.

2. Yüreklilik, ataklık ve başkaldırı, şiirimizin temel öğeleri olacak.

3. Şimdiye dek, edebiyat, dalgın devinimsizliği, kendinden geçişi ve uykuyu yüceltmiştir. Biz, saldırgan eylemi, taşkın uykusuzluğu, bir yarış atının şahlanışını, tinsel sıçramayı, yumruğu ve şamarı yüceltmek istiyoruz.

4. Biz, yeni bir güzelliğin, hız güzelliğinin dünyanın görkemini zenginleştirdiğini söylüyoruz. Üst kısmı, alev alev soluk püskürten yılanları andıran büyük borularla süslenmiş bir yarış arabası —salkım denen top mermilerine binmiş gibi görünen, kükreyen bir araba— "Semadirek Adası Utkusu"ndan daha güzeldir.

5. Ruhunun mızrağını, Dünya'nın yörünge çemberi boyunca Dünya üzerine savuran direksiyondaki adama bir ilahi söyleyeceğiz.

6. Şair, ilksel öğelerin coşkulu ateşini körüklemek için kendisini gayretle, tantanayla ve cömertlikle harcamalıdır.

7. Savaşımdan başka hiçbir şeyde güzellik yoktur. Saldırgan bir karaktere sahip olmaksızın hiçbir yapıt başyapıt olamaz. Şiir, insanın önünde dize gelmeleri için bilinmedik güçlere karşı amansız bir saldırı olarak kavranmalıdır.

8. Yüzyılların son dönemecinde bulunuyoruz!—Olanaksız'ın gizemli kapılarını kırmak istediğimiz anda, dönüp geriye bakmanın anlamı ne? Zaman ve Uzay ölüp dünde kaldı. Şu anda mutlakta yaşıyoruz; çünkü sonsuz olan, her şeyi kapsamına alan hızı yarattık.

9. Savaşı —dünyanın biricik sağlık öğesini—, militarizmi, yurtseverliği, özgürlük getirenlerin yıkıcı hareketlerini, uğrunda ölünmeye değer güzel fikirleri ve kadının horlanmasını yücelteceğiz.

10. Müzeleri, kütüphaneleri, her türlü akademileri yıkacağız; ahlâkçılıkla, kadın hakları hareketiyle, her fırsatçı ya da yararcı korkaklıkla savaşacağız.

11. Şarkımızda, çalışmayla, hazla ve başkaldırıyla coşmuş büyük kalabalıkları söyleyeceğiz; çağcıl başkentlerde, altüst oluşun çokrenkli,

çoksesli dalgalarını söyleyeceğiz; şiddetli elektrik aylarıyla alev alev parlayan cephaneliklerin ve tersanelerin titreşen gece hummasını söyleyeceğiz; dumandan sorguçları olan yılanları yiyip yutan açgözlü demiryolu istasyonlarını, çıkardıkları kıvrım kıvrım dumanlarla bulutlara asılı duran fabrikaları, dev jimnastikçiler gibi nehirleri bir adımda aşan, güneşte bıçak ağzı gibi parıldayan köprüleri, ufku koklayan serüven dolu buharlı gemileri; borulardan yapılma dizginleri olan kocaman çelik atların toynakları gibi rayları tekerlekleriyle kavrayan derin göğüslü lokomotifleri; pervaneleri, bayrak gibi rüzgarda titreşen ve sanki coşkun bir kalabalık gibi sevinç çığlıkları atan uçakların süzülerek uçuşunu söyleyeceğiz (R.W., Flint, 1971; altı sonradan çizilmiştir).

Ölüseverliğin temel öğelerini burada görüyoruz: Hıza ve makinaya tapınma; bir saldırı aracı olarak şiir; savaşın yüceltilmesi; kültürün yok edilmesi; kadınlara karşı nefret; lokomotiflerin ve uçakların canlı güçler sayılması.

İkinci *Gelecekçi Bildirge* (1916), yeni hız dini düşüncesini geliştirir:

Özü, devinim durumundaki her gücün sezgisel bireşiminden oluşan hız, *doğal olarak katışıksızdır. Özü dinlenme durumundaki her tükenmişliğin ussal çözümlenmesinden oluşan yavaşlık, doğal olarak* katışkılı*'dır. Antik iyinin ve antik kötünün yok edilmesinden sonra, yeni bir iyiyi, yani hızı ve yeni bir kötüyü, yani yavaşlığı yaratıyoruz.*

Hız = *eylem içindeki her yürekliliğin bireşimi.* Saldırgan ve savaşsever.

Yavaşlık = her durağan sağduyululuğun çözümlenmesi. Edilgin ve uyuşuk...

Eğer dua, Tanrı'yla iletişim kurmak demekse, yüksek hızla gidiş bir duadır. Tekerleklerin ve rayların kutsallığı. Kutsal ivmeye yakarmak için tekerlek izlerine dizüstü çökülmelidir. Jiroskop kumpasının dönüş hızı önünde diz çökülmelidir: dakikada 20.000 dönüş, insanın ulaştığı en büyük mekanik hız.

Arabalarda ulaşılan büyük hızların sarhoşluğu, biricik tanrısal güçle kaynaşma duygusunun yarattığı sevinçten başka birşey değildir. *Bu dinin*

ilk öğrencileri, sporculardır. Arabalar ve uçaklar için büyük buluşma yerleri açmak için evlerin ve kentlerin yıkılacağı günler yakındır (*R. W. Flint, 1971; altı sonradan çizilmiştir*).

Marinetti'nin bir devrimci olduğu, geçmişle bağını kopardığı, Nietzsche'nin ortaya attığı üstüninsanlardan oluşan yeni bir dünyanın algılanmasına kapıları açtığı, Picasso ve Apollinaire'le birlikte çağcıl sanattaki en önemli güçlerden birisi olduğu söylenmiştir. İzninizle, Marinetti'nin "devrimci" fikirlerinin onu Mussolini'ye yaklaştırdığını, Hitler'e ise iyice yakınlaştırdığını belirteceğim. Devrimci gibi görünen güzel söz söyleme ustalığının, tekniğe tapınmanın ve yıkıcı amaçların bu birleşimi Nazizm'in de ayırıcı özelliğidir. Mussolini ve Hitler, belki birer asiydiler (Hitler Mussolini'den daha asiydi), ama birer devrimci değildiler. Mussolini ve Hitler, ne gerçekten yaratıcı fikirlere sahiptiler ne de insanların yararına önemli değişiklikler gerçekleştirdiler. Devrimci ruhun temel ölçütünden —yaşam sevgisinden, yaşamın açılıp gelişmesine katkıda bulunma arzusundan ve bağımsızlık tutkusundan— yoksundular.[18]

Teknik ile yıkıcılık arasındaki kaynaşma, Birinci Dünya Savaşı'nda henüz göre çarpmıyordu. Uçakların gerçekleştirdiği yıkım çok azdı. Tank ise geleneksel silahların daha geliştirilmiş bir biçiminden başka bir şey değildi. İkinci Dünya Savaşı belirleyici bir değişikliğe neden oldu: Uçaklar, toplu öldürme amacıyla kullanılmaya başlandı.[19] Bombaları bırakan adamlar, birkaç dakika içinde binlerce insanı katlettiklerinin ya da yakarak öldürdüklerinin pek ayırdında değillerdi. Uçaktakiler bir takım oluşturuyorlardı; adamların birisi uçağı kullanıyor, birisi uçağın rotasını belirliyor, bir başkası da bombaları bırakıyordu. Onlar öldürme eylemiyle ilgilenmiyorlardı ve bir düşmanın varlığının pek ayırdında değillerdi.

---

[18]Ölüsever öğeler sergileyip sergilemediklerini belirlemek için çağcıl sanattaki ve edebiyattaki belli olguları çözümlemenin yeri burası değildir. Resim alanında, böyle bir çözümleme, uzmanlığım dışında kalan bir sorundur. Edebiyat ise kısaca ele alınamayacak ölçüde karmaşıktır. Bu konuyu daha sonraki bir kitapta ele almayı tasarlıyorum.

[19]Savaşın başlangıcında, Britanya Savaşı yine eski anlayışla yürütüldü; İngiliz savaş uçağı pilotları, Alman karşıtlarıyla uğraşıyorlardı; kullandıkları uçaklar kendi bireysel araçlarıydı; onlara, ülkelerini Alman yağmasından esirgeme tutkusu yön veriyordu. Sonucu belirleyen, onların kişisel becerileri, yüreklilikleri ve kararlılıklarıydı; onların savaşı, ilke olarak, Truva savaşı kahramanlarının savaşından farklı değildi.

Onların ilgilendikleri şey, inceden inceye hesaplanmış planlarla konulan kurallara göre karmaşık makinalarını doğru kullanmaktı. Eylemlerinin sonucunda binlerce, bazan da yüz bini aşkın insanın öleceğini, yanacağını ve sakat kalacağını elbette beyin algısı olarak biliyorlardı, ama duygusal olarak kavrayamıyorlardı. *Çelişkili gibi gelebilir, ama bu onları hiç mi hiç ilgilendirmiyordu.* Belki de bu nedenle, bu kişiler —ya da en azından çoğunluğu— bir insanın sergileyebileceği en korkunç eylemlerden dolayı suçluluk duymuyorlardı.

Çağcıl hava savaşının yol açtığı yıkım, hem işçinin hem de mühendisin emekleriyle yarattıkları ürüne tümüyle yabancılaşmalarına yol açan çağcıl teknik üretim ilkesine uygun düşer.[20]

Bu kişiler, teknik görevleri, yönetimin yaptığı genel plana uygun olarak yerine getirirler, ama çoğu kez bitmiş ürünü bile görmezler; görseler bile, bu ürün artık onları *ilgilendiren ya da sorumlulukları* altında olan bir şey değildir. Bunun yararlı bir ürün mü ya da zararlı bir ürün mü olduğunu kendi kendilerine sormak onlara düşmez — bu, *yönetimin* karar vereceği bir konudur; ama yönetim için "yararlı" demek "kazançlı" demekle birdir ve yararlılık ile ürünün gerçek kullanımı arasında hiç ilişki yoktur. Savaşta, düşmanın yenilgisine yarayan her şey "kazançlı"dır ve bu anlamda neyin kazançlı olduğu konusundaki karar, çoğu kez, Ford'un Edsel'inin yapımına dayanak oluşturan veriler kadar belirsiz verilere dayanır. Pilot için olduğu kadar mühendis için de yönetimin verdiği kararları bilmek yeterlidir; bu kararları tartışmak onun görevi değildir; üstelik o, bu konuya ilgi de duymaz. Söz konusu olan. ister Dresden'de ya da Hiroşima'da yüz bin kişinin öldürülmesi isterse Vietnam'ın ülkesi ve halkıyla yok edilmesi olsun, emirlerin askeri ya da ahlâksal gerekçesine kafa yormak ona düşmez; onun tek görevi, makinasına hakkıyla hizmet etmektir.

Askerlerin her zaman emirleri tartışmasız yerine getirmekle yükümlü oldukları gerçeği vurgulanarak bu açıklamaya karşı çıkılabilir. Evet bu oldukça doğrudur; ama yöneltilen karşı çıkış kara askerleri ile bombardıman pilotu arasındaki önemli ayrılığı gözardı etmektedir. Birinci gruba giren asker, silahlarının neden olduğu yıkıma yakındır ve tek bir

[20] Lewis Mumford, uygarlığın iki kutbuna, bir başka deyişle, "mekanik olarak örgütlenmiş çalışmaya ve mekanik olarak örgütlenmiş yıkıma" dikkat çekmiştir (L. Mumford, 1967).

eylemiyle, hiç görmediği büyük insan kitlesinin ölümüne neden olmaz. Burada söylenebilecek en uygun söz, geleneksel ordu disiplininin ve yurt görevi duygularının pilotlarda da emirleri tartışmasız uygulama eğilimini artıracağıdır; ama göründüğü kadarıyla, yerde savaşan sıradan askerler için olduğu kadar pilotlar için de asıl konu bu değildir. Bu pilotlar çok iyi eğitilmiş teknik zihniyetli kişilerdir; işlerini doğru olarak ve duraksamadan yapmaları için bu ek güdüye pek gereksinme duymazlar.

Gaz odalarında gerçekleştirilen kitlesel öldürmeler yüksek düzeyde bir teknik gelişkinlik gerektirmemesine karşın, Yahudiler'in Naziler'ce topluca katledilmeleri bile bir üretim süreci gibi örgütlenmişti. Sürecin bir ucunda, kurbanlar, yararlı çalışma yapabilme güçleri ölçü alınarak seçiliyordu. Bu seçmede başarılı olamayanlar gaz odalarına götürülüyordu ve kendilerine, bunun sağlık ve temizlik amacıyla yapıldığı söyleniyordu; odalara gaz veriliyordu; üzerlerindeki giysiler ve saç, altın diş gibi yararlı nesneler alınıyor, türüne göre ayrılıp "yeniden değerlendiriliyor"du ve cesetler yakılıyordu. Kurbanlar, yöntemli, etkili biçimde "işleniyor"du. İdamı uygulayanların, kurbanların çektikleri acıyı görmeleri gerekmiyordu; onlar, Führer'in ekonomik-siyasal programına katılıyorlardı, ama kurbanları doğrudan doğruya kendi elleriyle öldürmekten yalnız bir adım uzaktaydılar.[21] Kuşkusuz, kişinin kendi gözleriyle görüp ayıkladığı ve yalnızca birkaç yüz metre ötede bir saat içinde öldürülecek olan insanların yazgısından etkilenmemesi için, havadan bombaları bırakan uçak görevlilerine oranla çok daha katılaşmış bir yüreğe sahip olması gerekir. Ama bu farka karşın, bu iki durumun çok önemli bir ortak öğeleri vardır: Her iki durumda da yok etme eylemi teknikleşmiştir ve bu eylemi gerçekleştiren kişiler, yaptıkları işi duygusal olarak kavrayamamaktadırlar. Bu süreç bir kez tam olarak işlerliğe geçince, artık yıkıcılığın hiçbir sınırı yoktur, çünkü *yok etme eylemini* hiç kimse gerçekleştirmemektedir: Kişilerin yaptıkları tek şey, programlanmış —dolayısıyla da mantıklı görünen— amaçlar için makinaya hizmet etmektir.

---

[21]Bu "bir adım"ın sözü edilmeye değmeyecek ölçüde küçük olduğunu söyleyebilecek olanlara, başka yönden dürüst olan milyonlarca insanın, devletleri ya da partileri tarafından kendilerinden adımlarca uzakta zulümler yapılırken hiç tepki göstermediklerini anımsatmak istiyorum. Bu yüzyılın başında Belçikalı yöneticilerce Afrikalı siyahlara karşı düzenlenen kıyımlardan kazanç sağlayan kişiler kaç adım uzaktaydılar? Hiç kuşkusuz, bir adım beş adımdan daha azdır, ama aradaki fark yalnızca niceliktedir.

Geniş ölçekli çağcıl yıkıcılığın teknik-bürokratik niteliğine ilişkin bu yorumlar doğruysa, mutlak teknik anlayışının ölüsever niteliğine ilişkin temel varsayımım çürütülmüş olmaz mı? Çağdaş teknik insanı yıkım tutkusunun yönlendirmediğini kabul etmek; bu insanı, beyinsel yönelimi ağır basan, çok az sevgi duygusu taşıyan ama yok etme arzusu da çok az olan, bir yıkıcı değil, karakterbilimsel anlamda bir robot haline gelmiş tümüyle yabancılaşmış bir kişi olarak tanımlamanın daha uygun düşeceğini kabullenmek gerekmez mi?

Bu, kolayca yanıtlanabilecek bir soru değildir. Hiç kuşkusuz, Marinetti'de, Hitler'de, Nazi ve Stalin'ci gizli polis örgütlerinin binlerce üyesinde, toplama kamplarındaki gardiyanlarda, idam komandolarında başat güdü, yok etme tutkusuydu. Ama bunların "çağdışı kalmış" tipler oldukları söylenemez mi? "Teknotronik" toplumun ruhunu ölüsever olarak yorumlamamız doğru olur mu?

Bu soruların yanıtlanması için, buraya dek yaptığım açıklamanın dışında tuttuğum bazı başka sorunların da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu sorunların ilki, dışkıl-biriktirici karakter ile ölüseverlik arasındaki bağlantıdır.

Klinik veriler ve ölüseverlerin düşleriyle ilgili verilen örnekler, dışkıl karakter özelliklerinin belirgin varlığını ortaya koymuş bulunuyor. Gördüğümüz gibi, dışkılama sürecine ve dışkıya duyulan ilgi, çürümüş ya da kokuşmuş olan her şeye, canlı olmayan her şeye duyulan ilginin simgesel anlatımıdır. Ne var ki, "normal" dışkıl-biriktirici karakter, canlılıktan yoksun olmasına karşın, ölüsever değildir. Freud ve çalışma arkadaşları bir adım daha ileri gitmişlerdir; sadistliğin çoğu kez dışkıl karakterin bir yan ürünü olduğunu bulmuşlardır. Bu durum her zaman geçerli değildir, ama ortalama biriktirici karaktere oranla çok daha düşmanca ve özsever tutuma sahip kişilerde ortaya çıkar. Ama sadistler bile yine de başkalarıyla *birlikte*'dirler; başkalarını denetlemek isterler, ama yok etmek istemezler. Bu sapkın bağlantılılık türünden bile yoksun olan, çok daha özsever ve düşmanca tutum içinde bulunan kişiler, ölüsever kişilerdir. Böylesi kişilerin amacı, canlı olan her şeyi ölü maddeye dönüştürmektir; bunlar her şeyi ve herkesi, hatta sık sık kendilerini bile yok etmek isterler; onların düşmanı, yaşamın ta kendisidir.

Bu varsayım, şöyle bir gelişmeyi öngörmektedir: Normal dışkıl karakter → sadist karakter → ölüsever karakter, özseverlikte, bağlantısızlıkta

ve yıkıcılıkta meydana gelen artışla belirlenir (bu kesintisiz süreçte, iki kutup arasında sayısız ara ton vardır); yine bu varsayıma göre, ölüseverlik, *dışkıl karakterin kıyıcı biçimi* olarak tanımlanabilir.

Dışkıl karakter ile ölüseverlik arasındaki yakın bağlantıya ilişkin bu anlayış, benim bu yüzeysel sunuşta tanımladığım ölçüde yalın olsaydı, kuramsal yönden doyurucu sayılabilecek kadar derli toplu olurdu. Ama bu bağlantılar kesinlikle bu kadar derli toplu değildir. On dokuzuncu yüzyıl orta sınıfının tipik özelliği olan dışkıl karaktere, ekonomik yönden en ileri üretim biçimiyle tam olarak bütünleşmiş toplum kesiminde gitgide daha seyrek rastlanmaktadır.[22] Sayısal bakımdan, mutlak yabancılaşma olgusu, Amerikan nüfusunun çoğunluğunda belki de henüz var olmamakla birlikte, tüm toplumun hareket yönünün en açık göstergesi olan kesimin ayırıcı özelliğidir. Gerçekte, yeni insan tipinin karakteri, göründüğü kadarıyla, ağızcıl, dışkıl ya da üreme organlarına düşkün (genital) karakterler gibi eski kavramların hiçbirine uymamaktadır. Bu yeni karakteri, "pazarlayıcı karakter" olarak kavramayı denedim (E. Fromm, 1947).

Pazarlayıcı karakter için, her şey —yalnızca nesneler değil, kişinin kendisi, gücü, becerileri, bilgisi, kanıları, duyguları, hatta gülümsemesi de— metaya (mala) dönüşmüştür. Bu karakter tipi, tarihsel bakımdan yeni bir olgudur; çünkü merkezinde piyasa —mal piyasası, emek piyasası ve kişilik piyasası— bulunan ve elverişli değiş-tokuş yoluyla kazanç elde etme ilkesine dayanan, tam olarak gelişmiş kapitalizmin bir ürünüdür.[23]

Ağızcıl ya da genital karakter gibi dışkıl karakter de mutlak yabancılaşmanın tam olarak gelişmesinden önceki bir döneme denk düşer. Kişi kendi bedenini, bedeninin işlevlerini ve ürünlerini duygularıyla somut olarak algıladığı sürece, bu karakter tiplerinin gelişme olanağı vardır. Oysa sibernetik insan öylesine yabancılaşmıştır ki, bedenini, yalnızca

---

[22]M. Maccoby'nin A.B.D.'deki yöneticilerin karakteri konusunda (Teknoloji, Çalışma ve Karakterle İlgili Harvard Projesi'nde) ve İ. Millán'ın Meksikalı yöneticiler konusunda (*Carácter Social y Desarrollo [Toplumsal Karakter ve Gelişme]*, Meksika Ulusal Özerk Üniversitesi) yaptıkları incelemeler, varsayımımın doğrulanması ya da tartışılması açısından kuşkusuz çok yararlı olacaktır.

[23]Bu piyasa, çağdaş kapitalizmde kesinlikle serbest değildir. Emek piyasasını büyük ölçüde toplumsal ve siyasal etmenler belirler; mal piyasası da son derece güdümlüdür.

bir başarı *aracı* olarak algılar. Bu kişinin bedeni genç ve sağlıklı *görünmelidir; kişilik piyasasında beden*, özsever bir anlayışla, son derece değerli bir mal olarak algılanır.

Bu noktada, bizi bir ayraç açıp bu açıklamayı yapmaya yönelten soruya geri dönüyoruz. Ölüseverlik, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, Birleşik Devletler'deki ve aynı gelişmişlik düzeyine ulaşmış öteki kapitalist ya da devletçi kapitalist toplumlardaki insanların gerçekten ayırıcı özelliği midir?

Ne de olsa, bu yeni tip insan, dışkıyla ya da cesetlerle ilgilenmez; aslına bakılırsa, cesetlerden öyle korkar ki, onları canlıyken olduklarından daha canlı gösterir (Anlaşıldığı kadarıyla bu, bir tepki geliştirme değildir; daha çok, doğal, insan yapısı olmayan gerçekliği yadsıyan genel yönelimin bir parçasıdır.). Evet, bu tip insan dışkıya ve cesetlere ilgi göstermez, ama çok daha çarpıcı bir şey yapar. Yaşamla, kişilerle, doğayla, fikirlerle — kısacası, canlı olan her şeyle ilgisini keser; kişi olarak kendisi de, mantık, görme, işitme, tatma, sevme gibi *insanca yeteneklerinin* dışavurumları da dahil tüm yaşamı nesnelere dönüştürür. Cinsellik, teknik bir beceri olup çıkar ("aşk makinası"); duygular yavanlaşır ve bazan yerini aşırı duygusallığa bırakır; yoğun canlılığın anlatımı olan sevincin yerini "eğlence" ya da heyecan alır; insanın içindeki her türlü sevgi ve sevecenlik, makinalara ve teknik aygıtlara yönelir. Tüm dünya, cansız eşyaların bir toplamı olup çıkar. Yapay besinden tutun da yapay organlara kadar tüm insan, kendisinin denetlediği ve aynı zamanda da denetimi altında olduğu mutlak mekanizmanın bir parçası durumuna gelir. Bu insan, tekniğin mantığınca kendisine *yüklenen şeyleri yapmanın* dışında, yaşam için hiçbir tasarıya, hiçbir ereğe sahip değildir. Taşıdığı teknik zihniyetin en büyük başarılarından birisi olarak robotlar yapmayı özler; bazı uzmanlar, robotları canlı insanlardan ayırmanın pek kolay olmayacağı konusunda çok kesin konuşmaktadır. İnsanın kendisinin de bir robottan pek farkı kalmadığı zaman, bu başarı çok şaşırtıcı görünmeyecektir.

Canlı dünyası, "canlının bulunmadığı" bir dünya olup çıkmıştır; kişiler, "kişi-olmayan" haline gelmişlerdir; kısacası, ölüm dünyası biricik gerçekliktir. Ölüm, artık pis kokulu dışkılarla ya da cesetlerle simgesel olarak anlatıma kavuşturulmamaktadır. Şimdi ölümün simgeleri, temiz, pırıl

pırıl makinalardır; artık kokulu tuvaletler değil, alüminyum ve camdan yapılmış yapılar insanları çekmektedir.[24] Ama bu antiseptik (pislikten arınmış) dış görünüşün arkasındaki gerçeklik, gitgide daha iyi görünür duruma gelmektedir. İnsan, ilerleme adına, dünyayı kokuşmuş ve zehirli bir yere dönüştürmektedir (ve bu simgesel değildir). Havayı, suyu, toprağı, hayvanları —ve kendini— kirletmektedir. Bu kirletme işini o ölçüye vardırmaktadır ki, bundan yüzyıl sonra da dünyada yaşanıp yaşanamayacağından kuşku duyulmaktadır. İnsanlar bu gerçekleri bilmektedirler; ama birçoklarının karşı çıkmalarına karşın, yönetici konumunda bulunanlar, teknik "ilerleme" uğraşını sürdürmekte ve putlarına tapınma uğruna tüm yaşamı kurban etmek istemektedirler. Eski zamanlarda insanlar, çocuklarını ya da savaş tutsaklarını da kurban ediyorlardı; ama daha önce tarihin hiçbir döneminde insan, tüm yaşamı —kendi yaşamını ve kendi soyundan gelen herkesin yaşamını— Molok'a* kurban etmek istememişti. İnsanın bunu amaçlı olarak yapıp yapmaması pek bir şeyi değiştirmez. İnsan, olası tehlike konusunda hiç bilgi sahibi olmasaydı, sorumlu tutulmayabilirdi. Ne varki, insanı sahip olduğu bilgiyi kullanmaktan alıkoyan, karakterindeki ölüseverlik öğesidir.

Nükleer savaş hazırlığı için de aynı şey geçerlidir. İki süper güç, birbirlerini ve insan soyunun en azından büyük bir bölümünü yok etme güçlerini sürekli artırmaktadırlar. Ama bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için ciddi hiçbir şey yapmamışlardır — ve yapılacak tek ciddi şey, tüm nükleer silahların yok edilmesi olacaktır. Aslına bakılırsa, yönetimde olanlar, birkaç kez nükleer silahları kullanma noktasına gelmişlerdir — ve bu tehlikeyle kumar oynamışlardır. Stratejiyle ilgili tartışmalarda —sözgelimi, Herman Kahn'ın *Termonükleer Savaş Üzerine* (1960) adlı kitabında— elli milyon ölünün "kabul edilebilir" olup olmadığı sorusu soğukkanlılıkla ortaya atılmaktadır. Bunun ölüseverlik ruhu olup olmadığından pek kuşku duyulamaz.

Pek büyük kızgınlığa yol açan —uyuşturucu alışkanlığı, suçluluk, kültürel ve tinsel yozlaşma, içtenlikli aktöresel değerlerin aşağılanması gibi— olguların hepsi, ölüme ve pisliğe duyulan düşkünlüğün artmasıyla

---

[24]Karş. bu bölümde daha önce değindiğimiz "7. Düş".

(*)Ammoniler'in ve Fenikeliler'in insan kurban ettikleri tanrı. —*çev.*

bağlantılıdır. Çağcıl toplumun yönünü çizenler kokuşmuşluğu özendirirken, gençlerin yoksulların ve umutsuzların kokuşmuşluk eğilimine kapılmamaları nasıl beklenebilir?

Mutlak teknikleşmenin egemen olduğu cansız dünyanın, ölüm ve çürümüşlük dünyasının bir başka biçiminden öte bir şey olmadığı sonucuna ulaşmamız gerekmektedir. Çoğunluk bu gerçeğin bilincinde değildir; ama Freud'un bir deyişiyle söylersek, bastırılmış şeyler çoğu kez su yüzüne çıkar ve ölüm ile çürümüşlük karşısında duyulan büyülenme, kıyıcı dışkıl karakterdeki kadar belirgin duruma gelir.

Buraya kadar, mekanik-cansız-dışkıl bağlantısını ele aldık. Ama tümüyle yabancılaşmış, sibernetik insanın karakterini incelerken gözden kaçması olanaksız olan bir başka bağlantı daha vardır; o da bu insanın *şizoid* ya da *şizofrenik* (usyarılımlı) niteliğidir. Bu insandaki belki de en çarpıcı özellik, düşünce-duygu-istenç arasındaki kopukluktur (E. Bleuler'i bu hastalık türünü adlandırmak için —yarılmak, kopmak anlamına gelen Yunanca *schizo* ve ruh anlamına gelen *phren* sözcüklerinden türetilmiş— "şizofreni" terimini seçmeye yönlendiren etmen de işte bu kopukluktu.). Sibernetik insanı anlatırken, sözgelimi bir düğmeye basınca yüzbin insanı öldüreceğini açıkça bilen bombardıman pilotunun yine de duygudan yoksun oluşunda bu kopukluğun bazı açıklayıcı örneklerini gördük. Ama bu olguyu gözlemlemek için böylesi aşırı örneklere başvurmamız zorunlu değildir. Bu olguyu daha genel dışavurumlarıyla anlatmış bulunuyoruz. Sibernetik insanı, hemen hemen yalnızca beyni yönlendirir: O, *yalnızca beyni olan* bir *insan*'dır. Çevresindeki tüm dünyaya —ve kendisine— olan yaklaşımı zihinseldir; her şeyin ne olduğunu, nasıl olduğunu ve nasıl yapılabileceğini ya da yönetilebileceğini bilmek ister. Bu yaklaşım, bilim sayesinde güçlenmiş ve Ortaçağ'ın bitiminden beri başat duruma gelmiştir. Çağcıl ilerlemenin asıl özü, dünya üzerindeki teknik egemenliğin ve yoğun tüketimin temeli, bu yaklaşımdır.

Bu yönelimde bir kötülük var mıdır? Gerçekten, birtakım cansıkıcı olgular bulunmasaydı, "ilerleme"nin bu yönü kötü görünmeyebilirdi. İlk olarak, "yalnızca beyinsel olan" bu yönelim, sadece bilimsel çalışmalarla uğraşanlarda görülmez; nüfusun büyük bir bölümünde —din görevlilerinde, satıcılarda, mühendislerde, hekimlerde, yöneticilerde, özellikle

de birçok aydın ve sanatçıda—,[25] aslına bakılırsa, belki de kentli nüfusun çoğunluğunda bu yönelime yaygın olarak rastlanır. Bu kişilerin hepsi, dünyayı, etkin biçimde kullanılmaları için anlaşılmaları gereken şeylerden oluşan bir yığın olarak görürler. İkinci ve aynı ölçüde önemli olarak, bu beyinsel-zihinsel yaklaşıma, duygusal karşılık verme yeteneğinden yoksunluk eşlik eder. Denebilir ki, duygular bastırılmamış, daha çok kuruyup solmuştur; duygular canlı olsa bile, serpilip gelişmemiştir ve göreceli olarak hamdır; üstün gelme, başkalarına üstünlüğünü kabul ettirme, yok etme tutkusu ya da cinsellikten, hızdan ve gürültüden heyecan duyma tutkusu gibi tutkular biçimine bürünmüştür. Burada bir başka etmenin daha eklenmesi gerekir. Yalnızca beyniyle hareket eden insanı belirleyen çok önemli bir özellik daha vardır; o da kişinin kendisini —bedenini ve becerilerini—, kısacası bir başarı aracı olarak kendisini hedef alan özel bir özseverlik çeşididir. Yalnızca beyniyle hareket eden insan, kendi yaptığı makinaların öyle ayrılmaz bir parçası olmuştur ki, kendisi kendi özseverliğinin ne ölçüde önemli bir hedefiyse, makinaları da kendi özseverliğinin aynı ölçüde önemli bir hedefidir; gerçekte, bu ikisi arasında ortakyaşamsal bir ilişki bulunmaktadır: Bu, "bir bireysel öz (self) ile bir başka öz (ya da kişinin kendi özü dışındaki başka bir güç) arasında kurulan ve her kişinin kendi özünün bütünlüğünü yitirip birbirine bağımlı olmalarına yol açan birlik"tir (E. Fromm, 1941).[26] Simgesel bir anlamda, insanın anası, artık doğa değil, kendi kurduğu "ikinci doğa"dır, onu besleyen ve koruyan makinalardır.

Sibernetik insanın bir başka özelliği —tekdüze, basmakalıp ve kendiliğindenlikten uzak bir biçimde davranma eğilimi— birçok saplantılı şizofren örnekte daha çarpıcı bir biçimde ortaya çıkar. Şizofrenili hastalar ile yalnızca beynini kullanan insanlar arasındaki benzerlikler çarpıcıdır;

---

[25] En yaratıcı çağdaş bilimadamlarından pek çoğunun, Einstein, Born, Heisenberg, Schrodinger gibi kişilerin, en az yabancılaşmış ve beyinsel niteliği en fazla olan bireyler arasında bulunmaları dikkate değer bir gerçektir. Bu kişilerin bilimsel uğraşı, çoğunluğun şizoid niteliğinden hiç iz taşımıyordu. Bu kişilerin düşünsel, töresel ve tinsel ilgilerinin tüm kişiliklerine iyice işlemiş olması onların ayırıcı özelliğiydi. Bu kişiler, bilimsel yaklaşımın ille de yabancılaşmaya yol açmadığım, bilimsel yaklaşımı bozup şizoid yaklaşıma dönüştüren etmenin toplumsal ortam olduğunu ortaya koymuşlardır.

[26] Margaret S. Mahler, anne ile çocuğu arasındaki ortakyaşamsal ilişkiyi ele alan dikkate değer incelemesinde "ortakyaşam" (symbiosis) terimini kullanmıştır (M. S. Mahler, 1968).

şizofreniyle özdeş olmasa da bağlantılı olan bir başka grubun, yani ilk önce L. Kanner'ın (1944) tanımladığı, daha sonra da M. S. Mahler'in (1968) ayrıntılarıyla irdelediği "içeyönelik çocuklar"ın ortaya koyduğu manzara belki daha da çarpıcıdır. (Ayrıca, L. Bender'in şizofrenili çocuklarla ilgili irdelemesine de bakın [1942].) İçeyönelikliğin (autism) belirtileriyle ilgili olarak Mahler'in yaptığı tanımlamaya göre, en önemli özellikler şunlardır: (1) "canlı ve cansız madde arasındaki ilkel ayrımlaşmanın yitimi (von Monakow, bu durumu *protodiakrisis* olarak adlandırmıştır)" (M.S. Mahler, 1968); (2) canlı bir kişiyle, özellikle de sık sık "çocuklarına ulaşamadıkları"nı bildiren anneleriyle ilişki kurma yeteneksizliğiyle birlikte görülen, sandalye ya da oyuncak gibi cansız bir nesneye bağlılık; (3) çocukluk çağı içeyönelikliğinin klasik bir özelliği olarak Kanner'ın tanımladığı gibi, her şeyin aynı kalmasını sağlamayı amaçlayan saplantılı bir dürtü; (4) yalnız kalmak için duyulan yeğin istek — "içeyönelik çocuktaki en çarpıcı özellik, insanca, toplumsal nitelikli ilişki çabalarına karşı yürüttüğü büyük savaşımdır" (M.S. Mahler, 1968); (5) içeyönelik çocukların, (eğer konuşabiliyorlarsa) dili, kişilerarası bir iletişim aracı olarak değil, yönlendirici amaçlarla kullanmaları — "bu içeyönelik çocuklar, işaretlerle ve jestlerle, bir makinanın düğmesi gibi cansız ya da yarı canlı mekanik türde bir uygulama uzantısı olarak hizmet etmeleri için yetişkinlere kumanda ederler" (M.S. Mahler, 1968); (6) Mahler, yalnızca beyniyle hareket eden insandaki "dışkıl" karmaşanın gitgide önemsizleştiği konusunda daha önce yaptığım yorumlar açısından özellikle ilginç olan bir özelliğe daha değinmektedir: "İçeyönelik çocukların çoğunun vücut yüzeylerindeki duygu yatırımı (cathexis) göreceli olarak azdır; bu çocuklarda acı duyarlılığının son derece yetersiz olmasını bu durum açıklamaktadır. Bu duyum yetersizliğiyle birlikte, aşamalı katmanlaşmaya, bölgesel cinsel arzu gelişimine ve dizilişine de rastlanmaz" (M. S. Mahler, 1968).[27]

Canlı ve cansız madde arasında ayrımlaşmanın bulunmamasını, başka insanlarla bağlantısızlığı, dilin iletişim amacıyla değil daha çok yön-

---

[27] Başkalarının yanı sıra, David S. Schechter'a ve Gertrud Hunziker-Fromm'a özellikle teşekkür borçluyum; içeyönelik çocuklarla ilgili klinik deneyimlerini ve görüşlerini benimle paylaşmaları, benim için özellikle değerli bir yardımdır, çünkü içeyönelik çocuklarla kendim hiç çalışmamıştım.

lendirme amacıyla kullanılmasını, canlı şeylerden çok mekanik şeylere gösterilen başat ilgiyi özellikle belirtmek istiyorum. Bu benzerlikler çarpıcı olmakla birlikte, içeyönelik çocuklardaki akıl rahatsızlığına uygun düşen bir akıl rahatsızlığı biçiminin yetişkinlerde de bulunup bulunmadığı, ancak uzun boylu incelemelerle saptanabilir. Sibernetik insanın işleyişi ile şizofreni süreçleri arasında bir bağlantı bulunduğunu düşünmek, belki daha gerçekçi olacaktır. Ama bu, birkaç nedenden dolayı, aşırı ölçüde güç bir sorun oluşturur:

1. Çeşitli ruh hekimliği okullarınca yapılan şizofreni tanımları arasında çok büyük ayrılıklar vardır. Bu tanımlar, şizofreniyi organik nedenli bir hastalık olarak belirleyen geleneksel tanımdan tutun da Adolf Meyer okulunda (Sullivan, Lidz), Fromm-Reichmann okulunda ve daha köktenci nitelikteki Laing okulunda bir ölçüye dek ortak olan çeşitli tanımlara kadar değişir. Laing okulu, şizofreniyi bir hastalık olarak değil, ta ilk çocukluktan beri işlerlikte olan derin ve karmaşık kişilerarası ilişkilere verilmiş bir karşılık gibi anlaşılması gereken ruhsal bir süreç olarak tanımlamaktadır. Ne denli çok bedensel değişiklik ortaya çıkarılırsa çıkarılsın, Laing bunları kişilerarası süreçlerin nedenleri olarak değil, sonuçları olarak açıklayacaktır.

2. Şizofreni tek bir olgu değildir; bu terim, birçok değişik rahatsızlık biçimini kapsar; bu nedenle E. Bleuler'den sonra, tek bir hastalık olarak şizofreniden çok şizofrenilerden söz edilmektedir.

3. Şizofreniyle ilgili dinamik araştırmaların tarihi oldukça yenidir ve daha çok araştırma çalışması yapılıncaya dek, şizofrenilerle ilgili bilgilerimiz çok yetersiz olarak kalacaktır.

Sorunun, bana kalırsa çok daha iyi aydınlatılması gereken bir yönü, şizofreni ile başka tür ruh hastalığı süreçleri, özellikle de çoğu kez içten kaynaklanan çöküntüler denen süreçler arasındaki bağlantıdır. Hiç kuşkusuz, Eugene Bleuler gibi bilgili ve seçkin bir araştırmacı bile, ruhsal çöküntü ile şizofreni arasında açık seçik bir ayrım yapmıştır ve (şizofreni, çöküntü ve paranoya özelliklerini birleştiren birçok karma tanıma duyulan gereksinme bu ayrımı tartışmalı kılıyormuş gibi görünse de) bu iki sürecin genel olarak iki farklı biçimde açığa çıktıkları yadsınamaz bir gerçek gibi görünmektedir. Burada şu soru ortaya çıkıyor: bu iki akıl hastalığı aynı temel sürecin değişik biçimleri değil midir; öte yandan, şizofrenilerin

çeşitli biçimleri arasındaki farklılıklar, çöküntü ve şizofreni süreçlerinin bazı dışavurumları arasındaki farklılıktan bazan daha büyük değil midir? Eğer durum böyle olsaydı, çağcıl insanda şizofreni öğelerinin bulunduğu varsayımı ile can sıkıntısına ilişkin çözümlemeye bağlı olarak daha önce konulan süreğen çöküntü tanısı arasındaki açık çelişkiden de pek kaygılanılmaması gerekirdi. Bu iki tanımdan hiçbirinin tam yeterli olmadığını —ya da tanımları bir yana bırakabileceğimizi— varsayabilirdik.[28]

Yalnızca beyniyle hareket eden sibernetik insan, düşük düzeyde bir süreğen şizofreni —bu terimi salt kolaylık olsun diye kullanıyorum— süreci *sergilememiş* olsaydı, bu gerçekten şaşırtıcı olurdu. Bu insan, şizogenetik (şizofreni üreten) ailelerle ilgili tanımlamalarında Laing ve başkalarının ortaya serdikleri ortamdan yalnızca niceliksel olarak ayrılan bir ortamda yaşamaktadır.

"Aklı başında olmayan toplum"dan ve böyle bir toplumda akıllı insanların başına gelenlerden söz etmenin doğru olduğu inancındayım (E. Fromm, 1955). Bir toplum, üyelerinden çoğunluğunun ağır şizofreniye yakalanmasına neden olursa, kendi varlığına da kastetmiş olur. Tam anlamıyla şizofrenili kişinin ayırıcı özelliği, dış dünyayla olan tüm bağlarını kesmesidir. Böyle bir kişi, kendi özel dünyasına kapanmıştır; bu kişinin ağır hasta sayılmasının ana nedeni, toplumsaldır: Bu kişi toplumsal bakımdan işlev görememektedir; kendisini hakkıyla çekip çevirememektedir; şöyle ya da böyle başkalarının yardımına gereksinim duymaktadır (Elverişli koşulların yaratılmasına yardımcı olan ve hiç değilse devletten bazı maddi katkılar sağlayan bir kısım kişilerin yardımıyla olsa da süreğen şizofrenililerin çalıştıkları ya da kendilerini çekip çevirdikleri tüm yerlerde edinilen deneyimlerin ortaya koyduğu gibi, bu

---

[28]Meyer'ci ruh hekimleri ve Laing, böylesi yorumlara dayanarak bu tanımlayıcı adları kullanmaktan bütün bütüne kaçınırlar. Bu değişiklik, büyük ölçüde, akıl hastaları konusundaki yeni yaklaşımdan kaynaklanmıştır. Hastalara ruhsal tedaviyi amaçlayan (psikoterapötik) bir tutumla yaklaşıldığı sürece, asıl üzerinde durulan nokta, hastanın bir akıl hastanesine konulup konulmaması konusunda karar vermeye yardımcı olan belirli bir tanı koymaktı. Ruhçözümsel yönelimli bir tedaviyle hastalara yardımcı olunmaya başlanmasından beri, hastalıklara verilen adlar önemini yitirdi; çünkü hastayı, "katılan gözlemci"den temelde farklı olmayan bir insan gibi algılayarak hastanın içinde süregiden süreçleri anlamak, ruh hekimlerinin ilgi odağı durumuna geldi. Ruh hastaları konusundaki bu yeni tutum, başat durumdaki insanlıktan-uzaklaşma sürecine karşın çağımızda gelişmekte olan köktenci insancılığın bir anlatımı sayılabilir.

da tümüyle doğru değildir.). Büyük ve karmaşık toplumlar şöyle dursun, küçük bir toplum bile şizofrenili kişilerce yönlendirilemez. Bununla birlikte, bir toplumun işlerini sürdürmesi için yapılması gereken şeyleri kusursuz biçimde yapabilecek yeteneğe sahip düşük düzeyde şizofrenili kişilerce pekala yönetilebilir. Böylesi kişiler, dünyaya "gerçekçi biçimde" bakma yeteneğini yitirmemişlerdir; ama belirtelim ki bununla anlatmak istediğimiz, şeylerin, etkili biçimde ele alınabilmeleri için kavranmaları gerektiği gibi, yani zihinsel olarak kavranmasıdır. Bu kişiler, şeyleri kişisel olarak, bir başka deyişle öznel olarak ve yürekleriyle algılama yeteneğini tümüyle yitirmiş olabilirler. Tam olarak gelişmiş insan, sözgelimi gördüğü bir gülü sıcak, hatta alev alev bir nesne olarak algılayabilir (bu algısını söze dökerse, ona şair deriz); ama gülün —fiziksel gerçeklik alanında— ateş gibi ısıtmadığını da bilir. Çağcıl insan, dünyayı *yalnızca* kılgısal amaçlar yönünden algılar. Ne var ki, ondaki bu kusur, dünyayı "nesnel olarak" *algılayamayan,* ama kişisel, öznel simgesel yaşantı gibi öteki insan yeteneklerini koruyan ve hasta olarak nitelenen kişideki kusurdan daha az değildir.

Bence "normal" delilik kavramını, ilk kez, *Aktöre (Ethics)* adlı yapıtında Spinoza dile getirmiştir:

Birçok kişi, sürekli olarak, bir ve aynı dünyanın kesin etkisi altında kalır. Tek bir nesne kişinin tüm duygularını öyle güçlü biçimde etkiler ki, kişi, bu nesneyi, varolmadığı zaman bile var sanır. Bu durum, söz konusu kişi uyanıkken ortaya çıkarsa, bu kişinin deli olduğuna inanılır... Ama parayı ve malı mülkü düşünen açgözlü *kişi, yalnızca ünlü olmayı düşünen* hırslı *kişi deli sayılmaz, yalnızca can sıkıcı birisi sayılır, böyle kişiler genellikle ayıplanır. Ama* somut olarak *açgözlülük, hırs vb. çoğunlukla "hastalık" sayılmamakla birlikte, delilik biçimleridir (B. de Spinoza, 1927).*

On yedinci yüzyıldan günümüze dek gerçekleşen değişme, Spinoza'nın "genellikle ayıplandığı"nı söylediği tutumun bugün ayıplanmak şöyle dursun övgüyle karşılanması gerçeğinde açıklık kazanmaktadır.

Burada bir adım daha atmamız gerekiyor. "Normallik patolojisi" (E. Fromm, 1955), daha ağır akıl hastalığı biçimlerine çok seyrek olarak

dönüşür; çünkü toplum, böylesi bir olumsuz dönüşüme karşı panzehir üretir. Hastalıklı süreçler, toplum tarafından bir kalıba sokuldukları zaman, bireysel karakterlerini yitirirler. Buna karşılık, hasta birey, kendisi gibi hasta olan bütün öteki bireyler arasında kendisini rahat duyumsar. Tüm kültür, bu hastalık türüne göre ayarlanmıştır ve bu hastalığa uygun düşen doyumları sağlayacak araçları hazırlayıp düzenler. Bunun sonucunda, ortalama birey, tam anlamıyla şizofren kişinin duyumsadığı kopmuşluğu ve yalıtılmışlığı yaşamaz. Aynı sakatlığa yakalanmış olanlar arasında kendisini rahat hisseder. Aslına bakılırsa, aklı başında olmayan toplumda yalıtılmışlık hisseden kişi, tam anlamıyla aklı başında olan kişidir — ve bu kişi, iletişim kuramayışından dolayı öyle büyük acı çekebilir ki, sonunda çıldıran o olabilir.

Bu inceleme bağlamında en önemli soru, yarı içeyönelik ya da düşük düzeyli şizofreni rahatsızlığı varsayımının, günümüzde yaygınlaşmakta olan şiddeti bir ölçüde açıklamamıza yardımcı olup olmayacağı sorusudur. Bu noktada yaptığımız, hemen hemen tümüyle kuru yorumdan öte geçmemektedir; bu bakımdan daha ileri araştırmalara ve yeni verilere gerek vardır. Hiç kuşkusuz, içeyöneliklikte çok büyük yıkıcılığa rastlanır; ama burada bu kavramın uygun düştüğü yeri henüz bilmiyoruz. Elli yıl önce şizofreni süreçleri söz konusu olunca, verilecek yanıt besbelliymiş gibi görünürdü. Genellikle, şizofrenili hastaların saldırgan olduklarına ve bu nedenle, böylesi kişilerin kaçamayacakları bir tımarhaneye konmaları gerektiğine inanılıyordu. Çiftliklerde ya da (Laing'in Londra'da gerçekleştirdiği düzenlemede olduğu gibi) kendi başlarına çalışan süreğen şizofreniliJer konusunda edinilen deneyimler, huzuru bozulmadığı sürece şizofren kişinin çok seyrek saldırgan davrandığını ortaya koymuştur.[29]

Ama "normal", düşük düzeyde şizofrenili kişi yalnız başına *bırakılmaz*. Zorlanır, işlerine karışılır, aşırı duyarlı olduğu yönler incitilir, hem de

---

[29] İçeyönelik çocukların ortaya koydukları tablo biraz farklıdır. Bu çocuklarda, yoğun yıkıcılık daha sıkmış gibi görünmektedir. Bu farklılığı açıklamak için, şizofrenili hastanın toplumsal gerçeklikle bağlarını kopardığını, dolayısıyla da kendisini tehdit altında hissetmediğini ve bunun sonucu olarak, yalnız başına bırakılırsa şiddete yatkın olmadığını göz önüne almak yararlı olabilir. Oysa içeyönelik çocuk yalnız başına bırakılmaz. Anne-babası, onun olağan yaşam oyununu oynamasını sağlamaya uğraşır ve onun özel dünyasına zorla girer. Ayrıca çocuk, yaş etmeninden dolayı, ailesiyle olan bağlarını sürdürmeye zorlanır ve bir bakıma bütün bütüne kabuğuna çekilmek henüz elinden gelmez. Bu durum, yeğin nefret ve yıkıcılığa yol açabilir; içeyönelik çocuklar arasında şiddet

her gün birçok kez; bu nedenle, bu normallik hastalığının birçok bireyde yıkıcılık eğilimi doğuracağını aslında anlayabiliriz. Elbette, bu eğilim, toplumsal düzene en çok uyum sağlamış olanlarda en seyrek; ne toplumsal olarak ödüllendirilen ne de kendilerine anlamlı gelen bir toplumsal yapıda bir yere sahip olan kişiler —yoksullar, zenciler, gençler, işsizler— arasında ise en sık ortaya çıkar.

Düşük düzeyli şizofreni (ve içeyöneliklik) süreçleri ile yıkıcılık arasındaki bağlantıya ilişkin bütün bu yorumlar, bu noktada çözülmeden kalmak zorundadır. Önünde sonunda bu irdeleme, şizofreni süreçlerinin belli çeşitleri ile ölüseverlik arasında bir bağlantı bulunup bulunmadığı sorusuna götürecektir. Ne var ki, bilgime ve deneyimime dayanarak, başkalarını daha ileri incelemeler yapmaya özendirebileceği umuduyla bu soruyu ortaya atmaktan ileriye gidemem. Şizofreniye yol açtığı kanıtlanan aile yaşamı ortamlarının, ölüseverliği doğuran toplumsal ortama çok benzediğini belirtmekle yetinmek zorundayız. Ama buna eklenmesi gereken bir şey vardır. Yalnızca beyne dayanan yönelim, bir toplumun üyelerinin gelişmesini ve toplumun kendi varlığını ilerletecek amaçları tasarlama yeteneğinden yoksundur. Bu amaçları belirleyip düzenlemek için *akıl* gereklidir; oysa akıl, salt zekâyı aşan bir şeydir; ancak beyin ile yürek birleştirildiği zaman, duygu ile düşünce bütünleştirildiği zaman ve her ikisi de (daha önce önerilen anlamda) akılcı olduğu zaman gelişir. Yapıcı görüş gücüyle düşünme yeteneğinin yitimi, varoluşun sürdürülmesi karşısında başlı başına büyük bir tehdittir.

Buraya gelip dursaydık, çizdiğimiz tablo eksik ve diyalektikten yoksun olurdu. Bir yandan ölüsever yönelim güç kazanırken, aynı anda da ona karşıt eğilim, yaşam sevgisi eğilimi gelişmektedir. Bu ikinci eğilim, birçok biçimde —bütün toplumsal katmanlardaki ve bütün yaş kümelerindeki insanların yaşamın ölüleştirilmesine karşı yükselttikleri seste; yaşamın *niteliği* konusunda artan kaygıda; anlamlı ve ilginç çalışmaları yüksek kazanca ve makama yeğleyen birçok genç meslek adamının tutumunda; çoğu kez yönü saptırılmakla ve bönce nitelik taşımakla birlikte, tinsel değerler bulmaya yönelik yaygın arayışta— kendisini açığa vurur. Tüketim

---

eğilimlerine, yetişkin şizofrenili kişilerden (ama yalnız bırakılmaları koşuluyla) göreceli olarak daha sık rastlanmasını da bu durum açıklayabilir. Elbette bu yorumlar varsayımdan ibarettir ve bu alanda uzman olan kişilerce doğrulanmaları ya da çürütülmeleri gereklidir.

toplumunun yöntemlerini kullanarak daha büyük bir canlılık kazanmaya kalkışmakla yanlış bir şey yapmalarına karşın, gençler arasında görülen uyuşturucu düşkünlüğünde de bu karşı çıkış sezilebilir. Vietnam savaşıyla ilgili olarak meydana gelen birçok siyasal-insancıl karşı çıkışta da ölüseverliğe karşıt eğilimler anlatıma kavuşmuştur. Yaşam sevgisi iyice bastırılabilmekle birlikte, *bastırılmış* şeyin *ölü* olmadığını böylesi durumlar ortaya koyuyor. Yaşam sevgisi, insanda biyolojik yönü öyle ağır basan bir niteliktir ki, çoğunlukla yalnız özel kişisel ve tarihsel koşullar gerektirmekle birlikte bu niteliğin, küçük bir azınlık dışında, her zaman öne çıkabileceğini kabul etmek gerekir (Bu, ruhçözümsel süreçte de meydana gelebilir.). Gerçekte, ölüseverliğe karşıt eğilimlerin varlığı ve hatta güçlenmesi, büyük deneyin, yani *Homo sapiens*'in yenilgiye uğramayacağı konusunda sahip olduğumuz tek umuttur. Benim inancıma göre, yaşamın bu biçimde yeniden öne çıkarılması şansı, başka hiçbir ülkede, teknik yönden en gelişmiş ülke olan Birleşik Devletler'de olduğundan daha güçlü değildir; çünkü Birleşik Devletler'de, daha çok "ilerleme"nin mutluluk getireceği umudu, yeni "cennet"in tadına bakma olanağını elde edenlerin çoğunluğunun gözünde bir yanılsama olduğunu belgelemiştir. Böyle köklü bir değişmenin olup olmayacağını hiç kimse bilemez. Böylesi bir değişmeye karşı çalışan güçler, korkutucu ölçüde büyüktür ve iyimser olmak için hiçbir geçerli neden yoktur. Ama umut etmek için nedenin bulunduğuna inanıyorum.

KANDAŞIYLA CİNSEL İLİŞKİ VE OEDİPUS KARMAŞASI ÜZERİNE VARSAYIM

Ölüseverliğin gelişmesine katkıda bulunan koşullara gelince; bu konudaki bilgimiz hâlâ çok sınırlıdır ve ancak yapılacak daha ileri incelemeler bu soruna daha çok ışık tutacaktır. Çok cansız, ölüsever bir aile çevresinin, çoğu kez ölüseverliğin oluşmasına katkıda bulunan bir etmen olduğunu rahatça varsayabiliriz. Canlandırıcı uyarımın yokluğu, umudun bulunmaması ve bir bütün olarak toplumun yıkıcı ruha sahip olması, elbette ölüseverliğin gelişip güçlenmesi açısından gerçekten önem taşır. Bana kalırsa, ölüseverliğin oluşmasında büyük olasılıkla kalıtımsal etmenler de rol oynar.

Bu kısımda, ölüseverliğin en erken kökleri olduğuna inandığım olgulara ilişkin bir varsayımı sunmak istiyorum. Bu varsayım, birçok duruma ilişkin gözlemlere dayanmasına ve söylence ile din alanlarından sağlanmış pek çok veriyle desteklenmesine karşın, yorum niteliğindedir. İnanıyorum ki, bu varsayım, deneysel nitelik taşıdığı akıldan çıkarılmamak koşuluyla, sunulmaya değecek ölçüde önemlidir.

Bu varsayım, hiç değilse ilk bakışta ölüseverlikle pek az ilişkisi varmış gibi görünen bir olguya götürmektedir bizi: Bu, Freud'un ortaya attığı Oedipus karmaşası kavramı yoluyla herkesin iyice öğrendiği *kandaşıyla cinsel ilişki* (incest) olgusudur. Bununla ilgili irdelemenin temelini atmak için, ilk önce Freud'un belirlediği kavrama kısaca bir göz atmamız gereklidir.

Klasik anlayışa göre, beş ya da altı yaşındaki küçük bir erkek çocuk, cinsel (üreme organına yönelik) özlemlerinin ilk nesnesi olarak annesini seçer ("üretken dönem"). Aile ortamı söz konusu olunca, bu, çocuğun babasını nefret edilen bir karşıt yapar (Ortodoks ruhçözümlemeciler, küçük erkek çocuğun babasına duyduğu nefreti aşırı abartmışlardır. Küçük erkek çocuklara atfedilen ve çoğu kez, bu çocuklardaki ölüm arzularının bir kanıtı olarak aktarılan, "Babam öldüğü zaman annemle evleneceğim," gibi sözler sözlük anlamında alınmamalıdır; çünkü bu yaşta, ölüm henüz bir gerçeklik olarak eksiksiz biçimde algılanmaz, daha çok "uzakta olma"yla eşanlamlı bir şey olarak algılanır. Dahası, babaya karşı bir ölçüde rekabet söz konusu olmakla birlikte, derin karşıtlığın ana kaynağı, erkek çocuğun ataerkil, baskıcı yetkeye karşı başkaldırısında yatar [E. Fromm, 1951]. Bana kalırsa, "Oedipus nefreti"nin yıkıcılığa katkısı, göreceli olarak azdır.). Çocuk babasının hakkından gelemediği için, ondan korkar — özgül olarak, babasının onu, küçük rakibini, hadım edeceğinden korkar. Bu "hadım edilme korkusu", çocuğun annesine duyduğu cinsel arzulardan vazgeçmesini sağlar.

Olağan gelişme sürecinde, erkek evlat, özellikle aşağı yukarı erinlik (büluğ) dönemi sırasında eksiksiz cinsel —üretken— gelişmeye ulaştıktan sonra, ilgisini başka kadınlara kaydırma olanağına sahiptir. Babasıyla, özellikle de babasının buyruklarıyla ve yasaklarıyla özdeşleşerek ona karşı olan rekabetini alt eder. Erkek evlat, babasının ölçütlerini içerikleştirir (benimser) ve kendi üstbenliği durumuna getirir. Hastalıklı gelişme

durumlarındaysa, çatışma bu biçimde sonuçlandırılmaz. Oğul annesine olan cinsel bağlılığından vazgeçmez ve *daha sonraki yaşamında, anne işlevini yerine* getiren kadınlara düşkünlük gösterir. Sonuç olarak, kendi yaşındaki bir kadına aşık olamaz ve tehdit edici babadan ya da onun yerini alan kişilerden korkmayı sürdürür. Çoğunlukla, bir zamanlar annesinin kendisine gösterdiği niteliklerin —koşulsuz sevgi, koruyuculuk, hayranlık, güven vericilik niteliklerinin— annesinin yerini alan kadınlarda da aynen bulunmasını bekler.

Anne saplantısı olan bu tip erkekler çok iyi bilinir; bu kişiler çoğu kez oldukça şefkatli ve sınırlı bir anlamda "sevecen"dirler, ama aynı zamanda da oldukça özseverdirler. Annelerinin gözünde babalarından daha önemli oldukları duygusunu taşımaları, kendilerini "harika" hissetmelerine yol açar; böyle hissetmelerinin bir nedeni de büyüyüp birer yetişkin haline gelmeleri ve büyüklüklerini kanıtlamak için gerçekte hiçbir şey yapmak zorunda olmamalarıdır; bu kişiler, anneleri (ya da annelerinin yerini alan kadınlar) yalnızca kendilerini, üstelik de koşulsuz olarak sevdikleri için —ve sevdikleri sürece— büyüktürler. Sonuç olarak bu kişiler, aşırı kıskançlık eğilimi taşırlar —biricik olmayı sürdürmek zorundadırlar— ve aynı anda da, ne zaman gerçek bir görevi yerine getirmek durumunda kalsalar, güvensizlik ve kaygı duyarlar; belki başarısızlığa uğramazlar, ama ortaya koydukları somut edim, başkalarından üstün oldukları yolundaki özsever kanılarının düzeyine hiçbir zaman gerçekten ulaşamaz (aynı anda da herkesten aşağı oldukları yolunda rahatsız edici, bilinçdışı bir duygu taşırlar). Buraya kadar anlattığım tip, daha aşırı bir durumu örneklemektedir. Anneyle olan bağı bu denli güçlü olmayan ve özsever başarı yanılsamasını gerçek başarılarla birleştiren birçok anne saplantılı erkek vardır.

Freud'un varsayımına göre, anneye olan bağlılığın özü, erkek çocuğun annesine duyduğu cinsel ilgidir ve babaya karşı nefret, bunun mantıklı bir sonucudur. Bence, anneye olan cinsel bağlılık, genellikle, *yeğin bir duygusal bağın nedeni değildir;* yıllardan beri yaptığım gözlemler de bu kanımı doğrulayıcı niteliktedir. Yer darlığından dolayı, taşıdığım bu kanının nedenlerini eksiksiz olarak irdeleyemeyeceğim; ama aşağıdaki sözler, bu kanının yönlerinden en az birisini açıklığa kavuşturmakta yardımcı olabilir.

Doğumda ve daha sonra belli bir süre, bebeğin anneye olan bağımlılığı, esas olarak özsever bir ilgi çerçevesinde meydana gelir (her ne kadar doğumdan kısa süre sonra çocuk, kendisi dışındaki nesnelere biraz ilgi göstermeye ve karşılık vermeye başlarsa da bu böyledir). Bebek, fizyolojik olarak, kendine özgü bağımsız varlığa sahip olmakla birlikte, ruhsal olarak bazı bakımlardan ve bir ölçüye kadar "dölyatağıiçi" bir yaşamı sürdürür. Bebek hâlâ annesi aracılığıyla yaşamaktadır: Onu besleyen, ona bakan, onu özendiren ve sağlıklı gelişmesinin zorunlu bir koşulu niteliğindeki —bedensel ve duygusal— sıcaklığı ona sağlayan annesidir. Gelişme sürecinin daha ileri aşamalarında, bebeğin annesine olan bağlılığı, sanki daha bir sıcaklaşır, daha bir kişiselleşir; anne, dölyatağıiçi yuvaya benzer bir varlık olmaktan çıkıp çocuğun sıcak yakınlık duyduğu bir *kişi* haline gelir. Bu süreçte erkek çocuk, özsever kabuğu çatlatır; sevgisi hâlâ eşitlikten, karşılık görmekten yoksun olmakla ve doğuştan bağımlılık özelliği taşımakla birlikte, annesini sever. Erkek çocuğun cinsel tepki vermeye başladığı bir dönemde (Freud'un belirlediği "üretken evre"de), anneye olan duygusal yakınlık, çocuğun anneye kösnül ve cinsel arzu duymasına da yol açar. Bununla birlikte, duyulan cinsel ilgi çoğunlukla yalnızca anneye yönelik değildir. Sözgelimi Küçük Hans'ın durum öyküsünde bizzat Freud'un bildirdiği gibi, küçük erkek çocukların annelerine duydukları cinsel ilgi beş yaş dolayında gözlemlenebilir; ama aynı zamanda, bu çocuklar kendi yaşlarındaki kızlara da aynı ölçüde ilgi gösterirler. Buna şaşmamak gerekir; aslında cinsel dürtünün tek bir nesneye sıkı sıkıya bağlı olmayıp epeyce değişken olduğu kesinlik kazanmış bir gerçektir; *tek bir* kişiyle olan ilişkiyi son derece güçlü ve kalıcı kılan etmen, bu ilişkinin yerine getirdiği duygusal işlevdir. Anneye düşkünlüğün erinlik (büluğ) döneminden sonra ve yaşam boyunca güçlü kaldığı durumların nedeni, anneyle olan duygusal bağın güçlü olmasıdır.

Gerçekte, anneye düşkünlük, yalnızca çocuğun gelişmesiyle ilgili bir sorun değildir. Hiç kuşkusuz, çocuk, apaçık belli biyolojik nedenlerden dolayı anneyle güçlü, ortakyaşamsal bir bağımlılığa girmeye zorlanır. Ama bedensel bakımdan kendi başının çaresine bakabilecek konumda olmasına karşın yetişkin de kendisini, daha önce gösterdiğimiz gibi, kökeni insan varoluşunun koşullarında yatan umarsız ve güçsüz bir durumda bulur. Anneye sarılma tutkusunun gücünü anlamak için, bu tutkunun kökenlerini yalnızca çocukluk dönemi hastalığında değil, "insanlık du-

rumu"nda da görmemiz gerekir. Anneyle olan *etkili bağın böylesine güçlü* olmasının nedeni, insanın varoluşsal durumuna —varoluşsal ikiye bölünmelerin henüz ortaya çıkmadığı, insanın özbilincine varmadan, çalışmadan, acı çekmeden, doğayla, kendisiyle ve eşiyle uyum içinde yaşayabildiği "cennet"e geri dönme özlemine— verilen temel yanıtlardan birisi olmasıdır. Yeni bir boyut olan ayırt etme boyutuyla (İyilik ve Kötülük Bilgisi Ağacı) birlikte, çatışma ortaya çıkar ve insan —hem erkek hem de kadın— lanetlenir. İnsan cennetten kovulur ve bir daha geri dönmesine izin verilmez. İnsan olma gerçeğinin yükü altında olduğu için o cennete dönemeyeceğini "bilme"sine karşın, insanın bu özlemini hiçbir zaman yitirmemesi şaşırtıcı değil midir?

Anneye duyulan ilginin cinsel yönü, başlı başına olumlu bir belirtidir. Annenin bir kişi, bir kadın özelliği kazandığını, çocuğun da küçük bir adam haline geldiğini ortaya koyar. Bazı durumlarda rastlanan özellikle yoğun cinsel ilgi, bebekçe niteliği daha ağır basan edilgin bir bağımlılığa karşı bir savunma sayılabilir. Anneye olan kandaşıyla cinsel ilişkiye dayanan bağlılığın erinlik çağı[30] dolayında ortadan kalkmadığı ve yaşam boyunca sürdüğü durumlarda, nevrotik (sinirceli) bir gelişimle karşılaşırız; bu durumda erkek, anneye ya da onun yerini alanlara bağımlı kalacak, kadınlardan korkacak ve kendi iyiliği için bir yetişkinden çok bir çocuk olacaktır. Böyle bir gelişmenin nedeni, çoğu kez, —kocasını sevmemesi, *oğlundan* ya da ona sahip olmaktan özseverce kıvanç duyması gibi— birçok nedenden dolayı küçük oğluna aşırı düşkünlük gösteren ve değişik yollarla (şımartma, aşırı koruma, aşırı hayranlık vb.), çocuğunda kendisine karşı aşırı düşkünlük yaratan annesidir.[31]

Oedipus karmaşasını tanımladığı zaman Freud'un anlatmak istediği, anneye olan ve kösnül, çoğu kez de cinsel bir renk taşıyan bu sıcak bağlılıktır. Bu tür kandaşıyla cinsel ilişki isteğinden kaynaklanan düş-

---

[30]Ergenliğe geçiş törenleri, bu bağı koparıcı ve yetişkinlik yaşamına geçişi belirleyici işleve sahiptir.

[31]Freud, kentsoylu yaşam göreneklerine duyduğu saygıdan dolayı, çocuk hastalarının ana-babalarını, çocuklarına zarar verecek bir şey yapmış olma suçundan sistemli biçimde aklamıştır. Kandaşıyla cinsel ilişki arzuları da dahil her şey, bebeğin uyarılmamış düşlemlerinin bir parçası sayılmıştır, karş, E. Fromm (1970b). Bu inceleme, yazarın yanı sıra Dr. F. Narváez Manzano, Dr. Victor F. Saavedra Mancera, Dr. L. Santarelli Carmelo, Dr. J. Silva Garcia ve Dr. E. Zajur Dip'ten oluşan bir toplulukça Meksika Ruhçözümleme Enstitüsü'nde düzenlenen bir tartışmaya dayanmaktadır.

künlüğe daha sık rastlanmakla birlikte, çok ayrı nitelikleri olan ve kıyıcı olarak nitelenebilecek, çok daha seyrek rastlanan kandaşıyla cinsel ilişki isteğinden kaynaklanan bir düşkünlük türü daha vardır. Benim varsayımıma göre, ölüseverlikle ilişkisi olan kandaşıyla cinsel ilişki isteğinden kaynaklanan düşkünlük tipi budur — gerçekte, bu tür düşkünlük, ölüseverliğin ilk köklerinden birisi sayılabilir.

Burada, annesine karşı, içeyönelik özyeterlilik kabuğunu çatlatacak hiçbir duygusal bağ geliştiremeyen çocuklardan söz ediyorum. *İçeyönelik* çocuklar olgusu dolayısıyla, böylesi özyeterliliğin aşırı biçimlerini çok iyi biliyoruz.[32] Bu çocuklar hiçbir zaman özseverliklerinin kabuğunu kırıp çıkamazlar: Annelerini hiçbir zaman bir sevgi nesnesi olarak algılamazlar; hiçbir zaman başkalarıyla duygusal bağlantı kuramazlar; daha çok, sanki cansız nesnelere bakıyormuş gibi onları incelerler ve çoğu kez, mekanik şeylere özel bir ilgi gösterirler.

Göründüğü kadarıyla, içeyönelik çocuklar, kesiksiz bir bütünün bir kutbunu oluştururlar — öteki kutupta, anneye ve başkalarına karşı sevgi duygusu en eksiksiz biçimde gelişmiş olan çocukları bulabiliriz. Bu kesiksiz bütünde, içeyönelik olmasalar da içeyönelikliğe yaklaşan ve içeyönelik çocuklara özgü özellikleri daha hafif bir biçimde sergileyen çocuklara rastlayacağımızı varsayarsak yanlış yapmış olmayız herhalde. Ortaya şu soru çıkmaktadır: Böylesi içeyönelik ya da içeyönelikliğe yakın bebeklerde, anneye olan kandaşıyla cinsel ilişki isteğinden kaynaklanan düşkünlüğe ne olur?

Öyle görünüyor ki, böylesi bebekler annelerine yönelik sıcak, kösnül, daha sonra da cinsel duygular geliştirmedikleri gibi ne annelerine yakın olmak için bir istek duyarlar ne de daha sonra, annenin yerini alan kadınlara âşık olurlar. Onlar için anne bir simgedir: gerçek bir kişi olmaktan çok bir görüntüdür. O, toprağın, yuvanın, kanın, ırkın, ulusun, yaşama kaynaklık ve yataklık eden en derin temelin simgesidir. Ama aynı zamanda kargaşanın ve ölümün de simgesidir; o, yaşam veren anne değil, ölüm getiren annedir; onun kucaklaması ölüm, dölyatağı mezardır. Ölüm-annesine duyulan ilgi, sevecenlik ya da sevgi olamaz; bu, hoş ve sıcak bir şeyleri anlatan alışılmış ruhbilimsel anlamda bir ilgi değil, insanın aklına manyetik çekimi ya da yerçekimini getiren anlamda bir ilgidir.

---

[32] Bkz. E. Bleuler (1951); H.S. Sullivan (1953); M.S. Mahler ve B.S. Gosliner (1955); L. Bender (1927); M.R. Green ve D. E. Schecter (1957).

Anneye kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişki isteğinden kaynaklanan bağlarla bağlı olan kişi, özsever, soğuk, kayıtsız bir kişi olarak kalır; bir mıknatıs demiri nasıl çekerse, annesi de onu öyle çeker; anne, içinde boğulmak istediği okyanustur,[33] içine gömülmek istediği topraktır. Göründüğü kadarıyla, bu yöndeki gelişmenin nedeni, hiç yatışmayan özsever yalnızlık durumunun dayanılmaz olmasıdır; anneye ya da onun yerini alan kadına sıcak, hoşa gider bağlarla bağlanma olanağı yoksa, anneyle ve tüm dünyayla olan bağlantı, ölümde son ve kesin birleşme niteliği taşıyan bir bağlantı olmak zorundadır.

Annenin yaratma tanrıçası ve yıkım tanrıçası olarak oynadığı ikili rol, birçok efsanede ve dinsel düşüncede de açıkça belgelenmektedir. İnsanın hamurunu oluşturan toprak, tüm ağaçların ve otların doğduğu dölyatağıdır; bedenin geri döndüğü yerdir; toprak ananın dölyatağı, mezar durumunu alır. İkiyüzlü ana tanrıçanın klasik bir örneği, yaşam veren ve yok eden Hint tanrıçası Kali'dir. Ayrıca, aynı iki yüze sahip olan Cilalı Taş dönemi tanrıçaları da vardır. Ana tanrıçanın iki rolüne ilişkin başka birçok örneğe değinmek, gereğinden çok yer tutacaktır. Bununla birlikte, annenin gördüğü ikili işlevi ortaya koyan bir veriye daha değinilmesi gerekir: Bu veri, düşlerdeki anne *imgesinin ikili yüzüdür.* Anne, düşlerde çoğu kez iyiliksever, sonsuz sevecen bir kişi olarak görünürken, birçok kişinin düşlerinde de tehlikeli bir yılan olarak ya da aslan, kaplan, sırtlan gibi apansız saldırgan, tehlikeli bir hayvan olarak simgelenir. Yıkıcı anne korkusunun, cezalandırıcı, hadım edici baba korkusundan çok daha yeğin olduğunu klinik incelemelerim sırasında saptamış bulunuyorum. Öyle görünüyor ki, boyun eğilerek babadan gelen tehlike önlenebilir; ama annenin yıkıcılığına karşı hiçbir savunma aracı yoktur; sevgisi kazanılamaz, çünkü koşulsuzdur; nefreti defedilemez, çünkü bunun için de hiç "neden" yoktur. Annenin sevgisi inceliktir, nefreti lanettir ve bunların alıcısı olan kişi, hiçbirisini etkileyecek konumda değildir.

Sonuç olarak, *zararsız kandaşıyla cinsel ilişkinin kendi başına olağan, geçici bir gelişme aşaması olduğu, oysa kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişkinin, zararsız kandaşıyla cinsel ilişkiye dayalı bağların gelişmesinin belli koşullarla engellenmesi halinde ortaya çıkan hastalıklı bir olgu olduğu*

---

[33] Sık sık bir anne simgesi olan okyanusta boğulma özlemi çeken kökeni kandaşıyla cinsel ilişki isteklerine dayalı hastalıklara tutulmuş bu tip birçok hastaya rastladım.

belirtilebilir. Ölüseverliğin *tek* kökü olmasa da en ilk köklerinden birisi olduğunu varsaydığım olgu, bu ikincisidir.

Ölüme karşı duyulan, kandaşıyla cinsel ilişkiye dayalı bu ilgi, eğer varsa, yaşamın korunması yönünde savaşan bütün öteki tepilerle çatışma içindeki bir tutkudur. Bu nedenle, karanlıkta işler ve çoğunlukla tamamen bilinçdışıdır. Bu kıyıcı karanlık eğilime sahip olan kişi, başkaları üzerinde sadistçe denetim kurmak ya da sınırsız hayranlık kazanarak özseverliğini doyurmak gibi daha az yıkıcı bağlarla insanlara yaklaşma çabası gösterecektir. Bu kişinin yaşamı iş alanında başarı, saygınlık vb. gibi göreceli olarak doyurucu çözümler sağlarsa, yıkıcılık hiçbir zaman önemli biçimlerde açık olarak anlatıma kavuşturulmayabilir. Öte yandan, bu kişi, başarısızlıklar yaşarsa, kıyıcı eğilimler öne çıkacaktır ve —kendisini ve başkalarını— yok etmek için duyduğu büyük özlem kesin egemenlik kuracaktır.

Zararsız kandaşıyla cinsel ilişkiye neden olan etmenler hakkında pek çok şey biliyoruz, ama bebeklerde görülen içeyöneliklikten ve dolayısıyla kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişkiden sorumlu olan koşullar hakkında çok az şey biliyoruz. Değişik doğrultularda yorumlar yapmaktan ileri gidemeyiz. Kalıtımsal etmenlerin göz önüne alınması gerektiği varsayımından kaçınmamız olanaksız görünüyor. Elbette, kandaşıyla cinsel ilişkiden sorumlu bu tür genleri anlatmak istemiyorum; anlatmak istediğim, çocuklukta kalıtımsal olarak verili bulunan ve sırası gelince, çocuğun anneyle sıcak bir ilişki geliştirememesinden sorumlu olan soğukluk eğilimidir. Annenin karakterinde ikinci bir koşulla karşılaşmayı bekleyebiliriz. Annenin kendisi soğuk, itici, ölüsever bir kişiyse, bebeğin ona karşı sıcak, duygusal bir ilişki geliştirmesini zorlaştırır. Bununla birlikte, anneyi ve çocuğu, aralarındaki karşılıklı etkileşim süreci dışında ele alamayacağımızı unutmamalıyız. Yaratılışında güçlü bir sıcaklık eğilimi bulunan bir bebek, ya annenin tutumunda bir değişikliğe yol açabilir ya da annenin yerini alan bir kişiye —bir büyükanneye, bir büyükbabaya, kendisinden büyük bir kardeşine veya ulaşabileceği başka herhangi birisine— sıcak bir bağla bağlanabilir. Öte yandan, soğuk bir çocuk, ortalamanın üstünde sıcaklık ve ilgi gösteren bir annenin etkisiyle bir ölçüye kadar değişebilir. Annenin çocuk karşısındaki temel soğukluğu, tatlı ve sevecen bir annede bulunan alışılmış özelliklerle gizlendiği zaman, bu soğukluğu sezmek de bazan güç olur.

Üçüncü bir olasılık, çocukluk döneminin ilk yıllarında geçirilen ve çocuğun "donma"sına, dolayısıyla da kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişki isteklerinin gelişmesine yol açacak ölçüde etkin bir nefret ve güceniklik doğuran sarsıcı (travmatik) deneyimlerdir. Böylesi deneyimler konusunda her zaman uyanık bulunulmalıdır. Ama sarsıcı deneyimlerin varlığı araştırılırken, bunlara epeyce seyrek rastlandığı hiç akıldan çıkarılmamalıdır. Yukarıda değinilen yazılı kaynaklarda, içeyöneliklik ile erken şizofreninin gelişme nedenlerine ilişkin olan ve içeyönelikliğin, çocuğun özel yaşamına zorla giren anneye karşı yerine getirdiği savunma işlevini özellikle vurgulayan çok değerli birçok varsayım ortaya konmuştur.

Kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişkiye ve ölüseverliğin ilk kökenlerinden birisi olarak oynadığı role ilişkin bu varsayım, daha ileri incelemelerin yapılmasını gerektirmektedir.[34] Bundan sonraki kısımda, Hitler'le ilgili çözümleme, anneye olan kandaşıyla cinsel ilişki isteklerinden kaynaklanan düşkünlüğün bir örneğini sunacaktır; söz konusu düşkünlüğün ayırıcı yönleri, bu varsayıma dayanılarak en iyi biçimde açıklanabilir.

FREUD'UN BELİRLEDİĞİ YAŞAM VE ÖLÜM İÇGÜDÜLERİ İLE CANLISEVERLİK VE ÖLÜSEVERLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ölüseverliğe ve onun karşıtı olan canlıseverliğe (yaşam sevgisine) ilişkin bu irdelemeyi sonuca bağlamak için, bu kavram ile Freud'un belirlediği ölüm içgüdüsü ve yaşam içgüdüsü (Eros) anlayışı arasındaki ilişki konusunda kısa bir taslak sunmak yararlı olacaktır. Eros, organik özdekleri sürekli olarak daha büyük birimler halinde birleştirmeye çaba gösterirken, *ölüm içgüdüsü, canlı yapıyı* ayırmaya ve parçalamaya uğraşır. Ölüm içgüdüsünün ölüseverlikle olan ilişkisi, ek açıklama yapılmasını pek gerektirmez. Bununla birlikte, yaşam içgüdüsü ile canlıseverlik arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmak için, canlıseverlik konusunda kısa bir açıklama yapılması gereklidir.

---

[34]Burada yalnızca özet bir taslak biçiminde sunduğum verilerin daha uzun, daha iyi belgelendirilmiş bir yorumunu yayımlamayı amaçlıyorum.

Canlıseverlik, yaşama ve canlı olan her şeye duyulan tutkulu sevgidir; bir kişide, bir bitkide, bir düşüncede, bir toplumsal kümede gelişmeyi destekleme arzusudur. Canlısever kişi, var olanı korumaktan çok yeni şeyler kurmayı yeğler. Merak ve hayret etme yeteneğine sahiptir; eskinin pekiştirildiğini görmekten çok yeni şeylere tanık olmayı yeğler. Yaşama serüvenini, kesinlikten daha çok sever. Yalnızca parçalardan çok bütünü, özetlerden çok yapılanı görür. Kabagüç uygulayarak, her şeyi kesip parçalayarak, insanları sanki eşya gibi gören bürokratik bir tutum benimseyerek değil, sevgi, mantık ve örnekleme yoluyla biçimlendirip etkilemek ister. Yaşamdan ve yaşamın bütün dışavurumlarından haz duyduğu için, yeni ambalajlarla pazara sürülen "heyecan"ın tutkunu değildir.

Canlısever aktöre'nin kendine özgü iyilik ve kötülük ilkesi vardır. Yaşamın hizmetinde olan her şey iyidir; ölümün hizmetinde olan her şey kötüdür. İyilik, yaşamı, gelişmeyi, serpilmeyi güçlendiren her şeye duyulan saygıdır.[35] Kötülük, yaşamı boğan, daraltan, parça parça eden her şeydir.

Freud'un anlayışı ile burada ortaya konan anlayış arasındaki ayrılık, öze ilişkin bir ayrılık değildir; bu ayrılık, Freud'un anlayışında her iki eğilimin de eşit ağırlığa sahip olmasından, her iki eğilimin de biyolojik kökenli sayılmasından kaynaklanır. Öte yandan, canlıseverlik, biyolojik bakımdan normal bir tepinin anlatımı olarak, ölüseverlik ise *psikopatolojik* bir olgu olarak kavranmıştır. Ölüseverlik, zorunlu olarak, büyümenin köreltilmesi, başka bir deyişle, ruhsal "kötürümlük" sonucunda ortaya çıkar. Cansız bir yaşamın, özseverliği ve kayıtsızlığı aşıp belli bir aşamaya ulaşamamanın sonuç ürünüdür. *Yıkıcılık, canlıseverliğin koşutu değil, seçeneğidir. Yaşam sevgisi ya da ölüm sevgisi, her insanın karşı karşıya kaldığı temel seçenektir. Canlıseverliğin gelişimi köreldiği oranda ölüseverlik gelişir. İnsan, biyolojik bakımdan, canlıseverlik yetisiyle donatılmıştır; ama ruhsal bakımdan, seçenek bir çözüm olarak ölüseverlik gücüne de sahiptir.*

Kötürümleşmenin bir sonucu olarak ölüseverliğin gelişmesi yönünde ortaya çıkan ruhsal zorunluluk, daha önce irdelediğim gibi, insanın var-

---

[35] Bu, —hem yazılarıyla hem de kişiliğiyle— yaşam sevgisinin büyük temsilcilerinden birisi olan Albert Schweitzer'ın ana tezidir.

oluşsal durumuyla bağlantılı olarak anlaşılmalıdır. Eğer insan hiçbir şey yaratamıyorsa ya da hiç kimsede duygu uyandıramıyorsa, topyekün özseverliğinin ve yalıtlanmışlığının hapishanesini yıkıp dışarı çıkamıyorsa, dayanılmaz bir duygu olan dirimsel güçsüzlük ve hiçlik duygusundan, ancak yaratmayı başaramadığı yaşamı *yok etme eyleminde kendisini* kanıtlayarak kaçabilir. Bunun için büyük çaba, sabır ve özen gerekmez; yok etme eylemi için gerekli tek şey, güçlü kollar, bir bıçak ya da bir silahtır.[36]

KLİNİK/YÖNTEMBİLİMSEL İLKELER

Ölüseverliğe ilişkin bu irdelemeyi, birkaç genel klinik ve yöntemsel noktaya değinerek bitireceğim.

1. Bir ya da iki özelliğin varlığı, ölüsever karakterin tanınması için yeterli değildir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bazan ölüseverliğin göstergesiymiş gibi görünen belirli bir davranış, bir karakter özelliği olmayabilir; kültürel gelenekten ya da benzer başka etmenlerden ileri gelebilir.

2. Öte yandan, tanı koymak için ölüseverliğe özgü tüm özelliklerin birarada bulunması zorunlu değildir. Bu eşitsiz durumdan sorumlu olan gerek kişisel gerekse kültürel birçok etmen vardır; ayrıca, bazı ölüsever özellikler, bunları başarıyla saklayan kişilerde ortaya çıkarılamayabilir.

---

[36]Ek bölümde Freud'un saldırganlık kuramıyla ilgili olarak yaptığım irdelemede ayrıntılarıyla ortaya koyduğum gibi, Freud, eski kavramlarını bırakıp yeni kutuplaşmaya —Eros-ölüm içgüdüsü kutuplaşmasına— yönelmekle, gerçekte içgüdü anlayışını baştanbaşa değiştirdi. Freud'un eski anlayışında, cinsellik, çeşitli kösnül bölgelerin uyarılmasıyla ortaya çıkan fizyolojik, mekanist bir kavramdı ve cinselliğin doyurulması, artan uyarılmanın yarattığı gerilimin azaltılmasından oluşuyordu. Buna karşılık, ölüm ve yaşam içgüdüleri, belirli bir bedensel bölgeyle bağlantılı değildir; bu içgüdüler gerilim → rahatlama → gerilim sürecinin ritmik karakterinden yoksundur; bu içgüdüler, biyolojik, dirimselci açıdan kavranır. Freud, *hiçbir zaman bu iki kavram* arasındaki uçurumu aşmaya çalışmadı; bunların birliğini, yaşam= eros = cinsellik (libido) denklemiyle anlamsal olarak korudu. Burada önerilen varsayımda, Freud'un kuramının önceki ve daha sonraki evreleri, ölüseverliğin dışkıl karakterin kıyıcı biçimi olduğu, canlıseverliğin de "genital"(üretken) karakterin tam gelişmiş biçimi olduğu varsayımıyla birbirine bağlanacaktır. Elbette "dışkıl" (biriktirici) ve "genital" (üretken) karakter kavramlarını kullanırken, Freud'un klinik tanımını aynen benimsediğim, ama bu tutkuların fizyolojik köklerine ilişkin anlayışı bir yana bıraktığım unutulmamalıdır.

3. Yalnızca göreceli olarak küçük bir azınlığın *tümüyle* ölüsever olduğunu kavramak özellikle önemlidir. Bu azınlığa giren kişiler ağır hasta sayılabilir ve bu hastalığa yol açan kalıtımsal bir yatkınlık aranabilir. Biyolojik nedenlerden dolayı beklenebileceği gibi, geniş çoğunluğun, güçsüz olsa bile bazı canlısever eğilimlerden bütünüyle yoksun olması olanaksızdır. Bunlar arasında bulunan bir kısım kişilerde ölüseverlik öyle ağır basar ki bunları ölüsever kişiler olarak adlandırmamızda hiç sakınca yoktur. İnsanların çoğunda ölüsever eğilimler, sık sık çok verimli olan bir iç çatışma yaratacak ölçüde güçlü canlısever eğilimlerle birlikte bulunur. Bir kişiye yön veren güdüler bakımından bu çatışmanın doğurduğu sonuç, birçok değişkene bağımlıdır. Her şeyden önce, her bir eğilimin göreceli yeğinliğine; ikincisi, iki yönelimden birisini güçlendirici nitelikteki toplumsal koşulların varlığına; dahası, kişinin yaşamında geçen ve bir ya da öteki doğrultuya eğilim duymasına yol açabilen belirli olaylara bağımlıdır. Bir de canlısever yönü ağır basan kişiler vardır; bu kişilerde canlıseverlik öyle güçlüdür ki, ölüsever eğilimler kolayca dizginlenir ya da bastırılır, ya da kişilerin kendilerindeki ve başkalarındaki ölüsever eğilimlere *karşı* özel bir duyarlık geliştirmelerine yardımcı olur. Son olarak, ölüseverliğin en küçük izini bile taşımayan, canlı her şeye yönelik en güçlü ve katıksız sevginin yönlendirdiği katıksız canlısever kişiler vardır, ancak bunlar da küçük bir azınlık oluştururlar. Albert Schweitzer, Albert Einstein ve Papa XXIII. John, bu azınlığın son tanınmış örnekleri arasındadır.

Sonuç olarak, ölüsever ve canlısever yönelim arasında kesin bir sınır çizgisi yoktur. Öteki karakter özelliklerinin çoğunda söz konusu olduğu gibi, ne kadar birey varsa o kadar da karakter özelliği birleşimi vardır. Ama kolaylık olsun diye, ölüsever yönü ağır basan kişilerle canlısever yönü ağır basan kişiler arasında ayrım yapma olanağı vardır.

4. Ölüsever karakterin ortaya çıkarılmasında kullanılabilen yöntemlerin çoğuna daha önce değindiğimiz için, bunları çok kısa olarak özetlemekle yetinebilirim. Söz konusu yöntemler şunlardır: (a) Kişinin yüz anlatımını da kapsayan tüm davranışlarının, özellikle de belli bir amaçla yapmadığı davranışlarının, seçtiği sözcüklerin (bu sözcüklerde yansıyan düşünüş biçimi de unutulmamalıdır) ve yaşamı boyunca verdiği en önemli kararların inceden inceye gözlemlenmesi; (b) düşlerin, şakaların, düşlemlerin incelenmesi; (c) kişinin başkalarına yönelik tutumunun, başkaları üzerindeki etkisinin ve hoşlandığı ya da hoşlanmadığı kişilik tiplerinin değerlen-

dirilmesi; (d) Rorschach mürekkep lekesi testi gibi yansıtıcı testlerin uygulanması (M. Maccoby, ölüseverlik tanısı için bu testi uygulamış ve doyurucu sonuçlar almıştır.).

5. Aşırı ölüsever kişilerin çok tehlikeli olduklarını vurgulamaya pek gerek yoktur. Bunlar, içi nefretle dolu, ırkçı, savaş, kan dökme ve yıkım yanlısı kişilerdir. Bu kişiler, yalnızca siyasal önder olmaları durumunda değil, diktatör bir önderin olası yandaşları olarak da tehlikelidirler. Bunlar ilerde cellat, terörist, işkenceci olurlar; onlar olmaksızın hiçbir terör dizgesi kurulup işletilemez. Ama ölüsever yönü bu denli güçlü olmayan kişiler de siyasal bakımdan önem taşırlar; böylesi kişiler belki bir terör düzeninin ilk savunucuları arasında yer almazlar, ama böyle bir düzenin varolması için mutlaka gereklidirler; çünkü ille de çoğunluğu oluşturmasalar bile, söz konusu düzenin iktidara gelip tutunması için sağlam bir temel hazırlarlar.

6. Bu gerçekler göz önüne alınınca, nüfusun ne kadarının ölüsever ağırlıklı ya da canlısever ağırlıklı sayılabileceğini bilmek, toplumsal ve siyasal açıdan büyük önem taşımaz mı? Yalnızca her bir kümenin göreceli sıklığını değil, bu kümeler ile yaş, cinsiyet, öğrenim, sınıf, meslek ve coğrafi konum arasında nasıl bir bağlantı bulunduğunu da bilmek büyük önem taşımaz mı? Yeterli örnekleme teknikleri kullanarak tüm Amerikan nüfusuyla ilgili siyasal kanıları, değer yargılarını vb. inceliyoruz ve doyurucu sonuçlar alıyoruz. Bununla birlikte, aldığımız sonuçlar, insanların *karakter*'lerinin ne olduğunu değil, ne gibi *kanılar*'a sahip olduklarını —başka bir deyişle, onları güdüleyen *etkin* inançların neler olduğunu— anlatır bize. Aynı ölçüde yeterli bir örneklemeyi, açık seçik davranış ve kanıların ardında yatan itici ve büyük ölçüde bilinçdışı güçleri tanımamıza olanak verecek başka bir yöntemle gerçekleştirmiş olsaydık, aslında Birleşik Devletler'deki insan enerjisinin yeğinliği ve doğrultusu konusunda daha pek çok şey öğrenirdik. Hatta, bir kez meydana geldikten sonra, açıklanmasına olanak bulunmayan şeyler olarak kabul edilen beklenmedik olayların bazılarından kendimizi koruyabilirdik. Sakın, toplumsal süreçte kendi başına belirleyici bir etmen olan *insan* enerjisi biçimleriyle değil, yalnızca maddesel üretim için gerekli olan enerjiyle ilgileniyor olmayalım?

13
KIYICI SALDIRGANLIK: ADOLF HİTLER. KLİNİK BİR ÖLÜSEVERLİK OLGUSU

GİRİŞ NİTELİĞİNDE BİRKAÇ SÖZ

RUHSAL yaşamla ilgili çözümleyici bir incelemenin amacı, şu iki soruya yanıt vermektir: (1) Bir kişiyi güdüleyen itici güçler, onu ortaya koyduğu davranışlara zorlayan ya da yönlendiren tutkular nelerdir? (2) Bu özgül tutkuların (karakter özelliklerinin) gelişmesinden sorumlu olan —iç ve dış— koşullar hangileridir? Hitler'le ilgili aşağıdaki çözümleme de bu amaçları gütmektedir, ama bazı önemli yönlerden klasik Freud'çu yöntemden ayrılmaktadır.

Hitler'in karakteriyle ilgili bu çözümlemede, Hitler'in ölüseverliğini odak noktası olarak aldım: Hitler'in sömürücü karakteri ve Almanya'nın simgesel bir anne imgesi olarak gördüğü işlev gibi başka yönlere yalnızca kısa olarak dokundum.

Daha önce irdelenen ve bu nedenle, burada yalnızca özet olarak değinilmesi gereken bir ayrım, bu tutkuların öncelikle içgüdüsel bir nitelik ya da daha özgül olarak, cinsel bir nitelik taşımadığı anlayışından kaynaklanmaktadır. Bir başka ayrılık noktası da şu varsayımdan kaynaklanmaktadır: Bir kişinin çocukluk dönemiyle ilgili hiçbir şey bilmesek bile, düşlerin, belli bir amaç gütmeyen davranışların, el-yüz hareketlerinin, dilin ve mantıksal bakımdan eksiksiz bir açıklama getirilemeyen davramşların çözümlenmesi, köklü ve çoğunlukla bilinçdışı tutkular konusunda bütünsel bir görüş edinme olanağı sağlar ("Röntgen incelemesi yaklaşımı"). Böylesi verilerin yorumlanması, özel eğitim ve ruhçözümleme becerisi gerektirir.

En önemli ayrılık şudur: Klasik çözümlemeciler, karakter gelişiminin beş ya da altı yaş dolayında tamamlandığını ve bundan sonra, tedaviyle sağlanan değişiklik dışında, hiçbir temelli değişikliğin olmadığını varsayarlar. Kendi deneyimlerim sonucunda, bu anlayışın iler tutar yanının bulunmadığı kanısına ulaşmış bulunuyorum; bu, mekanist bir anlayıştır, bütünsel yaşam ve karakter sürecini gelişen bir dizge olarak göz önüne almamaktadır.

Bir birey doğduğunda kesinlikle yüzsüz, yani boş bir sayfa gibi değildir: Bazı karakter özelliklerine başkalarına oranla daha yatkın olan kalıtımsal yoldan belirlenmiş kişilik eğilimleriyle ve soyaçekimle edinilmiş başka eğilimlerle doğar; dahası, doğumöncesi olaylar ve doğum olayı da birtakım ek eğilimler oluşturur. Bütün bunlar, bir bakıma, bireyin doğum anındaki yüzünü (kişiliğini) meydana getirir. Ondan sonra bu birey, belirli bir çevreyle —anne-babasıyla ve yöresindeki başka önemli kişilerle— ilişkiye girer; bu, bireyin karşılık verdiği ve karakterinin ilerdeki gelişmesini etkileyici özellik taşıyan bir çevredir. Bebek on sekiz aylık olunca, karakteri, doğumdaki duruma oranla çok daha kesin biçimde oluşmuş ve belirlenmiştir. Ama henüz kesin biçimini almamıştır ve karşı karşıya kaldığı çeşitli etkilere bağlı olarak değişik doğrultularda gelişebilir. Sözgelimi altı yaş dolayında, karakter daha bir belirlenmiş ve oturmuştur; ama değişikliği özendirebilecek yeni, anlamlı koşulların ortaya çıkması durumunda yine de değişme yeteneğine sahiptir. Daha genel bir biçimde dile getirirsek, karakterin oluşması ve kesin olarak oturması, tıpkı değişken bir ölçek gibi anlaşılmalıdır; birey, kendisini belli doğrultulara yönelmeye eğilimli kılan birtakım niteliklerle yaşama başlar; ama kişiliği, hâlâ karakterin verili çerçeve içerisinde birçok değişik doğrultuda gelişmesine olanak verecek ölçüde esnektir. Yaşam boyunca atılan her adım, gelecekte ortaya çıkabilecek sonuçların sayısını azaltır. Karakter oturup pekiştikçe, dizgenin ileriki evriminin doğrultusunda köklü değişiklikler yaratmaları için yeni etmenlerin de daha güçlü olmaları gerekir. Sonunda, değişiklik olanağı öyle azalır ki, bir değişikliğin olabilmesi için sanki bir mucize gerekir.

Bundan, ilk çocukluk dönemindeki etkilerin daha sonraki olaylardan ille de daha güçlü olmadıkları anlamı çıkarılmamalıdır. Ama erken çocukluk dönemindeki olaylar *daha etkili* olmakla birlikte, bir kişiyi bütünüyle bu olaylar *belirlemez.* İlk yılların yüksek duyarlık düzeyine

ulaşabilmeleri için, daha sonraki olayların daha yeğin ve çarpıcı olmaları gerekir. Çoğu kişinin yaşamı önceden biçimlendirilip düzenlenmiş ve kalıplaşmıştır, öyle ki gerçekte hiçbir yenilik meydana gelmez ve daha sonraki olaylar yalnızca öncekileri onaylayıp pekiştirir; işte, karakterin hiçbir zaman değişmediği yolundaki kanı, büyük ölçüde bu olgudan kaynaklanır.

Karakterin değişik doğrultularda gelişmesini sağlayan gerçek olanakların sayısı, karakter dizgesinin ulaştığı oturmuşluk düzeyiyle ters orantılıdır. Ama ilke olarak, karakter dizgesi, hiçbir zaman, olağandışı deneyimler sonucunda yeni gelişmelerin meydana gelmesine olanak vermeyecek ölçüde kesin olarak oturmaz; böylesi gelişmelerin meydana gelmesi, sayısal bakımdan pek olası değilse de bu böyledir.

Bu kuramsal yorumların kılgısal sonucu şudur: Sözgelimi yirmi yaş dönemindeki karakterin, beş yaş dönemindeki karaktere tıpatıp benzemesi beklenemez; daha özgül olarak, Hitler'i örnek gösterecek olursak, Hitler'in çocukluk çağında tam olarak gelişmiş bir ölüsever karakter dizgesine rastlama olanağı yoktur, ama birkaç gerçek olasılıktan birisi olarak tam anlamıyla ölüsever bir karakterin gelişmesine elverişli olan belli ölüseverlik kökenlerine rastlama olanağı vardır. Bununla birlikte, ancak çok sayıda iç ve dış olay meydana gelip biriktikten sonra, karakter dizgesi öyle bir doğrultuda gelişir ki, ölüseverlik (hemen hemen) değişmez sonuç olur; o zaman ölüseverliği çeşitli açık ve gizli biçimleriyle ortaya çıkarabiliriz. Hitler'in karakteriyle ilgili çözümlemede, bu ilk kökenlerin varlığını ve ölüseverliğin gelişmesine elverişli koşulların, Hitler'in çeşitli gelişme evrelerinde artarak sonunda başka bir olasılığa pek yer bırakmadığını ortaya koymaya çalışacağım.

HİTLER'İN ANNE-BABASI VE İLK YILLARI[1]

Klara Hitler

Bir çocuğu en derinden etkileyen şey, bir tek şu ya da bu olaydan çok, anne-babasının karakteridir. Bir çocukta görülen kötü gelişmenin,

[1] Hitler'in anne-babasıyla, bebekliğiyle, çocukluğuyla ve gençliğiyle ilgili anlatımlarda,

anne-babasının "kötülüğü"yle aşağı yukarı doğru orantılı olduğu yolundaki kolaycı belirlemeye inananlar için, Hitler'in anne-babasının karakteriyle ilgili inceleme, bilinen verilerin ortaya koyduğu kadarıyla, bir sürpriz olacaktır: Hitler'in hem babası hem de annesi, yıkıcı kişiler olarak değil, dengeli, iyi niyetli kişiler olarak görünmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla, Hitler'in annesi Klara, uyumlu ve canayakın bir kadındı. Öğrenim görmemiş, sıradan taşralı bir kız olan Klara, eniştesi ve daha sonra kocası olan Alois Hitler'in evinde hizmetçi olarak çalışmıştı. Klara, Alois'in oynaşı (metresi) oldu ve Alois'in karısı öldüğünde gebeydi. 7 Ocak 1885'te, dul kalmış olan Alois'le evlendi; evlendiklerinde Klara yirmi dört, Alois ise kırk yedi yaşındaydı.

Klara, çalışkan ve sorumlu bir kadındı; çok mutlu bir evlilik yaşantısı olmamasına karşın, hiçbir zaman yakınmazdı. Yükümlülüklerini insanca bir tutumla ve görev bilinciyle yerine getiriyordu.

Evini çekip çevirme ve kocası ile ailenin çocuklarına bakma görevleri, onun yaşamının odağını oluşturuyordu. O, örnek bir ev kadınıydı; evini pırıl pırıl tutuyor ve görevlerini titizlikle yerine getiriyordu. Hiçbir şey, hatta birazcık dedikodu olanağı bile, onu sonu gelmez ev işlerinden uzaklaştıramazdı. Onun evi ve ailesinin yararı her şeyden önemliydi; çok idareli hareket ederek ailenin varlığını artırabiliyordu ve bu, onun için büyük bir sevinç kaynağıydı. Onun gözünde evden bile önemli olan, çocuklardı. Çocuklarına gösterdiği sevgi ve büyük özveri, Klara'nın yaşamının odağını oluşturuyordu; onu tanıyan herkes bu konuda aynı görüşü paylaşmaktadır. Ona karşı yöneltilen tek önemli suçlama, bu sevgiden ve özveriden dolayı onun oğluna aşırı düşkünlük gösterdiği ve böylece, oğlunu eşsiz olduğu duygusuna kapılmaya özendirdiği yolundadır—bu, bir anneye karşı yöneltilmesi biraz tuhaf kaçan bir suçlamadır. Çocuklar bu görüşü paylaşmıyorlardı. Klara'nın üvey çocukları ve bebeklik

---

Hitler'in ilk yıllarını ele alan en önemli iki yapıtı, B. F. Smith'in (1967) ve W. Maser'ın (1972) çok değerli kitaplarını kaynak olarak aldım. A. Kubizek'ten (1954) ve A. Hitler'den (1943) de yararlandım. Hitler'in kitabı öncelikle propaganda amacı gütmekte ve gerçekdışı birçok şey içermektedir. Hitler'in gençlik arkadaşı olan ve gerek gençken gerekse Hitler iktidardayken ona hayranlık duymuş olan Kubizek'ten yararlanırken dikkatli olmak gerekir. Bir tarihçi olmasına karşın Maser da çoğu kez güvenilmez kaynaklardan yararlanmıştır. Hitler'in gençliği konusunda en nesnel ve en güvenilir kaynak Smith'tir.

dönemini geride bırakan öz çocuğu, annelerini seviyor ve sayıyorlardı (B. F. Smith, 1967).

Klara'nın oğluna aşırı düşkünlük gösterdiği, onda eşsiz olduğu duygusunun (*özseverlik* diye okuyun) doğmasını özendirdiği yolundaki suçlama, Smith'in sandığı kadar garip değildir — ve dahası, belki de doğrudur. Ama bu aşırı düşkünlük dönemi, ancak Hitler'in bebeklik dönemini tamamlayıp okula girdiği zamana dek sürdü. Klara'daki bu tutum değişikliğini ortaya çıkaran ya da en azından kolaylaştıran etmen, Hitler beş yaşındayken Klara'nın ikinci bir erkek çocuk doğurması olabilir. Ama yaşamının geri kalan dönemindeki tüm tutumunun kanıtladığı gibi, yeni çocuğun doğuşu, bazı ruhçözümcülerin sandıkları kadar yaralayıcı bir olay değildir; belki Klara, Adolf'u şımartmaktan vazgeçti, ama birdenbire bir yana itmedi. Klara, Adolf'un artık büyümek, gerçek yaşama uyum sağlamak zorunda olduğunu gitgide daha iyi ayrımsıyordu ve ileride göreceğimiz gibi, bu süreci destekleyip hızlandırmak için elinden gelen her şeyi yaptı.

Hitler'in yarı içeyönelik çocukluğuna ve kıyıcı bir şekilde kendini gösteren kandaşıyla cinsel ilişki tutkularına yönelik varsayım göz önüne alınınca, çizilen bu sorumlu ve sevecen anne görüntüsü, birtakım ciddi sorunların doğmasına yol açmaktadır. Bu koşullar altında Hitler'in ilk gelişimi nasıl açıklanabilir? Birkaç olasılığı düşünebiliriz: (1) Hitler, *yapı olarak* öyle soğuk ve çekingendi ki, içeyöneliklığe yaklaşan gelişmesi, annesinin sıcak ve sevecen olmasına karşın varlığını sürdürüyordu. (2) Belki de annenin bu oğluna olan aşırı bağlılığı (elimizde bunu doğrulayan veriler var), o zaman da utangaç olan çocuğa, güçlü bir dış baskı gibi geldi ve çocuk, bu baskıya daha belirgin bir çekilme davranışıyla tepki gösterdi.[2]

Klara'nın kişiliğini, bu koşullardan hangisinin ağır bastığını kesinlikle bilecek kadar iyi tanımıyoruz; ama bu koşullar, elimizdeki verilere dayanarak çıkarabileceğimiz sonuçlara göre Klara'nın davranışlarının genel görünümüne uygundur.

Bir başka olasılık da Klara'nın görev duygusuyla hareket eden ama

---

[2]Daha önce ortaya konduğu gibi, içeyönelik çocuklar üzerinde inceleme yapanlar, istenmeyen baskının içeyönelikliğin bir koşulu olduğunu bulmuşlardır.

oğluna pek az sıcaklık ya da sevinç ileten mutsuz bir kişi olmasıdır. Ne de olsa, Klara mutlu bir yaşam sürmedi. Ondan beklenen, çocuk doğurmak, evini çekip çevirmek ve yetkeci kocasının buyruğunda yaşamaktı; bu, Alman-Avusturya orta sınıfının alışılmış tutumuydu. Klara'nın yaşı, öğrenim görmemiş olması, kocasının daha yüksek bir toplumsal konumda bulunması ve —hınzır olmasa bile— bencil bir yaratılışa sahip olması, bu geleneksel tutumu şiddetlendirme eğilimi taşıyordu. Bu nedenle, Klara, karakterinden dolayı değil de belki bu koşulların sonucunda mutsuz, kızgın, çökmüş bir kadın haline gelmiş olabilir. Son olarak, Klara'nın özenli tutumunun altında belki de derine kök salmış içe kapanık ve çekingen bir tutum yatıyordu. Ama bu en zayıf olasılıktır. Her neyse, Klara'nın kişiliği konusunda yeterince somut ayrıntıya sahip olmadığımız için, bu varsayımlardan hangisinin doğruya en yakın olduğunu bilemeyiz.

Alois Hitler

Alois Hitler, çok daha sevimsiz bir kişiydi. Evlilikdışı bir çocuk olarak doğan, annesinin soyadı olan Schicklgruber soyadını kullanan (çok sonra Hitler soyadını almıştır), kıt parasal kaynaklarla yaşama atılan Alois, gerçekten kendi kendisini yaratmış bir adamdı. Avusturya-Macaristan gümrük kuruluşunda sıradan bir memurken, çok sıkı ve disiplinli çalışmasıyla göreceli olarak üst bir konuma yükseldi — "yüksek gümrük tahsildarı" oldu; açıkçası, bu yeni konumu onu orta sınıfın saygı duyulan bir üyesi yaptı. Alois tutumluydu; bir ev, bir çiftlik almaya ve ailesini, aldığı emekli aylığını da katınca parasal bakımdan rahat bir yaşam sağlayan bir mülk sahibi etmeye yetecek kadar para artırmayı başardı. Hiç kuşkusuz, karısının duygularını pek umursamayan bencil bir adamdı; ama açıkçası, bu açıdan, sınıfının ortalama üyesiyle arasında pek büyük bir ayrılık yoktu.

Alois Hitler, yaşamı, özellikle de kadınlar ve şarap biçimine bürünmüş yaşamı çok seven bir adamdı. Hep kadın peşinde koşan birisi değildi; ama Avusturya orta sınıfının ahlâksal kısıtlamalarına da bağlı değildi. Ayrıca, şarap bardağını çok severdi ve bazan içkiyi fazla kaçırırdı; ama kesinlikle, çeşitli makalelerde anlatıldığı gibi bir ayyaş değildi. Ama onun

yaşamsever doğasının en belirgin dışavurumu, arılara ve arıcılığa duyduğu derin ve kalıcı ilgiydi. Boş zamanlarının çoğunu, büyük bir haz duyarak kovanlarıyla uğraşarak geçirirdi; bu, işinin dışındaki tek ciddi, etkin ilgisiydi. Alois'in en büyük düşü, daha geniş ölçekte arıcılık yapabileceği bir çiftliğe sahip olmaktı. Sonunda da bu düşünü gerçekleştirdi. Her ne kadar ilk aldığı çiftliğin gereğinden büyük olduğunu anladıysa da yaşamının sonuna yakın tam uygun genişlikte bir çiftliğe sahip oldu ve çiftliğin tadını iyice çıkardı.

Bazan Alois Hitler, —bana kalırsa, oğlunun karakterine ilişkin kolaycı açıklamaya daha iyi uyduğu için— acımasız bir zorba olarak anlatılmıştır. Alois Hitler bir zorba değildi; ama ödeve, sorumluluğa inanan ve belirli bir yaşa gelinceye dek oğlunun yaşamını belirlemek zorunda olduğunu düşünen yetkeci bir kişiydi. Elimizdeki verilere bakılırsa, Alois oğlunu hiç dövmedi; onu azarladı, onunla tartıştı, kendisi için neyin iyi olduğunu görmesini sağlamaya uğraştı; ama oğlunda yılgı yaratan ürkütücü bir kişi değildi. Bundan sonra da göreceğimiz gibi, oğlunun gitgide daha sorumsuz ve gerçeklerden kaçan bir kişi olması karşısında, ona öğüt vermeye ve doğru yola sokmaya çabalamak baba için hepten zorunlu bir görev haline geliyordu. Alois'in insanlar karşısında saygısız ya da kibirli olmadığını, kesinlikle bağnaz bir kişi sayılamayacağını ve genelde, oldukça hoşgörülü olduğunu ortaya koyan birçok veri vardır. Alois'in siyasal tutumu bu tanıma uygun düşmektedir. Alois, siyasete büyük ilgi duyan laik ve liberal bir kişiydi. Gazete okurken geçirdiği bir kalp krizinden dolayı ölmeden hemen önceki son sözleri, "şu siyahlar"a karşı söylediği öfke dolu sözlerdi; o zamanlar, gerici dincilere "siyahlar" deniyordu.

Bu iki iyi niyetli, dengeli, çok normal ve yıkıcılıktan uzak insanın, ilerde "canavar" kesilen Adolf Hitler'i dünyaya getirmiş olmalarını nasıl açıklayabiliriz?[3]

---

[3] Hitler'deki kötülüğü açıklamaya yönelik iki ruhçözümsel girişim vardır: (1) W. C. Langer'in (1972) yaptığı geleneksel ortodoks çözümleme (aslında bu, 1943'te Stratejik Hizmetler Dairesi için kaleme alınmış ve "Gizli" olarak nitelenen bir rapordur); (2) J. Brosse'un (1972) yaptığı inceleme. Langer'in ilgi çerçevesi, yaptığı çözümlemeyi büyük ölçüde zedelemiştir; ama yine de bu çözümleme, özellikle Hitler'in yaşamına ilişkin verilerin kıt olduğu zamanda, bazı yerinde saptamalar yapmaktadır. Langer'in vurguladığına göre, Hitler'in ilk başlarda annesine olan bağlılığı, özellikle yeğin bir Oedipus karmaşasının (bir başka deyişle, babasından kurtulma arzusunun) oluşmasına yol açmıştır; dahası, Hitler, anne-babasını cinsel ilişki anında görmüş ve "acımasızlığı"ndan dolayı babasına, "hain-

Bebeklikten Altı Yaşına Kadar (1889-95)

Göründüğü kadarıyla, bu küçük oğlan annesinin gözbebeğiydi. Annesi, minik oğlunu aşırı nazlandırıyor, hiç azarlamıyor, sanki ona tapıyordu; onun oğlu hiç yanlış bir şey yapmazdı. Anne, bütün ilgisini ve sevecenliğini onun üzerinde topluyordu. Büyük olasılıkla, annesinin tutumu Hitler'in özseverliğini ve edilginliğini artırmıştır. Minik Hitler hiç çaba göstermese de el üstünde tutuluyordu; çünkü nasılsa annesi ona hayrandı; onun hiçbir çaba göstermesi gerekmiyordu, çünkü annesi her istediğini yerine getiriyordu. Buna karşılık, o, annesini baskı altında tutuyor ve isteklerini yerine getirmediğini hissettiği zaman kıyametleri koparıyordu. Ama daha önce belirttiğimiz gibi, küçük Adolf, annesinin aşırı bağlılığını bir dış müdahale olarak duyumsamış; bu müdahaleye karşı, giderek güçlenen bir çekilme davranışıyla tepki göstermiş ve böylece ilk dönemdeki

---

liği"nden dolayı da annesine kızmış olmalıdır. Bütün erkek çocukların Oedipus karmaşasına sahip oldukları ve anne-babalarının cinsel ilişkisine tanık oldukları (özellikle de orta sınıfa göre daha dar bir alanda yaşayan sınıflarda) varsayıldığı için, neredeyse genelgeçer nitelik taşıyan bir durumun, Hitler'inki gibi olağandışı bir karakter şöyle dursun, özgül bir karakteri açıklamasını beklemek, anlaşılması güç bir tutumdur.

J. Brosse'un Hitler'le ilgili ruhçözümsel incelemesi, daha çok veriye dayanmaktadır ve çok kavrayışlı bir incelemedir; Brosse, Hitler'in yaşama duyduğu nefreti açıklıkla kavramıştır ve bu bakımdan, bu kitaptakilere benzer sonuçlara ulaşmaktadır. Brosse'un kitabını zedeleyen tek öğe, elde ettiği bulguları libido kuramı bağlamında açıklama gereği duymasıdır. Brosse, Oedipus karmaşasına ve "birinci sahne"ye ilişkin geleneksel kuramın bir adım ötesine geçmektedir. Hitler'deki en derin, sürükleyici, bilinçdışı güç, "cinsel üretkenliği olan annenin, bir başka deyişle yalnız babanın değil annenin de —cinsel eylemde birleşen babanın ve annenin— öldürülmesiydi... Hitler doğuşunu değil, daha çok ana rahmine düşüşünü, yani başka biçimde söylersek 'birincil sahne'yi, özgün sahneyi, anne-babasının cinsel ilişkisini yoksamak istemektedir; yoksanmak istenen, çocuğun tanık olmuş olabileceği sahne değil, kesinlikle ondan önce... Çocuğun düşüncede ve geriye dönük olarak varolduğu, hatta bir dereceye kadar gizil olarak varolduğu bir anda meydana gelmiş olan sahnedir; çünkü bu sahne, çocuğun ana karnına düşmesiyle ilişkilidir... Yaşama karşı duyulan nefret, anne-babanın çocuğa yaşam vermelerine yol açan eyleme karşı duyulan nefretten başka bir şey değildir..." (J. Brosse, 1972; Brosse'tan yaptığım bu alıntı ve daha ilerdeki alıntılar benim çevirimdir). Yaşama karşı duyulan topyekün nefretin simgesel, gerçeküstücü bir tanımı olarak bu betimlemenin değerli yanları vardır. Ama Hitler'in yaşama karşı duyduğu nefretin nedenine ilişkin gerçekçi bir çözümleme olarak saçmalık sınırına yaklaşmaktadır.

Yetkeci-sadomazoşist karakter kavramına dayalı olarak Hitler'in karakteri konusunda kısa bir çözümleme yapmaya giriştim, ama Hitler'in erken çocukluk dönemini ele almadım (E. Fromm, 1941). İnancıma göre, o zaman yazdıklarım şimdi de geçerlidir; ama Hitler'in sadistliği, bu bölümdeki çözümlemede ele aldığım ölüseverliğiyle karşılaştırıldığında ikinci planda kalır.

yarı-içeyönelik tutumunun temelini atmış olabilir. Adolf'un babasının, çalışma koşullarının özelliklerinden dolayı, evde pek kalmaması da, bu durumu körüklemiştir. Bir erkek yetkenin dengeleyici etkisi büyük olabilirdi, ama böyle bir etki bulunmuyordu. Küçük Adolf'un biraz hastalıklı olması, edilginliğini ve bağımlılığını artırmış olabilir; aynı zamanda, annesinin ona gösterdiği ilginin artmasına da katkıda bulunmuştur.

Hitler altı yaşına gelince, bu evre sona erdi. Bu evrenin sona erdiğini belirten bazı olgular vardır.

Özellikle klasik ruhçözümsel bakış açısından, en belirgin olgu, Adolf beş yaşındayken bir erkek kardeşin doğmasıydı; bu olay, Adolf'u, annesinin en büyük ilgi odağı olmaktan çıkardı. Gerçekte, böyle bir olay, çoğu kez, yaralayıcı değil, sağlıklı bir etkide bulunur; anneye bağımlılığın ve bundan kaynaklanan edilginliğin nedenlerini azaltma eğilimi taşır. Basmakalıp yargının tersine, küçük Hitler'in kıskançlık acıları çekmediğini, kardeşinin doğumundan sonraki yılı tam bir mutluluk içinde geçirdiğini eldeki veriler ortaya koymaktadır.[4] Bu mutluluğun nedeni, büyük ölçüde, babanın Linz'de yeni bir göreve atanması, ailenin ise, küçük çocuğu başka bir yere taşımaktan çekinerek, bütün bir yıl Passau'da kalmasıydı.

Bütün bir yıl, Adolf, komşu çocuklarıyla oyunlar oynayarak ve evin altını üstüne getirerek bir beş yaş cennetinde yaşadı. Göründüğü kadarıyla, mini savaşlar ve kovboylarla Kızılderililer arasındaki dövüşler, Adolf'un en sevdiği oyunlardı ve bu oyunlar, onun en büyük eğlenceleri olarak yıllarca sürecekti. Passau, Almanya'da —Avusturya gümrük yoklamalarının yapıldığı Avusturya-Almanya sınırının Almanya tarafında— kaldığı için, savaş oyunları, 1870 ruhuyla Fransızlar'la Almanlar'ı kapıştırıyordu; bununla birlikte, savaş kurbanlarının uyruğu özel bir önem taşımıyordu. Avrupa, ayrım gözetmeksizin bütün ulusal ve budunsal toplumları kırıp geçiren kahraman küçük çocuklarla doluydu. Çocukluk

[4]Söz konusu verilerin Hitler'in *bilinçdışı* düş kırıklığını ve gücenikliğini ortaya koymadığı elbette savunulabilir. Ama bunun belirtileri açığa çıkarılamayacağı için, böylesi bir savın değeri yoktur. Bu savın tek dayanağı, yeni bir kardeşin doğmasının böyle bir etki yaratması gerektiği yolundaki kalıplaşmış varsayımdır. Bunun sonucu, kuramın gerektirdiği şeyleri gerçekleşmiş gibi kabul etmekten ve ondan sonra, kuramın gerçek verilerle doğrulandığını öne sürmekten oluşan dolambaçlı akıl yürütmedir.

savaşlarıyla geçen bu bir yıl, Alman topraklarında geçtiği ve Hitler'in konuşmasına Bavyera'ya özgü bir çeşni kattığı için değil, bir yıl boyunca neredeyse eksiksiz özgürlüğe kaçış olanağı sağladığı için, Hitler'in yaşamında önemliydi. Hitler, ev içinde kendini daha çok belli etmeye ve belki, istekleri yerine getirilmediği zaman duyduğu yeğin öfkenin ilk belirtilerini sergilemeye başladı. Eylemin ya da imgelem olanağının sınırsız olduğu ev dışı oyun en ağır basan etkinlikti (B. F. Smith, 1967).

Baba gümrük hizmetinden ayrılıp aile Lambach yakınındaki Hafeld'e taşınınca ve altı yaşındaki Adolf okula gitmek durumunda kalınca, bu cennetsi yaşantı birdenbire sona erdi. Adolf, "yaşamının, bir anda, sorumluluk ve disiplin isteyen dar bir etkinlikler çemberine sıkıştığını gördü. Yaşamında ilk kez, sürekli ve düzenli olarak, topluma uymaya zorlanıyordu" (B. F. Smith, 1967).

Yaşamının bu ilk dönemi sona erdiğinde çocuğun karakterinde olan gelişme konusunda neler söyleyebiliriz?

Bu, Freud'çu kurama göre, Oedipus karmaşasının her iki yönünün —anneye karşı cinsel düşkünlüğün ve babaya düşmanlığın— eksiksiz biçimde geliştiği dönemdir. Veriler, Freud'çu varsayımı doğrular *görünmekte*'dir: Küçük Hitler, annesine derin bir düşkünlük duyuyor ve babasıyla uzlaşmaz karşıtlık içinde bulunuyordu; ama üst benlik oluşturma yoluyla babasıyla özdeşleşerek ve annesine olan düşkünlüğünü alt ederek Oedipus karmaşasını çözmeyi başaramadı; annesinin, bir rakip doğurarak kendisine ihanet ettiği duygusuna kapıldı ve bu nedenle ondan uzaklaştı.

Ne var ki, Freud'çu yorumla ilgili ciddi sorular ortaya çıkmaktadır. Adolf beş yaşındayken erkek kardeşinin doğması, annesiyle olan bağını koparmasına ve annesine duyduğu "sevgi"nin yerini gücenikliğin ve nefretin almasına yol açacak ölçüde yaralayıcı olmuşsa, bu olaydan sonraki yılın böylesine mutlu geçmesi —aslında belki de Hitler'in çocukluğunun en mutlu dönemi olması— nasıl açıklanabilir? Hitler'in annesinin kocasıyla olan ilişkisi, derinlikten ve sıcaklıktan uzak bir ilişki izlenimi vermektedir; bu gerçeği göz önüne alırsak, Hitler'in babasına duyduğu nefreti, gerçekten, Oedipus yarışmasının bir sonucu olarak açıklayabilir miyiz? Bu nefreti,

disiplin ve sorumluluk isteyen bir babayla olan çatışma olarak açıklamak daha yerinde olmaz mı?

Göründüğü kadarıyla, bu soruların yanıtı, daha önce irdelediğimiz kıyıcı bir şekilde kendini gösteren kandaşıyla cinsel ilişki tutkusuyla ilgili varsayımda bulunabilir. Bu varsayım, Hitler'in annesine olan düşkünlüğünün sıcak ve sevecen bir düşkünlük olmadığı, Hitler'in soğukluğunu sürdürdüğü ve özsever kabuğunu çatlatamadığı, annesinin Hitler için gerçek bir kişi rolü üstlenemediği, kişi dışı bir güç olan toprak, kan, yazgı —ve ölüm— gücünün simgesi olmayı sürdürdüğü yolundaki görüşe ortam hazırlayacaktır. Ama Hitler, soğukluğuna karşın, anne imgesine ve son amacı anne ile ölümde birleşmek olan anne simgelerine ortakyaşamsal olarak bağımlıydı. Eğer durum böyleyse, bir erkek kardeşin doğmasının, Hitler'in annesinden uzaklaşmasına niçin neden olmadığı anlaşılabilir. Aslına bakılırsa, Hitler'in duygusal olarak hiçbir zaman kendisini annesine yakın duymadığı doğruysa, onun annesinden uzaklaştığı bile söylenemez. En önemlisi, Hitler'de daha sonra apaçık görülen ölüsever gelişmenin, onun annesiyle olan ilk ilişkilerine damgasını vuran ve kıyıcı bir biçimde ortaya çıkan kandaşıyla cinsel ilişki tutkusundan kaynaklandığının kavranabilmesidir. Daha sonra Hitler'in niçin hiçbir zaman anne betilerine (figürlerine) âşık olmadığını, Hitler'in bir kişi olarak gerçek annesiyle olan bağını niçin kanla, toprakla, ırkla, son olarak da kargaşayla ve ölümle olan bağın anlatıma kavuşturduğunu da bu varsayım açıklar. Almanya, temel anne simgesi durumuna gelmiştir. Hitler'in anne-Almanya'ya olan düşkünlüğü, anne-Almanya'yı etkisinden kurtarmak zorunda olduğu zehire (firengiye ve Yahudiler'e) karşı duyduğu nefretin, ama daha derin bir düzeyde de uzun zamandır bastırdığı anne-Almanya'yı yıkma arzusunun temel dayanağıydı; Hitler'in sonu, kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişki varsayımını kanıtlar görünmektedir.

Hitler'in annesiyle ve anne betileriyle olan ilişkisi, "anneye düşkün" başka erkeklerin çoğunda rastladığımız ilişkiden oldukça değişiktir. Bu erkeklerde, anneyle olan bağ çok daha sıcak, daha güçlü, deyim yerindeyse, daha gerçektir; böylesi kişiler, annelerine yakın olmak, ona her şeyi anlatmak için güçlü bir istek duyarlar; (eğer "aşk", bebekçe niteliğiyle uygun biçimde sınırlanıp belirlenirse) annelerine gerçekten "âşık"tırlar. Yaşamlarının daha sonraki dönemlerinde, anne betilerine âşık olma eğilimi

gösterirler, bir başka deyişle, böylesi kadınlara, onlarla aşk serüvenleri yaşama ya da evlenme noktasına kadar varan yeğin bir ilgiyle yaklaşırlar (Bu sürükleyici ilginin cinsel bir kökenden mi kaynaklandığı, yoksa cinsel ilginin, birincil duygusal ilginin ikincil bir dışavurumu mu olduğu, bu noktada önem taşımaz.). Ama Hitler hiçbir zaman, en azından beş yaşından sonra ve belki daha önce de annesine böyle bir yakınlık duymadı; çocukluğunda haz duyduğu tek şey, başka erkek çocuklarla asker ya da Kızılderili oyunları oynamak için evden ayrılmaktı. Annesine çok az ilgi duyuyordu ve annesi umurunda değildi.

Annesi bunun ayırdındaydı. Kubizek'in bildirdiğine göre, bayan Hitler, oğlunun sorumsuz olduğu ve zaten az olan mirasını savurduğu, anne olarak küçük kızı karşısında birçok sorumluluğa sahip olduğu, "ama Adolf'un bunu düşünmediği, dünyada bir tek kendisi varmış gibi burnunun doğrusuna gittiği" konusunda Kubizek'e dert yanmıştır. Hitler'in annesi karşısındaki bu düşüncesizliği ve ilgisizliği, annesinin hastalığına gösterdiği tepkiye de damgasını vurmuştur. Annesine kanser tanısı konmasına ve Ocak 1907'de ameliyat uygulanmasına karşın, Hitler, o yılın Eylül'ünde Viyana'ya gitmek üzere evden ayrıldı (annesi, aynı yılın Aralık ayında kanserden öldü). Hitler'in annesi, oğlu konusunda duyduğu kaygıdan dolayı, durumunun ne kadar kötü olduğunu gizlemeye çalıştı; Hitler de, Linz'de bulunan annesini ziyaret ederek —zaman ya da para açısından hiç sorun yaratmayan bir yolculuk olurdu bu— annesinin gerçek durumunu anlamak için hiç çaba göstermeden bunu kabul etti ve kendisi hakkında bilgi vermek için Viyana'dan annesine neredeyse hiç mektup yazmadı, böylece de annesine büyük üzüntü verdi. Smith'e göre, Hitler, ancak annesinin öldüğü bildirildikten sonra eve döndü. Kubizek'in bildirdiğine göre ise, hastalığından dolayı hiçbir şey yapamaz duruma geldiği zaman annesi, Hitler'den, eve dönmesini ve kendisine bakmasını istedi; çünkü oğlundan başka hiç kimsesi yoktu. Hitler, Kasım'ın sonunda geldi ve yaklaşık üç hafta sonra ölünceye dek annesine baktı. Kubizek, arkadaşının yerleri temizlediğini ve annesine yemek pişirdiğini görünce nasıl şaşırdığını anlatmaktadır. Hatta Hitler, on bir yaşındaki kız kardeşinin iyiliği için gösterdiği ilgide öyle ileri gitti ki, kız kardeşine, okulda canla başla çalışacağı konusunda annesine söz verdirdi. Kubizek, Hitler'in annesine yönelik tutumunu çok duygusal sözlerle tanımlayarak onun annesini nasıl

derinden sevdiğini göstermeye çalışmıştır. Ama onun bu konudaki tanıklığı pek inandırıcı değildir: Hitler, her zaman yaptığı gibi, iyi bir izlenim uyandırmak için herhalde bu fırsattan olabildiğince yararlanmaya çalıştı; zaten annesinin dilediğini pek geri çeviremezdi ve üç hafta, seven oğul rolünü oynamak için uzun bir süre değildi. Bu incelik ve düşüncelilik öyküsü, Hitler'in annesine yönelik davranışlarının bütününe aykırı düşmektedir; bu nedenle, Kubizek'in yaptığı tanımlama pek inandırıcı değildir.[5]

Göründüğü kadarıyla, Hitler'in annesi, onun gözünde hiçbir zaman sevgiyle ya da sevecenlikle bağlı olduğu bir kişi olmamıştır. Annesi, koruyucu ve hayranlık duyan bir tanrıçanın, ama aynı zamanda da ölüm ve kargaşa tanrıçasının simgesiydi. Ayrıca Hitler'in sadistçe denetiminin de bir nesnesiydi; isteklerini eksiksiz olarak yerine getirmediği zaman, Hitler'de kudurmuş bir öfke uyandırıyordu.

Çocukluk Dönemi: Altı ile On Bir Yaş Arası (1895-1900)

Erken çocukluk döneminden çocukluk döneminin sonuna geçiş birdenbire oldu. Alois Hitler, gümrük hizmetinden emekliye ayrılmıştı; bu nedenle, kendisini ailesine ve özellikle de oğlunun eğitimine vermek için istediği kadar bol zamana sahipti. Lambach yakınındaki Hafeld'de, üç buçuk dönüm kadar arazisi olan bir ev satın aldı. Küçük Hitler, Hafeld yakınındaki Fischlam'da bulunan küçük taşra okuluna girmek zorunda kaldı; Hitler

---

[5]Kubizek, daha sonra, yani Hitler iktidardayken olduğu kadar gençliklerinde de Hitler'e hayran olduğu için, anlattığı olayların, başka kaynaklarca doğrulanmadığı sürece, doğru olup olmadığını söylemek olanaksızdır; Kubizek'in kendi "izlenimler"i son derece Hitler'den yanadır. Maser, Hitler'in annesine gösterdiği sevecen bir incelik ve annesi ölünce duyduğu büyük üzüntü konusunda daha da göz alıcı bir tanımlama yapmaktadır. Maser'ın yaptığı tanımlama, Hitler'in annesini tedavi eden Yahudi hekim Dr. Bloch'un, otuz bir yıl sonra, 1938'de, Nazi yetkilileri için kaleme aldığı bir rapora dayanmaktadır. Dr. Bloch'un anısına saygıda kusur etmemekle birlikte, 1938'de Almanya'da bir Yahudi'nin Naziler için yazdığı bir rapor pek yansız sayılamaz; bu rapor, daha çok, Naziler'e yaranma çabasıyla kaleme alınmıştır. Bu, insansal nedenlerden dolayı anlayışla karşılanabilir; ama söz konusu belgeyi, tarihsel bir kaynak olma değerinden yoksun bırakır. Tarihçi Maser'ın, Bloch'un sözlerinin geçerliliğinden kuşku bile duymaması, onun kaynakları kullanma yönteminde bulunan birçok başka büyük kusurun örneklerinden biridir; ileride, bu kusurların bazılarına değinme olanağı bulacağım.

bu okulda çok başarılı oldu. Babasının isteklerine uydu, en azından uyar gözüktü; ama Smith'in yazdığı gibi: "Açığa vurmadığı bazı durumlar vardı. Annesini bir dereceye kadar yine kullanabiliyordu ve öfkesi herhangi bir anda herhangi bir kişiye karşı patlayabiliyordu." Küçük çocuk, babasıyla arasında hiç şiddetli çatışma geçmemesine karşın, bu tür yaşamı doyuruculuktan yoksun duyumsamış olmalıdır. Ama Adolf, bütün katı kuralları ve *özgürlükten yoksunluk* olarak duyumsadığı yaşam biçimini unutabileceği bir yaşam alanı buldu kendisine. Bu alan, başka çocuklarla Kızıldericilik ve askercilik oynamaya duyduğu ilginin sürmesiydi. Bu erken yaşta bile, Hitler için özgürlük demek, sorumsuzluk, sıkıntıya girmeme ve en önemlisi, "gerçeklik karşısında özgür olma" demekti; bir de çete yönetmek demekti. Bu oyunların Hitler için taşıdığı anlam ve gördüğü işlev irdelenecek olursa, bunların, Hitler büyüyüp yaşlandıkça içinde giderek gelişecek olan özelliklerin —denetleme gereksinmesinin ve sakat bir gerçekçiliğin— ilk anlatımı olduğu ortaya çıkar. Dıştan bakıldığında, bu oyunlar, son derece zararsız ve bu yaşta olağan görünmektedir; ne var ki, normal erkek çocukların büyüyüp bu küçüklük eğlencesini geride bıraktıkları bir yaşa kadar Hitler'in bu oyunlara olan aşırı tutkunluğunu sürdürdüğünü daha ileride görünce, gerçeğin hiç de böyle olmadığını anlayacağız.

Sonraki yıllarda, aile içinde bazı değişiklikler meydana geldi. Alois'in büyük oğlu, babasını büyük bir kızgınlık içinde bırakarak on dört yaşında evi terk etti; bu nedenle, büyük oğul rolünü üstlenmek artık Adolf'a düşüyordu. Alois çiftliğini satıp Lambach kasabasına taşındı. Adolf, göreceli olarak modern bir ilkokul olan Lambach'taki okulda öğrenimini sürdürdü ve burada da çok başarılı oldu; çoğu kez kızgın ve huysuz olan babasıyla tam olarak karşı karşıya gelmekten kaçındı.

1898'de aile yeniden taşındı; bu kez taşındıkları yer, Linz'in dış semtlerinden Leonding'de bulunan bir evdi ve Adolf, üçüncü ilkokuluna Linz'de girdi. Anlaşıldığı kadarıyla, Alois Hitler, daha önceki yerlere oranla bu yeni yerden daha çok hoşlanmıştı. Çeyrek dönüm kadar genişliği olan bahçede arılarına bakabiliyor ve meyhanede siyasetten söz edebiliyordu. Yine de katı bir yetkeci olmayı sürdürüyor ve dizginleri kimin tuttuğu konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu. Alois'in Leonding'deki en iyi arkadaşı olan Josef Mayerhofer, daha sonra onun hakkında şunları söylemiştir:

"(Alois) ailesine katı davranıyordu, onlar söz konusu olunca hiç de yumuşak değildi; karısının yüzünü güldürecek hiçbir şey yoktu." Bununla birlikte, Mayerhofer'ın belirttiğine göre, bu kaba dış görünüş bir ölçüde göstermelikti ve çocuklara bedensel yönden kötü davranılmıyordu. "Alois, ona (Adolf'a) hiçbir zaman elini sürmedi. Onu dövdüğüne inanmıyorum; ama sık sık azarlar ve bağırırdı. 'Seni gidi uyuz fırlatma!' derdi, 'Şimdi pataklıyacağım ha!' Ama havlaması ısırmasından beterdi. Yine de Adolf ona korkuyla karışık bir saygı duyuyordu" (B. F. Smith, 1967).

Bu tablonun ortaya koyduğu görüntü, acımasız bir zorba görüntüsü değil, oğlunda korku uyandıran yetkeci, yaklaşılması biraz zor bir baba görüntüsüdür. İleride oldukça sık geçecek olan Hitler'deki boyun eğiciliğin kaynaklarından birisi bu korku olabilir. Ne var ki, babasının bu huşu uyandırıcı niteliği konunun bütününden koparılarak ele alınmamalıdır; yalnız kalmak ve sorumsuzluğu sürdürmek konusunda böylesine diretmeyen bir oğul, bu tür bir babayla daha dostça bir ilişkiye girebilirdi, çünkü ne de olsa bu baba iyi niyetliydi ve kesinlikle yıkıcı bir adam değildi. Basmakalıp bir yargı olan "yetkeci babaya karşı nefret" sözüne, bazan, Oedipus karmaşasıyla ilgili basmakalıp yargı kadar aşırı yüklenilmektedir.

Beş yıllık ilkokul dönemi, genel olarak, umulabileceğinden çok daha iyi geçti. Bunun nedeni, buraya kadar değindiğimiz etmenler ve okuldaki gerçekçi ortamdı. Hitler'in zekası, büyük olasılıkla, başka çocuklara göre ortalamanın üzerindeydi, üstün bir aile geçmişine sahip olduğu için öğretmenleri ona çok iyi davranıyorlardı ve Adolf, pek büyük çaba göstermek zorunda kalmadan en yüksek notları alıyordu. Bu nedenle, okul çalışmaları gerçekten bir sorun olmuyor ve Hitler'in başkaldırıcılık ile uyum arasında kurduğu çok duyarlı uzlaşma dengesini ciddi biçimde bozmuyordu.

Bu dönemin sonunda, başlangıçtaki durumla karşılaştırılınca belirgin bir bozulma görülmüyordu; ama yine de uyarıcı özellikler vardı: Hitler, ilk dönemlerdeki özseverliğini alt etmeyi başaramamıştı; gerçekliğe daha çok yaklaşmamıştı; etkin ilgiler geliştirmemiş, onun yerine kendisine büyülü bir özgürlük ve güçlülük alemi kurmuştu. Okulda geçirdiği yıllar,

büyüyüp, okula girdiği zamanki düzeyin ilerisine geçmesine katkıda bulunmamıştı. Bununla birlikte, çok az açık çatışma vardı ve dıştan bakıldığında, Hitler çok iyi uyum sağlamış görünüyordu.

Ergenliköncesi ve Ergenlik: On Bir - On Yedi Yaş Arası (1900-1906)

Hitler'in ortaokula (*Realschule*) girişi ve babasının ölümüne dek geçen yıllar, daha kötüye doğru belirleyici bir dönüş meydana getirdi ve Hitler'deki kıyıcı gelişme için gerekli koşulları pekiştirdi.

Sonraki üç yıl içinde, babasının 1903'te ölümüne dek meydana gelen belirleyici olaylar şunlardır: (1) Hitler'in lisede başarısız olması, (2) devlet memuru olması için direten babasıyla çatışmaya girmesi ve (3) oyunlarının düşsel dünyasına kendini gitgide daha çok kaptırması.

Hitler'in kendisi de, *Mein Kampf*'ta (Kavgam'da) bu olayları akla yatkın biçimde ve işine geldiği gibi anlatır: O, yani özgür ve bağımsız insan, bir bürokrat olmaya katlanamazdı, çünkü ressam olmak istiyordu; okula başkaldırdı ve babasının, ressam olması için kendisine izin vermesini sağlamak amacıyla derslerine çalışmadı.

Bilinen verileri dikkatlice incelersek, ortaya çıkan tablo bunun tersidir: (1) Hitler, burada irdeleyeceğimiz birçok nedenden dolayı okulda başarısız oldu. (2) Hitler'in ressam olma düşüncesi, özünde ne tür olursa olsun, disiplin isteyen hiçbir çalışmayı ve çabayı yürütme yeteneğine sahip olmadığını gizlemek için uydurduğu bir gerekçeydi. (3) Hitler'in babasıyla olan çatışması, yalnızca devlet memuru olmak istememesinden kaynaklanmıyordu; gerçekliği yansıtan tüm istemleri reddetmesinden ileri geliyordu.

Başarısızlık konusunda hiçbir kuşku duyulamaz; çünkü bu, oldukça çarpıcı bir olguydu. Daha ilk yıl Hitler öyle başarısızlık gösterdi ki, aynı sınıfta bir yıl daha okumak zorunda kaldı. Sonraki yıllarda, bir üst sınıfa geçmek için bazı derslerden bütünleme sınavlarına girmek zorunda kaldı; hatta üçüncü yılın sonunda, Linz'de, ancak okulu bırakması koşuluyla sınıf geçebildi. Bunun sonucunda, Steyr'deki liseye girdi; ama Steyr'de

geçirdiği dördüncü yılın sonunda, *Realschule*'yi bitirinceye dek okul yaşantısına bir yıl daha ara vermeyi kararlaştırdı. Hitler'in okuldaki son yılının bitiminde meydana gelen bir olay, onun lise yaşantısı konusunda oldukça belirgin bir simgesel anlam taşımaktadır. Hitler, diplomasını aldıktan sonra, sınıf arkadaşlarıyla birlikte şarap içmeye gitti ve eve vardığı zaman, diplomasını yitirmiş olduğunu anladı. Okul müdürünün yanına çağrıldığı zaman, nasıl bir özür bulacağını düşünüp duruyordu; Hitler'in yitirdiği diploma bir caddede bulunmuştu; Hitler diplomasını tuvalet kâğıdı olarak kullanmıştı! Hitler'in az buçuk sarhoş olduğu göz önüne alınsa bile, bu davranış, onun okul karşısında duyduğu nefreti ve küçümsemeyi simgesel olarak büyük ölçüde anlatıma kavuşturmaktadır.

Hitler'in lisede gösterdiği başarısızlığın bazı nedenleri diğerlerinden daha açık seçiktir. En açık seçik neden, ilkokuldayken Hitler'in üstün bir konuma sahip olmasıdır. Hitler, zeka ve yetenek yönünden ortalamanın üstündeydi, ağzı da iyi laf yapıyordu; bu nedenle, sınıf arkadaşlarından üstün olmak ve çok yüksek notlar almak için çok çaba göstermesi gerekmiyordu. Ama lisede durum bambaşkaydı. Orada, ortalama zeka, ilkokuldakilerden daha yüksekti. Öğretmenler çok daha iyi öğrenim görmüşlerdi ve daha çok şey istiyorlardı; Hitler'in toplumsal geçmişinden de etkilenmiyorlardı, çünkü lise öğrencilerinin toplumsal bileşiminde Hitler'in toplumsal konumu yüksek değildi. Özetle, lisede başarılı olmak için gerçekten çalışmak gerekiyordu; yapılması gereken çalışma insanın belini bükecek ağırlıkta değildi; ama genç Hitler'in alışageldiğinden, yapmak istediğinden ya da yapabileceğinden çok daha ağırdı. İlkokulda "çaba göstermeden başarılı olabilen" bu aşırı ölçüde özsever çocuk, yeni durum karşısında temelden sarsılmış olmalıdır. Bu yeni durum, ondaki özsever davranış biçimi karşısında bir tehdit oluşturmuş ve gerçekliğin önceleri olduğu gibi ele alınamayacağını ortaya koymuştur.

İlkokuldaki başarılı yılların ardından lisede başarısız olma durumu, seyrek rastlanan bir durum değildir; bu durum, çocukları çoğu kez davranışlarını değiştirmeye, çocuksu tutumlarını —hiç değilse bir ölçüde— alt etmeye ve çaba göstermeyi öğrenmeye yöneltir. Ama Hitler olgusunda, bu durumun böyle bir etkisi olmadı. Tam tersine, Hitler, gerçekliğe doğru bir adım atmak yerine, düşlem-dünyasına gitgide daha çok çekildi ve insanlarla yakın ilişkiden uzaklaştı.

Hitler'in lisedeki başarısızlığı, okulda öğretilen derslerin çoğuna hiç ilgi duymaması gerçeğinden ileri gelmiş olsaydı, o zaman ilgi duyduğu derslere çok çalışırdı; kendisinde coşku ve büyük heyecan uyandıran Alman tarihi dersinden yüksek notlar almak için bile yeterli çaba göstermemesi, durumun böyle olmadığını kanıtlamaktadır (Yalnızca resim dersinden iyi notlar alıyordu — ama sanata yetenekli olduğu için, çok büyük çaba harcaması gerekmiyordu.). Bu varsayımı en açık biçimde doğrulayan olgu, Hitler'in daha sonraki yaşamında, belki de gerçekten ilgi duyduğu tek alanda —mimarlık alanında— bile başarılı ve sürekli bir çaba göstermemesidir. Son derece ivedi gereksinmelerle karşı karşıya kaldığı durumlar ve tutkularınca sürüklendiği zamanlar dışında, Hitler'in düzenli çalışma yeteneğine sahip olmadığı konusunu daha sonra ele alacağım. Bu konuya burada değinmemin tek nedeni, Hitler'in lisedeki başarısızlığının, "sanatsal" ilgileriyle açıklanamayacağını vurgulamaktır.

Lisede geçen bu yıllar boyunca Hitler, gitgide gerçeklikten uzaklaştı. Hiç kimseye —ne annesine ne babasına ne de kardeşlerine— gerçek bir ilgi duymuyordu. Yalnız başına kalmak için duyduğu isteğin elverdiği oranda onlarla ilgileniyordu; ama duygusal bakımdan onlardan uzaktı. Tek güçlü ve tutkulu ilgisi, başka erkek çocuklarla oynadığı savaş oyunlarına olan düşkünlüğüydü; bu oyunlarda Hitler'in rolü, önderlik ve örgütleyicilikti. Bu oyunlar, dokuz, on ya da on bir yaşındaki bir erkek çocuk için oldukça uygun olmakla birlikte, lisedeki bir çocuk için tuhaf kaçıyordu. Hitler on beş yaşındayken yapılan kiliseye kabul töreninde geçen bir olay dikkat çekicidir. Hitler'in bir akrabası, incelik gösterip, onun kiliseye kabulü onuruna küçük bir eğlenti düzenlemişti; ama Hitler asık yüzlü ve soğuktu ve ilk fırsatta, başka çocuklarla savaşçılık oynamak için oradan kaçtı.

Bu oyunların birkaç işlevi vardı. Bu oyunlar, ona, önder olma doyumu sağlıyordu ve etkileyici gücü sayesinde başkalarını peşinden sürükleyebileceği yolundaki kanısını doğruluyordu; özseverliğini artırıyordu; en önemlisi de Hitler'in yaşamının merkezini düşlem dünyasına kaydırıyor, böylece onun gerçeklikten, gerçek kişilerden, gerçek başarıdan ve gerçek bilgiden uzaklaşma sürecini hızlandırıyordu. Hitler'deki düşlem düşkünlüğünün bir başka anlatımı, Karl May'in romanlarına duyduğu aşırı

ilgiydi. May, Kuzey Amerika Kızılderilileri'yle ilgili birçok büyüleyici öykü yazmış olan bir Alman yazarıydı; May hiç Kızılderili görmemesine karşın, yazdığı öyküler gerçekliğin çeşnisini taşıyordu. Almanya'daki ve Avusturya'daki hemen bütün erkek çocuklar May'in öykülerini okuyorlardı; James Fenimore Cooper'ın öyküleri Birleşik Devletler'de ne denli çok tutuluyorsa, May'in öyküleri de Almanya ve Avusturya'da o denli çok tutuluyordu. Hitler'in May'in yazılarına duyduğu coşkulu ilgi, ilkokulun son yıllarındaki birisi için oldukça normaldi; ama Smith'in yazdığına göre:

Bu düşkünlük sonraki yıllarda daha ciddi boyutlar kazandı. Çünkü Hitler, hiçbir zaman Karl May'den vazgeçmedi. Ergenlik döneminde ve gençliğinde (yirmili yaşlarında) May okumaya devam etti. Reich Şansölyesi (Başbakan) iken bile, May'e duyduğu büyük sevgi sürüyordu, Amerikan Batı'sı ile ilgili tüm diziyi yeni baştan okuyordu. Dahası, May'in kitaplarından haz aldığını ve bu kitaplara hayran olduğunu örtbas etmek ya da gizlemek için hiç çaba göstermedi. Hitler, Sofra Söyleşisi'*nde (H. Picker, 1963) May'i göklere çıkarır ve onun yapıtlarından ne çok hoşlandığını anlatır. Hitler, hemen hemen herkesle —basın danışmanıyla, yazmanıyla, uşağıyla, eski partili arkadaşlarıyla— May hakkında konuşmuştur (B. F. Smith, 1967).*

Ne var ki, benim bu olguya getirdiğim açıklama, Smith'inkinden değişiktir. Smith'in inancına göre, Hitler'in çocukken May'in romanlarına duyduğu delice sevgi, çok mutlu bir deneyim olduğu için, "ergenliğin yarattığı ağır sorunları ilk dönemlerde sağladığı uyumlarla çözemediği bir dönemde de doyurucu biçimde ve zorunlu olarak sürdü". Bu bir ölçüde doğru olabilir; ama bence, asıl önemli noktaya dokunmamaktadır. May'in romanları ile Hitler'in savaş oyunları arasında bağlantı kurulması gerekir; bu romanlar, onun düşlemden oluşan yaşamının bir anlatımıdır. Bu romanların Hitler üzerindeki büyüleyici etkisi belli bir yaşta olağan karşılanabilir; ama bu etkinin daha sonra da sürmesi, bu romanların gerçeklikten kaçış anlamı taşıdığı, tek bir ana düşünceyi —önder, savaşçı ve utkulu Hitler düşüncesini— merkez alan özsever bir tutumun dışavurumu olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Elbette, bunu inandırıcı

biçimde ortaya koyacak kadar çok kanıt yoktur. Ama Hitler'in bu gençlik yıllarındaki davranışları ile daha sonraki yaşamında elde edilen veriler arasında bağlantı kurulacak olursa, ortaya belirgin bir tablo çıkmaktadır: Bu, düşlemi gerçeklikten daha somut bir şey olarak gören, son derece özsever, içekapanık bir kişinin tablosudur. On altı yaşına gelmiş olan genç Hitler'in, düşlem yaşantısına iyiden iyiye kapıldığını gördüğümüz zaman, şu soru ortaya çıkmaktadır: Düş içinde yaşayan bu içine kapanık adam, kendisini —kısa bir süre için de olsa— Avrupa'nın efendisi yapmayı nasıl başarmıştır? Hitler'in sonraki gelişmesine ilişkin çözümlemeyi daha ileriye götürünceye dek bu sorunun yanıtı beklemek zorundadır.

Hitler'in *Realschule*'de uğradığı başarısızlığın nedeni ne olursa olsun, bu başarısızlığın genç Hitler'de duygusal sonuçlara yol açtığından pek kuşku duyulamaz. Başlangıçta Hitler, annesinin hayran olduğu, ilkokulda başarı gösteren, çocuk çetelerinin önderi olan ve hiç de haketmediği bütün bu başarıları, olağanüstü yeteneklere sahip olduğu yolundaki özsever kanısının bir doğrulaması sayan bir çocuktu. Daha sonra, hemen hemen hiçbir geçiş dönemi yaşamadan, kendisini başarısızlık ortamında buldu; başarısızlığını babasından ve annesinden saklamasına olanak yoktu; bu durumda Hitler'in özseverliği derinden yaralanmış, gururu incinmiş olmalıdır. Hitler, sıkı çalışma alışkanlığına sahip olmadığı için başarısızlığa uğradığını kavrayabilseydi, bu başarısızlığının sonuçlarını alt edebilirdi; çünkü lisede başarılı olması için gerekenden daha yetenekli olduğuna hiç kuşku yoktur.[6] Ama Hitler'in dokunulamaz özseverliği, böyle bir içgörüye olanak tanımıyordu. Sonuç olarak, Hitler, değiştiremediği gerçekliği çarpıtmak ve reddetmek durumundaydı. Öğretmenleri ile babasını başarısızlığına neden olmakla suçlayarak ve başarısızlığının, özgürlük ve bağımsızlık için duyduğu tutkuyu anlatıma kavuşturduğunu öne sürerek gerçekliği çarpıttı. "Sanatçı" simgesini yaratarak gerçekliği reddetti; büyük bir sanatçı olma düşü ona göre gerçeklikti; ne var ki, amacını gerçekleştirmek için ciddi olarak çalışmaması gerçeği, bu dü-

---

[6]Hitler'in öğretmeni E. Heumer, başarısız Münih darbesinden sonra Hitler lehine tanıklık yaparken, eski öğrencisi hakkında şunları söylemiştir: "Hitler, tek yanlı bir biçimde de olsa, her zaman yetenekliydi, ama özdenetim yeteneği çok azdı; en azından, inatçı, ters, çekişken ve tezcanlı da sayılabilirdi; okul düzeni çerçevesine uyum sağlamak onun için elbette zordu. Ayrıca, pek çalışkan değildi; eğer çalışkan olsaydı, yadsınamaz yetenekleri de göz önüne alınınca, çok daha başarılı olurdu" (W. Masters, 1971).

şüncenin düşlem niteliği taşıdığını ortaya koyuyordu. Okul başarısızlığı, Hitler'in ilk yenilgisi ve ilk küçük düşmesiydi, bunu, birçok başka başarısızlıklar izledi. Bu durumun, yenilgisine neden ya da tanık olan herkese karşı duyduğu küçümsemeyi ve kızgınlığı büyük ölçüde pekiştirmiş olması gerektiğini varsaymakta hiç sakınca yoktur. Hitler'deki ölüseverliğin kökenlerini onun kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişki saplantısında bulabileceğimize inanmak için ortada hiçbir neden olmasaydı, söz konusu ölüseverliğin başlangıcını pekâlâ bu kızgınlık oluşturabilirdi.

Hitler on dört yaşındayken babasının ölmesi, onun üzerinde sözü edilmeye değer bir etki yaratmadı. Hitler'in kendisinin de daha sonra yazdığı gibi okuldaki başarısızlığı gerçekten babasıyla olan çatışmasından kaynaklanmış olsaydı, acımasız despot ve rakip ölünce, Hitler için özgürlük saati gelip çatmış olmalıydı. Hitler artık kendisini özgür duyabilir, geleceğiyle ilgili gerçekçi tasarılar kurabilir, bu tasarıları gerçekleştirmek için canla başla çalışabilirdi — ve belki de bir kez daha sevecenliğini annesine yöneltebilirdi. Ama kesinlikle böyle bir şey olmadı. Önceden nasıl yaşıyorsa yine öyle yaşamayı sürdürdü; o, Smith'in belirttiği gibi, "haz verici oyunların ve düşlerin birleşmesinden oluşmuş gibiydi" ve bu zihniyetten kurtulmak için bir yol bulamıyordu.

Şimdi, *Realschule*'ye girmesinden sonra Adolf ile babası arasında beliren çatışmaya bir kez daha değinmemiz gerekiyor. Alois Hitler, oğlunun liseye gitmesi gerektiğine karar vermişti; Hitler, pek ilgi göstermemesine karşın bu tasarıyı kabul etti. Hitler'in *Mein Kampf*'ta anlattığına göre, asıl çatışma, babası onun devlet memuru olması konusunda direttiği zaman ortaya çıktı. Aslında bu istek oldukça doğaldı; çünkü baba, bu alanda kendisinin gösterdiği başarıdan etkilenmişti ve memurluğun, oğlu için de en iyi meslek olacağına inanıyordu. Hitler bir karşı öneri getirip bir sanatçı, bir ressam olmak istediğini belirtince, babası Hitler'in anlattığına bakılırsa, "Hayır, ben yaşadığım sürece asla olmaz," dedi. O zaman Hitler, dersleri tümüyle boşlayacağı tehdidini savurdu ve babasının hiç yumuşamadığını görünce, "Tehdidimi sessiz sedasız gerçekleştirdim" (A. Hitler, 1943). Hitler'in okuldaki başarısızlığına getirdiği açıklama budur; ama bu açıklama, gerçeğe uygun olmayacak kadar kolaydır.

Hitler, kendisini, (Mein Kampf'ın yazıldığı yıl olan) 1924'e dek uzun bir yol katedip yükselmeyi başaran ve kesin utkuya kadar yoluna devam edecek olan azimli ve kararlı bir adam olarak görür; işte bu açıklama, Hitler'in kendisiyle ilgili bu görüşüne tam olarak uymaktadır. Aynı zamanda, bu açıklama, Almanya'yı kurtarma azmiyle siyasete atılan düş kırıklığına uğramış sanatçı tablosunun da temelidir. En önemlisi, Hitler'in Realschule'*de aldığı kırık notlara ve yavaş olgunlaşmasına gerekçe oluşturur; aynı zamanda da Hitler'in ergenlik döneminin kahramanca —siyasal bilinç sahibi bir özyaşamöyküsü yazarına göre zor bir görev gibi— görünmesini sağlar. Aslına bakılırsa, bu öykü, geleceğin Führer'inin amacına öyle iyi hizmet etmiştir ki, Hitler'in bu öyküyü baştan sona uydurup uydurmadığı bile pekâlâ sorulabilir (B. F. Smith, 1967).*

Büyük olasılıkla baba, oğlunun devlet memuru olmasını istemiştir; ama oğlunu buna zorlamak için katı önlemlere başvurmamıştır. Hitler, büyük kardeşinin on dört yaşındayken davrandığı gibi de davranmamıştır — yani, kesin bir adım atıp evi terk ederek bağımsızlığını göstermemiş ve babasına meydan okumamıştır. Buna karşılık, kendisini duruma uydurmuş ve gitgide daha çok kabuğuna ve düşlemlerine çekilmekle yetinmiştir.

Bu çatışmayı kavramak için, babanın konumunu değerlendirmemiz gerekir. Baba, tıpkı anne gibi, oğlunun hiç sorumluluk duygusu taşımadığını, çalışmak istemediğini ve hiç ilgi göstermediğini gözlemiş olmalıdır. Alois Hitler, zeki ve iyi niyetli bir adam olduğu için, oğlunun devlet memuru olması için değil, daha çok *birisi* olması için uğraşmış olmalıdır. Adolf'un ressam olma tasarısının, daha da çok kaytarmanın ve ciddiyetten yoksunluğun bir gerekçesi olduğunu algılamış olmalıdır. Eğer oğlu, bir karşı öneri getirmiş —sözgelimi, mimarlık öğrenimi görmek istediğini belirtmiş— ve okulda iyi notlar alarak içtenliğini kanıtlamış olsaydı, herhalde baba çok değişik bir karşılık verirdi. Ne var ki, Hitler, babasını içtenliğine inandıracak bir öneride bulunmadı. Okulda başarı gösterirse resim dersleri almasına izin verilmesini bile istemedi. Hitler'in okulda böylesine başarısız olmasına, babasına meydan okuması neden olmamıştır; onu yeniden gerçekliğe döndürüp ayaklarını toprağa bastırmak için annesinin gösterdiği çabalara verdiği karşılık, bunu açıkça kanıt-

lamaktadır. Hitler, babasının ölümünden ve *Realschule*'yi terk etmesinden sonra, evde kalıp

Kitap okumaya, resim yapmaya ve düş kurmaya karar verdi. (Annesinin yeni taşındığı) Humboldtstrasse'deki dairede keyif süren Hitler, kendisini eğlendirecek olanaklara sahipti. (Kendisinden beş yaş küçük olan kız kardeşi) küçük Paula'nın ve annesinin kutsal sığınağında bulunmalarına katlanıyordu; çünkü midde bulandırıcı bir karar olan evden ayrılma ve işe girme kararına varmadığı sürece onlardan kurtulmasına olanak yoktu. Bununla birlikte, faturaları annesi ödediği ve döküp saçtıklarını kız kardeşi silip süpürdüğü halde, onların kendisine karışmalarına izin vermiyordu (B. F. Smith, 1967).

Klara, oğlu için açıkça kaygı duyuyordu ve daha ciddi olması konusunda ona öğüt veriyordu. Klara, oğlunun devlet hizmetine girmesi konusunda diretmedi; ama herhangi bir şeye cidden ilgi duyması için ona yardımcı olmaya çalıştı. Adolf'u Münih'teki bir resim okuluna gönderdi. Adolf bu okulda birkaç ay kaldı, işte o kadar. Hitler şık giyinmeyi seviyordu ve annesi, "belki de toplumsal ufuklarının genişlemesi için köprü görevi yapar umuduyla, Hitler'i züppe gibi gösteren bu giysilerin parasını ödüyordu. Ama Klara'nın bu tasarısı (eğer bunu tasarlıyorduysa) tümüyle başarısızlığa uğradı. Giysiler, yalnızca, bağımsızlık ve kendine yeterli yalıtlanma simgeleri olarak işlev görüyordu" (B. F. Smith, 1967).

Klara, Hitler'in ilgisini uyandırmak için bir başka girişimde daha bulundu. Ona, dört haftalığına Viyana'ya gitmesi için gerekli parayı verdi. Hitler, annesine, yapıların "güçlü heybet"inden, "soyluluğu"ndan ve "görkem"inden büyük bir coşkuyla söz eden birkaç kart gönderdi. Ama yazımı ve noktalaması, lisede dört yıl geçirmiş on yedi yaşındaki birisinden beklenecek düzeyin epey altındaydı. Annesi Hitler'in müzik dersleri almasına izin verdi (birkaç yıl önce babası, Hitler'in şan dersleri almasını önermişti); Hitler, dört ay kadar ders aldıktan sonra, 1907 yılı başında derslere gitmekten vazgeçti. Derslerden vazgeçmesinin nedeni, nota çalışmaktan çok hoşlanmamasıydı; oysa o vazgeçmese de herhalde dersler nasıl olsa sona erecekti, çünkü annesinin ağır bir hastalığa yakalanması, aileyi harcamalarda kısıntı yapmaya zorluyordu.

Gerçek bir şeylere ilgi duymasını sağlamak için annesinin yaptığı kesinlikle yetkeci olmayan —ve neredeyse ruhsal bakımdan iyileştirici nitelik taşıyan— girişimlere Hitler'in verdiği karşılık ortaya koyuyor ki, onun babasına gösterdiği olumsuz tepki, yalnızca devlet memuru olması yönündeki isteğe karşı bir meydan okuma değildi; kabuğuna çekilmiş, başıboş sürüklenen bir çocuğun, gerçekliği ve sorumluluğu temsil eden bir adama karşı gösterdiği bir tepkiydi. Çatışmanın özü buydu — çatışmanın özü, devlet memurluğundan hoşlanmaması değildi, hele Oedipus yarışması hiç değildi.

Hitler'in zamanını boş boş geçirme ve sıkı —ya da öyle pek de sıkı olmayan— çalışmalardan kaçınma eğiliminin bir açıklaması olmalıdır. Anneye bağımlı çocuklarda bu tür davranışa sık sık rastlandığı yolundaki kesinleşmiş gözlemi aklımızdan çıkarmazsak, bu açıklamanın bize yararı olacaktır. Bu çocuklar, annelerinin; tıpkı bebekliklerinde olduğu gibi, kendileri için her şeyi yapacaklarını çoğu kez bilincine varmadan umarlar. Etkin bir çaba göstermeleri gerektiğini, derli toplu olmaları gerektiğini duyumsamazlar: Öteberilerini oraya buraya atabileceklerini düşünürler ve annelerinin, peşleri sıra dönerek döktüklerini derleyip toparlamalarını beklerler. Bir tür "cennet"te yaşarlar; orada, onlardan hiçbir şey yapmaları istenmez ve gereksindikleri her şey sağlanır. Bu açıklamanın, Hitler olgusu için de geçerli olduğuna inanıyorum. Bana kalırsa bu açıklama, Hitler'in annesiyle olan bağının soğuk ve kişisellikten uzak bir nitelik taşıdığına ilişkin varsayımla çelişmez. Anne, kişisel bir biçimde sevilmese ya da umursanmasa bile, bu işlevi anne *olduğu için* yerine getirir.

Hitler'in okuldaki tembelliğiyle, ciddi çalışma yeteneğinden yoksun olmasıyla ve öğrenimini sürdürmeyi reddetmesiyle ilgili anlatılanlar, çok az sayıdaki okuyucunun kafasında şu sorunun doğmasına yol açacaktır: Bunda olağanüstü ne var? Bugün liseyi bırakan pek çok kişi vardır; bunların birçoğu, okuldaki çalışmaların kuru bilgiye ağırlık verdiğinden ve kısır bir nitelik taşıdığından yakınmaktadırlar; babanın ve başka yetkililerin ayak bağı olmadığı özgür bir yaşama yönelik tasarılara sahiptirler. Yine de bunlar ölüsever bireyler değildirler; tam tersine, bunların birçoğu, gerçekten yaşamsever, bağımsız, dürüst bir kişilik tipini temsil ederler. Hatta bazı okuyucular, Hitler'in başarısızlığı konusunda yaptığım tanımlamanın, çok tutucu bir anlayışla kaleme alınıp alınmadığını da sorabilirler.

Böylesi karşı çıkışları şöylece yanıtlamak istiyorum: (1) Hiç kuşkusuz, okulu bırakanlar başka başka özelliklere sahiptirler ve bu kişilerle ilgili genel bir yargıda bulunulamaz. Okuldan ayrılanların ayrı tiplere bölünüp her bir tipin özgül terimlerle ele alınması gerekir. (2) Bugünkü durumun tam tersine, Hitler'in ergen olduğu günlerde okuldan ayrılma son derece seyrek rastlanan bir olaydı; bu nedenle, kişinin okuldan ayrılmış birisi olmaya uyum sağlamasını kolaylaştırabilecek bir örnek yoktu. (3) Özgül olarak Hitler için geçerli olan ve saydığımız nedenlerden çok daha belirleyici nitelik taşıyan bir neden de şudur: Hitler, yalnızca okuldaki derslere ilgi duymamakla kalmıyordu; *her şeye* karşı da ilgisizdi. Hitler, —o zaman da daha sonra da— hiçbir şeye dört elle sarılmadı (Mimarlık öğrenimi konusunda hiç çaba göstermemesinde bunu göreceğiz.). Hitler'in tembelliğinin nedeni, bir ereğe ulaşma konusunda özel olarak uğraşmaksızın yaşamın tadını çıkarmakla yetinen bir kişi olması değildi. Tam tersine, Hitler, güç sahibi olmak için yanıp tutuşuyordu. Olağandışı bir dirimsel enerjiye sahip olduğu için, her zaman gerilim içindeydi ve sessiz sedasız eğlenmesi neredeyse olanaksızdı. Bu tablo, okulu bırakanların çoğunun ortaya koyduğu görüntüye uymamaktadır; bu kişiler arasında Hitler'e benzeyenler varsa ve bunlar, aynı zamanda güç sahibi olmak için yeğin bir istek duyuyor ve hiç kimseye sevgi beslemiyorlarsa, çok ciddi bir sorun —gerçekte, ciddi bir tehlike— oluştururlar.

Çalışma yeteneğinden ve sorumluluk duygusundan yoksunluğun olumsuz nitelikler olduğu konusunda diretirken "tutucu" bir tutum takındığım gerekçesiyle yöneltilebilecek karşı çıkışa gelince; bu, bizi, bugün gençler arasında görülen köktenciliğin son derece önemli bir öğesini göz önüne almaya götürür. Bir kişinin belli derslere karşı ilgisiz olması, belli bazı dersleri yeğlemesi, ya da okulu bütün bütüne bir yana itmesi, olağan sayılabilecek bir şeydir. Ama sorumluluktan ve ciddi çabadan kaçınmak, büyüme sürecinde kesin bir başarısızlık oluşturur; bu, bütün suçu topluma yüklemekle değiştirilemeyecek bir gerçektir. Aylak aylak gezmeyi devrimciliğin gereği sayan birisi tümüyle yanılır. Çaba, kendini bir şeye adama, dört elle sarılma, eksiksiz olarak gelişmiş bir kişi için temel önem taşır; devrimciler de bu kuralın dışında değildir. Bu konuda değişik düşünen gençler, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Rosa Luxemburg'un, Mao Tse-tung'un kişiliklerini göz önüne alırlarsa herhalde çok iyi ederler — dirimsel önem taşıyan iki nitelik: sıkı çalışma yeteneği ve sorumluluk duygusu, bu kişilerin hepsinde ortak olarak bulunur.

Viyana (1907-1913)

1907 yılı başında Hitler'in annesi, Sanat Akademisi'nde resim öğrenimi görmek üzere Viyana'ya taşınması için gerekli parasal kaynağı Hitler'e sağladı. Viyana'ya taşınan Hitler sonunda bağımsızdı; babasının baskısından kurtulmuştu; istediği gibi tasarılar yapıp istediği gibi davranabilirdi. Parasal sorunlarla cebelleşmesi bile gerekmiyordu; çünkü babasından kalan miras ve ölen memurların yetimlerine devletçe ödenen aylık, bir süre rahatça yaşamasına olanak veriyordu.[7] Hitler, 1907'den 1913'e dek, ergenlik döneminin sonundan yetişkinlik döneminin başına dek, Viyana'da kaldı.

Hitler, belirleyici önem taşıyan bu dönemde neler yaptı?

İlk olarak, Linz'de geçirdiği son yıllarda edindiği arkadaşını, A. Kubizek'i, Viyana'ya gelip kendisine katılmaya ikna ederek Viyana'daki durumu kendisi için daha kolay hale getirdi. Kubizek'in kendisi de Viyana'ya gitmek için büyük istek duyuyordu; bununla birlikte, oğlunun sanatsal tasarılarına karşı inatla ayak direyen Kubizek'in babasını razı etmek, hiç de öyle kolay bir iş değildi. İşte bunu başarması, Hitler'in ikna yeteneğinin ilk göstergelerinden birisiydi. Hitler gibi Kubizek de Wagner'in müziğinin tutkulu bir hayranıydı ve bu ortak tutkudan dolayı, Hitler ile Kubizek, Linz operasında tanışıp sıkı arkadaş olmuşlardı. Kubizek, babasının döşemeci dükkânında çırak olarak çalışıyordu, ama onun da büyük düşleri vardı: O da bir sanatçı, bir müzikçi olmak istiyordu. Hitler'den daha sorumlu ve daha çalışkandı, ama onun kadar ağırlıklı bir kişiliğe sahip değildi. Bu nedenle, kısa sürede Hitler'in başat etkisi altına girdi. Hitler, insanları etkileme yeteneğini onun üzerinde uygulayıp geliştirdi; arkadaşının kesin hayranlığını kazandı ve böylece özseverliğinin sürekli doğrulanmasını sağladı. Kubizek'in arkadaşlığı, birçok bakımdan, Hitler'in çocuk çeteleriyle oynadığı oyunlardan sağladığı doyumun —önder olma ve hayranlık uyandırma doyumunun— yerini aldı.

Hitler, Viyana'ya varışından kısa süre sonra Sanat Akademisi'ne gitti ve yıllık sınavlar için kaydını yaptırdı. Herhalde Akademi'ye kabul

[7] Hitler'in *Mein Kampf*'ta (Kavgam'da) yoksulluğuyla ilgili söyledikleri özünde gerçek değildir.

edileceğinden hiç kuşku duymuyordu. Ne var ki başarısız oldu; sınavın ilk bölümünü başardıktan sonra, ikinci bölümde reddedildi (W. Maser, 1971). Hitler'in *Mein Kampf*'ta yazdığı gibi: "Reddedildiğimi öğrenince, yıldırım çarpmışa döndüm." Hitler'in bildirdiğine göre, Sanat Akademisi'ndeki profesörlerden birisi, ona mimarlığa resimden daha yetenekli göründüğünü söylemişti. Ama bu anlatılan doğru olsa bile, Hitler bu öğüdü tutmadı. *Realschule*'ye bir yıl daha devam etmiş olsaydı, mimarlık okuluna kabul edilebilirdi; ama Hitler'in bunu ciddi olarak düşündüğünü gösteren hiçbir kanıt yoktur. Hitler'in *Mein Kampf*'ta anlattıkları içtenlikli değildir. Hitler'in yazdığına göre, lise diploması olmadığı için, mimar olma isteğini gerçekleştirmesi "maddi olarak olanaksız"dı. Daha sonra Hitler böbürlenerek şöyle devam ediyordu: "Mimar olmak istiyordum, ama engeller vardı; ancak engeller teslim olmak için değil, yenilmek için vardır. Bu engelleri alt etmeye kararlıydım..." Oysa gerçekler bunun tam tersidir.

Hitler'in kişiliği ve yaşam biçimi, yaptığı yanlışları görmesini ve Akademi'ye alınmayışını değişiklik zorunluluğunun bir belirtisi olarak kabul etmesini önledi. Hitler'in yapmacıklı toplumsal davranışları ve pis, aşağılayıcı ya da yorucu saydığı çalışmayı hor görmesi, ondaki kaçınmacılığı (escapism) pekiştirdi. Hitler, çelişkiler içinde ve züppe bir gençti; kendisini öyle uzun zamandan beri kandırıyordu ki, ne hoşuna gitmeyen bir görevde çalışabilirdi ne de kendisinden başka birisini ve hoşlandığı yaşam biçiminden başka bir yaşam biçimini düşünebilirdi. Akademi'ye kabul edilmemesine bulduğu çözüm, Stumpergasse'ye geri gitmek ve sanki hiçbir şey olmamış gibi oraya yerleşerek yaşamına devam etmekti. Kutsal bir sığınak gibi gördüğü bu yerde, böbürlenerek "incelemeler"im dediği resim çiziktirme ve okuma uğraşlarına yeniden döndü; günlerini kasabayı gezerek ya da operaya giderek geçiriyordu (B. F. Smith, 1967).

Akademi'ye resim öğrencisi olarak kaydolduğunu söyleyerek herkesi kandırıyordu; hatta Kubizek Viyana'ya geldikten sonra bu konuda ona bile yalan söyledi. Kubizek, arkadaşının öğrenci olduğunu söylemesine karşın nasıl olup da sabahları geç saatlere kadar uyuyabildiğini bir türlü anlayamadığı için, sonunda kuşku duymaya başladı; o zaman Hitler Sanat Akademisi'ndeki profesörlere karşı azgın bir öfke patlaması içinde, ar-

kadaşına gerçeği anlattı. Onlara kim olduğunu göstereceği ve kendi kendine mimarlık öğrenimi yapacağı konusunda arkadaşına söz verdi. Hitler'in "öğrenim yapma" yöntemi, caddelerde yürümekten, anıtsal yapılara bakmaktan ve eve gelip yapıların ön yüzleriyle ilgili sonu gelmez taslaklar yapmaktan oluşuyordu. Hitler, bu yolla kendisini mimarlığa hazırladığına inanıyordu; bu inanç, Hitler'in gerçekçilikten yoksun olduğunun bir belirtisiydi. Hitler, Kubizek'e, tüm Viyana'yı yeniden kurma ya da bir opera yazma tasarılarından söz etti; Reichsrat'taki (Almanya Senatosu) görüşmeleri dinlemek için Parlamento'ya gitti; Sanat Akademisi'ne girmek için bir kez daha başvurdu, ama bu kez birinci sınava bile kabul edilmedi.

Hitler Viyana'da bir yıldan uzun kaldı; bu sürede hiçbir ciddi çalışma yapmadı, sınavda iki kez başarısız oldu; yine de büyük bir sanatçı olma yolunda yürüdüğünü söyleyip duruyordu. Ama Hitler, böyle gösteriş yapmasına karşın, o yılın kendisine yenilgi getirdiğini duyumsamış olmalıdır. Bu yenilgi, sanatçı olmak istediği gerekçesiyle açıklayabildiği lisedeki yenilgiden çok daha ağırdı. Ressam olma başarısını gösteremeyince, artık böyle bir açıklama yapma olanağı yoktu. Hitler, büyük başarı göstereceğine kesinlikle inandığı alanda geri çevrilmişti; artık yapabileceği tek şey, sanat profesörlerini, toplumu, tüm dünyayı suçlamaktı. Hitler'in yaşama karşı küskünlüğü artmış olmalıdır. İlk başarısızlığı zamanındakine oranla daha da güçlenmiş olan özseverliği, onu, paramparça olmaktan korunmak için, gerçeklikten daha çok uzaklaşmaya sürüklemiş olmalıdır.[8]

Bu noktada, insanlardan hemen hemen kesin olarak uzaklaşma süreci başladı; Hitler'in, kurabildiği tek yakın ilişkiyi —Kubizek'le olan iliş-

---

[8]Maser, Hitler'in sanat öğrenimi görme konusunda ciddi olduğunu kanıtlama çabasıyla, onun bir yontucudan, lise öğretmeni Panholzer'den ders aldığını bildiriyor. Ama bu sözünü doğrulamak için sunduğu tek kanıt, Hitler'in ev sahibesinin annesince sahne tasarımı öğretmeni Roller'e yazılan ve Hitler'i görüp önerilerde bulunmasını isteyen bir mektuptur. Maser, bu ziyaretin —eğer böyle bir ziyaret olmuşsa— nasıl sonuçlandığını ortaya koyacak hiçbir kanıt aktarmıyor. Yalnızca, Hitler'in otuz yıl sonra Panholzer'i (Maser'ın tümcesinin dilbilgisel yapısına göre, Roller diye anlaşılmalıdır) öğretmeni olarak adlandırdığına değiniyor. Böylece Maser, Hitler'in kendisi hakkında söylediği bir sözü yeterli bir kanıt olarak kullanıyor; bu Maser'ın benzer birçok davranışından yalnızca birisidir. Panholzer'in atölyesinde Hitler'in "disiplinli ve düzenli bir biçimde" çalıştığını Maser'ın nasıl bilebildiği, gizini korumaktadır; gelişme gösteren ressam ve mimarın (Hitler'in) niçin bir yontucudan ders almak istediği de gizini korumaktadır (W. Maser, 1971).

kisini— çarpıcı biçimde koparması gerçeğinde bu süreç en belirgin anlatıma kavuştu. Hitler, Kubizek'le paylaştığı ve Kubizek'in ailesini ziyaret ettikten sonra döneceği odadan, yeni adresini bırakmadan ayrıldı. Kubizek, Hitler'in Reichschancellor (Almanya Başbakanı) olduğu zamana kadar onunla bağlantı kuramadı.

Aylaklıkla, gevezelikle, yürümekle ve taslak çizmekle geçen tatlı dönem yavaş yavaş sona eriyordu. Hitler'in kalan parası, kısıntı yapsa bile, bir yıl daha yetmezdi. Kendisini dinleyecek kimse olmadığı için, daha çok okumaya başladı. O zamanlar Avusturya'da, Alman milliyetçiliği, ırkçılık, "nasyonal sosyalizm" (Bohemya'da) ve anti-semitizm (Yahudi karşıtlığı) görüşleri çevresinde toparlanmış birçok siyasal ve ideolojik kümelenme vardı. Bu kümelerin her biri kendi kitapçıklarını yayımlıyor, kendine özgü düşünce biçimini yaygınlaştırmaya çalışıyor ve *çözümü* sunuyordu. Hitler bu kitapçıkları büyük bir istekle okuyor ve daha sonra kendine özgü ırkçılık, anti-semitizm ile "sosyalizm"i kurarken harç olarak kullanacağı hammaddeleri biriktiriyordu. Nitekim, Viyana'da geçirdiği bu dönemde sanatçılık mesleği için hazırlanmadı ama ilerde gerçek mesleği olan siyasal önderliğin temellerini kurdu.

1909 yılı güzünde, parasını tümüyle tüketen Hitler, kira borcunu ödemeden kaldığı pansiyondan kaçtı. Artık Hitler'in en kötü dönemi başlamıştı. Bankların üzerinde, bazan da en döküntü hanlarda geceliyordu ve Aralık 1909'da gerçek serserilerin saflarına katıldı; bir hayır derneğinin yoksullar için işlettiği bir yerde geceliyordu. İki buçuk yıl önce büyük bir sanatçı olacağı inancıyla Viyana'ya gelmiş olan genç adam, bir tas sıcak çorba için kıvranan, geleceğe ilişkin hiçbir umudu olmayan ve kendisini geçindirmek için hiç çaba göstermeyen yuvasız bir serseri konumuna inmişti. Aslına bakılırsa, Smith'in yazdığı gibi, Hitler'in yuvasızlar yurduna girişi, "kesin yenilgi ilanından başka bir şey değildi".

Bu yenilgi, yalnızca Hitler'in yenilgisi değil, aşağı sınıfları hor gören kibirli ve iyi giyimli kentsoylu Hitler'in de yenilgisiydi, Hitler artık bir serseri, sınıf değiştirmiş biri olmuştu; artık ayaktakımından birisiydi. Bu, orta sınıfın Hitler kadar özsever olmayan bir üyesi için bile yeğin bir aşağılanmaydı. Hitler kendini tümüyle dağıtmayacak kadar dengeli olduğu için, bu durum onu güçlendirmiş olmalıdır. En kötü durumla karşılaşan Hitler, bu durumdan daha bir pekişmiş olarak, özseverliği yara

almadan çıktı; artık her şey, bütün "düşmanlar"ından öcünü alarak ve özsever nitelikteki özimgesinin düş değil gerçek olduğunu kanıtlama amacına tüm yaşamını adayarak, uğradığı aşağılanmayı silmesine bağlıydı.

Yenilgiye uğramış aşırı özsever kişilerle ilgili olarak daha önce yapılan klinik gözlemleri anımsarsak, bu süreci daha iyi anlayabiliriz. Böylesi kişiler, çoğunlukla yenilgiyi atlatıp iyileşmezler. İçsel, öznel gerçeklikleri ve dışsal, nesnel gerçeklikleri tuzla buz olduğu için, ruh hastası olabilirler ya da daha başka ağır akıl rahatsızlıklarına yakalanabilirler; eğer şansları varsa, gerçek yaşamda kendilerine uygun bir kovuk —sözgelimi, dünyayı suçlamakla birlikte özsever düşlemlerini sürdürmelerine ve çok büyük bir yıkıma uğramadan yaşamlarını şöyle böyle yönlendirmelerine olanak veren ufak bir iş— bulabilirler. Ama yalnızca özel yetilere sahip olanlara açık olan bir olasılık daha vardır; böylesi kişiler, yüksek düşlemlerinin gerçek olduğunu kanıtlayacak biçimde gerçekliği değiştirmeye çalışabilirler. Bunun olabilmesi için yalnızca yetenek değil, buna elverişli tarihsel koşullar da gereklidir. En sık olarak bu çözüm, toplumsal bunalım dönemlerinde siyasal önderlere açıktır; siyasal önderler, geniş kitlelere seslenme yeteneğine sahipseler ve bu kitlelerin nasıl örgütleneceğini bilecek kadar kurnazsalar, gerçekliği düşlerine uydurmayı başarabilirler. Sık sık, çıldırı (psikoz) sınır çizgisinin bu yanında bulunan demagoglar, önceleri "çılgınca" görünen düşüncelerin "akıllıca" görünmesini sağlayarak akıl sağlıklarını kurtarırlar. Bu siyasal savaşımda, demagoglara, yalnızca güç tutkusu değil, akıl sağlıklarını koruma gereksinmesi de yön verir.

Şimdi, Hitler'i yaşamının en umutsuz ve en içler acısı noktasında bıraktığımız yere geri dönmemiz gerekiyor. Bu dönem kısa —belki de iki ay— sürdü ve Hitler, *Mein Kampf*'taki savının tersine, hiçbir zaman bedensel iş yapmadı. Kısa süre sonra, eski bir serseri olan Hanisch elinden tutunca, Hitler'in içinde bulunduğu koşullar iyileşme göstermeye başladı; siyasal bakış açısı Hitler'inkine benzeyen ve resme ilgi duyan Hanisch aşağılık bir karaktere sahipti.[9] En önemlisi, Hanisch, kendisini de Hitler'i de yoksulluktan kurtaracak pratik bir fikre sahipti: Eğer Hitler, resim araç-gereci almak için ailesinden biraz para isterse, resimli posta kartları yapabilir, Hanisch de bunları satabilirdi. Hitler Hanisch'in öğüdünü tuttu;

[9]Bundan sonraki metinde en çok B. F. Smith'ten (1967) yararlanılmıştır.

ailesince gönderilen elli kuron (eski bir Alman ve Avusturya-Macaristan parası —*çev.*) ile resim gereçlerini ve çok büyük gereksinme duyduğu bir palto satın aldıktan sonra, Hanisch'le birlikte, oldukça bakımlı bir erkek pansiyonu olan Männerheim'a taşındı; burada, büyücek salonu resim çalışmaları için kullanabiliyordu. Her şey yolunda gitti. Hitler resimli kartpostallar yapıyor, Hanisch de bunları dolaşarak satıyordu; bunu, daha büyük suluboya ve yağlıboya resimler izledi; Hanisch bunları çerçevecilere ve resim tüccarlarına satıyordu. Yalnız bir tek sorun vardı: Hitler pek canla başla çalışmıyordu; eline üç beş kuruş para geçer geçmez, resim yapmayı bir yana bırakıyor ve zamanını, pansiyonun öteki müşterileriyle siyasetten konuşarak geçirmeye başlıyordu. Yine de az olmakla birlikte sürekli bir geliri vardı. En sonunda, Hanisch'le aralarında bir tartışma geçti; Hitler, Hanisch'i, satış ederi üzerinden payını (%50) vermeden bir resmi satmakla suçluyordu. Hitler, polise giderek Hanisch'in hırsızlık yaptığını bildirdi ve Hanisch tutuklandı. Ondan sonra Hitler, resim yaparak ve yaptığı resimleri (özellikle iki Yahudi resim tüccarına) satarak işi kendi başına sürdürdü. Anlaşıldığı kadarıyla, bu kez daha düzenli çalışıyordu; küçük bir işadamı olmuştu; tutumlu bir yaşam sürdürüyor, hatta biraz da para artırıyordu. Bir "ressam", ya da bir "sanatçı" olup çıktığı pek söylenemezdi; çünkü yaptıkları, aslında, fotoğrafları kopya etmekten ve pazarda alıcı bulduğu kanıtlanmış resimleri yeniden yapmaktan ileri gitmiyordu. Hitler Männerheim'de kalmaya devam etti; ama "Heim"daki (yurt, pansiyon) konumu değişmişti. Hitler artık *kalıcı* (sürekli) bir kiracıydı ve dolayısıyla, kendilerinden aşağıda gördükleri "geçiciler"e tepeden bakan ve yurt dizgesi içerisinde saygı duyulan bir seçkinler kümesi oluşturmuş olan "kalıcılar"ın küçük topluluğuna üyeydi.

Hitler'in bu yurtta kalmaya karar vermesinin belki de birkaç nedeni vardı. Maser'ın vurguladığı gibi, bu yurdun daha ucuz olması, en son düşünülmesi gereken bir nedendir. Çünkü her ay bu yurda ödediği on beş kuronu verince kendisine yetecek genişlikte iyi bir özel oda bulabilirdi. Ama burada birçok ruhsal neden akla gelmektedir. Birçok başka bağlantısız kişi gibi Hitler de yalnız olmaktan korkuyordu. Başkalarıyla yüzeysel bağlantı kurarak içsel yalnızlığını ödünleme gereksinmesi duyuyordu. Daha da önemlisi, etkileyebileceği dinleyicilere gereksinme duyuyordu. Männerheim bu gereksinmeyi çok iyi karşılıyordu; buradaki kiracıların

çoğu, daha normal bir yaşam biçimine ulaşmakta şöyle ya da böyle başarısızlığa uğramış duraksamalı (marjinal) tiplerdi, yalnız kişilerdi. Hitler, zeka ve canlılık yönünden açıkça onlardan üstündü. Onlar da aynen çocuk çetelerinin ve Kubizek'in gördüğü işlevi görüyorlardı. Hitler'in başka insanları etkileme yeteneğini uygulamaya koymasına ve böylece, taşıdığı güçlülük duygusunu doğrulamasına olanak sağlıyorlardı. Hitler, oturmuş resim yaparken, birdenbire çalışmasına ara verip taşkın siyasal konuşmalar yapmaya başlardı; bu konuşmaların üslubu, Hitler'in daha sonraki tanınmış konuşmalarının üslubuna çok benziyordu. Männerheim, Hitler için, siyasal demagogluk mesleğini öğrendiği bir eğitim okulu oldu.

Hitler'in o zamanki varoluşsal durumunu ele alırken, belirleyici önem taşıyan bir soru ortaya çıkmaktadır: O zamanlar, Hitler, kararlı çalışma yeteneği kazanmamış, akıntıya göre sürüklenen bir tembel olmaktan çıkıp az çok varlıklı bir küçük işadamı olmamış mıydı? Kendisini toparlayarak sağlıklı bir zihinsel denge gerçekleştirmemiş miydi?

Yüzeysel olarak bakıldığında böyle görünebilir. Belki de bu, bir geç olgunlaşma olgusuydu; ama bunu normallik olarak adlandırmaya olanak var mıdır? Eğer durum göründüğü gibi olsaydı, Hitler'in coşkusal gelişmesine ilişkin ayrıntılı çözümleme çok gereksiz olurdu. Hitler'in, gençliğinde karşılaştığı karakteriyle ilgili belli güçlüklerden sonra, yirmi üç ya da yirmi dört yaşında, iyi uyum sağlamış ve zihinsel yönden sağlıklı bir adam olduğunu belirtmek yeterdi.

Oysa durum daha derinlemesine irdelenirse, bu yorumun pek iler tutar yanının bulunmadığı görülür.

Karşımızda duran adam olağandışı dirimsel güce sahip olan, büyük ve güçlü olmak için yanıp tutuşan, büyük bir ressam ya da mimar olacağı konusunda sağlam bir inanç besleyen bir kişidir. Ama gerçeklik neydi?

Hitler bu amacında tümüyle başarısızlığa uğramıştı; küçük bir işadamı olmuştu; gücü, aralarında kendine yandaş bulmayı bile başarmaksızın sürekli uzun söylevler verdiği küçük bir yalnızlar kümesini etkilemekle sınırlıydı. Hitler, bu kadar dirimsel güce sahip olmayan ve kendisini bu kadar büyük görmeyen daha küçük bir adam olsaydı, belki de bu çözümden hoşnut kalırdı ve ticari bir sanatçı olarak küçük-kentsoylu yaşantısını güvenceye almakla seve seve yetinirdi; ama Hitler'i böyle düşünmek

neredeyse düpedüz saçmalık olur. Hitler'de tek bir değişiklik olmuştu: Yeğin yoksulluk içinde geçen aylar, —her ne kadar yaptığı çalışmalar ikinci sınıfsa da— ona çalışmayı öğretmişti. Ama başka yönlerden karakteri hiç değişmemişti — belki karakterinin daha derin çizgiler edinmesi anlamında bir değişiklikten söz edilebilir. Hitler hiç kimseye ya da hiçbir şeye ilgi duymayan, yarı-düşsel yarı-gerçek bir alemde yaşayan, egemen olmak için kavurucu bir istek duyan, içi nefret ve kızgınlıkla dolu aşırı özsever bir kişi olmayı sürdürdü; tutkularını gerçekleştirme yollarıyla ilgili hiçbir gerçekçi ereği, tasarısı ya da anlayışı olmayan bir adam olmayı sürdürdü.

Münih

Hitler'in birdenbire Männerheim'la olan bağını koparıp Münih'e taşınmaya ve Sanat Akademisi'ne kaydolmaya karar vermesi, bu amaçsızlığı daha bir açıklıkla ortaya koyuyordu. Münih'teki durum konusunda hemen hemen hiçbir şey bilmiyordu; hele, resimleri için Viyana'daki gibi bir pazarın olup olmadığını hiç soruşturmadı. Cebinde, ancak ilk birkaç ay yetecek kadar az bir parayla, Münih'e taşındı. Bunun yanlış bir karar olduğu ortaya çıktı. Münih'teki Sanat Akademisi'ne kabul edileceği yolunda kurduğu düş gerçekleşmedi. Resimlerini pazarlama olanağı burada daha kısıtlıydı ve Smith'in bildirdiğine göre, Hitler resimlerini birahanelerde ve kapı kapı dolaşarak satmak zorunda kaldı. Maser'a göre, Hitler'in gelir vergisi bildirimi, ayda yaklaşık yüz mark kazandığını ortaya koymaktadır; bu da Viyana'daki gelirine hemen hemen denktir. Ama Hitler'in Münih'te de en çok kopya çalışmaları yapan ticari bir ressam olmaktan kurtulamadığı gerçeği değişmeden sürüyordu. Hitler'in büyük bir ressam olma düşü kesinlikle suya düşmüştü; Hitler'in sınırlı yeteneği ve eğitimsizliği göz önüne alınınca, resim mesleğinde elde edeceği en iyi olanaklar bile, beslediği büyük umutlardan tümüyle uzak ve kopuktu.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Hitler'e Tanrı'dan gelen büyük bir yardımdı ve Hitler, nasıl bir yaşam sürmek istediği konusunda karar verme zorunluluğunu bir çırpıda silip atan bu olaydan dolayı Tanrı'ya şükretti. Bunun şaşırtıcı bir şey olduğunu sanmıyorum. Savaş, Hitler'in sanatçı olmakta uğradığı başarısızlığı eksiksiz biçimde kavramaktan artık

pek kaçamayacağı bir anda patlak verdi ve taşıdığı aşağılanma duygusunun yerine, bir "kahraman" olmanın yarattığı, kıvanç duygusunu geçirdi. Hitler görevine bağlı bir askerdi ve (küçük bir terfi dışında) pek yükselememekle birlikte, gösterdiği yararlıktan dolayı bir nişanla onurlandırıldı; üstlerince de sayılıyordu. Hitler artık dışlanan bir kişi, bir sürgün değildi; Almanya için, Almanya'nın kalımı ve utkusu için, milliyetçi değerler için savaşan bir kahramandı. Güttüğü yıkım ve utku amaçlarına artık kendini kaptırabilirdi — ne var ki bu savaş gerçekti, küçük çocukların düşlemlerinden doğan yalancı savaş değildi ve belki, bu dört yıl boyunca Hitler'in kendisi de her zamankinden daha gerçekti. Artık Hitler, sorumluluk sahibi, disiplinli ve Viyana günlerinin aylağına hiç benzemeyen bir adamdı. Savaş, Hitler'e kendisinin en son başarısızlığı gibi görünen bir biçimde —yenilgiyle ve devrimle— sona erdi. Belki yenilgiye yine de katlanabilirdi, ama devrime asla. Devrimciler, Hitler'in gerici milliyetçiliğince kutsal sayılan her şeye *saldırıyor* ve kazanıyorlardı; o günlerde, özellikle de kısa ömürlü bir "Räte Republik" ("Konsey Cumhuriyeti") kurdukları Münih'te, *her şeyin sahibi onlardı.*

Devrimcilerin utkusu, Hitler'in yıkıcılığına son, kesin ve önlenemez *biçimini verdi.* Devrim, ona, onun değerlerine, umutlarına, kendisiyle Almanya'nın bir olmasını sağlayan büyüklük duygusuna yönelik bir saldırıydı. Hitler'in uğradığı aşağılanma daha da büyüktü; çünkü devrimci önderler arasında, yıllardan beri düşmanı saydığı ve onu, milliyetçi, *küçük-kentsoylu* ülkülerinin yıkılışını umarsızca seyretmek zorunda bırakan Yahudiler de vardı. Bu son ve kesin aşağılanmayı temizlemenin tek yolu, Hitler'in bu durumdan sorumlu tuttuğu herkesin yok edilmesiydi. Hitler, Almanya'yı Versailles Andlaşması'nı kabul etmeye zorlayan utkulu Bağlaşık güçlere karşı da nefretle ve öç arzusuyla doluydu; ama devrimcilere, özellikle de Yahudilere karşı beslediği nefret ve öç tutkusu daha yeğindi.

Hitler'in başarısızlıkları aşama aşama arttı: lise öğrencisiyken gösterdiği başarısızlık, Viyana'da orta sınıftan dışlanması, Sanat Akademisi'ne kabul edilmemesi. Her başarısızlık, Hitler'in özseverliğinde öncekinden daha derin yara açtı ve öncekinden daha büyük bir aşağılanmaya neden oldu; başarısızlıklarının artması oranında, düşleme (fantasy) olan düşkünlüğü,

güçenikliği, öç alma isteği ve ilk kökleri belli kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişki duygularında yatan ölüseverliği de arttı. Savaşın başlaması, Hitler'in başarısızlık dönemini sona erdirmiş gibi görünmüştü; ama savaş, yeni bir aşağılanmayla —Alman ordularının yenilgisi ve devrimcilerin utkusuyla— sonuçlanmıştı. Bu kez Hitler, kişisel başarısızlığını ve aşağılanmasını, ulusal ve toplumsal bir yenilgiye ve aşağılanmaya dönüştürme fırsatını elde etmişti; böylece bu fırsat, Hitler'in kendi başarısızlıklarını unutmasını sağlıyordu. Bu kez başarısız olan ve aşağılanan o değil, Almanya'ydı; Almanya'nın öcünü alarak ve Almanya'yı kurtararak kendi öcünü alacaktı; Almanya'nın utancını temizleyerek kendi utancını temizleyecekti. Artık Hitler'in amacı, büyük bir sanatçı değil, büyük bir demagog olmaktı; Hitler, gerçekten yetenekli olduğu ve bu nedenle, gerçek bir başarı şansına sahip olduğu alanı bulmuştu.

Bu döneme kadar elimizde olan veriler, Hitler'in davranışlarında açıkça göze çarpan güçlü ölüsever eğilimlerin varlığını ortaya koymak için yeterince ayrıntılı değildir. Bu döneme kadar, yalnızca, böylesi eğilimlerin gelişmesine *elverişli* karakter zeminini —Hitler'in ister istemez başarısızlıklarla ve aşağılanmalarla karşılaşmasına yol açan kıyıcı kandaşıyla cinsel ilişki tutkularını, ölüseverliğini, soğukluğunu, ilgisizliğini, arzularına tutsak oluşunu, gerçekçilikten yoksunluğunu— görüyoruz. Elimizde, Hitler'in 1918'den sonraki yaşamıyla ilgili pek çok veri bulunduğu için, artık ondaki ölüseverliğin dışavurumlarını gitgide artan bir açıklıkla saptayıp tanıyabiliriz.

YÖNTEM ÜZERİNE BİR YORUM

Bazı okuyucular tutumumuza karşı çıkıp şöyle sorabilirler: Hitler'in ölüseverliğini *kanıtlamamız* gerekir mi? Hitler'in yıkıcılığı, her türlü kuşkunun ötesinde bir gerçek değil midir?

Elbette, Hitler'in olağandışı yıkıcı *eylemlerinin* gerçekliğini kanıtlamamız gerekmiyor. Ama yıkıcı eylemler, ille de yıkıcı, ölüsever bir karakterin dışavurumları değildir. Napolyon, kişisel tutkusu ve kibiri için askerlerinin yaşamını kurban etmekte bir an bile duraksamadığı için

ölüsever bir kişi miydi? Tarih boyunca, geniş ölçekli yıkım buyruğu veren birçok siyasal ve askeri önderin hepsi ölüsever miydi? Hiç kuşkusuz, yıkım buyruğu veren ya da yıkımı hoş gören birisi, yüreğini taş gibi sertleştirdiğini açığa vurmuş olur. Bununla birlikte, yönlendirici güdülere ve koşullara bağlı olarak, ölüsever olmayan bir general ya da siyasal önder bile amansız yıkıcı eylemler için buyruk verebilir. Bu kitapta ortaya atılan sorun, *davranışla* değil, karakterle ilgilidir. Daha açık söylersek: Buradaki sorun, Hitler'in yıkıcı biçimde *davranıp davranmadığı* değil, güçlü bir yıkım tutkusunca, *karakterinin* bir parçasını oluşturan bir yıkım tutkusunca güdülenip güdülenmediğidir. Bunu, peşin olarak kabul etmeyip kanıtlamak gerekiyor. Ruhbilimsel bir incelemenin nesnel olması için her çaba gösterilmelidir; Adolf Hitler gibi bir kişi söz konusu olunca, bu özellikle zorunludur. Hitler 1933'te, yani açıkça göze çarpan birçok geniş ölçekli yıkım eylemini uygulamaya koymadan önce ölmüş olsaydı bile, tüm kişiliğine ilişkin ayrıntılı bir çözümlemeye dayanılarak, büyük olasılıkla ölüsever bir karakter olarak tanımlanabilirdi. Polonya'nın işgaliyle başlayıp gitgide yeğinleşerek Almanya'nın büyük bölümünün halkıyla birlikte yok edilmesi için Hitler'in buyruk vermesine dek ulaşan yıkım süreci, daha önce konulmuş karakter tanısının kesin olarak doğrulanmasından başka bir şey olmazdı. Öte yandan, Hitler'in 1933'e kadar olan geçmiş yaşamı konusunda hiçbir şey bilmeseydik bile, daha sonraki davranışlarının birçok ayrıntısı, Hitler'in, davranışsal açıdan, pek çok yıkıma neden olmuş bir kişi olduğunu ortaya koymakla kalmayıp, Hitler'e konan ağır ölüseverlik tanısını da haklı çıkarırdı. Davranışçı bir açıdan bakıldığında, davranış ile güdüleyici güçler arasındaki bu ayrım elbette anlamsızdır; bununla birlikte, bir bütün olarak kişinin dinamiklerini, özellikle de bilinçdışı bölümünü anlayabilmek için bu ayrım zorunludur. Hitler olgusunda, ruhçözümsel yöntemin uygulanması daha da önemlidir; çünkü Hitler, sahip olduğu ölüsever tutkuya ilişkin bilinci olağandışı bir ölçüde ve birçok değişik biçimde bastırmıştır.

HİTLER'İN YIKICILIĞI[10]

Hitler'in yıkım nesneleri kentler ve insanlardı. Büyük yapıcı, yeni bir Viyana, Linz, Münih ve Berlin kurmak için planlar yapan coşkulu planlamacı, Paris'i yıkmak, Leningrad'ı yerle bir etmek ve en sonunda da Almanya'yı tümüyle ortadan kaldırmak isteyen kişiden başkası değildi. Hitler'in bu niyetleri güvenilir kaynaklarca doğrulanmıştır. Speer'ın bildirdiğine göre, Hitler, başarısının doruğundayken, yeni ele geçirilmiş Paris'i gezdikten sonra ona şunları söylemiştir: "Paris güzeldi, değil mi?... Geçmişte, Paris'i yıkmak zorunda kalmayacak mıyız, diye sık sık düşünürdüm. Ama Berlin'deki işlerimizi bitirince, Paris ancak bir gölge olacak. Öyleyse niye yıkalım Paris'i?" (A. Speer, 1970). Elbette sonunda, Hitler, Paris'in yıkılması için buyruk verdi — Paris'in Alman komutanı, bu buyruğu yerine getirmedi.

Hitler'de görülen yapıları ve kentleri yıkma çılgınlığının en aşırı anlatımı, Eylül 1944'te Almanya'yla ilgili olarak yayımladığı "yakılıp kavrulmuş toprak" kararnamesiydi; Hitler'in bu kararnamede verdiği buyruğa göre, düşman Alman topraklarını ele geçirmeden önce,

yaşamın sürdürülmesi için gerekli her şey, ama her şey —yiyecek karnesi kayıtları, evlilik dosyaları ve oturma yeri defterleri, banka hesabı kayıtları— yok edilecekti. Ayrıca, yedek yiyecekler yok edilecek, çiftlikler yakılıp hayvanlar öldürülecekti. Bombalardan kurtulan sanat yapıtları bile korunmayacaktı. Anıtlar, saraylar, şatolar ve kiliseler, tiyatrolar ve operalar da yerle bir edilecekti (A. Speer, 1970).

---

[10]Hitler'e ve 1914-1946 arası dönemine ilişkin pek çok yazılı kaynak vardır; bunların içinde en çok A. Speer'dan (1970) ve W. Maser'dan (1971) yararlandım. Ama ikinci kaynağı, Hitler'in gençliğine ilişkin değerlendirmeleriyle ilgili olarak daha önce belirttiğim nedenlerden dolayı, biraz çekinerek kullandım. Albert Speer'la yaptığım çok sayıda kişisel görüşme sayesinde de pek çok bilgi ve görüş edindim (Speer, Nazi düzenine katıldığı için içtenlikle pişman olmuştur ve tümüyle farklı bir kişi olduğunu söylemiştir; onun sözlerinin doğruluğuna inanıyorum.). Yararlandığım öteki değerli kaynaklar şunlardır: P. E. Schramm (1965), H. Krausnick *ve ötekiler* (1968) (bu ikisi, birçok önemli kaynaktan alıntı yaptıkları için değerlidir) ve Schramm'ın yazdığı bir önsözle yayımlanmış çok iyi bir kaynak olan Hitler'in *Sofra Söyleşileri* (H. Picker, 1965). E. Hanfstaengl'den (1970) de yararlandım, ama yararlanırken büyük dikkat gösterdim. Hitler'in *Mein Kampf*'ı (1943) tarihsel bir kaynak olarak pek işime yaramadı. Birçok başka kitaba daha başvurdum ve metinde, bunların bazılarından yaptığım alıntıları da belirttim.

Hiç kuşkusuz, bunun bir anlamı da suyun, elektriğin, hiçbir sağlık ve temizlik olanağının bulunmayacağıydı, bir başka deyişle, salgınların, hastalıkların baş göstereceği ve bunlardan kaçamayan milyonlarca insanın öleceğiydi. Ölüsever bir yıkıcı değil, canlısever bir yapıcı olan Speer'a göre, bu karar, Hitler ile arasında aşılamaz bir uçurum yarattı. Hitler'in duyduğu yeğin yıkım arzusunun güdümünde olmayan birçok generalle ve parti yetkilisiyle işbirliği yolları arayan Speer, Hitler'in buyruklarını engelleyip boşa çıkarmak için yaşamını tehlikeye attı. Birtakım başka koşulların yanı sıra Speer'in ve başka birçok kişinin çabaları sayesinde, Hitler'in yakılıp kavrulmuş toprak siyaseti hiçbir zaman uygulamaya konmadı.

Hitler'in yapıları ve kentleri yıkma tutkusu, yapı kurma tutkusuyla olan bağlantısından dolayı, özel bir dikkatle ele alınmaya değer. Hatta daha da ileri gidilerek, Hitler'in kentleri yeniden kurmak için yaptığı planların, ilkin bu kentleri yıkmak için uydurduğu bir özür olduğu söylenebilir. Ama bana kalırsa, Hitler'in mimarlığa duyduğu ilgiyi, yıkma arzusunun bir örtüsünden *başka bir şey değilmiş* gibi açıklamak yanlış olur. Hitler'in mimarlığa duyduğu ilgi belki de içtenlikliydi ve ileride göreceğimiz gibi, —güç, utku ve yıkım dışında— yaşamda onu içtenlikle ilgilendiren tek şeydi.

Hitler'in yıkıcılığı, Polonyalılar'ı yendikten sonra onların geleceğiyle ilgili tasarladıklarında da görülmektedir. Polonyalılar, kültürel bakımdan kısırlaştırılacaktı; öğretim, trafik işaretlerine ilişkin bilgilerle ve biraz Almanca'yla sınırlı olacaktı; coğrafya konusunda da yalnızca Berlin'in Alman başkenti olduğu öğretilecekti; aritmetik, tümüyle gereksiz olduğundan hiç öğretilmeyecekti. Sağlık bakımı yapılmayacaktı; yaşam düzeyleri düşük tutulacaktı; Polonyalılar, ucuz işçi ve uysal köle olmaktan başka bir şeye yaramazlardı (H. Picker, 1965).

Öldürülecek ilk *insan* nesneler arasında, *özürlü* (sakat) insanlar vardı. Hitler daha önce *Mein Kampf*'ta şöyle yazmıştı: "Sakat insanların aynı ölçüde sakat çocuklar doğurmalarına engel olunmalıdır... Bunun için gerekirse, iyileştirilemeyecek ölçüde hasta olanlar, hiç gözlerinin yaşına bakılmaksızın toplumdan yalıtılacaktır — bu, söz konusu uygulamaya uğrayan zavallılar için barbarca bir önlem, ama diğer yurttaşlar ve gelecek kuşaklar için bir nimettir" (A. Hitler, 1943). Hitler, bedensel özürlü in-

sanları yalıtmakla yetinmeyip öldürerek bu düşüncelerini eyleme geçirdi. Hitler'in yıkıcılığının ilk dışavurumlarından birisi de salt siyasal çıkar sağlamak amacıyla (hareketin "anamalcılığa karşıt" kanadının önderlerini ortadan kaldırarak sanayicilere ve generallere güven vermek için) Ernst Röhm'ün ve öteki SA önderlerinin hayınca katledilmesidir (oysa bu olaydan yalnız birkaç gün önce, Hitler Röhm'le dostça çene çalarken görülmüştür).

Hitler'in sınırsız yıkım düşlemlerine olan düşkünlüğünün bir başka anlatımı, sözgelimi 1918'deki gibi bir ayaklanma olması durumunda alacağı önlemlere ilişkin sözleridir. Böyle bir şey olursa, Hitler, düzene karşı çıkan siyasal akımların bütün önderlerini, ayrıca da siyasal özgürlük yanlısı önderleri ve toplama kamplarındaki tüm tutukluları öldürecekti. Bu yolla, birkaç yüz bin kişiyi öldüreceğini hesaplıyordu (H. Picker, 1965).

Fiziksel yıkımın başlıca kurbanları Yahudiler, Polonyalılar ve Ruslar olacaktı. Burada yalnızca Yahudiler'in yok edilmesini ele alalım; çünkü Yahudiler'le ilgili gerçekler, ayrıca açıklamayı gerektirmeyecek ölçüde iyi bilinmektedir. Bununla birlikte, Yahudiler'in düzenli ve tasarlanmış biçimde topluca öldürülmesine ancak İkinci Dünya Savaşı patlak verince başlandığı belirtilmelidir. Savaşın patlak vermesinden kısa süre öncesine dek Hitler'in Yahudiler'i yok etmeyi kafasında kurduğunu kanıtlayan hiçbir inandırıcı veri yoktur; ama Hitler'in fikirlerini gizli tuttuğu söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı patlak verinceye kadar güdülen siyaset, tüm Yahudiler'i Almanya'dan göç etmeye yöneltmekti; bu göçü kolaylaştırmak için Nazi hükümeti bile çaba gösterdi. Ama 30 Ocak 1939'da Hitler, Çekoslavakya Dışişleri Bakanı Çvalkovski'ye, çok açık bir dille şöyle dedi: "Yahudiler'i mahvedeceğiz. 9 Kasım 1918'de yaptıkları yanlarına kâr kalmayacak. Artık hesaplaşma günü geldi" (H. Krausnick ve ötekiler, 1968).[11] Aynı gün Reichstag'da yaptığı konuşmada da bu kadar açık olmamakla birlikte benzer sözler söyledi: "Eğer Avrupa içindeki ve dışındaki uluslararası Yahudi parababaları, ulusları bir başka savaşa daha sokmayı başarırlarsa, bu savaş, dünyanın bolşevikleşmesiyle ve dolayısıyla

---

[11] Alman ve Fransız kaynaklarından yaptığım öteki alıntılar gibi bu alıntının çevirisini de ben yaptım.

da Musevilik'in utkusuyla sonuçlanmayacak, Avrupa'daki Yahudiler'in sonu olacaktır."[12]

Hitler'in Çvalkovski'ye söyledikleri, ruhbilimsel bakış açısından özellikle ilginçtir. Burada Hitler, sözgelimi Yahudiler'in Almanya için bir tehlike oluşturdukları gibi kendini haklı göstermeye yönelik hiçbir açıklama yapmamakta, böylece de gerçek güdülerinden birisini —az sayıdaki Yahudi'nin yirmi yıl önce işledikleri devrimci olma "suç"unun öcünü alma güdüsünü— açığa vurmaktadır. Hitler'in Yahudiler'e duyduğu nefretin sadist niteliğini, "parti mitinginden sonra en yakın çalışma arkadaşlarına Yahudiler hakkında söylediği birtakım sözler" açıkça göstermektedir: "Onları bütün mesleklerden kovup kenar mahallelere sürmeli; hakettikleri gibi geberip gidecekleri bir yere kapatmalı ve insanlar yaban hayvanlarını nasıl seyrederlerse, Alman halkı da onları öyle seyretmeli" (H. Krausnick *ve ötekiler,* 1968).

Hitler, Yahudiler'in, Arî (Hint-Avrupalı) kanını ve Arî ruhunu zehirledikleri kanısındaydı. Ölüsever karmaşanın bütünü ile bu kanı arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu anlamak için, Hitler'in bütünüyle farklıymış gibi görünen bir kaygısını —firengi hastalığı konusunda duyduğu kaygıyı— ele almamız gerekir. Hitler, *Mein Kampf*'ta, firengiyi, "ulusun en önemli dirimsel sorunları" arasında saymaktadır. Şöyle yazmaktadır:

Halkın siyasal, töresel ve ahlâksal yönlerden kirlenmesine koşut olarak, yıllar yılı süren ve ulusal bedenin sağlığını bozan aynı ölçüde korkunç bir zehirlenme meydana gelmişti. Özellikle büyük kentlerde, firengi, gitgide daha çok yayılmaya yüz tutmuştu; öte yandan da verem, ülkenin hemen hemen her yanında, sürekli olarak can almaya devam ediyordu (A. Hitler, 1943).

---

[12]Önceleri Hitler'in üstü, daha sonra da yaveri olan (emekli) Başkonsolos Fritz Wiedeman'ın tuttuğu elyazısı notlar. Hitler bu sözleri söylerken, hemen hemen aynı gün Goering de Yahudiler'in ülke dışına göçmeleriyle uğraşmak üzere Eichmann başkanlığında bir "Reich Merkez Dairesi" kurulmasını buyurmuştu. Eichmann, Yahudiler'i kovmak için daha önceden bir yöntem belirlemiş bulunuyordu. H. Krausnick *ve ötekilerin* (1968) bildirdiklerine göre, Hitler, pek aşırı olmayan bu çözümü hoşnutsuzlukla karşılamış, ama "o zamanın koşulları içinde uygulanabilirlik olanağına sahip tek yöntem olduğu için" ister istemez kabul etmiş olmalıdır.

Oysa bu doğru değildi; ne verem ne de firengi, Hitler'in göstermeye çalıştığı oranda büyük birer tehdit oluşturuyordu. Ama kir korkusu, zehirlenme korkusu ve bunlarla bulaşma tehlikesi karşısında duyulan korku, ölüsever kişilerin tipik bir düşlemidir. Bu, dış dünyayı kirli ve zehirli bir şey olarak algılayan ölüsever tutumun bir anlatımı ve aynı zamanda da söz konusu tutuma karşı bir savunmadır. Büyük olasılıkla, Hitler'in Yahudiler'e duyduğu nefret, şu karmaşadan kaynaklanıyordu: Yahudiler yabancıdır; yabancılar zehirleyicidir (firengi gibi); bu nedenle, yabancıların kökünün kazınması gerekir. Yahudiler'in yalnızca kanı değil, ruhu da zehirliyor olmaları, özgün anlayışın bir uzantısından başka bir şey değildir.[13]

Utkunun kuşkulu olduğunu daha iyi duyumsadıkça, yıkıcı Hitler de daha eksiksiz olarak boy gösterdi: yenilgi yönünde atılan her adım için, binlerce kurbanın ölmesi gerekti. En sonunda da yok edilme sırası Almanlar'a geldi. Daha 27 Ocak 1942'de, Stalingrad'dan bir yılı aşkın süre önce, Hitler şöyle demişti: "Alman halkı, kendi varlığını (*Selbstbehauptung*) korumak için savaşmaya hazır değilse, o zaman yok olmak zorundadır (*dann soll es verschwinden*)" (H. Picker, 1965). Yenilgi kaçınılmaz olunca, Hitler, Almanya'nın —Alman toprağının, yapılarının, fabrikalarının, sanat yapıtlarının— yok edileceği yolundaki bu tehdidin yerine getirilmesini buyurdu. Ruslar Hitler'in sığınağını ele geçirmek üzereyken, yıkımın *grand finale*'si (gösterişli son perdesi) için an gelip çatmıştı. Köpeği, Hitler'le birlikte ölmek zorundaydı ve buyruğunu dinlemeyip onunla birlikte ölmek için sığınağa gelen oynaşı Eva Braun da orada ölecekti. Fraulein Braun'un bu bağlılığından çok etkilenen Hitler, onunla yasal olarak evlenip onu ödüllendirdi; açıkçası, bir kadının Hitler'i sevdiğini kanıtlayabilmek için yapacağı tek hareket, onun için ölmeye hazır olmasıydı. Goebbels de ruhunu sattığı adama bağlı kaldı; karısına ve altı küçük çocuğuna, kendisiyle birlikte ölmelerini buyurdu. Her normal anne gibi Goebbels'in karısı da kesinlikle çocuklarını öldüremezdi, hele kocasının kendisine gösterdiği ipe sapa gelmez propaganda gerekçesiyle hiç böyle davranamazdı; ama başka seçeneği yoktu; Speer, bayan Goebbels'i son kez görmeye gittiğinde, Goebbels, karısının Speer'la yalnız

---

[13]Karş. Almanya'nın anne simgesi olduğuna ilişkin irdeleme, c. 2, s. 174.

konuşmasına bir an bile izin vermedi. Bayan Goebbels'in söyleyebildiği tek şey, (daha önceki evliliğinden olan) en büyük oğlunun da orada bulunmamasından dolayı mutlu olduğuydu.[14] Hitler'in yenilgisi ve ölümüyle birlikte, çevresindekiler de ölmeliydi, Almanlar da ölmeliydi, dünya da yıkılmalıydı; Hitler, elinden gelse böyle yapardı. Topyekün yıkım, onun kendi yıkımının geri planını oluşturmalıydı.

Hitler'in eylemlerinin, devletle ilgili geleneksel nedenlerden dolayı haklı gösterilebilecek eylemler olarak açıklanıp açıklanamayacağı sorusuna: Hitler'in bir savaşı başlatan ve milyonlarca kişinin öldürülmesine yol açıcı buyruklar veren başka devlet adamlarından ya da generallerden insan olarak farklı olup olmadığı sorusuna geri dönelim. Hitler, bazı bakımlardan, büyük güçlerin "normal" önderlerinin birçoğuna benziyordu ve başka güçlü ulusların önderlerince yapılan tutanaklara geçmiş şeyler göz önüne alınınca Hitler'in savaş politikasının benzersiz olduğunu söylemek oldukça ikiyüzlü bir tutumdur. Hitler olgusunun özelliği, Hitler'in buyruğuyla gerçekleştirilen yıkım ile bu yıkımın gerçekçi gerekçesi arasındaki orantısızlıktır. Milyonlarca Yahudi, Rus ve Polonyalı'nın öldürülmesinden tüm Almanların yok edilmesi için verilen son buyruğa kadar Hitler'in eylemleri, stratejik güdülerden kaynaklanan eylemler olarak açıklanamaz; bu eylemler, son derece ölüsever bir adamın tutkusunun ürünüdür. Bütün ağırlık, Hitler'in Yahudiler'i yok etmesine verilerek bazan bu gerçek karanlıkta bırakılmıştır; bu konuya verilen ağırlık, Yahudiler'in, Hitler'in yok etmek istediği birçok kurbanın yalnızca bir bölümü olduğu gerçeğini de gözardı etmektedir. Hiç kuşkusuz, Hitler'in bir Yahudi düşmanı olduğunu söylemek doğru olur; ama onun bir Alman düşmanı olduğunu söylemek de aynı ölçüde doğrudur. O, insanlıktan iğrenen, yaşamın kendisinden iğrenen bir kişiydi. Ölüseverliğe ilişkin daha önceki irdelemede genel olarak ele alınan başka ölüsever dışavurumlar açısından Hitler'e baktığımız zaman, bu daha bir açıklık kazanacaktır.

İlkönce, Hitler'deki ölüsever yönelimin bazı kendiliğinden anlatımlarını göz önüne alalım. Speer, Varşova'nın bombalanmasıyla ilgili bir haber filminin son sahnesine Hitler'in gösterdiği tepkiyi aktarmaktadır:

---

[14] A. Speer, kişisel görüşme.

Duman bulutları gökyüzünü karartıyordu: Pike yapan bombardıman uçakları yana yatıp hedeflerine doğru hızla dalıyorlardı; bırakılan bombaların uçuşunu, uçakların bombaları bıraktıktan sonra hızla uzaklaşışını ve patlamaların dev gibi genişleyen dumanlarını izleyebiliyorduk. Filmin yavaş çekimle gösterilmesi etkiyi daha da artırıyordu. Hitler büyülenmişti. Film, İngiliz Adaları'nın haritasına doğru dalışa geçmiş bir uçağı gösteren bir montajla sona eriyordu. Bunun ardından alevler parladı ve ada, bir paçavra yığını gibi havaya uçtu. Hitler'in duyduğu heyecan sınırsızdı. "İşte, başlarına gelecek olan bu!" diye bağırdı, kendinden geçerek. "Onları işte böyle ortadan kaldıracağız!" (A. Speer, 1970).

Hanfstaengl, 1920'lerin ortalarında Hitler'le yaptığı bir konuşmayı aktarmaktadır. Bu konuşmada Hanfstaengl, gidip İngiltere'yi görmesi için Hitler'i razı etmeye uğraşmıştı; Hitler'e İngiltere'deki görülmeye değer ilginç yerlerden söz etmiş ve VIII. Henry'yi anlatmıştı. Hitler şöyle karşılık vermişti: "Altı karı, —hımm, altı karı— fena değil; demek karılarından ikisini de darağacına gönderdi. Gerçekten İngiltere'yi ziyaret etmemiz ve Tower'a gidip o kadınların idam edildiği yere bakmamız gerek. Bunu yapmaya değer" (E. Hanfstaengl, 1970). Gerçekten, bu idam yeri, Hitler'i, İngiltere'nin geri kalan yerlerinden daha çok ilgilendirmişti.

Hitler'in 1923'te izlediği *Fredericus Rex* adlı bir filme gösterdiği tepki de ayırıcı özellik taşır. Bu filmde, Frederick'in babası, ülkeden kaçmaya kalkıştıkları için hem oğlunu hem de arkadaşını idam ettirmek ister. Hitler, sinemadan çıkmadan önce ve yine eve giderken, hep şunu yineleyip duruyordu: "O (oğul) da öldürülecek — harika. Demek ki, devlete karşı suç işleyen herkesin, kendi oğlu bile olsa, kellesi gidecek!" Bu yöntemin, (o sırada değerli Ruhr bölgesini işgal etmiş olan) Fransızlar'a da uygulanması gerekir diye, konuşmasını sürdürüyor ve şu sonuca varıyordu: "Ren ve Ruhr bölgelerindeki bir düzine kentimiz yanıp kül olsa, birkaç yüz bin insan canından olsa ne yazar!" (E. Hanfstaengl, 1970).

Hitler'in sık sık yinelediği bazı *şakalar,* onun ölüsever yönelimini açıkça ortaya koyar. Hitler, sebzelerden oluşan bir beslenme düzenini uygularken, konuklarına olağan akşam yemeği veriliyordu. "Yemekler arasında et sulu bir çorba varsa," demektedir Speer, "Hitler'in 'ceset çayı'ndan söz edeceğini kesinlikle söyleyebilirdim; kerevides yemeğiyle

ilgili olarak, kabuklu su hayvanlarını avlamak için cesedi akrabaları tarafından dereye atılan ölmüş bir büyükanne hakkındaki öyküsünü anlatırdı; yılanbalıkları konusunda da bunları semirtmek ve kolayca avlamak için en iyi yolun, ölmüş kedi kullanmak olduğunu söylerdi" (A. Speer, 1970).

Hitler'in yüzü de ölüseverlikle ilgili irdelemede değindiğimiz koklama davranışını ele veriyordu; sanki sürekli olarak kötü bir şey kokluyormuş gibi görünüyordu. Bu yüz anlatımı, Hitler'in pek çok fotoğrafında açıkça görülmektedir. Hitler'in gülüşü hiçbir zaman özgür değildi; fotoğraflarından da anlaşılabileceği gibi, bir tür sırıtmaydı. Hitler en büyük başarıyı elde ettiği sırada, Compiegne'deki tren vagonunda Fransa teslim olduktan sonra, bu karakter özelliği daha bir açıklıkla görülüyordu. O zamanlar yayımlanan bir haber filminde saptandığı gibi, Hitler, vagondan çıktıktan sonra, sanki az önce Fransa'yı yutmuş gibi bir parça "dans" ediyor, ellerini bacaklarına ve karnına vuruyor, çirkin çirkin sırıtıyordu.[15]

Hitler'in ölüsever özelliklerinin başka birisi de *can sıkıntısıdır.* Hitler'in sofrada yaptığı konuşmalar, bu cansızlık biçiminin en çarpıcı dışavurumudur. Obersalzberg'de, Hitler ve yanındakiler, ikindi yemeğinden sonra, çay, kahve, kek ve başka tatlıların yenip içildiği çayevine yürüyerek giderlerdi. "Burada, kahve masasında, Hitler, hep kendisinin yaptığı sonu gelmez konuşmalara dalmaktan özellikle hoşlanıyordu. Masadakiler, konuları çoğunlukla ezbere biliyorlardı, bu nedenle de kafaları başka yerde dinliyorlardı, ama kulak kesilmiş gibi görünüyorlardı. Arasıra, Hitler'in kendisi de konuşurken uyuyakalıyordu. O zaman, masada bulunanlar, Hitler'in akşam yemeği zamanına kadar uyanacağını umarak yavaş sesle çene çalmayı sürdürüyorlardı" (A. Speer, 1970). Ondan sonra herkes eve dönüyordu ve iki saat geçince akşam yemeği veriliyordu. Akşam yemeğinden sonra, iki film gösteriliyordu ve bunu, zaman zaman, filmler hakkında sıradan konuşmalar izliyordu.

Saat1'i geçince, grubun bazı üyeleri, kendilerini tutmak için gösterdikleri tüm çabalara karşın, artık esnemelerine engel olamıyorlardı. Ama bu toplantı, en sonunda Eva Braun Hitler'le birkaç laf edip yukarı çıkmak için izin alıncaya dek bir saat kadar daha aynı tekdüze bıktırıcı

[15]Bu, Hitler'in "ağızcıl-sadist", sömürücü karakterinin anlamlı bir dışavurumudur.

boşluk havasıyla ağır aksak sürüyordu.[16] *Ondan sonra Hitler, arkadaşlarına iyi geceler dilemek için bir çeyrek saat kadar daha ayak sürüyordu. Geriye kalanlar, çoğu kez o uyuşuk saatlerden sonra özgür bir soluk alarak, şampanyaların ve konyakların içildiği neşeli bir partiyle geceyi sürdürüyorlardı (A. Speer, 1970).*[17]

Hitler'in yıkıcılığı, bazılarına değindiğim ana dışavurumları aracılığıyla tanınabilir; ama milyonlarca Alman ya da dünyanın her yanındaki devlet adamları ve politikacılar bu yıkıcılığın ayırdına varamamışlardır. Tam tersine, Hitler, ülkesine duyduğu sevgiyle hareket eden büyük bir yurtsever, Almanya'yı Versailles Andlaşması'ndan ve ekonomik yıkıntıdan kurtaracak bir esirgeyici, yeni, varlıklı bir Almanya yaratacak büyük bir kurucu sayılmıştır. Almanlar ve dünya, kurucu maskesinin arkasındaki büyük yıkıcıyı nasıl görememişlerdir?

Bunun birçok nedeni vardır. Hitler, çok usta bir yalancı ve oyuncuydu. Barış isteğini açıklıyor ve her yeni başarısının ardından, artık başka bir isteminin bulunmadığını vurguluyordu; bu savını, hem sözleriyle hem de ustaca denetlediği sesiyle inandırıcı biçimde dile getiriyordu. Ama yalnızca, gelecekteki düşmanlarını aldatıyordu. Örneğin, generalleriyle yaptığı konuşmaların birisinde şunları açıklıyordu: "İnsanda, güzelliği ortaya çıkarma duyumu vardır. Bu duyumundan yararlanan birisi için dünya nasıl da zengindir... Güzellik insanlara egemen olmalıdır... (Savaş bittikten sonra) beş-on yıl süreyle kendimi düşüncelerime ve düşüncelerimi kâğıda dökmeye vermek istiyorum. Savaşlar gelip geçicidir. Kalıcı olan şeyler yalnızca kültür değerleridir..." Hitler, yeni bir hoşgörü çağı yaratmak

---

[16]Speer'in bildirdiğine göre, Berlin'deki yemekler sırasında yapılan konuşmalar da saçmalık ve sıkıcılık yönünden bunlardan aşağı kalmıyordu ve Hitler, "dinleyicilerini iyice usandıracak ölçüde sık yaptığı yinelemeleri örtbas etmek için hiç çaba göstermiyordu" (A. Speer, 1970).

[17]1941-42 yıllarında karargâhında generallerle yaptığı *Sofra Söyleşileri*'nde Hitler, açıkça daha büyük çaba gösteriyor ve engin bilgisiyle konuklarını etkilemeye çalışıyordu. Bu konuşmalar, akla gelebilecek tüm konuları kapsayan sonu gelmez monologlardan oluşuyordu. Bu konuşmaları yapan Hitler, Männerheim'daki yalnızlara konferans çeken Hitler'in aynısıydı. Ama artık dinleyicileri, Alman ordusunun önderlerinden oluşuyordu; Hitler'in özgüveni büyük ölçüde artmıştı ve bilgisinin (derinliği değilse bile) alanı, yıllardan beri okumaya devam ettiği için genişlemişti. Yine de meydana gelen değişiklik, son çözümlemede, yalnızca yüzeyseldi.

istiyor ve Yahudiler'i, Hıristiyanlık aracılığıyla hoşgörüsüzlüğü başlatmakla suçluyor (H. Picker, 1965).

Yıkıcılığın Bastırılması

Hitler, bu biçimde konuşurken belki de bilinçli olarak yalan söylemiyordu; yaptığı şey, hem "ressamlık" hem de "yazarlık" alanlarında uğradığı başarısızlığı hiçbir zaman kabul etmeden, eskiden de oynadığı "ressam" ve "yazar" rolüne bürünmekten başka bir şey değildi. Ne var ki, bu tür sözlerin çok daha önemli bir işlevi, Hitler'in karakter yapısının özüyle bağlantılı bir işlevi vardı: Hitler, yıkıcılığının ayırdına varıyor ve bu bilinci, o tür sözleriyle bastırıyordu. İlk olarak, eylemlerine *gerekçe uyduruyordu* (ussallaştırma): Verdiği buyruklarla gerçekleştirilen her yıkımı, yalnızca Alman ulusunun kalımı, gelişmesi, yücelmesi amacıyla yapılmış eylemler olarak ussallaştırıyordu: Bu yıkımlar, Almanya'yı yok etmek isteyen düşmanlara (Yahudiler'e, Ruslar'a, en sonunda da İngiltere ve Amerika'ya) karşı bir savunmaydı; o, dirimsel varoluş yasası adına hareket ediyordu ("Tanrısal bir buyruğa inanacak olsam, bu, türleri korumaya yönelik buyruktan başkası olamaz" [H. Picker, 1965]). Başka bir deyişle, Hitler, yıkım buyruklarını verdiği zaman, yalnızca "görev"inin ve soylu amaçlarının ayırdına varıyordu; bunlar, yıkıcı eylemleri zorunlu kılıyordu, ama Hitler, yıkım için duyduğu *açlığın bilincini* bastırıyordu. Böylece gerçek güdüleriyle karşı karşıya gelmekten kaçınıyordu.

Bastırmanın daha da etkili bir biçimi *tepki geliştirme*'dir. Bu, bastırılmış uğraşlarla başa çıkmanın klinik olarak kanıtlanmış bir biçimidir; kişi, bastırılmış uğraşların tam karşıtı olan özellikler geliştirerek bu uğraşların varlığını yadsır. Hitler'in geliştirdiği bu tepkilerin bir örneği, etyemezliğiydi (vejetaryenliğiydi). Bütün etyemezlik olgularında bu işlevin mutlaka geçerli olduğu söylenemez: ama bir zamanlar oynaşı olan üvey yeğeni Geli Raubal'ın intihar etmesinden sonra Hitler'in et yemekten vazgeçmesi gerçeği, Hitler olgusunda etyemezliğin bu işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Hitler'in o zamanki bütün davranışlarından anlaşıldığı üzere, Hitler, Geli'nin intiharından dolayı yeğin bir suçluluk duyuyordu.

Aslında Geli'yi, Yahudi bir ressama vurulduğu için, öfkeden çılgına dönen Hitler'in öldürdüğü konusunda bazı yazılı kaynaklarda rastlanan kuşkuyu, kanıtlanmamış olmasından dolayı dikkate almasak bile, Hitler yine de Geli'nin intiharından sorumlu tutulabilir. Hitler, Geli'ye tutukluymuş gibi davranıyordu, aşırı ölçüde kıskançtı ve Eva Braun'a canlı bir ilgi göstermeye başlamıştı. Hitler, Geli'nin ölümünden sonra derin bir bunalıma girdi, bir tür yas tutma tapınımı başlattı (Hitler Münih'te oturduğu sürece, Geli'nin odasını olduğu gibi korudu ve her Noel'de bu odayı ziyaret ediyordu). Hitler'in etten sakınması, işlediği suçun bedeli ve öldürme yeteneğine sahip olmadığının kanıtıydı. Belki, avcılığa karşı duyduğu iğrenme de aynı işleve sahipti.

Bu tepki geliştirmenin en belirgin dışavurumları, W. Maser'ın (1971) aktardığı aşağıdaki gerçeklerde görülebilirdi. Hitler, iktidarı ele geçirişinden önceki yıllarda siyasal karşıtlarla girilen kavgaların hiçbirisine karışmadı. Hiçbir zaman bir cinayette ya da idamda hazır bulunmadı (Röhm, öldürülmeden önce, kendisini Führer'in gelip vurmasını istediği zaman ne söylediğini biliyordu.). Arkadaşlarından bazıları, Münih'teki darbe girişiminde (9 Kasım 1923) öldürülünce, intihar düşüncesiyle savaş verdi ve sol kolunda rahatsız edici bir seğirme başgösterdi: Hitler'in bu rahatsızlığı, Stalingrad yenilgisinden sonra yine ortaya çıktı. Generalleri, onu cepheyi ziyaret etmeye kesinlikle razı edemiyorlardı. "Hitler'in, ölü ve yaralı askerleri görmeye dayanamadığı için böylesi ziyaretlerden kaçındığına kesinlikle inanan askeri ve başka kişilerin sayısı az değildi" (W. Maser, 1971).[18] Bu davranışın nedeni, Hitler'in fiziksel yücelikten yoksun olması (yüreksiz olmadığını, Birinci Dünya Savaşı'nda pek çok örnekle kanıtlamıştı) ya da Alman askerlerine beslediği ince duygular (onlara, başkaları için beslediği duygulardan pek değişik duygular besliyordu) değildi (W. Maser, 1971).[19] Bana kalırsa, ceset görme karşısındaki bu yılgısal tepki, Hitler'in kendi yıkıcılığının bilincine karşı gösterdiği bir savunma tepkisidir. Hitler yalnızca emirleri verip imzaladığı sürece, konuşmaktan ve yazmaktan başka bir şey yapmamış oluyordu. Bir başka deyişle, cesetleri gerçek olarak *görmek*'ten kaçındığı ve duyduğu

---

[18] Maser'ın bu yargısını, yaptığımız kişisel bir görüşmede Speer da doğrulamıştır.
[19] Maser'ın bu yargısı, General W. Warlimont'un tanıklığına dayanmaktadır.

yıkım tutkusunun etkileyici bilincinden kendisini koruduğu sürece, "o" kan dökmemiş oluyordu. Bu yılgısal savunma tepkisi, Hitler'in zorlanımlı denebilecek nitelik taşıyan ve Speer tarafından bildirilen[20] aşırı temizlik tutkusunun kökeninde yatan mekanizmayla temelde aynıdır. Bu belirti, tam gelişmiş yıkanma zorlanımı olarak ortaya çıktığı ağır biçimiyle olduğu kadar, Hitler'de kazandığı yumuşak biçimiyle de çoğunlukla tek bir işleve sahiptir: kirin, simgesel olarak kişinin ellerine (ya da tüm bedenine) bulaşan kanın yıkanıp temizlenmesi işlevine sahiptir; kan ve kirin bilinci bastırılır; bilince çıkan tek şey, "temiz" olma gereksinmesidir. Ceset görmekten kaçınma, bu zorlanıma benzer; bu özelliklerin her ikisi de yıkıcılığın yadsınmasına yarar.

Hitler, yaşamının sonuna doğru, son ve kesin yenilgisinin yaklaştığını sezinlediği zaman, artık yıkıcılığını bastırmayı sürdüremez oldu. Bunun çarpıcı bir örneği, 1944'te generallerce kalkışılan başarısız ayaklanmaya önderlik edenlerin ölü bedenlerini görünce gösterdiği tepkidir. Ceset görmeye dayanamayan adam, şimdi generallere uygulanan işkenceyi, idamı ve tutukevi giysileriyle et çengellerinde sallanan cesetleri yansıtan filmin gösterilmesini buyuruyordu. Hitler, bu görüntünün bir fotoğrafını çalışma masasının üstüne koymuştu.[20] Yenilgi durumunda Almanya'nın yok edileceği yolunda Hitler'in daha önce savurduğu tehdit şimdi gerçekleştirilebilirdi; Almanya'nın esirgenmesi Hitler sayesinde olmadı.

HİTLER'İN KİŞİLİĞİNİN BAŞKA YÖNLERİ

Hitler'i ya da başka bir kişiyi, tutkularının yalnız birisini görerek anlayamayız; gördüğümüz tutku, en temel nitelik taşıyan tutku olsa bile buna olanak yoktur. Yıkıcılığın yönlendirdiği bu adamın, Avrupa'daki en güçlü adam olmayı, birçok Alman'da (ve hiç de azımsanamayacak sayıdaki başka insanda) hayranlık uyandırmayı nasıl başardığını kavramak için, *bütün* karakter yapısını, özel yetenekleri ile yetilerini ve içinde işlev gördüğü toplumsal ortamı anlama çabası göstermemiz gerekir.

Ölüseverliğe ek olarak, Hitler'de sadistlik tablosu da görülür; ama düpedüz yıkıcılık için duyduğu arzunun yeğinliği, bu tabloyu gölgede

[20] A. Speer, kişisel görüşme.

bırakmaktadır. Hitler'in sadist-mazoşist, yetkeci karakterini daha önceki bir yapıtta (E. Fromm, 1941) çözümlediğim için, burada bu konuyu kısaca özetlemekle yetinebilirim. Hitler, hem yazılarında hem de konuşmalarında, kendisinden güçsüz insanlar üzerinde egemenlik kurmak için duyduğu büyük isteği anlatıma kavuşturmuştur. Kitlesel toplantıları akşamleyin yapmanın yararını dile getirmiştir; böylece:

Anlaşıldığı kadarıyla, sabahleyin, hatta gün boyunca insanların istenç gücü, başka birisinin istencine ve başka birisinin kanısına boyun eğmesi için yapılan zorlama girişimine karşı en büyük güçle ayağa kalkar. Oysa akşamleyin, insanların istenç gücü, daha güçlü bir istencin ağır basan etkisine daha kolaylıkla teslim olur. Çünkü gerçekten bu niteliğe sahip her toplantı, iki karşıt güç arasındaki bir güreş karşılaşmasıdır. Egemenlik altına alıcı, önderce bir nitelik taşıyan üstün söz söyleme yeteneği, akşam olunca, direnme güçlerinin en doğal biçimde zayıfladığını bizzat duyumsatan insanları yeni istencin yanına çekmeyi, zihinsel enerjilerini ve istenç güçlerini hâlâ tam olarak denetim altında bulunduran insanları çekmekten daha kolay başarır (A. Hitler, 1943).

Aynı zamanda Hitler, boyun eğici tutumundan dolayı, daha yüksek bir gücün, "Ulu Tanrı"nın ya da dirimsel (biyolojik) yasanın adına hareket ettiği duygusuna kapılmıştır. Hitler, bir tümcesiyle, hem sadist hem de ölüsever yönlerini anlatıma kavuşturmuştur: "(Kitlelerin) istediği, güçlülerin utkuya ulaşması, güçsüzlerin ise yok edilmesi ya da koşulsuz teslim alınmasıdır" (A. Hitler, 1943). Sadist *teslim almak* ister; *yok etmek* isteyen yalnızca ölüsever kişidir. "Ya da" sözcüğü, Hitler'in karakterinin sadist ve ölüsever yanlarını bağlamaktadır; bununla birlikte, Hitler'deki yok etme isteğinin, salt teslim alma isteğinden daha güçlü olduğunu tarihsel kayıtlardan biliyoruz.

Hitler'de birbiriyle yakından bağlantılı olan öteki üç karakter özelliği, özseverliği, içekapanık tutumu ve sevgi, sıcaklık ya da sevecenlik gibi duygulardan yoksun olmasıydı.

Hitler'in *özseverliği,*[21] bu tabloda en kolay tanınabilen özelliktir. Hitler, aşırı özsever bir kişide görülebilecek bütün tipik özellikleri sergiler:

---

[21] Bölüm 9'daki (1. cilt) özseverlikle ilgili irdelemeye bakın.

Yalnızca kendisiyle, *kendi* özlemleri, *kendi* düşünceleri, *kendi* istekleriyle ilgilenir; kendi fikirleri, geçmişi, tasarıları hakkında sonu gelmez konuşmalar yapar; dünya, ancak onun tasarılarının ve isteklerinin nesnesi olduğu ölçüde gerçeklik taşır; başka insanlar, ancak ona hizmet ettikleri ya da araç olarak kullanılabildikleri sürece bir anlam taşır; o, her zaman, her şeyi herkesten daha iyi bilir. Kişinin kendi fikirlerinden ve tasarılarından böylesine emin olması yeğin özseverliğin tipik bir ayırıcı özelliğidir.

Hitler, *bilgileri* irdeleyerek değil, en başta duygusal bir temele dayanarak sonuçlara ulaşmıştır. Onun gözünde, siyasal, ekonomik ve toplumsal *gerçeklerin* yerini *ideoloji* almıştır. Hitler, duygularına seslendiği için bir ideolojiye bir kez inanınca, o ideolojinin dile getirdiği olguların doğru olduğuna da inanıyordu. Bu, Hitler'in gerçekleri bütün bütüne bir yana bıraktığı anlamına gelmez; Hitler, bir ölçüye kadar kurnaz bir gözlemciydi ve bazı gerçekleri, kendisi kadar özsever olmayan birçok kişiden daha iyi değerlendiriyordu. Ama ileride irdeleyeceğim bu yetiklik (kapasite), Hitler'in, büyük ölçüde özsever bir temele dayanarak inançlar ve kararlar oluşturduğu temel konularda gerçekçilikten yoksun olmasına engel değildir.

Hanfstaengl, Hitler'in özseverliğini ortaya koyan anlamlı bir örnek vermektedir: Goebbels, Hitler'in bazı konuşmalarını içeren bir teyp bandı ısmarlamıştı. Hitler ne zaman kendisini ziyaret gelse, Goebbels bu bantı çalardı; Hitler, "yumuşak maddelerle doldurulup kaplanmış büyük bir sandalyeye kendisini atar; trajik biçimde kendisine âşık olan ve durgun yüzeyinde hayran hayran kendi görüntüsünü seyrettiği suda kendi ölümüyle buluşan Yunanlı genç (Narcissus) gibi, kendinden geçmişçesine büyük bir hayranlıkla sesini dinler"di (E. Hanfstaengl, 1970). P. E. Schramm, Hitler'de görülen "benliğe tapınma"dan söz etmektedir: "[General] Alfred Jodl'a göre, o, 'ulusun ve savaşın önderi olarak asla yanılmaz bir kişiliğe sahip olduğu yolundaki hemen hemen gizemli bir inanç'ın kesin egemenliği altındaydı" (H. Picker, 1965). Speer, Hitler'in yapım tasarılarıyla ortaya koyduğu "büyüklük deliliği" (megalomani) hakkında yazmıştır. Hitler'in Berlin'deki sarayı, o zamana dek yapılmış en büyük konut olacaktı; Bismarck zamanındaki başbakanlık konutundan yüz elli kez daha büyük olacaktı (A. Speer, 1970).

Hitler'in, kendisine hizmet edenler dışındaki *hiç kimseye ya da hiçbir şeye kesinlikle ilgi duymaması* ve herkesten soğuk biçimde uzak durması, özseverliğiyle bağlantılıdır. Hitler, sevgiden, sevecenlikten ya da başka birisinin duygusunu paylaşma yeteneğinden hemen hemen kesinlikle yoksundur; onun bu özelliği, mutlak özseverliğine uygun düşer. Hitler'in, tüm yaşamında, arkadaşı denilebilecek bir tek kişiye bile rastlamak olanaksızdır: Kubizek ve Speer, arkadaş tanımına başka herkesten daha çok yaklaşırlar; ama onlara da kesinlikle "arkadaş" denemez. Hitler'le aynı yaşta olan Kubizek, onun dinleyicisi, hayranı ve eşlikçisi olarak işlev görüyordu; ama Hitler ona karşı hiçbir zaman dürüst ve içten olmadı. Speer'la olan ilişki değişikti; belki de Speer, Hitler'in gözünde, bir mimar olarak kendi imgesini temsil ediyordu; *O*, yani Hitler, Speer'ın aracılığıyla, büyük bir kurucu olacaktı. Hatta Hitler, Speer'a içten bir sevgi bile duymuş olabilir —belki Kubizek'i saymazsak, böyle bir şeyle karşılaştığımız biricik durum budur— ve bana kalırsa, çok seyrek rastlanan bu olgunun bir nedeni, belki de, Hitler'in kendisi dışında kalan bir şeylere gerçek bir ilgi duyduğu tek alanın, Hitler'in kendini canlı duyumsadığı tek alanın mimarlık olmasıdır. Bununla birlikte, Speer Hitler'in arkadaşı değildi; Nuremberg yargılamaları sırasında Speer'ın özlü bir anlatımla ortaya koyduğu gibi: "Eğer Hitler'in arkadaşı olsaydı, ben de onun arkadaşı olurdum." Gerçekten de Hitler'in hiç arkadaşı yoktu; Hitler her zaman, gerek Viyana'da kartpostal ressamı iken, gerekse Reich Führer'i iken, kabuğuna çekilmiş yalnız bir kişiydi. Speer, Hitler'in "insansal ilişkiler kurmakta gösterdiği yeteneksizlik"ten söz etmektedir. Hitler'in kendisi de mutlak yalnızlığının ayırdındaydı. Speer'ın bildirdiğine göre, Hitler, eninde sonunda emekli olduktan sonra kısa sürede unutulacağını kendisine söylemiştir:

İktidarın artık onun ellerinde olmadığı bir kez açıklık kazanınca, halkın çabucak ondan yüz çevirip yerine geçen kişiye yönelceğine inanıyordu... Herkes onu terk edecekti. Bu düşünceyi kafasına takan Hitler, kendisine acıyan bir havada şöyle sürdürdü sözlerini: "Belki eski tanıdıklarımdan birisi beni arasıra ziyaret eder. Ama buna güvenmiyorum. Fräulein Braun'dan başka kimseyi yanıma almayacağım. Fräulein Braun ve köpeğimden başka. Yalnız olacağım. Uzunca bir süre yanımda kalmak isteyen niçin olsun ki? Artık hiç kimse dönüp bana bakmayacak bile.

Herkes, yerimi alan kişinin peşinden koşacak. Belki yılda bir kez, doğum günümde görünecekler" (A. Speer, 1970).

Bu duygularıyla Hitler, kendisine hiç kimsenin sevgi duymadığı yolundaki görüşünü dile getirmekle kalmıyor, kendisine gösterilen bağlılığın yalnızca güç sahibi olmasından ileri geldiği yolundaki inancını da dile getiriyor; Hitler'in arkadaşları, köpeği ve ne sevgi ne de saygı duyduğu ama tümüyle denetlediği kadındır.

Hitler, soğuk ve acımasızdı. H. Rauschning (1940) ve Speer gibi duyarlı kişiler bunu sezmişlerdi. Speer bu konuda anlamlı bir örnek vermektedir. Goebbels'in yanı sıra Speer da, propaganda amacıyla, bombalanmış kentleri ziyaret etmesi için Hitler'i razı etmeye uğraşıyordu. "Ama Hitler, her zaman, böylesi önerileri elinin tersiyle itiyordu. Arabasıyla Stettin İstasyonu'ndan Başbakanlık'a ya da Münih'te Prinzregentenstrasse'de bulunan dairesine giderken, artık şoförüne en kısa yoldan gitmesini emrediyordu; oysa önceleri en uzun yollardan gitmeyi severdi. Bu araba yolculuklarında birkaç kez Hitler'e eşlik ettiğim için, arabasıyla içinden geçtiği yeni yıkıntı alanlarını nasıl bir duygusuzlukla seyrettiğini gördüm" (A. Speer, 1970). "Hitler'de insana özgü bir duygu kıpırtısı uyandıran" tek canlı yaratık, köpeğiydi (A. Speer, 1970).

Bu ölçüde duyarlı olmayan birçok başka kişi aldanmıştır; bu kişilerin *sıcaklık* olduğuna inandıkları şey, gerçekte, Hitler'in en sevdiği konulardan söz ettiği zamanlarda ya da öç güden ve yıkıcı bir ruh durumu içinde olduğu zamanlarda ortaya çıkan *uyarılma durumu*'ydu. Hitler hakkında yazılmış kaynakların tümünü taramama karşın, Hitler'in herhangi bir kişiye şefkat gösterdiğini kanıtlayan bir duruma rastlayamadım; elbette düşmanlarına şefkat göstermesini bekleyemezdim; ama savaşan askerlere ve sivil Almanlar'a şefkat gösterdiğini kanıtlayan bir durumla da karşılaşmadım. Canından olacak askerlerin sayısı Hitler'i hiç ilgilendirmiyor ve savaşta verdiği taktik kararları —en başta da (örneğin, Stalingrad çarpışmasında) geri çekilmeme konusundaki inadını— hiçbir zaman etkilemiyordu; askerler yalnızca bilmem şu kadar "silah" demekti.

Özet olarak Speer şunları belirtiyordu: "Hitler, ince insan erdemlerinden tümüyle yoksundu: Sevecenlik, sevgi, şiir onun doğasına yabancı şeylerdi. Dıştan bakıldığında nazik, çekici, ölçülü, doğru, sevimli, huzurlu

görünüyordu. Açıkçası bu dış görünüş, gerçekte başat durumda bulunan özellikleri, eksiksiz ama ince bir kisveyle örtme işlevi görüyordu" (J. Brosse'un kitabına A. Speer'ın yazdığı Sonsöz, 1972).

Kadınlarla İlişkiler

Hitler'in kadınlarla olan ilişkilerinde, erkeklerle olan ilişkilerinde gördüğümüz, sevgiden ve sevecenlikten ya da şefkatten yoksunluğu aynısıyla görüyoruz. Bu yargı, Hitler'in annesine çok düşkün olduğu gerçeğiyle çelişir gibi görünebilir. Ama Hitler'in kandaşıyla cinsel ilişki isteklerinin kıyıcı nitelik taşıdığını, bir başka deyişle, Hitler'in annesine bağlı olduğunu ama bu bağın soğuk bir kişisellikten yoksun olduğunu varsayarsak, Hitler'in daha sonraki yaşamında kadınlarla olan ilişkilerinin de soğuk ve kişisellikten yoksun olduğunu kavramaya hazırız demektir.

Hitler'in ilgi duyduğu kadınları temelde iki sınıfa ayırabiliriz; bu sınıflar en başta toplumsal konumlarıyla belirlenir: (1) Zenginlikleriyle, toplumdaki yerleriyle ya da başarılı oyuncu olmalarıyla ötekilerden ayrılan "saygın" kadınlar; (2) üvey yeğeni Geli Raubal ve yıllarca oynaşı olan Eva Braun gibi, toplumsal bakımdan kendisinden "aşağıda" olan kadınlar. Hitler'in birinci kümeye yönelik davranışları ve duyguları, ikinci kümeye yönelik davranış ve duygularından oldukça değişikti.

Münih'te Hitler'le dostluk kuran ve gerek kişi olarak ona gerekse partiye önemli bağışlarda bulunan birçok yaşlıca sosyete kadını, birinci kümedeki kadınlar arasında yer alıyordu. Daha önemlisi, bu kadınlar, Hitler'i yukarı sınıfların yaşantısıyla ve tutumlarıyla tanıştırdılar. Hitler, bu kadınların bağışlarını ve hayranlıklarını büyük bir incelikle kabul etti; ama bu anne tiplerine hiçbir zaman tutulmadı ya da kösnül ilgi duymadı.

Hitler, toplumsal bakımdan kendisinden üstün olan başka kadınlar konusunda her zaman biraz çekingen ve utangaçtı. Hitler'in gençken, Linz'de yukarı sınıftan genç ve hoş bir kız olan Stephanie'ye delice tutulması, bu davranış özelliğinin bir ilk örneğidir; Hitler bu kıza vurulmuştu. Kubizek'in anlattıklarına bakılırsa, Hitler, Stephanie'nin evinin yanından geçer ve bu yürüyüşler sırasında onu görmeye çalışırdı; ne var ki onunla konuşmayı ya da araya üçüncü bir kişi koyarak onunla tanışma girişiminde

bulunmayı hiçbir zaman göze alamamıştı. En sonunda Stephanie'ye bir mektup yazarak daha sonra, yani bir baltaya sap olduktan sonra, onunla evlenmek istediğini bildirdi, ama mektuba imzasını koymadı. Gerçekçilikten yoksunluğun damgasını taşıyan bütün bu davranış, Hitler'in gençliğine verilebilir; ama başka birçoklarının, örneğin Hanfstaengl ve Speer'in anlattıklarına bakılırsa, Hitler, sonraki yıllarda da kadınlar karşısında aynı çekingenliği göstermiştir. Göründüğü kadarıyla, Hitler'in hayranlık duyduğu çekici kadınlar karşısındaki tutumu, uzak bir hayranlık olarak kalmıştır. Hitler Münih'teyken, iyi görünüşlü kadınlara bakmaktan hoşlanırdı; iktidara geldiği zaman da çevresine güzel kadınları, özellikle de kadın film oyuncularını toplamaktan hoşlanıyordu; ama bunlardan birisine âşık olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur. Bu kadınlar karşısında "Hitler, daha çok, bitirme dansına katılan bir dans kursu mezunu gibi davranıyordu. Yanlış bir şey yapmamak, yeterince gönül alıcı söz söylemek, onları güleryüzle karşılayıp Avusturyalılar'a özgü bir el öpüşüyle iyi geceler dilemek için utangaç bir özen gösteriyordu" (A. Speer, 1970).

Bir de Hitler'in ne hayranlık ne de saygı duyduğu, ama kendisine boyun eğen Geli Raubal ve Eva Braun gibi kadınlar vardı. Anlaşıldığı kadarıyla, Hitler en başta bu tür kadınlarla cinsel ilişki kurmuştur.

Hitler'in cinsel yaşamı, pek çok yoruma konu olmuştur. Hitler'in eşcinsel olduğu sık sık öne sürülmüştür; ama bununla ilgili hiç bir kanıt yoktur, üstelik böyle bir durum olası da görünmemektedir.[22] Öte yandan, Hitler'in cinsel ilişkilerinin normal olduğunu, hatta Hitler'in cinsel güce sahip olduğunu gösteren hiçbir kanıt da yoktur. Hitler'in cinsel yaşamıyla ilgili verilerin çoğunu, yirmili yıllarda ve otuzlu yılların başlarında Hitler'i Münih'te ve Berlin'de gözlemlemek için bol bol olanağa sahip olan Hanfstaengl sağlamaktadır.[23]

---

[22] Karş. W. Maser (1971). J. Brosse (1972), bu konuda dolaysız kanıtların bulunmadığını kabul etmesine karşın, Hitler'in gizil durumda güçlü eşcinsellik eğilimlerine sahip olduğu yolundaki savını, Hitler'de yansıtımca (paranoya) eğilimleri görüldüğü için böyle bir olasılığın söz konusu olduğu yolundaki dolambaçlı varsayıma dayandırmaktadır; Brosse'un uslamlama yöntemi, yansıtımca ile bilinçdışı eşcinsellik arasında yakın bir ilişki bulunduğu yolundaki Freud'çu varsayımı temel almaktadır.

[23] Ne yazık ki, Hanfstaengl güvenilir bir tanık değildir. Hanfstaengl'ın yazdığı özyaşam öyküsü, büyük ölçüde kendi çıkarlarına hizmet eder niteliktedir; bu kitapta Hanfstaengl,

Hanfstaengl, Geli Raubal'ın bir arkadaşına söylediği sözleri aktarmaktadır: "Amcam bir canavar. Benden istediği şeyleri kimse kestiremez!" Yirmili yıllarda Parti saymanlığı yapan F. Schwartz'ın Hanfstaengl'a anlattığı ve Hanfstaengl tarafından aktarılan bir başka öykü, bu sözü bir ölçüde doğrulamaktadır. Schwartz'a göre, Geli'nin Hitler tarafından çizilmiş açık saçık resim taslaklarını ele geçirmiş olan bir adam Hitler'e şantaj yapıyordu; bu resimler, Geli'yi "profesyonel bir modelin kabul etmeyeceği" duruşlarda betimliyordu. Hitler, bu adama istediği paranın verilmesini buyurdu; ama resimlerin ortadan kaldırılmasına izin vermedi; bu taslaklar, Hitler'in Kahverengi Ev'deki kasasında korunacaktı. Bu taslaklarda nelerin betimlendiğini kimse bilmemektedir; ama bunların salt Geli'yi çıplak durumda gösteren taslaklar olmadıklarını varsaymamızda hiçbir sakınca yoktur; çünkü yirmili yılların Münih'inde bu, Hitler'in şantaja boyun eğmesine yol açacak kadar ciddi bir tehdit sayılmazdı. Belki de bu resimlerde sapıkça bir poz ya da duruş betimleniyordu ve belki de Hitler'in cinsel arzuları biraz olağandışıydı; Hanfstaengl'ın öne sürdüğü gibi, Hitler'in olağan cinsel eylemde bulunma yeteneğinden bütünüyle yoksun olup olmadığını bilemiyoruz. Ama Hitler gibi soğuk, çekingen, sadist ve yıkıcı bir adamın cinsel ilgilerinin büyük ölçüde sapkın bir nitelik taşıması olasılığı vardır. Elimizde hiç veri bulunmadığı için, Hitler'in cinsel beğenilerinin ayrıntılı bir tablosunu çizmeye uğraşmanın pek yararı olmayacaktır. Bana kalırsa, yapılabilecek en yerinde tahmin, Hitler'in cinsel arzularının, aşağı sınıftan kadınlar karşısında gözetleyici (röntgenci), dışkıl-sadist bir nitelik ve hayranlık duyulan kadınlar karşısında da mazoşist bir nitelik taşıdığıdır.

Hitler'in Eva Braun'la kurduğu cinsel ilişkiler konusunda da elimizde hiç kanıt yoktur; ama onunla arasındaki duygusal ilişki hakkında çok daha fazla şey biliyoruz. Apaçık biliyoruz ki, Hitler'in Eva'ya karşı davranışlarında anlayışın ve düşünceliliğin izine bile rastlanamaz. Hitler'in

---

kendisini, Hitler üzerinde iyi bir etki yaratmaya çalışan ve Hitler'le bozuştuktan sonra, başkan Roosevelt'in "danışman"ı olan —bu oldukça abartmalı bir savdır— bir kişi gibi göstermeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, onun, Hitler'in kadınlarla olan ilişkileri hakkında anlattıklarına öz olarak inanabiliriz; çünkü bu konu, onun kendi siyasal görüntüsünün güçlenmesine hizmet etmiyordu.

Eva'ya verdiği doğum günü armağanları, bunun örneklerinin yalnızca birisidir. Hitler, yardımcılarından birisine, Eva için ucuz bir süs takısı ve geleneğin gerektirdiği çiçekleri almasını söylerdi. "Genel olarak, Hitler onun duygularını pek umursamazdı. Eva yanındayken bile, kadınlar karşısındaki tutumunu, sanki o orada değilmiş gibi enine boyuna anlatırdı: 'çok akıllı bir adamın, ilkel ve aptal bir kadın alması gerekir'" (A. Speer, 1970).

Eva Braun'un güncesi sayesinde, Hitler'in ona yönelik tutumu konusunda daha derinlemesine bilgi ediniyoruz. Eva Braun'un yazdıklarının bazı yerlerini çözmek zordur; ama herhalde şöyle olmalıdır:

11 Mart 1935. Yalnız bir tek şey istiyorum — çok ağır hasta olmak ve en az bir hafta onunla ilgili hiçbir şey bilmemek. Niçin bana hiçbir şey olmuyor? Bütün bunları çekmek zorunda mıyım? Keşke onunla hiç karşılaşmamış olsaydım. Yıkılmış durumdayım. Şimdi yeniden uyku tozu satın alıp kullanıyorum, ondan sonra düşe benzeyen bir duruma dalıyorum ve artık her şeyi öyle çok kafama takmıyorum.

Neden şeytan canımı almaz ki? Eminim, onunla olmak burada olmaktan daha hoş bir şeydir.

Üç saat boyunca Carlton'ın önünde bekledim ve onun çiçek satın almasını... ve o kadını yemeğe götürmesini seyretmek zorunda kaldım. (Daha sonra, 16 Mart'ta eklenmiş not:) çılgınca bir kuruntu.

Beni yalnızca belli amaçları için kullanıyor, başka türlüsü olası değil. (Daha sonra eklenmiş:) saçma!

*Benden hoşlandığını (*er hat mich lieb*) söylediği zaman, yalnızca o an için hoşlandığını söylemek istiyor, tıpkı hiçbir zaman tutmadığı sözleri gibi.*

1 Nisan 1935. Dün gece bizi Vier Jahreszeiten'a (Münih'te bir lokanta) davet etti. Üç saat yanı başında oturdum, ama ona tek bir söz bile söyleyemedim. Ayrılırken bana, daha önce de bir kez yaptığı gibi, içinde para bulunan bir zarf verdi. Paranın yanı sıra, benimli ilgili bir iyi dilek ya da ince bir söz yazsaydı ne güzel olurdu: Bu bana çok büyük haz verirdi. Ama o böyle şeyleri düşünmez.

28 Mayıs 1935. Ona, benim açımdan belirleyici önem taşıyan bir mektup gönderdim; ama onun da... (okunmuyor).

Eh göreceğiz. Bu gece saat 10'a dek bir yanıt almazsam, yirmi beş hapımı içip yavaşça... uykuya dalacağım.

Üç aydan beri bana bir tek güzel söz söylemedikten sonra, durmadan yineleyip beni güvendirmeye çalıştığı... sevgisi bu mu?...

Ulu Tanrım, bana bugün yanıt vermeyecek diye korkuyorum. Keşke biri yardımıma koşsa, her şey öyle korkunç ve umutsuz ki. Belki de mektubum, ona, uygun olmayan bir anda ulaştı. Acaba ona hiç yazmasaydım, daha mı iyi olurdu? Her neyse, belirsizliğe katlanmak, ansızın gelen bir sondan daha korkunç.

Otuz beş parçada (uyku haplarını anlatmak istiyor) karar kıldım: Bu kez, gerçekten "mutlak kesin" bir konu olacak bu. Hiç değilse, birisine söyleyip bana telefon ettirseydi (Eva Braun, 1935).

Eva Braun, aynı güncede, doğum günü geldiğinde Hitler'in kendisine çok istediği şeylerin (küçük bir köpek ve giysiler) hiçbirisini vermediğini, yalnızca birisiyle çiçek gönderdiğini; kendisinin yaklaşık on iki dolar ödeyerek birkaç süs takısı satın aldığını, bunu da hiç değilse taktığı zaman Hitler'in hoşuna gideceği umuduyla yaptığını yakınarak belirtiyor.

Hitler'in hayranlık duyduğu kadınlar karşısındaki mazoşist davranışıyla ilgili bazı veriler bulunmaktadır. Hanfstaengl, Hitler'in kendi karısına (Hanfstaengl'ın karısına) yönelik tutumuyla bağlantılı olarak böyle bir olayı aktarmaktadır. Hitler, Hanfstaengl'ın evine yaptığı bir ziyaret sırasında, Hanfstaengl birkaç dakikalığına dışarı çıkınca, Bayan Hanfstaengl'ın önünde diz üstü yere çökmüş, kendisini onun kölesi olarak nitelemiş, tatlı ama buruk bir deneyim olan onunla tanışma deneyimini çok geç de olsa kendine tattıran yazgıdan dolayı ilenmişti. Aktarılan bu olayın özünü oluşturan Hitler'in mazoşist davranışını, W. C. Langer'ın (1972) ortaya çıkardığı bir belge doğrulamaktadır. Bir film aktristi olan Renée Muller, Başbakanlık konutunda geçirdiği akşam olanları, yönetmeni A. Zeissler'a anlatmıştır:

Renée, Hitler'in kendisiyle yatacağından emindi; her ikisi de soyunmuştu ve yatağa girmeye hazır görünüyorlardı ki, Hitler kendisini yere attı ve Renée'den, kendisini tekmelemesini istedi. Renée buna karşı çıktı; ama Hitler yalvarıyor ve kendisini değersiz bir kişi olmakla suç-

luyordu, kendisine her türlü suçlamayı yüklüyordu ve acı çekiyormuş gibi yerlerde sürünüp duruyordu. Manzara, Renée için dayanılmaz olmuştu ve sonunda Renée, Hitler'in istediklerini yapmaya razı oldu ve onu tekmeledi. Bundan büyük bir heyecan duyan Hitler, daha çok, daha çok tekmelemesi için Renée'ye yalvarıyordu; bunun, hakettiğinden de daha iyi olduğunu ve onunla aynı odada bulunmaya değer bir kişi olmadığını söyleyip duruyordu. Renée tekmelemeye devam ettikçe, Hitler'in duyduğu heyecan da artıyordu (A. Zeissler, 1943).

Renée Muller, bundan kısa bir süre sonra canına kıydı.

Hitler'e âşık olduğu söylenen yukarı sınıftan başka birçok kadın daha vardı; ama Hitler'in onlarla cinsel ilişkiler kurduğunu gösteren yeterli veri bulunmamaktadır. Hitler'e yakın olmuş çok sayıda kadının intihar etmesi —ya da intihara kalkışması— dikkat çekici bir olgudur: Geli Raubal, Eva Braun (iki kez), Renée Muller, Unity Mitford ve Maser'ın bildirdiği daha kuşkulu birkaç olgu. Hitler'in yıkıcılığının, bu kadınlar üzerinde etkili olduğunu söylemekten insan kendini alamıyor.

Hitler'deki sapkınlığın niteliği ne olursa olsun, ayrıntılar pek belirgin değildir; Hitler'in yaşamı da onun hakkında şu anda bildiklerimizden daha başka şeyler sağlamamaktadır. Gerçekte, Hitler'in cinsel yaşamı konusunda elimizde bulunan kıt verilerin inanılırlığı, en başta, Hitler'in karakteriyle ilgili bildiklerimize dayanmaktadır.

Yetiler ve Yetenekler

Hitler'le ilgili karakterbilimsel çözümleme, karşımıza, çekingen, aşırı özsever, bağlantısız, disiplinsiz, sadist-mazoşist ve ölüsever bir kişi çıkarmıştır. Hiç kuşkusuz, Hitler oldukça büyük yetilere ve yeteneklere sahip bir adam olmasaydı, bu nitelikler onun kazandığı başarıyı açıklayamazdı.

Neydi bu yetiler ve yetenekler?

Hitler'in yeteneklerinin en büyüğü, insanları etkileme, etki altına alma ve inandırma gücüydü. Hitler'in çocukken bile bu yeteneğe sahip olduğunu görmüştük. Hitler bu yeteneğini kavramıştı ve savaş oyunlarında çocuk

çetelerinin önderi olarak oynadığı rolde, daha sonra ilk gerçek izleyicisi olan Kubizek'le ilişkisinde, ardından da Viyana'da Männerheim'ın sakinleriyle olan ilişkilerinde bu yeteneğini uyguluyordu. Devrimden kısa süre sonra, 1919'da, askeri üstleri Hitler'i, askerlere sağcı fikirleri benimsetmekle ve onlarda devrimcilere karşı nefret uyandırmakla görevlendirdiler. Hitler, önemsiz ve küçük bir topluluk olan Sosyalist İşçi Partisi'yle (elli üyeli) bir rastlantı sonucu ilişki kurdu; bir yıl içinde de Parti'nin tartışmasız önderi olmayı başardı; Parti'nin adını Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi olarak değiştirdi, tüzüğünü yeni baştan düzenledi ve Münih'teki en tutulan konuşmacılardan birisi olarak kabul edildi.

Hiç kuşkusuz, bütün demagogların temel gücü olan insanları etki altına alma yeteneğinin birçok nedeni vardır.

İlkönce, Hitler'in *manyetizması* olarak adlandırılan ve çoğu gözlemcilere (H. Picker, 1965; W. Maser, 1971; A. Speer, 1970) göre, gözlerinden kaynaklanan olgunun Hitler'e karşı olan kişilerin bile, doğrudan doğruya onun gözleriyle karşılaştıkları zaman birdenbire değiştiklerini ortaya koyan birçok anlatı vardır. Münih'te haber alma görevi için eğitim gören askerlere tarih dersi veren Profesör A. von Müller, Hitler'le ilk karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır:

Dersimin sonunda, küçük bir topluluk dikkatimi çekti ve elimde olmadan durdum. Ortalarında dikilen bir adamdan büyülenmiş gibi ayakta duruyorlardı; ortalarındaki bu adam, genizden gelen tuhaf bir sesle hiç durmadan ve gitgide artan bir heyecanla konuşuyordu; dinleyenlerin heyecanına konuşan adamın heyecanı neden oluyormuş ve aynı zamanda, konuşan adamın sesindeki güç, dinleyenlerin heyecanından kaynaklanıyormuş gibi garip bir duyguya kapıldım. Kısa, kırpık bir bıyığa ve dikkat çekecek ölçüde iri, uçuk mavi, buz gibi soğuk, delice parlayan gözlere sahip... solgun, zayıf bir yüz gördüm (W. Maser, 1971).

Hitler'in gözlerinin mıknatıs gibi etkileyici niteliklerinden söz eden birçok anlatı vardır. Hitler'i resimlerinden başka hiçbir yerde görmedim; bu resimler de söz konusu alışılmadık nitelik konusunda son derecede yetersiz bir izlenim vermekten öteye geçmemektedir; bu yüzden, söz

konusu niteliğin nasıl bir şey olduğu konusunda ancak yorum yapabilirim. Bununla birlikte, aşırı özsever kişilerle —özellikle de aşırı bağnaz kişilerle— ilgili olarak sık sık yapılan bir gözlem, bu yorumu kolaylaştırmaktadır. Bu gözleme göre, böylesi kişilerin gözlerinde çoğu kez özel bir pırıltı görülür; bu pırıltı, onlara, çok güçlü, başka dünyadan gelmiş gibi ve inançlı bir görünüş kazandırır. Aslına bakılırsa, son derecede inançlı, ermişlik düzeyine yakın bir adamın gözlerindeki anlatımı, aşırı özsever, hatta bazan yarı-çılgın bir adamın gözlerindeki anlatımdan ayırmak her zaman kolay değildir. Bu ayrıma olanak veren tek nitelik, sıcak bir tutumun varlığı ya da yokluğudur; ve Hitler'in bakışlarının soğuk olduğu, tüm yüz anlatımının soğuk olduğu, Hitler'de sıcaklığa ya da sevecenliğe rastlanmadığı konusunda herkes görüş birliği içindedir. Bu özellik, —gerçekten de birçok kişi üzerinde yarattığı gibi— olumsuz bir etki yaratabilmekle birlikte, çoğu kez manyetik gücü artırır. Bir yüzden yansıyan soğuk acımasızlık ve insanlıktan yoksunluk, korku yaratır; kişi, korkmayı değil, daha çok hayranlık duymayı yeğler. "Huşu" sözcüğü, bu duygu bileşimini en iyi biçimde anlatır; huşu, korkunç bir şeyi anlattığı gibi, hayranlık duyulacak bir şeyi de anlatır.[24]

Hitler'in etkileyiciliğindeki bir başka etmen, aşırı özsever bir karakter taşıması ve başka pek çok özsever gibi, kendi görüşlerinden sarsılmaz biçimde *emin* olmasıydı. Bu olguyu anlamak için, bildiğimiz kadarıyla ölüm dışında hiçbir şeyden emin olamayacağımızı dikkate almamız gerekir. Ama hiçbir şeyde kesinlik bulunmadığını söylemek, her şeyin tahmine dayandığı anlamına gelmez. Usa, gerçekçi gözleme, eleştirel düşünceye ve imgelem gücüne dayanan bilimsel bir tahminden tutun da bir varsayıma, bir kurama kadar, kesinliğe gitgide daha çok yaklaşan şeyler vardır. Bu yetilere sahip olan bir kişi için, göreceli belirsizlik kabul edilebilir bir şeydir; çünkü o kişinin yeteneklerini etkin biçimde kullanmasından kaynaklanır; oysa kesinlik, ölü olduğu için sıkıcıdır. Ama bu yeteneklerden yoksun olan kişiler için, özellikle de yirmili yıllarda Almanya'da var olan toplumsal ve ekonomik belirsizlik kadar büyük bir

[24] İbranice'deki *norah* sözcüğünde de aynı ikili anlam vardır; bu kavram, Tanrı'nın bir niteliğini belirtmek için kullanılır ve Tanrı'yı hem korkunç hem de yüce sayan arkaik bir tutumu anlatır.

belirsizliğin yaşandığı dönemlerde, her konuda kesin konuşan bağnaz, en sürükleyici kişi, kurtarıcı derecesinde bir kişi kimliğine bürünür.

Hitler'in etkisini kolaylaştıran bir etmen de Hitler'de bulunan aşırı yalınlaştırma yetisiydi. Hitler'in konuşmalarında, entellektüel ya da ahlâksal çekincelerin dizginleyici etkisine rastlanmıyordu. Hitler, savunduğu şeye hizmet eden olguları seçiyor, parçaları birbirine bağlıyor ve akla yatkın görünen, en azından eleştiri yeteneğinden yoksun kafalara yatkın görünen bir sav oluşturuyordu. Aynı zamanda da kusursuz bir oyuncuydu; birbirine taban tabana karşıt kişilerin konuşmalarını ve anlamlı el-yüz devinimlerini yansılama konusunda dikkat çekici bir yeti gösteriyordu.[25] Sesi üzerinde eksiksiz denetim sahibiydi; istediği etkiyi yaratmak için sesiyle bilinçli olarak oynuyordu. Öğrencilerle konuşurken ölçülü ve mantıklı olabiliyordu. Münih'teki kaba ve yontulmamış eski kafadarlarıyla, bir Alman prensiyle ya da generalleriyle konuşurken hangi ses tonunun uygun düşeceğini de biliyordu. Çekoslavak ya da Polonyalı bakanların direncini kırıp onları dize getirmek istediği zaman, öfke dolu bir sahne yaratabiliyordu ve Neville Chamberlain'e kusursuz, sevimli bir ev sahibi gibi davranabiliyordu.

Hitler'in *öfke nöbetleri*'ne değinilmeden, başkalarını etkileme yeteneğinden söz edilemez. Arasıra meydana gelen bu öfke patlamaları, Hitler hakkındaki basmakalıp yargıya büyük ölçüde katkıda bulunmuştur; özellikle Almanya dışında yaygın olan bu yargı, Hitler'i, sürekli kızgın, bağırıp çağıran, kendini denetleyemeyen bir kişi olarak sunar. Böyle bir tablo kesinlikle doğru değildir. Hitler genellikle gönül alıcı, nazik ve ölçülüydü; Hitler'in kızgınlık nöbetleri, çok seyrek görülmese bile, yine de istisnai nitelikteydi; ama en büyük yeğinliğe ulaşabiliyordu. Bu öfke patlamaları iki tür durumda meydana geliyordu. Birincisi, konuşmalarında, özellikle de konuşmalarının sonuna doğru. Bu öfke oldukça sahiciydi; çünkü Hitler'in, konuşmalarının belli bir yerine gelince tam ve kısıtsız olarak anlatıma kavuşturduğu son derecede gerçek nefret ve yıkım tutkusuyla besleniyordu. Hitler'in nefretini böylesine etkileyici ve bulaşıcı kılan da işte bu sahicilikti. Ama ustalıkla söze dökülen bu nefret anlatımları, gerçek olmakla birlikte, başıboş değildi. Hitler, dizginleri bı-

[25] A. Speer, kişisel görüşme.

rakma ve dinleyenlerin coşkularını kamçılama zamanını çok iyi biliyor ve nefretinin sel gibi akmasını önleyen savaş kapaklarını ancak o zaman açıyordu.

Anlaşıldığı kadarıyla, Hitler'in konuşmaları sırasında meydana gelen öfke taşkınlıkları, çocukluğunda, kendisini engellenmiş duyumsadığı zaman tutulduğu huysuzluk nöbetlerinden pek farklı olmayan bir başka niteliğe daha sahiptir.[26] Speer, bu taşkınlıkları, birçok bakımdan Hitler'in "coşkusal yaş"ı olan altı yaşındaki bir çocuğun huysuzluk nöbetleriyle karşılaştırmıştır. Hitler, bu öfke patlamalarını, insanların gözünü korkutmak amacıyla kullanıyordu, ama bu patlamaları denetlemenin yararlı olduğunu duyumsadığı zaman bunları denetleyebiliyordu da.

En seçkin Alman askeri önderlerinden birisi olan General Heinz Guderian'ın anlattığı bir olay, bu durumu açıklayan iyi bir örnektir:

*"Öfkeden kıpkırmızı kesilmiş yüzü, havaya kalkmış yumruklarıyla tirtir titreyen adam (Hitler) karşıma dikildi, küplere binmiş ve kendini tamamen kaybetmişti (*fassungslos*)... Sesini gitgide yükselterek bağırıyordu, yüzü çarpılmıştı." Guderian bu gösteriden hiç etkilenmeyip Hitler'i çılgına döndüren ilk görüşünde diretince Hitler birdenbire değişti, çok sevimli bir biçimde gülümsedi ve Guderian'a şöyle dedi: "Lütfen raporunuza devam edin; bugün savaşı Genelkurmay kazandı" (A. Bullock, 1965).*

Hitler'in öfke patlamaları konusunda Speer'ın yaptığı değerlendirmeyi, yazılı kaynaklardaki birçok başka rapor da doğrulamaktadır:

Hitler, büyük tartışma içinde geçen görüşmelerden sonra, kendisine karşı çıkanları alaya alma eğilimi taşıyordu. Bir keresinde, Schuschnigg'in 12 Şubat 1939'da Obersalzberg'e yaptığı ziyareti anlatmıştı. Düzmece bir hırs nöbetiyle, Avusturya Başbakanı'nı, durumun ne denli ağır olduğuna inandırdığını ve sonunda dize getirdiğini söylemişti. Hitler, bildirilen bu histeri (dönüşümce) sahnelerinin birçoğunu, belki de dikkatle hazırlayıp sergiliyordu. Genel olarak, özdenetim, Hitler'in en çarpıcı

---

[26]Hitler'de görülen huysuzluk patlamalarının organik nörofizyolojik etmenlerden mi ileri geldiği, yoksa böylesi etmenlerin, en azından Hitler'in öfke eşiğini alçaltıcı bir işlev mi gördüğü sorusunu yanıtlamadan bırakmak zorundayız.

özelliklerinden birisiydi. O ilk günlerde Hitler, en azından benim yanımda, kendini yalnızca bir-iki kez kaybetti (A. Speer, 1970).

Hitler'in dikkate değer yetilerinden birisi de olağanüstü *bellek gücü*'ydü. P. E. Schramm bu konuda canlı bir tanımlama yapmaktadır:

Hitler'in herkesi —büyüsel etkisi altında olmayanları bile— birçok kez şaşkına çeviren bir yeteneği, şaşırtıcı belleğiydi; bu, Hitler'in bir zamanlar okuduğu kitapların yazarı olan Karl May'in romanlarındaki karakterler gibi önemsiz ayrıntıları bile, 1915'te bindiği bisikletin markasını bile tam olarak koruyabilen bir bellekti. Hitler, siyasal yaşamındaki tarihleri, kaldığı hanları, geçtiği caddeleri eksiksiz anımsıyordu (H. Picker, 1965).

Hitler'in rakamları ve teknik ayrıntıları —herhangi bir silah türünün tam çapını ve erimini, denizdeki ve ülke limanlarındaki denizaltıların sayısını ve askeri önem taşıyan birçok başka ayrıntıyı— anımsama yeteneğini birçok rapor ortaya koymaktadır. Hitler'in generalleri, gerçekte büyük bir bellek başarısından başka bir şey olmayan onun bilgilerinin kusursuzluğundan çoğu kez derinlemesine etkileniyorlardı; bu da hiç şaşırtıcı değildir.

Bu, bizi, Hitler'in *bilgeliği*'yle ve *bilgisi*'yle ilgili olan çok önemli bir soruna getirmektedir: Hitler'e yeniden saygın bir görüntü kazandırma yönünde gitgide güçlenen bir eğilimin gözlendiği ve Hitler'in büyüklüğüne duyulan su katılmamış bir hayranlığın, eski Naziler'ce yazılan birçok yeni kitapta dile getirildiği günümüzde, özel önem taşıyan bir sorudur bu.[27]

Maser, biraz çelişkili bir tutum almaktadır. Maser, Hitler'in kendi engin bilgisi hakkında söylediği tekyanlı sözlerden birçoğunun, nesnel kanıtlara dayanmadığı için kuşkuyla karşılanması gerektiği konusunda okuyucuyu uyarmaktadır (Sözgelimi, Hitler, her akşam bir tane ciddi kitabı okuyup bitirdiğini ve yirmi iki yaşından beri dünya tarihini, sanat, kültür, mimarlık

---

[27]Karş. H. S. Ziegler (1965); ayrıca H. S. Ziegler, yay. (1970). Çeşitli raporlara bakılırsa, yakın gelecekte Almanya, İngiltere ve A.B.D.'nde büyük önder Hitler'in yeniden parlatılıp cilalanmış bir tablosunu sunmaya çalışan oldukça çok sayıda kitabın ve makalenin yayımlanacağını bekleyebiliriz.

tarihini ve siyaset bilimini ciddi olarak incelediğini öne sürmüştü.). Başlangıçta yaptığı bu uyarıya karşın Maser, kaynak göstermeden, "güvenilir" tanık anlatımlarına dayanarak, okuldaki son yıllarında Hitler'in, bilim ve sanat alanlarındaki ağır yapıtları incelemeye başladığını, ama kendisinin özümsediğini bildirdiği tarih dalları konusunda son derecede geniş bilgi sahibi olduğunu ileri sürmektedir. Hitler'in bilgisine ilişkin böyle bir değerlendirmenin eleştirellikten ne denli yoksun olduğunu, çarpıcı bir örnek ortaya koyabilir; Maser'ın yazdığına göre, Hitler'in *Zwiegespräche*'de söylediği sözler, "daha önce, hem halk önünde hem de özel konuşmalarında inandırıcı biçimde kanıtladığı şeyi: Kutsal Kitap ve Talmud hakkındaki dikkat çekici bilgisini" doğrulamaktadır (W. Maser, 1971). Talmud çok kapsamlı ve ağır bir yapıttır ve Talmud konusunda "dikkat çekici bilgi"yi, ancak bu yapıtı incelemeye yıllarını vermiş birisi kazanabilir. Gerçekler yalındır: Hitler'in içlidışlı olduğu Yahudi karşıtı yazında, Yahudiler'in uğursuz niteliğini kanıtlamak için bazan çarpıtılarak ya da bağlamından koparılarak Talmud'dan alınmış birçok tümce aktarılmaktaydı. Hitler bu deyişleri anımsıyor ve dinleyicilerini kandırıp bütün bir yazını yuttuğuna inandırmaya çalışıyordu. Dinleyicilerini bu yolla kandırmış olması, aklın alacağı bir şey değildir; otuz yıl sonra bir tarihçiyi hâlâ kandırabiliyor olması, üzücü bir şeydir.

Hitler gerçekten de çok hazırcevap bir kişiydi, güneşin altındaki hemen hemen her şey hakkında bilgi sahibi olduğu kurumuyla konuşabiliyordu. *Sofra Söyleşileri*'ni (H. Picker, 1965) okuyan herkes de kolayca bu inanca kapılabilir. Taşılbilim konusunda, insanbilim konusunda, tarih, felsefe, din, kadın ruhbilimi ve dirimbilimin her yönü konusunda ahkâm kesiyordu.

Hitler'in bilgeliğine ve bilgisine ilişkin eleştirel bir irdeleme nasıl bir görünüm ortaya koyar? Hitler okuldayken, tarih gibi çok ilgisini çeken konularda bile hiçbir zaman ciddi okuma çabası göstermedi. Viyana'da kaldığı yıllarda, zamanının çoğunu caddelerde yürümekle, yapılara bakmakla, taslak çizmekle ve gevezelik etmekle geçirdi. Kararlı inceleme ve ciddi, kılı kırk yarıcı okuma yeteneği savaştan sonra doğabilirdi; ama bu konuda, Hitler'in kendi savlarından başka hiç kanıt yoktur (Hitler'in

---

[9]Bundan sonraki metinde en çok B. F. Smith'ten (1967) yararlanılmıştır.

savaş sırasında Schopenhauer'ın bir kitabını yanında taşıdığı sanılmaktadır. Ama bu kitabın ne kadarını okuduğunu bilemiyoruz.). Öte yandan, *Sofra Söyleşileri*, Hitler'in konuşmaları ve *Mein Kampf* üzerinde yapılacak bir incelemeden anlaşılacağı üzere, gerçekten de Hitler, olguları derleyip toparlayıp belleğine yerleştirme ve daha sonra, kendi tekyanlı görüşlerini desteklemek için, olanak buldukça bunlardan yararlanma konusunda çok büyük yeteneğe sahip olan doymak bilmez ve hırslı bir okuyucu olmalıdır.

Az çok yansız bir gözle okunduğunda, *Mein Kampf*ın, sağlam bilgilere sahip bir adamın yapıtı değil, kurnazca —ama dürüstlüğe sığmayan bir tutumla— düzenlenmiş bir propaganda kitapçığı olduğu görülecektir. Hitler'in konuşmalarına gelince, bunlar, son derece etkili olmakla birlikte, eğitim-öğrenim görmüş (kendi kendine ya da başka bir yolla) bir adamın konuşmaları değil, yaygaracı bir demagogun konuşmalarıydı. *Sofra Söyleşileri*'nde, Hitler en yüksek söyleşme düzeyinde görülür. Ama bu söyleşiler, Hitler'in, hiçbir şeyde sağlam bir temele dayanmayan, bir bilgi alanından ötekine rastgele atlayan, ancak korkunç belleği sayesinde bilgilenmek amacıyla kendine özgü bir biçimde okuduğu şeylerden derlediği bütün bilgi kırıntılarını az çok tutarlı bir bütün halinde birleştirmeyi başaran doğuştan yetenekli bir yarı-aydın olduğunu da açığa çıkarır. Bazan Hitler, temel bilgilerden yoksun olduğunu ortaya koyan büyük gaflar yapmıştır; ama genel olarak, dinleyenlerinin büyük olasılıkla tümünü değilse bile çoğunu etkilediği anlaşılmaktadır.

(*Sofra Söyleşileri*'nin Hitler'in konukları üzerindeki etkisini belirlemeye çalışırken, onu dinleyen adamlar iyi öğrenim görmüş ve zeki kişiler olmalarına karşın, bunlardan bazılarının Hitler'den büyülenmişçesine etkilendiklerini ve bu nedenle, Hitler'in daldan dala atlayarak yaptığı konuşmaların temelsizliğini gözardı etme eğilimi gösterdiklerini unutmamak gerekir. Bu kişiler, Hitler'in kendisinden çok emin olarak değindiği konuların son derece geniş olmasından da etkilenmiş olabilirler; entellektüel dürüstlük geleneğiyle yetişmiş bu kişilere, karşılarında oturan adamın büyük ölçüde palavra kestiğine inanmak güç gelmiş olmalıdır.)

Eldeki verilerden anlaşıldığı gibi, Hitler, bir-iki istisna dışında, bağnaz önyargılarına aykırı düşen ya da eleştirel ve nesnel düşünce gerektiren

hiçbir şey okumamıştı. Karakterine uygun olarak, Hitler'i okumaya yönlendiren güdü, bilgi isteği değil, başkalarını —ve kendisini— inandırma tutkusuna elverişli malzeme toplama gereksinmesiydi. Hitler, okuduğu her şeyin kendisine heyecan vermesini istiyordu; önyargılarını doğrulayarak dolaysız heyecansal doyum elde etme peşindeydi. Nasıl ki yalnızca Wagner'ın müziğine ilgi duyuyor, ama Bach ya da Mozart'ın müziğine ilgi duymuyorduysa, kalıtım ve sabır gerektiren, hakikatin güzelliğini taşıyan kitaplara da ilgi duymuyordu. Basılı sayfaları yutarcasına okuyordu; ama bu okuma bütünüyle alıcı ve açgözlü bir nitelik taşıyordu. Herhangi bir alanda bu biçimde okunabilecek ağırbaşlı kitap sayısı çok azdır; bu tür okuma için uygun şeyler, Darwin'cilikle ilgili çok tutulan kitapların yanı sıra siyasal kitapçıklar ve sözde bilimsel kitaplar (örneğin, Gobineau ya da Chamberlain'in kapışılan kitapları) ve Hitler'in kendisine uyan malzemeleri derleyebileceği, kolay anlaşılır başka kitaplardır. Hitler, gerçekten ilgi duyduğu mimarlık ve askerlik tarihi gibi konularla ilgili kitaplar da okumuş olabilir; ama bu konularda ne kadar okuduğunu bilemiyoruz. Genel olarak, Hitler'in o günlerde çok tutulan yazını (güncel konulara ilişkin kitapçıklar da dahil) okuduğu kabul edilebilir; Hitler bu kitaplarda, daha ağırbaşlı kaynaklardan yapılmış birçok alıntı buluyor, bu alıntıları belliyor ve sırası gelince, sanki özgün kaynakları okumuş gibi, bunları aktarıyordu. Gerçek sorun, Hitler'in kaç kitap okuduğu değil, aydın bir kişide bulunan temel niteliği —bir başka deyişle, bilgiyi özümlerken nesnel ve mantıklı davranma yetisini— kazanıp kazanmadığıdır. Sık sık, Hitler'in kendi kendini eğitmiş bir adam olduğu söylenmiştir; ama bu terim yanıltıcıdır: Hitler, *kendi kendini eğitmiş* bir adam değil, *yarı-eğitilmiş* bir adamdı ve Hitler'de bulunmayan öteki yarı, bilginin ne olduğu konusundaki bilgiydi.

Hitler'in özünde eğitim-öğretimden yoksun olduğu, başka bir biçimde daha açığa çıkmaktadır. Hiç kuşkusuz Hitler, öğrenim görmek ve bilgisini artırmak için her alandan Alman bilginlerini çağırma olanağına sahipti. Ne var ki, Speer'ın yanı sıra Schramm'ın da bildirdiğine göre, Hitler, bu yola başvurmaktan hemen hemen tümüyle kaçındı.[28] Özsever ve yetkeci

---

[28]Bir keresinde Hitler, Speer'a, Alman bilginlerinin çoğunun belki de kendisini görmek istemeyeceklerini söyleyerek bu isteksizliğine gerekçe uydurmuştu. Belki üzücü bir şey, ama bu doğru değildi ve herhalde Hitler de bunun doğru olmadığını biliyordu (A. Speer, 1970).

karakterlerde sık sık görüldüğü gibi, Hitler de herhangi bir bakımdan kendisine denk —ya da kendisinden üstün— olan kişilerin yanında huzursuzluk duyuyordu. Hitler, şaşmaz düşmez kişi rolünü oynayabileceği bir konumda bulunmak zorundaydı; bu koşul yerine getirilmezse, tıpkı ağırbaşlı bir kitabın yapacağı gibi, böyle bir tartışma da Hitler'in şişirilmiş bilgi kuruntusunu tehdit ediyordu.

Hitler'in uzmanlardan kaçınmasının tek istisnası, onun mimarlarla, özellikle de Profesör P. L. Troost'la olan ilişkisinde görülür. "Troost, Hitler'e boyun eğen birisi değildi. Örneğin, Hitler Troost'un apartman dairesine geldiği zaman, Troost hiçbir zaman onu merdivenlerde karşılamazdı, giderken de merdivenlere dek uğurlamazdı. Bununla birlikte, Hitler'in Troost'a duyduğu hayranlık eksiksizdi. Hitler, Troost karşısında hiçbir zaman densiz ve tartışkan değildi; onun yanında sanki bir öğrenci gibi davranıyordu" (A. Speer, 1970). Speer'ın kitabında yayımlanan bir fotoğrafta bile, Hitler'in profesör karşısındaki çekingen denebilecek tutumu görülebilir. Bana kalırsa, Hitler'in Troost karşısında böyle davranmasının nedeni, daha önce vurguladığım, mimarlığa duyduğu ilgidir.

Hitler'in tarih ve felsefe beğenisi gibi müzik ve resim beğenisini de hemen hemen bütünüyle tutkuları belirliyordu. Hitler Obersalzberg'deyken, her akşam yemekten sonra iki film izliyordu: en sevdiği filmler, operetler ve müzikallerdi; gezi filmlerini, doğayla ilgili filmleri ya da eğitici filmleri hiç seyretmezdi (A. Speer, 1970). Hitler'in *Fredericus Rex* gibi filmlerden çok hoşlandığına daha önce değinmiştim. Hitler, müzik dalında, hemen hemen yalnızca operetlerle ve Wagner müziğiyle ilgileniyordu; Wagner'in duygusalcılığı, Hitler üzerinde bir tür tonik etkisi yaratıyordu. Hanfstaengl, çoğu kez Hitler'e birkaç dakika Wagner dinletirdi, özellikle de Hitler'in kendisini bıkkın ve sıkıntılı duyumsadığı zamanlarda yapardı bunu; o zaman Hitler, güç verici bir ilaç almış gibi canlanırdı.

Bir zamanların ressamının resme ciddi bir ilgi gösterdiğini ortaya koyan hiçbir kanıt yoktur. Hitler, gördüğü bir müzenin içine girip içerdeki resimlere bakmak yerine, müzenin dışına, mimari yapısına bakmayı yeğliyordu. Hanfstaengl, 1920'li yılların başlarında Berlin'deki Kaiser Friedrich Müzesi'ne yaptıkları bir ziyareti canlı bir biçimde betimlemektedir. Hitler'in gelip önünde durduğu ilk resim, Rembrandt'ın *Altın*

Miğferli Adam adlı tablosuydu. Hitler, bu ziyarette yanına aldığı bir Parti üyesinin genç oğluna, "Bu eşsiz değil mi?" dedi. "Kahramanca, askerce anlatımına bak. Rembrandt'ın, arasıra modellerini Amsterdam'daki Yahudi semtinden sağlamış olsa bile, yine de Ari ve Cermen olduğu burada görülebiliyor."

"Ressam" Hitler, en çok kartpostalları ve eski gravürleri kopya ediyordu; işlediği konular çoğunlukla yapıların önyüzleriydi ("mimari çizim"); ama kır manzaraları, portreler ve reklam resimleri de yapıyordu. Hitler'e yol gösteren biricik ilke, kolay satılabilirlik ilkesiydi ve daha önce gördüğümüz gibi, alıcı bulan bazı taslaklarla suluboya resimleri yeniden yapıyordu. Hitler'in çizimleri ve resimleri, bu yöntemle resim yapan bir adamdan beklenebilecek niteliği yansıtıyordu. Bu resimler hoştu, ama canlılıktan ve kişisel anlatımdan yoksundu. Göründüğü kadarıyla, Hitler'in çalışmaları içinde en iyi olanlar, mimari taslaklarıydı. Ama savaş sırasında olduğu gibi, kopya yapmadığı zaman bile, Hitler'in resimlerinde ayrıntılara tıpatıp uyan, yavan ve bilgiç taslağı bir üslup göze çarpıyordu; "iyi kotarılmış" olmalarına karşın, bu resimlerde hiçbir kişisel tepi hissedilmiyordu (A. Speer, 1970). Kendisini resim yapmaya yönelten güdünün, *geçimini sağlama isteğinden* başka bir şey olmadığını ve yalnızca bir "küçük ressam" (*ein kleiner Maler*) olduğunu, daha sonra Hitler'in kendisi de kabul etmiştir. Hitler, kafa dengi fotoğrafçı Hoffmann'a 1944'te şöyle demiştir: "Ressam olmak istemiyorum. Yalnızca geçimimi sağlayabilmek ve öğrenim görebilmek için resim yaptım" (W. Maser, 1971). Hitler'in ticari bir ressam, resim yeteneğine sahip bir kopyacı olduğu; büyük bir ressam olma yetisine sahip olmadığı sonucuna ulaşılabilir.[29]

Speer'ın elinde bulunan yüzü aşkın taslağa bakılınca, Hitler'in özgünlükten yoksun olduğu yolundaki bu izlenim pekişmektedir. Yetkili bir resim uzmanı olmamama karşın, bu taslaklardaki aşırı bilgiççe ve cansız

---

[29]Maser, Hitler'in resim yetisini elinden geldiğince büyük göstermek için onun uyguladığı kopya yöntemini şöyle açıklıyor: "Hitler, yeteneksiz olduğu için değil... dışarı çıkıp resim yapmayacak ölçüde tembel olduğu için kopya ediyordu" (W. Maser, 1971). Bu tümce, Maser'da görülen Hitler'in kişiliğini yüceltme eğiliminin bir örneğidir: çünkü yanlış olduğu gün gibi açıktır — bu tümce hiç değilse şu bakımdan yanlıştır: Hitler'in *sevdiği* tek etkinlik, caddeleri arşınlamaktan öteye geçmese de *dışarı çıkıp gezmekti*. Maser'ın, Hitler'in resim yetisi konusundaki yanlılığının bir başka örneği; Hitler tarafından kendisine verilen bazı suluboya resimleri Dr. Bloch'un (Hitler'in annesini tedavi eden Yahudi hekim) saklaması

karakterin, ruhsal bakımdan duyarlı olan hiç kimsenin gözünden kaçamayacağına inanıyorum. Sözgelimi, bir tiyatronun içini betimleyen bir taslağın küçük bir ayrıntısını Hitler birçok kez hemen hemen hiç değişiklik yapmadan yinelemiştir; benzer biçimde, bir dikili taş taslağını da birçok kez yinelemiştir. Bazı resimler kişisel anlatımdan yoksun olmakla birlikte, güçlü kalem vuruşlarındaki saldırganlık bazan görülebilmektedir. Ne ilginçtir ki, (1925 ve 1940 yılları arasında yapılmış) bu taslakların arasına, resimle hiç ilintisi olmayan denizaltı, tank ve başka askeri araç-gereç çizimleri serpiştirilmiştir.[30]

Hitler'in resme çok az ilgi göstermesi gerçeği, bizi onun mimarlığa duyduğu ilginin içtenlikli olmadığı varsayımına götürmemelidir. Bu, Hitler'in kişiliğinin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır; çünkü mimarlık, Hitler'in yaşamındaki biricik içten ilgiymiş gibi görünmektedir. Bununla anlatmak istediğim, özsever niteliği ağır basmayan, yıkıcılık dışavurumu olmayan ve uyduruk olmayan bir ilgidir. Kendisi hakkında yalan söylemeye böylesine alışmış bir adamın ilgilerinin ne ölçüde içtenlikli olduğunu karara bağlamak elbette kolay değildir. Bununla birlikte, Hitler'in mimarlığa yönelik ilgilerinin içtenliğini ortaya koymaya yetecek kadar veri bulunduğuna inanıyorum. Bu bakımdan en önemli olgu, Speer'ın son derece canlı bir anlatımla bildirdiği gibi, Hitler'in mimari tasarıları tartışmak için duyduğu sonsuz coşkudur; burada Hitler'e kendisinden başka bir şeye gösterdiği gerçek bir ilginin yön verdiği görülebilir. Bu tartışmalarda Hitler konferans çekmiyor, sorular soruyordu ve gerçek bir tartışmaya istekle katılıyordu. İnandığıma göre, güç tutkusunun güdümündeki bu duygusuz, yıkıcı adamı yeniden yaşama döndüren tek şey, her ne kadar karakterinin toplam etkisi her seferinde Speer'ı bitmiş tü-

---

konusunda söylediği sözlerdir; Maser'a göre, Dr. Bloch'un "(bunları) 1938 yılından sonraya dek saklaması elbette gerekmiyordu, çünkü Adolf ve Klara Hitler'e 1907'ye dek tıbbi bakım vermişti". Böylelikle Maser şunu anıştırmaktadır: Doktorun bu resimleri saklaması gerçeği, resimlerin sanatsal değere sahip olduğunu ortaya koyar. Ama doktor, bu resimleri, yalnızca bir zamanlar Hitler'i tedavi etmiş olduğu için saklamış olamaz mı? Hastalarının gönül borcunu dile getiren andaçları (hatıra'ları) saklayan ilk hekim de herhalde Dr. Bloch değildi — üstelik 1933'ten sonra, bir Hitler andacı, Bloch'un durumundaki bir adam için kuşkusuz büyük bir servetti.

[30]Bu taslakları bana gösterdiği için Mr. Speer'a teşekkür borçluyum; bu taslaklar, Hitler'in bilgiç taslağı, cansız karakter yapısının anahtarını vermektedir.

kenmiş durumda bırakırsa da, mimarlığa olan ilgisiydi. Mimarlıktan söz ettiği zamanlarda Hitler'in değişik bir adam olduğunu söylemek istemiyorum; anlatmak istediğim, "canavar"ın yalnızca mimarlıktan söz ettiği anlarda insan olmaya en çok yaklaştığıdır.

Bu yorumlara bakılarak, dış koşullar nedeniyle mimar olma tasarısını bir yana bırakmak zorunda kaldığı yolunda Hitler'in öne sürdüğü savın doğru olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Gördüğümüz gibi, Hitler'in bu amacı gerçekleştirmek için biraz çalışması yeterliydi; ama o, bu çabayı göstermedi; çünkü Hitler'e yön veren etmen, mimarlığa duyduğu sevgi değil, daha çok mutlak güç ve yıkım için duyduğu açlıktı. Hitler'in mimarlığa duyduğu ilginin içtenlikli olduğu yolundaki varsayım, ondaki bu ilginin ya da beğenisizliğin hastalık derecesinde büyüklenmeci niteliğini yadsımaz. Speer'ın belirttiği gibi, Hitler, seksenli ve doksanlı yılların yeni-barok üslubunu yeğliyordu; bunu yaparken de bu üslubun Kayzer II. Wilhelm tarafından yaygınlaştırılan yoz biçimlerine geri dönüyordu. Hitler'in mimari beğenisinin başka alanlardaki beğenisi kadar kötü olması şaşırtıcı değildir. Beğeni karakterden ayrılamaz; kendisine yararı dokunabilecek şeyler dışındaki her şey karşısında kör olan Hitler gibi amansız, ilkel, duygusuz bir kişinin kötü beğeni sahibi olması hemen hemen kaçınılmazdır. Yine de bana kalırsa, Hitler'in mimarlığa duyduğu ilginin, onun karakterindeki tek yapıcı öğe —belki de onu yaşama bağlayan tek köprü— olduğunu belirtmek önemlidir.

Aldatıcı Dış Görünüş

Hitler'in kişiliğini anlamak için, bu amaçsız, tedirgin adamın sevimli, ince, ölçülü, neredeyse utangaç bir kişi kisvesine büründüğünü kavramak gerekir. Hitler, kadınlar karşısında özellikle ince ve saygılı davranırdı; gerekli zamanlarda onlara çiçek getirmeyi ya da göndermeyi hiçbir zaman unutmazdı; onlara kurabiye ve çay sunardı; sekreterleri sandalyelerine oturmadan kendisi de oturmazdı. Schramm, *Sofra Söyleşileri*'ne yazdığı girişte, Hitler'in çevresi üzerinde yarattığı etkinin canlı bir tablosunu çizmektedir: "Hitler'in yakınında bulunan kişiler, 'patron'un, çevresinde

bulunanların sevinçlerine ve üzüntülerine katıldığı, böylece de esenliklerine çok büyük ilgi gösterdiği izlenimini taşıyorlardı. Örneğin, Hitler'in, onların doğum günlerinden önce, hangi armağanın özel bir sevinç yaratacağı konusunda kafa yorması..." Hitler'in sofrasındaki topluluğa katılıncaya dek, "onu yalnızca uzaktan uzağa bir 'devlet adamı' olarak algılamış olan" genç Dr. H. Picker,

Hitler'in dar çevresine yaydığı insancıllıktan, gençlere gösterdiği iyilikseverlikten, her an gülmeye hazır olmasından son derecede etkilenmişti... Evet, ne ailesi ne de arkadaşı olan adam, Hitler, içinde yer aldığı çevrede iyi bir "yoldaş"tı; yoldaşlığın ne demek olduğunu Birinci Dünya Savaşı'nda öğrenmiş ve bu bilgiyi daha sonraki yaşamına da taşımıştı. Hitler'in çevresindeki kişiler, onun güzel ve iyi giyimli kadınlara nasıl güçlü bir tepki gösterdiğini biliyorlardı. Çocuklardan çok hoşlandığını biliyorlardı; Hitler'in köpeklerine nasıl düşkün olduğunu ve bu hayvanların davranışlarını inceleyebildiği zaman nasıl rahatladığını gözlemlerinden biliyorlardı (H. Picker, 1965).

Hitler, bu arkadaş canlısı, sevimli, ince, anlayışlı adam rolünü çok iyi oynayabiliyordu; bunun nedeni, yalnızca kusursuz bir oyuncu olması değil, aynı zamanda da rolünü sevmesiydi. Kendi yıkıcılığının derinliği konusunda en yakın çevresini aldatmak ve her şeyden önce de kendisini kandırmak onun için büyük değer taşıyordu.[31]

Hitler'in davranışlarında içtenlikli bir incelik ya da iyi niyet öğesinin bulunup bulunmadığını kim bilebilir? Böyle bir öğenin bulunduğunu varsaymamız gerekir; çünkü incelik ve sevecenlik izlerinden bütün bütüne yoksun olan pek az kişi vardır. Bununla birlikte, Hitler'in karakteri hakkında öğrendiğimiz şeylerin geri kalan bölümü, bu inceliğin büyük ölçüde bir kisveden başka bir şey olmadığı varsayımına yol açmaktadır. Sözgelimi Hitler'in doğum günleri konusunda gösterdiği titizlik, bir beyefendi olarak etkilemeyi amaçlamadığı Eva Braun karşısındaki davranışlarıyla çelişiyordu. Hitler'in gülüşüne gelince; besbelli ki Picker,

---

[31]Schramm'ın belirttiğine göre, Hitler, *Sofra Söyleşileri* sırasında, bu sofra konuşmalarının yapıldığı dönemde verdiği korkunç buyrukların hiçbirisine değinmemiştir.

bu gülüşün özel niteliğini ayırt edecek ölçüde duyarlı değildi. Picker'in kaydettiği üzere Hitler'in savaşta gösterdiği yoldaşça tutumla ilgili olarak, Hanfstaengl, Hitler'in komutanı tarafından yazılan bir raporu aktarmaktadır. Bu raporda belirtildiğine göre, Hitler istekli ve görevine bağlı bir asker olmakla birlikte, "Arkadaşlarına karşı kendini beğenmiş tutumlarından ve üstlerine dalkavukluk yapmasından dolayı daha çok yükselme olanağından yoksun bırakılmıştır" (E. Hanfstaengl, 1970). Hitler'in çocuklara gösterdiği sevgiye —pek çok politikacı tarafından sergilenen bir özellik— gelince; Speer bu sevginin içtenliğinden kuşku duymaktadır.[32] Hitler'in köpeklere gösterdiği sevecenlikle ilgili olarak, Schramm bu sevecenliğin niteliğini açığa çıkarmaktadır: Schramm'ın yazdığına göre, Hitler, karargâhının bulunduğu yerde, piyade eğitiminde kullanılanlara benzeyen bir engelli koşu yolu yapılmasını buyurmuştu; köpekler bu koşu yolunda, akıllılıklarını ve korkusuzluklarını kanıtlamak zorundaydılar. Köpeklerin bakımından sorumlu olan astsubay, ard arda verilen "fırla" ve "dur" komutlarına köpeklerin nasıl hızlı uyabildiklerini Schramm'a göstermişti. Schramm şu yorumda bulunmaktadır: "Bir köpeği değil bir makineyi izliyormuşum gibi bir izlenime kapıldım ve Hitler'in bu köpekleri eğitmesinde ağır basan amacın, bu hayvandaki istenci yok etmek olup olmadığını merak ettim" (H. Picker, 1965).

Schramm, Hitler'in birisi arkadaşça diğeri de ürkütücü olmak üzere iki yüzü olduğunu —ve her iki yüzün de gerçek olduğunu— yazmaktadır. Jekyll ve Hyde kişiliğinden söz edilirken, her ikisinin de gerçek olduğunu anlatmak için çoğu kez aynı görüş dile getirilir. Ne var ki bu görüş, özellikle Freud'dan beri, ruhbilimsel bakımdan savunulamaz niteliktedir. Gerçek ayrım, karakter yapısının bilinçdışı özeği ile bir kişinin oynadığı rol arasındadır; ussallaştırmalar, ödünlemeler ve altta yatan gerçekliği gözlerden gizleyen öteki savunma düzenekleri bu rol kapsamına girer. Freud'u işe katmasak bile, bu görüş çoğu kez tehlikeli biçimde böncedir. Yalnızca sözleriyle —ki bu önemsizdir— değil tüm davranışlarıyla, tutumlarıyla, ses tonlarıyla ve anlamlı el yüz hareketleriyle aldatan insanlarla karşılaşmamış birisi var mıdır ki? Bürünmek istedikleri karakterin

---

[32] A. Speer, kişisel görüşme.

oldukça iyi bir temsilini verebilecek beceriye sahip birçok birey vardır; bunlar rol yapmakta öyle ustadırlar ki, bazan, ruhbilimsel anlamda bön olmayan kişileri bile aldatırlar. Kendi içinde merkezini bulamamış, içtenlikli ilkelerden, değerlerden ya da kanılardan yoksun bir kişi olan Hitler, nazik beyefendiyi "oynayabiliyor" ve rol yapmakta olduğunun ayırdına o anda varamıyordu.

Hitler, bu rolü seviyordu, ama yalnızca kandırmak için değil; onun bu rolü sevmesi, toplumsal geçmişiyle bağlantılıydı. Burada asıl anlatmak istediğim, Hitler'in babasının evlilikdışı bir çocuk olması ve annesinin eğitim görmemiş olması gerçeği değil, ailesinin özgül toplumsal durumudur. Hitler'in babası, bir ölçüde işinden dolayı bir ölçüde de kişisel nedenlerden dolayı, ailesiyle birlikte çeşitli zamanlarda beş ayrı kasabada oturdu. Bundan başka, imparatorluk gümrük görevlilerinden birisi olarak yaptığı görev, onu, toplumsal bakımdan yöredeki orta sınıftan biraz ayırıyordu; gelir ve toplumsal konum bakımından onların dengi olmasına karşın, bu bir gerçekti. Bu nedenle Hitler ailesi, yaşadığı çeşitli yerlerdeki orta sınıf toplumuyla hiçbir zaman tam olarak bütünleşemedi. Bunun yanı sıra, Hitler ailesi parasal bakımdan iyi durumda olmasına karşın, kültürel bakımdan kentsoylu yaşamının aşağı düzeyinde bulunuyordu. Baba, aşağı düzeydeki bir toplumsal katmandan geliyordu, yalnızca siyasetle ve arılarla ilgileniyordu, boş zamanının çoğunu meyhanede geçiriyordu; anne eğitim-öğretim görmemişti ve yalnızca ailesiyle ilgileniyordu. Bu durumda, hırslı, kendini beğenmiş bir genç olan Hitler, kendisini toplumsal bakımdan güvensiz duyumsamış, orta sınıfın daha varlıklı, daha bolluk içinde yaşayan düzeylerinde görünmeyi istemiş olmalıdır. Hitler daha Linz'deyken, şık giysilere özeniyordu; yürüyüşe çıktığı zamanlarda, özene bezene giyiniyor ve elinde bir asa taşıyordu. Maser'ın bildirdiğine göre, Hitler Münih'teyken takım elbise (beyaz kravat) giyiyordu, takım elbiseleri her zaman düzenli ve kırışıksızdı. Daha sonra, üniforma, giysi sorununu çözdü; ama tutum ve davranışlarıyla, iyi yetişmiş bir kentsoylu gibi görünmek istiyordu. Çiçekler, evini döşeyiş biçimi ve genel tutumları, "belli bir yere ulaştığı"nı kanıtlamaya yönelik biraz zorlama bir girişimi açığa vuruyordu. Hitler tam anlamıyla *bourgeois-gentilhomme*'du (kentsoylu beyefendi); beyefendi olduğunu göstermek

için yanıp tutuşan bir *nouveau riche*'ti (sonradan görme).[33] Hitler daha aşağıdaki sınıflardan iğreniyordu; çünkü onların sınıfından olmadığını kanıtlamak zorundaydı. Hitler, köksüz kalmış bir adamdı; bunun başta gelen nedeni, kendisini Alman gibi göstermeye çalışan bir Avusturyalı olmasından çok, herhangi bir toplumsal sınıfa kök salmamış olmasıydı. Hitler işçi sınıfından değildi; ne de kentsoylu sınıfındandı. O, yalnızca ruhsal bakımdan değil, toplumsal bakımdan da yalnız bir adamdı. Yalnızca en arkaik kökleri —ırk ve kanla ilgili kökleri— algılayabiliyordu.

Hitler'in yukarı sınıflara duyduğu hayranlık, kesinlikle seyrek rastlanan bir olgu değildir; örneğin, aynı dönemde yaşamış Ramsay MacDonald gibi sosyalist önderler arasında da aynı tutuma —çoğunlukla iyice bastırılmış olarak— rastlıyoruz. Böylesi kişiler, orta sınıfın aşağı katmanlarından geliyorlardı ve en büyük özlemleri, yukarı sınıftan, sanayicilerden, generallerden "kabul görmek"ti. Hitler'in gözü daha yükseklerdeydi; gerçek iktidarı elinde bulunduranları, bu iktidarı kendisiyle paylaşmaya zorlamak istiyordu; hatta daha belirgin bir anlamda, kendisine boyun eğmelerini istiyordu. Başkaldırıcı, bir *işçi* partisinin önderi Hitler, iktidara gelmeden önce zenginlere karşı birçok söz söylemesine karşın, zenginlere ve onların yaşam biçimine büyülenmişlik ölçüsünde hayrandı. Nazik, anlayışlı adam görünümündeki Hitler, bir roldü; Hitler'in "ait olma" ve bir "beyefendi" olma isteği gerçekti. Hitler bir bakıma acaip bir kişiydi: Yok etme tutkusunun güdümünde bir adam, arkaik tutkulardan oluşmuş bir yanardağdı — ama iyi yetişmiş, anlayışlı, hatta zararsız bir beyefendi gibi görünmeye çalışıyordu. Hitler'in, çeşitli nedenlerden dolayı aldatılmakta hiçbir sakınca görmeyen birçok kişiyi aldatabilmesine şaşmamak gerekir.

Hitler'de somutlaşan eksiksiz kentsoylu ve cani bileşiminin tuhaf bir simgesi, onun, birlikte intihar etmelerinden kısa süre önce sığınakta Eva Braun'la evlenmesidir. *Petit bourgeois* (küçük kentsoylu) Hitler'in oynaşına tanıyabileceği en büyük ayrıcalık ve bütünüyle geleneksel, kentsoylu değer ölçülerine bağlı olan oynaşının ulaşabileceği en yüksek başarı, resmi evlilikti. Her şey kurallara çok uygundu; evlenme törenini uygulamaya yetkili uygun memurun bulunması gerekiyordu; bu iş için saatler harcandı, ama Berlin'in henüz Sovyet birliklerince ele geçirilmemiş o küçük bö-

---

[33] Chaplin'in Monsieur Verdoux'su, varlıklı kadınları öldürerek yaşamını kazanan bu nazik, orta sınıftan koca ile Hitler arasında bazı koşutluklar vardır.

lümünde bir evlendirme memuru bulmak çok zordu. Ama Yüce Önder, orada bulunanlardan birisini evlendirme memurluğuna atayarak bu bürokratik süreci değiştirebileceği kanısında değildi. Uygun görevli gelinceye dek saatlerce beklemek zorunluydu. Evlilik töreni kurallara tam uyularak gerçekleştirildi, oradakilere şampanya sunuldu, "Beyefendi" Hitler gerektiği gibi davranmıştı — ama bunu, oynaşıyla ilişkisini yasallaştırmaya yönelmesini sağlayacak tek şeyin yaklaşan ölüm olduğu gerçeğine açıklık kazandırarak yapmıştı (Hitler, sevecenlik bir yana, azıcık düşünceli bir kişi olsaydı, bu gönül alıcı davranışı bir-iki hafta önce yapabilirdi.). Hitler ve katil, daha önce olduğu gibi işlev gördüler. Hitler'in Eva'yla evlenmesi bile, kendisine bağlı olmadığı savıyla Eva'nın eniştesini idam ettirmesine engel olmadı. Bundan bir süre önce de, 1934'ten beri kendisine bağlı olan doktoru Karl Brandt'ı, bir savaş mahkemesinde ölüme mahkum ettirmişti; bu mahkeme Goebbels, SS Generali Berger ve Gençlik Önderi Axmann'dan oluşuyordu; Hitler ise hem "savcı" hem de en yüksek yetke görevini yürütüyordu. Hitler'in üzerinde direttiği ölüm cezasının gerekçesi, Brandt'ın ailesini Obersalzberg'e getirmeyip "Amerikalılar'ın yanına geçsinler diye" Thuringia'da bırakmasıydı; Brandt'ın, Amerikalılar'la gizlice haberleşmek için karısını kullandığından kuşkulanıyordu (O sıralarda Amerikalılar'a yaranmaya çalışan Himmler, Brandt'ın yaşamını kurtardı.).

Hitler'in büründüğü kisvenin kişisel ve toplumsal nedenleri ne olursa olsun, Hitler bu kisveden çok yararlandı. Hitler'in acımasızlığından ve yıkıcılığından iğrenme duyabilecek birçok yabancı politikacının yanı sıra, Almanya'nın sınai, askeri ve milliyetçi siyasal önderlerini de bu kisvenin yardımıyla aldattı. Hiç kuşkusuz, birçokları bu dış görünüşün arkasındakileri gördüler, ama göremeyenlerin sayısı daha çoktu, böylece, Hitler'in tuttuğu yıkım yolunda yürümesine olanak veren elverişli bir ortam yaratılmış oldu.

İstenç ve Gerçekçilik Kusurları

Hitler, sarsılmaz istencini, sahip olduğu en büyük değer sayıyordu. Hitler'in bunda haklı olup olmadığı "istenç"ten ne anlaşıldığına bağlıdır. Hitler'in yaşam çizgisi göz önüne alınırsa, ilk bakışta, Hitler gerçekten

de olağanüstü istenç gücüne sahip bir adam gibi görünür. Hitler'in amacı büyük bir kişi olmaktı ve başlangıçta bir hiç olmasına karşın, yalnızca yirmi yıl içinde, amaçlarını, kendisinin bile düşlemediği bir düzeyde gerçekleştirdi. Böylesi bir amacı başarmak için olağanüstü bir istenç gerekmez mi?

Ne var ki, Hitler'in çocukluğunda ve gençliğinde ne denli az istenç gücü gösterdiğini anımsarsak, bu anlayış tartışmalı bir nitelik kazanmaktadır. Hitler'in hazırlopçu, disiplinsiz ve çaba göstermekten kaçınan birisi olduğunu daha önce görmüştük. Büyük istenç gücüyle donatılmış bir kişide böyle bir şeye rastlamayı bekleyemeyiz. Gerçek şudur ki, *Hitler'in "istenç"im dediği şey, tutkularıydı* ve Hitler, bu tutkularını gerçekleştirmek için amansız bir akıntıya kapılmıştı. Speer'ın söylediği gibi, Hitler'in istenci, altı yaşındaki bir çocuğunki kadar sınırsız ve hamdı. Hiç ödün vermeyen ve engellemeyle karşılaştığında huysuzluk nöbetine tutulan altı yaşındaki bir çocuğun güçlü bir "istenç"e sahip olduğu söylenebilir; *ama bu çocuğun tepileriyle hareket ettiğini* ve düş kırıklığını kabullenme yeteneğinde olmadığını söylemek daha doğru olacaktır. Hitler, amacını gerçekleştirme olanağı bulamadığı zaman, uygun fırsatın doğmasını beklemekle, aylaklık etmekle ve geçimini sağlayacak kadar çalışmakla yetindi. Birinci Dünya Savaşı'na dek geçen yıllarda Hitler, *amacını gerçekleştirmek için* ne en küçük bir fikre ne de kabataslak bir tasarıya sahipti. Savaştan sonraki siyasal durum doğmamış olsaydı, herhalde Hitler eskiden olduğu gibi rastgele sürüklenmeye devam ederdi, belki ufak tefek işler tutardı, ama disiplinsiz olduğu için bu da çok güç olurdu. Herhalde onun için en uygun meslek, değeri tartışılır bir malın *satıcılığını yapmak* olurdu; kazanacağı başarı de en baştaki zoraki inandırma yeteneğine bağlı olurdu. Ama Hitler, beklemesinin ödülünü gördü; Hitler'in düşsel özlemleri ve büyük inandırma yetisi, toplumsal ve siyasal gerçeklikle birleşti. Gerici subaylar, Hitler'i, yalnızca öteki askerler arasında casusluk etmek üzere değil, onlara gerici, militarist *görüşleri benimsetmek* üzere de tuttular. Bu küçük başlangıçlarla yola çıkan Hitler, umut ve düşkırıklığı içindeki "küçük adamlar" tarafından çok aranan ve en başta ordunun, ondan sonra da güçlü çevrelerin, satışına dirimsel ilgi duydukları bir malın —milliyetçi, komünizm düşmanı, militarist bir ideolojinin— süper satıcısı oldu. Hitler, bu işte başarılı olduğunu

kanıtlayınca, Alman bankacı ve sanayicilerinin önemlice kesimleri, Hitler'e, iktidarı ele geçirmesine yetecek kadar büyük parasal destek sağladılar.

Bir karar vermek durumunda kaldığında Hitler'de görülen kararsızlık ve kuşku, onun istenç zayıflığını ortaya koymaktadır; bu, birçok gözlemcinin yorumlarına konu olan bir gerçektir. Hitler, güçlü istençten yoksun birçok kişide rastlanan bir eğilime sahipti; bu eğilim, karar kendisine dıştan dayatıldığı için bir karar vermek zorunda kalmayacağı bir noktaya kadar olayları akışına bırakmaktı. Hitler, ateşi körüklüyor; geri çekilme yollarını gitgide daha çok kapatıyor; bütün durumu, olduğu gibi davranmak *zorunda* kalacağı bir kaynama noktasına getiriyordu. Uyguladığı özaldatma tekniğiyle, kendisini karar vermenin güçlüğünden kurtarıyordu. Hitler'in "karar"ı, gerçekte, kaçınılmaz bir *fait accompli*'ye (oldubittiye) boyun eğmekten başka bir şey değildi; ama yine de kendi eseriydi. Tek bir örnek verecek olursak: Hitler'in, gerici önderi Albay Beck'e büyük sevgi duyduğu Polonya'yı ta başından beri ele geçirmek istediği kuşkulu görünmektedir. Ama Beck, Hitler'in aşırı sayılmayacak isteklerini reddetiği zaman, Hitler öfkeye kapıldı ve Polonya'yla ilgili durumu, savaştan başka bir seçeneğe yer bırakmayan bir noktaya kadar kızıştırdı.

Hitler bir kez belli bir doğrultuda karara varınca, tutturduğu doğrultuyu sarsılmaz bir kararlılıkla ve kazanmaya yönelik "çelik gibi istenç" *denebilecek* bir tutumla izliyordu. Çelişkili gibi görünen bu durumu anlayabilmek için, istenç kavramını kısaca da olsa irdelememiz gerekir. İlkönce, "ussal istenç" ile "usdışı istenç" arasında ayrım yapılması yararlı olur. Ussal istenç denince anladığım ussal bakımdan arzu edilir nitelikteki bir amaca ulaşmaya yönelik etkin çabadır; bu tür istenç için gerçekçilik, disiplin, sabır ve özdüşkünlüğün alt edilmesi gerekir. Usdışı istençle anlatmak istediğim, ussal istenç için gerekli niteliklerden yoksun olan usdışı tutkuların enerjisiyle beslenen hırslı bir uğraştır.[34] Usdışı istenç, bir barajdan fışkıran ırmak gibidir; güçlüdür, ama insan bu istencin efendisi değildir; bu istencin güdümünde sürüklenir, bu istençle zorlanır, onun tutsağıdır. Hitler'in istenci, eğer usdışı istenç olarak anlaşılırsa, gerçekten güçlüydü. Ama ussal istenci güçsüzdü.

---

[34] Karş. Bölüm 10'daki (1. cilt) ussal ve usdışı tutkularla ilgili tartışma.

Hitler'in istenç zayıflığına ek olarak, bir başka nitelik, onun öteki yetileri yardımıyla başardığı şeyleri yıkma eğilimi taşıyordu: Bu nitelik, Hitler'in gerçeklik duyumunun kusurlu olmasıydı. Daha önce gördüğümüz gibi, Hitler'in gerçeklikle sağlam bağlantı kuramadığı, on altı yaşına dek erkek çocuklarla oynadığı savaş oyunlarına gösterdiği büyük düşkünlükte açıkça göze çarpıyordu. Hitler'in gözünde, bu düşlem dünyası, gerçek dünyadan daha gerçekti. Kafasına koyduğu ressam olma düşüncesi ile gerçeklik arasında pek bir bağlantı yoktu —aslında bu tasarı, boş bir düşten öteye geçmiyordu— ve ticari bir ressam olarak gösterdiği etkinlik, bu düşüncesine hiçbir yönden uygun düşmüyordu. Onun gözünde, insanlar da tam anlamıyla gerçek değildi; birer araçtan başka bir şey değillerdi; Hitler, çoğu kez kurnaz bir yargıç olmasına karşın, bağlantısız bir kişi olmayı sürdürdü.[35] Bununla birlikte, Hitler, gerçekliği tam olarak algılayamasa bile, bütünüyle bir düşlem dünyasında da yaşamıyordu. Onun dünyası, gerçeklik ile düşlemin özel bir bileşimini içeren bir dünyaydı; bu dünyada ne hiçbir şey bütünüyle gerçekti ne de hiçbir şey bütünüyle gerçekdışıydı. Hitler, bazı durumlarda; özellikle de kendisine karşı çıkanların güdüleriyle ilgili içgörülerinde, gerçekliği çok iyi değerlendirebiliyordu. İnsanların *söyledikleri*'nden etkilenmiyor, kendisine onların gerçek güdüleri —anıştırılan, hatta tam ayırdına varılmayan güdüleri— olarak görünen şeylerden etkileniyordu. Hitler'in İngiliz-Fransız siyasal davranışlarıyla ilgili değerlendirmesi bunun iyi bir örneğidir. Denebilir ki, Hitler'in utkusu, belli bir anlamda, Mussolini 1935-36'da Etiyopya'ya saldırdıktan sonra İtalya'ya karşı etkili bir abluka uygulanması için Uluslar Birliği'nce alınan karara uymakta Büyük Britanya'nın isteksiz davranmasıyla başladı. Her türlü yalana ve kaçamağa başvuran İtalya, savaşı sürdürmesi için kesinlikle gerekli olan petrolü almaya devam ediyordu; oysa Etiyopya, dışardan silah almakta bile aşılmaz

---

[35]Speer, Hitler'in gerçeklikle hiçbir bağlantısının bulunmadığını, birazcık farklı ve büyük sezgi gücü taşıyan bir belirlemeyle dile getirmektedir: "Gerçekten de onda (Hitler'de) gerçekdışı bir şeyler vardı. Ama bu, belki de onun kalıcı bir niteliğiydi. Bazan geriye dönüp, bu ele gelmez, soyut, gerçeklikle bağdaşmaz niteliğin, ta çocukluğundan başlayıp canına kıydığı ana kadar onun belirleyici özelliği olup olmadığını kendi kendime sorarım. Bazan bana öyle gelir ki, Hitler'in içinde şiddete karşı koyacak insanca duygular bulunmadığı için, tutulduğu şiddet nöbetleri daha bir yeğin olabiliyordu. Hitler, içsel varlığına yaklaşılmasına bir türlü izin vermiyordu, çünkü o özek cansızdı, boştu" (A. Speer, 1970).

güçlüklerle karşılaşıyordu. Hitler'i yüreklendiren ikinci olay, 1936-39 yılları arasında süren İspanya İçsavaşı'ydı. Büyük Britanya, İspanya'daki anayasal hükümetin savunma amacıyla dışarıdan silah almasına engel oldu; Sosyalist Blum'un yönettiği Fransız hükümeti de Büyük Britanya'nın onayı olmadan harekete geçmeyi göze alamadı. Öte yandan, İspanya'nın içişlerine karışılmamasını sağlamakla görevlendirilen demokratik güçler kurulu, Hitler ya da Mussolini'nin, Franco lehine askeri müdahaleyi sürdürmelerini önlemek için hiç çaba göstermedi.[36] Bundan sonraki olay, Alman ordusunun savaşa bütünüyle hazırlıksız olduğu bir zamanda, 1936'da, Hitler'in askerden arındırılmış Ren bölgesini (Renanya) işgal etmesine karşı direnmeyi Fransız ve İngilizler'in başaramamalarıydı (Hitler'in *Sofra Söyleşileri*'nde belirttiğine göre [H. Picker, 1965], o zamanlar Fransa'da gerçek bir devlet adamı olsaydı, Fransızlar onun Renanya'yı işgaline karşı direnirlerdi.). Son adım, Hitler'i ılımlı olmaya çağırmak için Chamberlain'in yaptığı ziyaretti; gerçekte, Hitler'in Büyük Britanya ve Fransa'nın sözlerini yerine getirmeye istekli olmadıkları yolundaki kanısını pekiştirmesi için bu adıma pek gerek yoktu. Bu durumda Hitler, karşı tarafın blöfünü sezen kurnaz bir at taciri gibi, insan davranışları konusunda gerçekçi bir içgörü sergiledi. Hitler'in göremediği, daha geniş *siyasal* ve ekonomik gerçeklikti. Hitler, Büyük Britanya'nın Kıta'daki güç dengesine duyduğu geleneksel ilgiyi değerlendirmeyi başaramadı; Chamberlain ve çevresinin bütün Tutucular'ın siyasal görüşlerini temsil etmediklerini, hele tüm İngiliz halkının görüşünü temsil etmekten daha da uzak olduklarını kavrayamadı. Becerikli bir adam olmasına karşın, zekası çok yüzeysel olan, İngiliz dizgesinin siyasal, ekonomik ve toplumsal dolambaçlarını anlamak için hiçbir hazırlığı bulunmayan Joachim von Ribbentrop'un görüşüne güveniyordu.

Hitler'in Amerika Birleşik Devletleri hakkında gerçek bilgilerden yoksun olmasında ve bu konuda bilgi sahibi olmayı başaramamasında, aynı gerçekçi yargı eksikliği ortaya çıkmaktadır. Hitler, Amerikalılar'ın

---

[36]İngiltere Dışişleri Bakanlığı Sürekli Bakan Yardımcısı olan ve o günlerde İngiliz politikasının biçimlendirilmesine katkıda bulunan Tutucu Sir A. Cadogan, İspanyol İçsavaşı'yla ilgili İngiliz tutumunun kusursuz ve ayrıntılı bir tablosunu çizmektedir; bu tutumun arkasındaki güdü, büyük ölçüde, Tutucular'ın Mussolini ve Hitler'e sevgi beslemeleri, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırmasına göz yumma eğilimi taşımaları ve Hitler'in amaçlarını değerlendirme yeteneğinden yoksun olmalarıydı (Sir A. Cadogan, 1972).

iyi asker olamayacak ölçüde yumuşak oldukları, Amerika'yı Yahudiler'in yönettiği, ülkenin bir devrime yol açabilecek kadar büyük çatışmalarla çalkalanmasından dolayı Amerikan hükümetinin savaşa girmeyi göze alamayacağı gibi yüzeysel fikirlerle yetiniyordu; ilgili bütün raporlar bu konuda görüş birliği içindedir.

Benzer biçimde, Hitler'in stratejisi, gerçekliğin ve nesnel durumun da eksiksiz biçimde değerlendirilemediğini ortaya koymaktadır. P. E. Schramm (1965), pek çok belgeye dayanarak yaptığı derinlemesine çözümlemede, Hitler'in stratejik yaklaşımındaki bu kusura parmak basmaktadır. Schramm, Hitler'in bir stratej olarak sahip olduğu yetenekleri önemsizleştirmeye çalışmamakta ve (General A. Jodl'a dayanarak) atak ve uzakgörüşlü tasarılarla ilgili üç örneğe değinmektedir. Ama 1942 yılından başlayarak, Hitler'in askeri konularla ilgili yargılarında büyük kusurlar başgösterdi. Hitler, okuma konusundaki tutumunu bu konuda da hiç değiştirmeden sürdürüyordu; askeri raporlardan, tasarılarına uygun düşen verileri ayıklıyor, ama kafasında soru işaretleri uyandıran verilerle hiç ilgilenmiyordu. Hitler, askerlerin geri çekilmemesi için verdiği buyruklarla, Stalingrad faciasına ve cephenin başka birçok bölümünde ağır can kayıplarına neden oldu. Schramm, bu buyrukları, "gitgide artan duygusuzluk" olarak nitelemektedir. Hitler'in Ardenler'e yönelik son saldırı için yaptığı planlarda, somut taktik durumun içerdiği önemli etmenler göz önüne alınmamıştı. Schramm'ın belirttiğine göre, Hitler'in stratejisi, bir "prestij" ve "propaganda" stratejisiydi. Hitler'in gerçekçilikten yoksun olması, savaşın ve propagandanın bambaşka yasalara ve ilkelere bağlı olduğunu tam olarak kavramasını önlüyordu. Hitler, 24 Nisan 1945'te, intihar etmesinden iki gün önce yaşamına son vermeyi kesin olarak tasarladıktan sonra, "temel önem taşıyan kararların, (uygulanmadan) otuz altı saat önce, Führer'in görüşüne sunulması gerektiği" yolunda bir buyruk yayımlamıştı; Hitler'in gerçekliğe yabancılaşması, bu buyrukta tuhaf bir açıklık kazanmaktadır (P. E. Schramm, 1965).

Hitler'in kusurlu istencinin kusurlu gerçeklik duyumuyla birleşmesi, şu sorunun doğmasına yol açmaktadır: Hitler gerçekten kazanma istencine sahip miydi, yoksa tuttuğu yol, görünürdeki bütün karşıt çabalarına karşın, bilinçsiz olarak toptan yıkıma mı gidiyordu? Çok duyarlı bazı gözlemciler, ikinci durumun geçerli olabileceği kanısında olduklarını dile getirmişlerdir. Hitler konusundaki en duyarlı gözlemcilerden birisi olan C. Burckhardt

şunları yazmaktadır: "Onun (Hitler'in) içinde etkinlik gösteren, doymak bilmez bir nefretle yüklü kişilik, onun varlığının bilinçdışı yörelerinde, gizlenmiş olmakla birlikte her zaman varlığını sürdüren kesin bir durumla bağlantılıydı: Hitler'in sonunu, en korkunç başarısızlık ve 30 Nisan 1945'te Reichschancellery'de (Alman Başbakanlık Konutu'nda) gerçekten olduğu gibi, kişisel yok oluş belirleyecekti; böyle bir varsayım öne sürmek, bütün bütüne zorlama bir girişim sayılamaz" (C. Burckhardt, 1965). Speer'ın bildirdiğine göre, Hitler'in mimariyle ilgili tasarılarını büyük bir coşkuyla tartıştığı savaştan önceki yıllarda, Speer, bu tasarıların gerçekleşeceğine Hitler'in yürekten inanmadığını bellli belirsiz sezinliyordu; bu açık seçik bir kanı değil, Speer'ın taşıdığı bir tür sezgisel duyguydu.[37] J. Brosse da aynı görüşü dile getirmektedir; Hitler'in kesin utku kazanacağına inanıp inanmadığı, hatta bunu gerçekten isteyip istemediği sorusunu ortaya atmaktadır (J. Brosse, 1972). Hitler'le ilgili çözümlememe dayanarak ben de buna benzer bir sonuca ulaştım. Böylesine yeğin ve her şeyi kapsayan yıkıcılık tutkusuyla dolu bir adamın, varlığının derinliklerinde, utkunun anıştırdığı yapıcı işlevi içtenlikle özlemiş olabileceğinden kuşkuluyum. Doğal olarak, Burckhardt, Speer, Brosse ve ben, Hitler'in zihninin bilinçli bölümünü tanımlamıyoruz. Hitler'in kurduğu sanatsal ve siyasal düşlere inanmadığı ve bunları gerçekleştirmek istemediği yolundaki varsayım, bütünüyle bilinçdışı bir olgu olarak anlaşılması gereken bir olguyu anlatmaktadır; Hitler'in utkuya ulaşmak istememiş olabileceği sözü, bilinçdışı güdüler kavramı olmaksızın saçma gelmektedir.[38]

Hitler bir kumarcıydı; kendi yaşamıyla olduğu kadar tüm Almanlar'ın yaşamıyla da kumar oynadı. Oyun sona erip yenilgi kesinleşince, pişmanlık duymak için bile pek neden kalmamıştı. Hitler her zaman istediği şeyi elde etmişti: Güç sahibi olmuş, nefretini ve yıkım açlığını doyurmuştu. Yenilmiş olması, bu doyumu ondan geri alamazdı. Büyüklük delisi ve yıkıcı, gerçekte kaybetmemişti. Kaybedenler, savaş alanında ölmeyi en hafif acı gibi gören milyonlarca insandı — Almanlar, öteki uluslardan

---

[37] A. Speer, kişisel görüşme.

[38] İnsanlar, bilinçli olarak tam karşıtını amaçlasalar bile, kendi yıkımlarını gerçekleştirmek için çabalayabilirler; bununla ilgili pek çok klinik veri vardır. Yalnızca ruhçözümleme değil, büyük tiyatro yapıtları da böylesi veriler sağlamaktadır.

insanlar ve ırksal azınlıkların üyeleriydi. Hitler, acıma diye bir duygudan tümüyle yoksun olduğu için, bu insanların çektikleri, ona hiç acı ya da vicdan ezikliği vermiyordu.

Hitler'i çözümlerken, ağır hastalık göstergesi olan birçok özellikle karşılaştık: *Hitler'in çocukluğunda, yarı-içeyönelik* bir damarın bulunduğunu varsaydık; aşırı özseverliğe, başkalarıyla bağlantıdan yoksunluğa, gerçeklik algısıyla ilgili kusurlara, yeğin ölüseverliğe rastladık. Hitler'de bir çıldırı, belki de usyarılım damarı bulunduğu, rahatlıkla varsayılabilir. Ama buna dayanılarak Hitler'in bir "deli" olduğu, bazan söylendiği gibi çıldırılı (psikozlu) ya da yansıtımcalı (paranoyak) bir hasta olduğu söylenebilir mi? Bana kalırsa, buna verilecek yanıt olumsuzdur. Hitler, delilik damarı taşımasına karşın, amaçlarını gerektiği gibi ve —bir süre için— başarıyla izleyecek kadar aklı başında bir kişiydi. Özseverliğinden ve yıkıcılığından dolayı yaptığı tüm yargı yanlışlarına karşın, Hitler'in, hiçbir zaman apaçık çıldırı tepkileri göstermeyen çok yetenekli bir demagog ve politikacı olduğu yadsınamaz. Bedensel ve zihinsel bakımlardan çöktüğü son günlerinde bile, Hitler denetimini elden kaçırmadı. Hitler'deki yansıtımca eğilimlerine gelince; Hitler'in kuşkuculuğu, —ona karşı düzenlenen çeşitli komploların ortaya koyduğu gibi— kolayca bir yansıtımca belirtisi sayılamayacak kadar gerçekçi temellere dayanıyordu. Hiç kuskusuz, Hitler bir mahkemede (son derecede yansız bir mahkemede bile) sanık sandalyesinde otursaydı, deli olduğu yolundaki bir dilekçenin kabul edilme şansı olmazdı. Bununla birlikte, Hitler, alışılmış anlamda çıldırılı bir adam olmasa bile, dinamik anlamda, kişilerarası ilişkiler anlamında çok hasta bir adamdı. Daha önce irdelendiği üzere, ruh hekimliğinde kullanılan yaftaların geçerliliği tartışmalıdır; işte bu durum, Hitler'in deli sayılıp sayılamayacağı sorusuna yanıt vermeyi güçleştirmektedir. Çıldırı eğilimi ile kesin çıldırı arasındaki ayrıma ilişkin yargılar, bir kişinin tutukevine mi, yoksa akıl hastanesine mi gönderilmesi gerektiği konusunda karara varmak açısından mahkemede bir değer taşıyabilir; ama son çözümlemede, bizim ele aldığımız şey, böylesi yaftalara elvermeyen kişilerarası süreçlerdir. Ama klinik çözümleme, *ahlâksal* bir sorun olan kötülük sorununu bulandırmak için kullanılmamalıdır. Nasıl ki kötü ve zararsız "akıllı" insanlar varsa, kötü deliler ve zararsız deliler de vardır. Kötülük, başlı başına ele alınmalıdır ve ahlâksal yargı, klinik

tanıyla askıya alınmamalıdır. Ama en kötü adam bile eninde sonunda insandır ve bizden acıma bekler.

Hitler'in karakteriyle ilgili bu çözümlemeyi sonuca bağlarken, bu kapsamlı verileri (Himmler hakkındaki veriler de dahil) bu incelemeye almamızın amacını ortaya koymak için birkaç söz yararlı olabilir. Klinik örnekler sunarak sadistlik ve ölüseverlik kavramını açıklığa kavuşturmaya yönelik apaçık kuramsal amaçtan başka, bir amacım daha vardı: İnsanların, olası Hitler'leri gerçek yüzlerini göstermeden önce tanımalarına engel olan ana yanılgıyı göstermek. Bu yanılgı, bütünüyle yıkıcı ve kötü bir adamın bir şeytan olması —ve onun gibi davranması—, hiçbir olumlu niteliğe sahip olmaması, ta uzaktan bakılınca bile yıkıcılığını açığa vuracak kadar belirgin biçimde Kabil'in izini taşıması gerektiği yolundaki inançtan kaynaklanır. Böylesi şeytanlar vardır, ama bunlara çok seyrek rastlanır. Daha önce gösterdiğim gibi, son derecede yıkıcı kişiler, çok daha sık olarak nazik, gönül alıcı, ailesini, çocukları, hayvanları seven birer kişi kisvesine bürünürler; ülkülerinden ve iyi isteklerinden söz ederler. Ama bu kadar da değil. İncelikten, iyi niyetten kesinkes yoksun bir adam herhalde yoktur. Eğer böyle bir kişi olsaydı, deliliğin eşiğinde bulunurdu; elbette doğuştan "ahlâksal alıklar" bu yargının dışındadır. *Bu nedenle, kötü adamların boynuzlu olduklarına inanan birisi, bu inancını sürdürdüğü sürece, kötü bir adamı açığa çıkaramaz.*

Kötü bir adamın kolayca tanınabileceği yolundaki bönce varsayım büyük bir tehlike doğurmaktadır: Bu varsayıma inanılırsa, kötü adamlar, yıkım işine koyulmadan önce tanınamaz. Benim inancıma göre, insanların çoğunluğu, bir Hitler'de bulunan aşırı yıkıcı karaktere sahip değildir. Ama bu kişilerin oranı, nüfusumuzun %10'u olarak hesaplansa bile, yine de bunlar, etki ve güç sahibi olmaları durumunda çok tehlikeli olacak kadar kalabalıktırlar. Elbette, her yıkıcı bir Hitler olmaz; çünkü belki Hitler'deki yeteneklerden yoksundur, belki yalnızca SS'in etkin bir üyesi olarak kalabilir. Ama öte yandan, Hitler bir dâhi değildi ve sahip olduğu yetiler hiç de eşsiz bir nitelik taşımıyordu. Eşsiz olan, Hitler'in yükselmesine ortam oluşturan toplumsal-siyasal durumdu; tarihsel anları gelip çatarsa ortaya çıkacak olan belki yüzlerce Hitler aramızda yaşamaktadır.

Hitler gibi bir kişiliği nesnel bir tutumla ve hırsa kapılmadan çözümlemek, yalnızca bilimsel vicdan öyle gerektirdiği için değil, bugüne ve geleceğe ilişkin önemli bir dersi bellemenin koşulu olduğu için de zorunludur. Hitler'i insan olma özelliğinden yoksun bırakarak onun görüntüsünü çarpıtan bir çözümleme, boynuzları olmadığı sürece olası Hitlerler'i görmeme eğilimini güçlendirmekten başka bir sonuç doğurmaz.

SONSÖZ: UMUDUN BELİRSİZ ANLAMI ÜZERİNE

BU incelemede, avcı ve yiyecek toplayıcı küçük topluluklar oluşturarak yaşayan tarihöncesi insanda, ayırıcı bir özellik olarak, yıkıcılığın en alt, işbirliği ve paylaşmanın ise en yüksek düzeyde bulunduğunu; ancak üretim ve işbölümündeki artışla, büyük bir ürün fazlasının yaratılmasıyla ve seçkin katmanlarına dayanan, hiyerarşik yapıdaki devletlerin kurulmasıyla geniş çaplı yıkıcılık ve zalimliğin ortaya çıktığını, uygarlıkta ve gücün rolünde görülen yükselmeyle de bu yıkıcılık ve zalimliğin güçlendiğini ortaya koymaya çalıştım.

Bu inceleme, saldırganlık ve yıkıcılığın insan güdülerinin yapısında oynadığı rolün yeniden en alt düzeye inebileceği yolundaki varsayımı destekleyecek geçerli kanıtlar sağlamış mıdır? Bana kalırsa sağlamıştır ve okuyucularımdan birçoğunun da benimle aynı kanıyı paylaştığını umuyorum.

Saldırganlık, insanın genlerinde *biyolojik olarak* varolduğu sürece, kendiliğinden bir tepki değil, insanın dirimsel çıkarlarına, bir başka deyişle, gelişmesine, kendisinin ve türünün varlığına yönelik tehditlere karşı bir savunmadır. Bu savunucu saldırganlık, belli ilkel koşullar altında —insanların birbirlerini pek tehdit etmedikleri zamanlarda— göreceli olarak azdı. İnsan, o zamandan bu yana olağanüstü bir gelişme göstermiştir. İnsanın bu süreci tamamlayacağını ve hiç kimsenin tehdit edilmediği —anne-babaların çocukları, üstlerin anne-babaları, bir toplumsal sınıfın başka bir toplumsal sınıfı, bir üstün gücün bir başka ulusu tehdit etmediği— bir toplum kuracağını düşünmek, akla yatkın bir varsayımdır. Bu amacı gerçekleştirmek, ekonomik, siyasal, kültürel ve ruhsal nedenlerden dolayı çok güçtür; dünya uluslarının putlara —üstelik

ayrı ayrı putlara— tapmaları ve bu nedenle, birbirlerinin dillerini anlasalar bile, birbirlerine anlayış göstermemeleri de ek bir güçlük yaratmaktadır. Bu güçlükleri gözardı etmek ahmaklık olur; ama tüm verileri kapsayan görgül incelemenin ortaya koyduğuna göre, siyasal ve ruhsal engeller ortadan kaldırılırsa, yakın sayılabilecek bir gelecekte böyle bir dünyanın kurulması gerçekten olanaklıdır.

Öte yandan, *kıyıcı* saldırganlık biçimleri —sadistlik ve ölüseverlik— doğuştan *değil*'dir; bu nedenle, insanın gerçek gereksinmelerinin ve yetilerinin eksiksiz gelişmesine, insanın özetkinliğinin ve yaratıcı gücünün başlı başına bir amaç olarak gelişmesine elverişli koşullar, bugün var olan ekonomik koşulların yerini aldığı zaman, bu saldırganlık biçimleri büyük ölçüde azaltılabilir. Sömürü ve güdüm, sıkıntıya ve önemsizlik duygusuna yol açar, insanı kötürümleştirir; insanı ruhsal bir kötürüm yapan bütün etmenlerse, aynı zamanda onu bir sadiste ya da bir yıkıcıya dönüştürür.

Bazıları, bu tutumu, "aşırı iyimser", "hayalci" ya da "gerçekdışı" olarak niteleyeceklerdir. Böylesi eleştirilerin doğru olup olmadığını irdelemek için, umudun taşıdığı anlam belirsizliği kavramı ile iyimserliğin ve kötümserliğin niteliğine ilişkin bir tartışma zorunlu görünmektedir.

Diyelim ki, hafta sonunda bir kır gezisi yapmayı tasarlıyorum ve havanın güzel olacağı kuşkulu. Hava söz konusu olunca, "iyimserim" diyebilirim. Ama çocuğum ölümcül hastaysa ve yaşamı pamuk ipliğine bağlıysa, "iyimserim" demem, sağduyulu kulaklara garip gelecektir; çünkü bu bağlamda, böyle bir söz kopuk ve uzak gelir. Ancak "Çocuğumun yaşayacağına *inanıyorum*" da diyemem; çünkü verili koşullar altında, buna inanmamı sağlayacak hiçbir gerçekçi dayanak yoktur.

Öyleyse ne diyebilirim?

En uygun sözcükler şunlar olabilir: "Çocuğumun yaşayacağına inancım var." Ama "inanç" (iman), uyandırdığı dinsel izlenimlerden dolayı, günümüze uygun bir sözcük değildir. Bununla birlikte, bundan daha iyi bir sözcük de bulamayız; çünkü inanç, son derecede önemli bir öğeyi —çocuğumun yaşaması için duyduğum kararlı, güçlü isteği, dolayısıyla da onun iyileşmesi için elimden gelen her şeyi yapacağımı— anıştırır. Bu durumda, "iyimser"ken olduğum gibi salt bir gözlemci, çocuğumdan ayrı bir kişi değilim. Gözlemlediğim durumun bir parçasıyım; durumla *yakından ilgiliyim;* "özne" olarak benim, hakkında öngörü niteliğinde

bir yargıda bulunduğum çocuğum bir "nesne" değil; inancım, çocuğumla olan bağlantımdan kaynaklanıyor; inancım, bilginin ve katılımın birleşmesinden oluşuyor. Elbette bu, ancak inançla anlatılmak istenen "ussal inanç"sa (E. Fromm, 1947) geçerlidir; çünkü ussal inanç, "usdışı inanç" gibi özlemlerimizden doğan bir yanılsama değildir, bütün ilgili verilerin açık seçik ayırdına varılmasına dayanır.

İyimserlik, inancın yabancılaşmış bir biçimidir, kötümserlik ise umutsuzluğun yabancılaşmış bir biçimidir. İnsana ve insanın geleceğine gerçekten, yani anlayışla ve "sorumlulukla" ilgi gösterilirse, bu ilgi ancak inançtan ya da umutsuzluktan doğabilir. Ussal umutsuzluk gibi ussal inanç da insanın varoluşuyla ilintili tüm etmenleri kapsayan son derece eksiksiz, son derece eleştirel bilgilere dayanır. İnsana olan ussal inancın dayanağı, insanın kurtuluşu için gerçek bir olasılığın varolmasıdır; ussal umutsuzluğun dayanağı da böyle bir olasılığın söz konusu olamayacağına ilişkin bilgidir.

Bu bağlamda, bir noktanın vurgulanması gerekmektedir. Pek çok kişi, insanın ilerleme göstereceği yolundaki inancı gerçeğe aykırı sayarak yadsımaya hazırdır; ne var ki böylesi kişiler, umutsuzluğun da çoğu kez aynı ölçüde gerçeğe aykırı olduğunu kavrayamazlar. "İnsan her zaman bir katil olagelmiştir", demek kolaydır. Ancak bu yargı doğru değildir; çünkü yıkıcılık tarihinin dolambaçlarını göz önüne almamaktadır. "Başkalarını sömürme isteği, insan doğasının gereğidir", demek de aynı ölçüde kolaydır; ama yine, bu yargı da gerçekleri gözardı etmektedir (ya da çarpıtmaktadır). Özet olarak, "İnsan doğası kötüdür", yargısı, "İnsan doğası iyidir", yargısından daha gerçekçi değildir. Ama birinci yargıya varmak çok daha kolaydır; insanın kötü olduğunu kanıtlamak isteyen birisi, son derece kolaylıkla kendisine yandaş bulur; çünkü herkese, günahlarından kurtulma gerekçesi sağlar — ve görünüşte, hiçbir şeyi tehlikeye atmaz. Bununla birlikte, bütün hakikate-aykırı şeyler gibi usdışı umutsuzluğun yaygınlaşması da başlı başına yıkıcı bir şeydir; insanların atılım gücünü kırar ve kafasını karıştırır. Usdışı inancı yaygınlaştırmaya çalışmak ya da uydurma Mesihler (Kurtarıcılar) ortaya atmak da bundan daha az yıkıcı değildir — insanları aldatır ve ondan sonra etkisiz kılar.

Çoğunluğun tutumu ne inanç yönünde ne de umutsuzluk yönündedir; ne yazık ki çoğunluk, insanın geleceği konusunda bütünüyle vurdum-

duymaz bir tutum takınmaktadır. Tümüyle vurdumduymaz olmayanların tutumuysa ya "iyimserlik" ya da "kötümserlik"tir. İyimserler, sürekli "ileriye" yürüyüş dogmasına kanan kişilerdir. Bu kişilerde, insanlığın başarısını teknik başarıyla, insan özgürlüğünü dolaysız zorlamalardan kurtulmuş olmayla ve tüketici özgürlüğünü farklı olduğu öne sürülen birçok mal arasından seçim yapma olanağıyla özdeşleştirme alışkanlığı vardır. İlkellerdeki onur, güçbirliği anlayışı ve incelik, bu kişileri etkilemez; onları yalnızca teknik başarı, zenginlik, katılık etkiler. Deri rengi değişik olan teknik bakımdan geri insanlar üzerinde yüzyıllarca süren egemenlik, iyimserlerin zihinlerine damgasını vurmuştur. Bir "vahşi" nasıl insan olabilir; aya uçabilen —ya da bir düğmeye basınca milyonlarca canlıyı yok edebilen— insanlara, üstün olmak şöyle dursun, nasıl denk olabilir?

İyimserler, hiç değilse şimdilik, oldukça rahat yaşamaktadırlar ve "iyimser" olmayı sürdürebilmektedirler. Ya da en azından öyle sanmaktadırlar; çünkü öyle yabancılaşmışlardır ki, torunlarının geleceğini karartan tehdit bile onları gerçekten etkilememiştir.

"Kötümserler", gerçekte iyimserlerden pek farklı değildir. Onlar da aynı rahatlık içinde ve aynı ilgisizlikle yaşamaktadırlar. İnsanlığın yazgısını, tıpkı iyimserler gibi onlar da pek umursamamaktadırlar. Hiç umutsuzluk duymamaktadırlar; çünkü umutsuzluk duyuyor olsalardı, böylesine bir hoşnutluk içinde yaşamazlardı, daha doğrusu, yaşayamazlardı. Ve bunların kötümserliği, *elden gelen bir şey olmadığı* düşüncesini yansıtarak, büyük ölçüde, onları bir şeyler yapmayı gerektiren içsel isteme karşı koruyucu işlev görürken, iyimserler de nasılsa her şeyin yolunda gittiğine, dolayısıyla *hiçbir şey yapmak gerekmediği*'ne kendilerini inandırarak, aynı içsel isteme karşı kendilerini savunmaktadırlar.

Bu kitapta savunulan tutum, insanın kendisince yaratılan öldürücü ağ görünümündeki koşullardan kendini kurtarma yetisine duyulan ussal inançtır. Bu tutum, ne "iyimser" ne de "kötümser" olan, ama insanın son ve kesin yıkımdan kaçınma yetisine ussal temele dayalı bir inanç duyan köktencilerin tutumudur. Bu insancıl köktencilik, sorunların kökenlerine, dolayısıyla da nedenlerine inmektedir; insanı, yanılsamaların zincirlerinden kurtarmayı amaçlamaktadır; yalnızca ekonomik ve siyasal yapımızda

değil, değerlerimizde, insanın amaçlarına ilişkin anlayışımızda ve kişisel tutumumuzda da köklü değişikliklerin zorunlu olduğunu savunmaktadır.

İnançlı olmak demek, atılgan olmak, düşünülmezi düşünmek, ama yine de gerçekleşebilirlik sınırları içinde etkinlik göstermek demektir; inançlı olmak, her gün Mesih'i beklemekten, ama Mesih beklenen saatte gelmeyince düş kırıklığına kapılmamaktan oluşan ve çelişkili gibi görünen umuttur. Bu umut edilgin değildir, sabırlı da değildir; tam tersine, sabırsız ve etkindir, gerçek olasılıklar çerçevesinde eylem için her türlü olanağı araştırır. Hele kişinin kendi gelişmesi ve özgürlüğü söz konusu olunca bu umut hiç edilgin değildir. Hiç kuşkusuz, toplumsal yapının belirlediği kişisel gelişme ağır sınırlamalarla karşı karşıyadır. Ne var ki, bugünkü toplum içersinde hiçbir kişisel değişikliğin olamayacağını, hatta bunun özlenir bir şey olmadığını öğreten o sözde köktenciler, içsel değişikliğe gösterdikleri kişisel direncin özürü olarak devrimci ideolojilerini kullanıyorlar.

İnsanlığın bugün içinde bulunduğu durum, demagoglara —hele de yıkma tutkunu demagoglara—, hatta yalnız beyinlerini kullanan taş yürekli önderlere kulak asmamıza elvermeyecek ölçüde ağırdır. Eleştirel ve köktenci düşünce, ancak insanın sahip olduğu en değerli nitelikle —yaşam sevgisiyle— bütünleştiği zaman meyvelerini verir.

EK: FREUD'UN SALDIRGANLIK VE YIKICILIK KURAMI

1

FREUD'UN SALDIRGANLIK VE YIKICILIK ANLAYIŞININ EVRİMİ

FREUD'UN saldırganlığa ilişkin incelemesinde belki de en dikkat çekici öğe, 1920'ye kadar, insan saldırganlığı ve yıkıcılığı konusuna hemen hemen hiç ilgi göstermemesidir. Freud, yıllar sonra bu gerçeğin ayırdına varışını, *Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar*'da (1930) şöyle dile getirmiştir: "Ama kösnül olmayan saldırganlık ile yıkıcılığın ne denli yaygın olduğunu nasıl göremediğimizi ve yaşamla ilgili açıklamamızda bu olguya hak ettiği yeri nasıl veremediğimizi artık anlayamıyorum" (S. Freud, 1930).

Bu tuhaf kör noktayı anlamak için, kendimizi bir an, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde Avrupa orta sınıflarının yerine koyup onların ruhsal durumunu algılamamız yararlı olacaktır. Avrupa'da 1871'den beri hiçbir büyük savaş olmamıştı. Kentsoylu sınıfı, hem siyasal hem de toplumsal bakımdan sürekli bir ilerleme gösteriyordu ve işçi sınıfının durumu sürekli iyileşme gösterdiği için de sınıflar arasındaki keskin uzlaşmaz çelişkiler azalıyordu. Dünya, barış içindeymiş ve gitgide daha çok uygarlaşıyormuş gibi görünüyordu; özellikle de Asya, Afrika ve Güney Amerika'da korkunç yoksulluk ve aşağılanmışlık koşulları altında yaşayan insan soyunun büyük bölümüne pek ilgi gösterilmeyince bu izlenim doğuyordu. İnsan yıkıcılığı, Karanlık Çağlar'da ve daha önceki yüzyıllarda etkili olmuş, ama artık yerini mantığa ve iyi niyete bırakmış bir etmen

olarak görülüyordu. Ortaya çıkarılmakta olan ruhbilimsel sorunlar, orta sınıfın aşırı katı ahlâk anlayışından ileri gelen sorunlardı ve Freud, cinsel bastırmanın doğurduğu zararlı sonuçlara ilişkin verilerden öylesine etkilenmişti ki, saldırganlık sorununa bir türlü gereken önemi veremedi; ta ki, Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı artık bu sorun gözardı edilemeyecek bir boyuta ulaşıncaya dek. Bu savaş, Freud'un saldırganlık kuramının gelişme sürecindeki ayrım çizgisini oluşturmaktadır.

Freud, *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'de (1905), saldırganlığı, cinsel içgüdünün "bileşimine giren içgüdüler"den birisi sayıyordu. Şöyle yazıyordu: "Bu nedenle sadistlik, cinsel içgüdünün saldırgan bir bileşenine denk düşer; bu bileşen, bağımsızlık kazanıp abartılmış ve egemenlik kurarak önde gelen konuma yerleşmiştir" (S. Freud, 1905).[1]

Bununla birlikte Freud, sık sık yaptığı gibi, kuramının ana çizgisine çok aykırı düşen ve çok daha sonraki bir döneme dek uyuşuk durumda kalan bir düşünce taşıyordu. Freud, *Üç Deneme*'nin 4. Bölüm'ünde şöyle yazıyordu: "Zalimlik tepilerinin, gerçekte *cinsellikten bağımsız* olan, ama erken bir evrede cinsellikle birleşebilen kaynaklardan doğduğu varsayılabilir" (S. Freud, 1905; altı sonradan çizilmiştir).

Ama bu sözlere karşın, dört yıl sonra Freud, *Beş Yaşındaki Bir Erkek Çocuğun Bir Yılgısıyla İlgili Çözümleme*'sinde anlattığı küçük Hans'ın öyküsünde büyük bir açıklıkla şunları belirtiyordu: "Bilinen özkorunma ve cinsellik içgüdülerinin yanında ve onlarla aynı ayarda özel bir saldırganlık içgüdüsünün varlığını bir türlü kabul edemiyorum" (S. Freud, 1909). Bu belirlemeye bakılınca, Freud'un sözlerinden belli bir kararsızlık yansıdığı sezilebilir. "Bir türlü kabul edemiyorum" sözü, yalın ve kesin bir yadsıma kadar güçlü değildir ve "aynı ayarda" sözüyle yapılan ek sınırlama, göründüğü kadarıyla, aynı ayarda olmasa bile bağımsız bir saldırganlığın var olabileceği olasılığını tümüyle yadsımamaktadır.

Freud, *İçgüdüler ve Gösterdikleri Değişiklikler*'de (1915), her iki düşünce çizgisini de —yıkıcılığın hem cinsel içgüdünün bir bileşeni olduğu düşüncesini hem de cinsellikten bağımsız bir güç olduğu düşüncesini— sürdürüyordu:

---

[1] Freud'un saldırganlık kuramının evrimi için, *Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar*'a (Freud, 1930) yayımcının yazdığı Giriş'te yer alan J. Strachey'nin özetine bakın.

Sevginin başlangıç evreleri, geçici cinsel amaçlar olarak ortaya çıkar; oysa cinsel içgüdüler, kendi karmaşık gelişme süreçlerinden geçmektedirler. Bu amaçların ilki olarak, bütünleşme ya da yutma evresini görürüz — bu, hedeflenen kişinin (nesnenin) bağımsız varlığına son verilmesiyle tutarlılık gösteren ve bu nedenle, çelişkili sevgi duyguları olarak tanımlanabilen bir sevgi türüdür. Üretken arzu dönemi öncesindeki sadist-dışkıl örgütlenmenin daha yüksek evresinde, nesneye yönelik uğraş, üstünlük kurmaya yönelik bir iti biçiminde belirir; bu iti, nesnenin zarar görmesini ya da yok olmasını umursamaz bile. Bu biçimdeki ve bu başlangıç evresindeki sevginin nesneye yönelik tutumunu nefretten ayırmak pek kolay değildir. Üretken arzu dönemi örgütlenmesi kuruluncaya dek, sevgi nefretin karşıtı durumuna gelmez (S. Freud, 1915).

Ama Freud, yine aynı incelemede, —1915'te değişiklik yapmış olmasına karşın— *Üç Deneme*'de dile getirmiş olduğu öteki tutumu —adıyla sanıyla söylersek, saldırganlığın cinsel içgüdüden *bağımsız* olduğu yolundaki tutumu— da benimsemektedir. Bu seçenekli varsayıma göre, benlik içgüdüleri, saldırganlığın kaynağıdır. Freud şöyle yazmaktadır:

Nesnelerle ilişkinin bir biçimi olarak nefret, sevgiden daha yaşlıdır. Nefret, özsever benliğin, *uyaranlarını dışarıya akıtarak*, dış dünyayı ilksel olarak yadsımasından kaynaklanır.[2] *Nesnelerin uyandırdığı hoşnutsuzluğa gösterilen tepkinin bir anlatımı olarak*, özkoruyucu içgüdülerle yakın ilişkisini her zaman sürdürür; *bu nedenle, cinsel içgüdüler ve benlik içgüdüleri, sevgi ve nefreti yineleyen bir antitezi kolayca geliştirebilir. Sadist-dışkıl örgütlenme aşamasında olduğu gibi, cinsel işleve benlik içgüdüleri egemen olduğu zaman, bu içgüdüler, içgüdüsel amaca da nefrete özgü nitelikler kazandırır (S. Freud, 1915; altı sonradan çizilmiştir).*

Burada Freud, nefretin sevgiden daha eski olduğunu ve benlik içgüdülerinden ya da en başta dış dünyadan akan "uyaranlar akıntısı"nı yadsıyan ve cinsel tepilerin antitezi olan özkorunma içgüdülerinden kökenlendiğini varsaymaktadır. Bu arada, Freud'un çizdiği insan görüntüsü

---

[2] Freud'un genel belitine (aksiyom'una) göre, sinirsel işleyişin temel yasası gerilim azaltmadır; işte bu belitin bir anlatımını bu yargıda görüyoruz. Bu belitle ilgili olarak bu Ek'in sonunda verilen ayrıntılı irdelemeye de bakın.

açısından bu tutumun ne denli önemli olduğunu geçerken belirtmek gerekir. Bebeğin, öncelikle uyaranları yadsıdığı ve kendisine karışan dünyadan nefret ettiği kabul edilmektedir. Bu tutum, yakın zamanlarda elde edilen ve insanın, hatta birkaç günlük bir bebeğin bile, uyaranlara büyük istekle karşılık verdiğini, gereksinme duyduğunu, kendisine karıştığı için dünyadan her zaman nefret etmediğini ortaya koyan pek çok klinik verinin desteklediği tutuma aykırı düşmektedir.

Hatta Freud, aynı incelemede nefretle ilgili olarak yaptığı belirlemede bir adım daha ileri gitmektedir:

Benlik, cinsel doyumun engellenmesi anlamına mı, yoksa özkorunma gereksinmelerinin doyumunun engellenmesi anlamına mı geldiklerine bakmaksızın, kendisi için hoş olmayan bir duyguya kaynaklık eden tüm nesneleri nefretle, iğrenmeyle karşılar ve yok etmek amacıyla izler. Gerçekte, nefret ilişkisinin asıl ilkörneklerinin, cinsel yaşamdan değil, benliğin kendisini korumaya ve varlığını sürdürmeye yönelik savaşımından doğduğu *öne sürülebilir (S. Freud, 1915; altı sonradan çizilmiştir).*

İçgüdüler ve Gösterdikleri Değişiklikler (1915) hakkındaki incelemeyle, Freud'un yıkıcılıkla ilgili düşünüşünün ilk evresi sona ermiştir. Freud'un aynı anda iki anlayışı birden izlediğini görmüştük: (1) cinsel dürtünün bir parçası olarak saldırganlık (ağızcıl ve dışkıl sadistlik); (2) cinsel içgüdüden bağımsız bir şey olarak, benliğe karışan dış uyaranlara ve cinsel gereksinmeler ile özkorunma gereksinmelerinin doyurulmasını önleyen engellere karşı çıkıp bunlardan nefret eden benlik içgüdülerinin bir niteliği olarak saldırganlık.

Freud, 1920'de yazdığı *Haz İlkesinin Ötesinde* ile, içgüdülere ilişkin tüm kuramını tepeden tırnağa gözden geçirmeye başlamıştır. Bu yapıtında Freud, "yineleme zorlanımı"na bir içgüdü niteliği kazandırmıştır; yine bu yapıtında, *Benlik ve İlkel Benlik*'te (1923) ve daha sonraki yazılarında çok ayrıntılı biçimde niteliğini tartıştığı yeni bir ikilem olan Eros ve ölüm içgüdüsü ikilemini ilk kez ortaya atmıştır. Yaşam (Eros) ve ölüm içgüdüsünden (içgüdülerinden)[3] oluşan bu yeni ikilem, benlik içgüdüleri

---

[3]Bu anlayışın daha sonraki gelişme evrelerinde Freud, daha çok, bir tek yaşam (Eros) içgüdüsünden ve bir tek ölüm içgüdüsünden söz etme eğilimi gösterir.

ile cinsel içgüdüler arasındaki özgün ikilemin yerini almıştır. Freud, Eros'u cinsel arzuyla özdeşleştirme girişiminde bulunmakla birlikte, bu yeni kutuplaşma, eski anlayışa göre bütünüyle farklı bir dürtü oluşturur.[4]

Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar'da (1930) Freud'un kendisi de yeni kuramının gelişmesini özlü bir biçimde anlatmaktadır. Şöyle yazmaktadır:

İlk olarak, benlik içgüdüleri ve nesne içgüdüleri birbirinin karşısında yer alıyordu. "Libido" terimini kullanmamın amacı, yalnızca ikinci tür içgüdüleri ve bunların enerjisini anlatmaktı.[5] *Bu nedenle, antitez, benlik içgüdüleri ile bir nesneye yönelen "libido niteliğindeki sevgi (en geniş anlamda sevgi) içgüdüleri arasında*[6] *... Ama (sadistlikle ilgili) bu uyuşmazlıklar aşıldı; ne de olsa sadistlik açıkça cinsel yaşamın bir parçasıydı, cinsel yaşamın etkinliklerinde sevecenliğin yerini zalimlik alabiliyordu ... İleriye doğru atılan belirleyici adım, özseverlik kavramının kullanıma sokulmasıydı—yani, benliğin kendisinin libidoya yöneldiğinin, gerçekte benliğin libidonun özgün yuvası olduğunun ve bu özelliğini bir ölçüde sürdürdüğünün ortaya çıkarılmasıydı*[7] *... Yineleme zorlanımı ve içgüdüsel yaşamın koruyucu niteliği ilk kez dikkatimi çektiği zaman, bunu izleyen adımı* Haz İlkesinin Ötesinde'*de (1920) attım. Yaşamın başlangıcına ilişkin yorumlardan ve dirimsel koşutluklardan yola çıkarak şu sonuca ulaştım:* Canlı maddeyi korumaya ve onu gitgide büyüyen birimlerde birleştirmeye yönelik içgüdünün yanı sıra, bu birimleri dağıtmaya, onları yeniden ilksel, inorganik durumlarına döndürmeye uğraşan bir başka

---

[4]Freud'un Eros ve cinselliği özdeşleştirme girişiminin ayrıntılarına girmek için, başlı başına bir bölüm gerekir ve bu, belki de yalnızca Freud'un kuramını inceleyen uzmanlara ilginç gelir.

[5]Burada Freud, kaygı nevrozuna ilişkin incelemesinin II. Bölümüne gönderme yapmaktadır.

[6]Bu belirlemede, insanın temel çatışması, bencillik ile özgecilik arasındaki çatışma gibi görünmektedir. Freud'un İlkel Benlik ve Benlik (haz ilkesi ve gerçeklik ilkesi) kuramında, kutuplaşmanın her iki yanı da bencildir: kişinin cinsel gereksinmelerinin doyurulması ve özkorunma gereksinmesinin doyurulması.

[7]Gerçekte, Freud, bu görüş ile ilkel benliğin (İd'in) libidonun yeri ya da "hazne"si olduğu yolundaki görüş arasında gidip geliyordu. Standart baskının yayımcısı olan J. Strachey, Freud'un çalışmalarının bütününü göz önünde bulundurarak bu dalgalanmaların ayrıntılı bir tarihçesini vermiştir.

karşıt içgüdünün daha varolması gerekir. *Bir başka deyişle, Eros'un yanı sıra bir de ölüm içgüdüsü vardı (S. Freud, 1930; altı sonradan çizilmiştir).*

Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde*'yi yazdığı zaman, bu yeni varsayımının geçerli olduğuna kesin olarak inanmış değildi. Freud, "bu sayfalarda ortaya atılan varsayımların doğruluğuna benim inanıp inanmadığım ve inanmıyorsam, ne ölçüde inandığım sorulabilir", diye yazıyordu. "Bu soruya yanıt olarak, bunlara inanmadığımı ve başka insanları da inandırmaya çalışmadığımı söyleyeceğim. Ya da daha doğrusu, bunlara ne ölçüde inandığımı bilmediğimi söyleyeceğim" (S. Freud, 1920). Yeni bir kuramsal yapı, yani önceki kavramların birçoğunu tehdit eden bir yapı kurmaya çalıştıktan sonra ve çok büyük bir zihinsel çabayla bunu yaptıktan sonra, Freud'un gösterdiği ve tüm yapıtının içine pırıl pırıl yayılan bu içtenlik özellikle etkileyicidir. Freud, sonraki on sekiz yılını yeni kuram üzerinde çalışarak geçirdi ve başlangıçta ulaşmadığı kanıya zamanla ulaştı. Freud'un yaptığı, bu varsayıma bütünüyle yeni yönler eklemek değildi; onun yaptığı, daha çok, kesin kanıya ulaşmasını sağlayan ve yandaşlarından birçoğunun görüşlerini gerçekten anlamamalarını ve paylaşmamalarını herhalde hepten umut kırıcı kılan zihinsel bir "işleme süreci"ydi.

Yeni kuram, ilk kez *Benlik ve İlkel Benlik*'te (1923) eksiksiz olarak açıklandı.

İki içgüdü sınıfının her birisiyle bağlantılı olan (yapıcı metabolizmayla ya da yıkıcı metabolizmayla ilgili) özel fizyolojik süreç hakkındaki varsayım ayrı bir önem taşır. Her iki içgüdü türü, eşit oranlarda olmamakla birlikte, canlı maddenin her parçacığında etkin olacaktır; öyle ki, belli bir madde, Eros'un başlıca temsilcisi olabilir. Bu varsayım, iki içgüdü sınıfının birbiriyle kaynaşma, birleşme ve karışma biçimine hiç ışık tutmamaktadır; ama bunun düzenli ve çok yaygın biçimde meydana geldiği, anlayışımız açısından vazgeçilmez önem taşıyan bir öngörüdür. Öyle görünüyor ki tekhücreli organizmaların birleşerek çokhücreli yaşam biçimlerini ortaya çıkarmalarının bir sonucu olarak, tek hücrenin ölüm içgüdüsü *başarılı bir biçimde etkisiz duruma getirilebilir ve* yıkıcı tepiler,

özel bir organ aracılığıyla dış dünyaya yöneltilebilir. *Göründüğü kadarıyla, bu özel organ kas sistemidir ve böylece ölüm içgüdüsü, dış dünyaya ve öteki organizmalara karşı yönelmiş bir yıkım içgüdüsü olarak —belki yalnızca bir ölçüde olsa bile— kendisini anlatıma kavuşturur görünmektedir (S. Freud, 1923; altı sonradan çizilmiştir).*

Freud, yaptığı bu belirlemelerle, yeni düşünce doğrultusunu, *Haz İlkesinin Ötesinde*'de olduğundan daha açık seçik biçimde ortaya koymaktadır. Kimyasal yolla ortaya çıkan gerilim modeli ve bu gerilimi olağan eşiğine indirme gereksinmesi (haz ilkesi) üzerine kurulmuş olan eski kuramdaki yaklaşımın mekanist fizyolojik bir yaklaşım olmasına karşın, yeni kuramda dirimbilimsel bir yaklaşım benimsenmiştir; buna göre, her canlı hücrenin, canlı maddedeki iki temel nitelikle, yani Eros ve ölüm uğraşı nitelikleriyle donatıldığı varsayılmaktadır. Bununla birlikte, gerilim azaltma ilkesi daha köklü bir biçimde —uyarılmanın sıfıra indirilmesi (nirvana ilkesi) biçiminde— korunmuştur.

Freud, bir yıl sonra (1924), *Mazoşizmde Ekonomik Sorun*'da, iki içgüdü arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmak için bir adım daha atmıştır. Şöyle yazmaktadır:

Libido, yok etme içgüdüsünü zararsız duruma getirme göreviyle yükümlüdür ve libido bu görevini, o içgüdüyü —özel bir organik sistemin, kas donanımının yardımıyla— büyük ölçüde dışarıya, dış dünyadaki nesnelere yönelterek yerine getirir. O zaman bu içgüdü, yıkıcı içgüdü, üstünlük içgüdüsü ya da iktidar istenci adını alır.[8] *Bu içgüdünün bir bölümü, doğrudan doğruya cinsel işlevin hizmetine koşulur ve bu işlevde önemli bir rol oynar. Bu, tam anlamıyla sadistliktir. Geriye kalan bölüm, dışa doğru yönelen bu yer değiştirme işlemine katılmaz; organizmanın içinde kalır ve yukarıda tanımlanan cinsel uyarılmanın kendisine eşlik*

---

[8] Freud burada, çok zor üç eğilimi birleştiriyor. Yok etme içgüdüsü, temelde iktidar istencinden farklıdır: Birinci durumda, nesneyi ortadan kaldırmak isterim; ikinci durumdaysa nesneyi elde edip denetlemek isterim; ve bu ikisi de yaratmayı ve üretmeyi amaçlayan, gerçekten yok etme istencine taban tabana zıt olan üstünlük dürtüsünden tümüyle farklıdır.

etmesinden güç alarak cinsel arzu niteliğine bürünüp oraya bağlanır. Özgün, kösnül mazoşizmi arayıp bulmamız gereken bölüm budur (S. Freud, 1924).

Daha önce savunulan tutum, *Yeni Giriş Konferansları*'nda sürdürülmüştür: Freud, "gitgide daha çok canlı maddeyi durmaksızın büyüyen birimler içinde birleştirmeye uğraşan kösnül içgüdülerden ve bu çabaya karşı koyarak canlı şeyleri inorganik bir duruma geri döndürmeye uğraşan ölüm içgüdüleri"nden söz etmektedir (S. Freud, 1933). Freud, aynı konferanslarda, özgün yıkıcı içgüdüyle ilgili olarak şunları yazmıştır:

Bu içgüdüyü ancak iki koşul altında algılayabiliriz: kösnül içgüdülerle birleşip mazoşizme yol açarsa ya da —az veya çok kösnül katkıyla— yıkıcılık biçiminde dış dünyaya karşı yönelirse. İşte şimdi, yıkıcılığın, gerçek engellerle karşılaştığı için dış dünyada doyuma ulaşamaması olasılığının önemi bizi şaşırtıyor. Eğer böyle bir şey olursa, yıkıcılık belki de geri çekilecek ve içeride egemenliğini kuran özyıkıcılığın gücünü artıracaktır. Gerçekte bunun nasıl meydana geldiğini ve bunun ne denli önemli bir süreç olduğunu göreceğiz. Göründüğü kadarıyla, engellenmiş saldırganlık ağır bir yara açar. Gerçekten de, kendi kendimizi yok etmemek için ya da özyıkım tepilerine karşı korunmak için başka bir şeyi ya da kişiyi yok etmek bizim açımızdan sanki zorunluymuş gibi görünmektedir. Ahlâkçılar için gerçekten de üzücü bir açıklama! *(S. Freud, 1933; altı sonradan çizilmiştir).*

Freud, ölümünden bir ve iki yıl önce yazdığı son iki incelemesinde, daha önceki yıllarda geliştirdiği kavramlarda önemli bir değişiklik yapmamıştır. *Sınırlı ve Sınırsız Çözümleme*'de (1937), ölüm içgüdüsünün gücünü daha bir önemle vurgulamıştır. Yayımcı Strachey'nin notlarında belirttiği gibi: Freud, "ama hepsinin içinde en güçlü engelleyici etmen", diye yazıyordu, "*ve her türlü denetim olanağının bütünüyle ötesinde olan etmen ... ölüm içgüdüsüdür*" (S. Freud, 1937; altı sonradan çizilmiştir). Freud *Ana Çizgileriyle Ruhçözümleme*'de (1938'de yazılmış, 1940'ta yayımlanmıştır), herhangi bir değişiklik yapmaksızın önceki varsayımlarını sistemli bir biçimde yeniden belirtmiştir.

2
FREUD'UN ÖLÜM İÇGÜDÜSÜ VE EROS'LA İLGİLİ KURAMLARININ ELEŞTİRİSİ VE GÖSTERDİKLERİ DEĞİŞİKLİKLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Freud'un yeni kuramları konusunda, Eros ve ölüm içgüdüsü kuramları konusunda buraya kadar yaptığımız kısa tanımlama, eski kuramlardan yeni kurama olan dönüşün ne denli köklü olduğunu ya da Freud'un bu değişikliğin köklü niteliğini kavrayamadığını ve sonuç olarak, birçok kuramsal tutarsızlıklarla içsel çelişkilere saplandığını yeterince ortaya koyamaz. Bu sayfalarda, bu değişikliklerin önemini anlatmaya ve eski kuram ile yeni kuram arasındaki çatışmayı çözümlemeye çalışacağım.

Freud, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki yeni görüşe ulaştı. Birinci görüş, insanda cinsellikten bağımsız olarak bulunan saldırgan-yıkıcı uğraşların gücüyle ve yeğinliğiyle ilgiliydi. Bunun *yeni* bir görüş olduğunu söylemek, bütünüyle doğru bir yargı değildir. Daha önce ortaya koyduğum gibi, Freud, cinsellikten bağımsız saldırgan tepilerin varlığından tümüyle habersiz değildi. Ama bu içgörüyü ancak çok seyrek olarak dile getirdi ve bu içgörü, cinsel içgüdüler ile benlik içgüdüleri arasındaki temel kutuplaşmaya ilişkin ana varsayımı hiçbir zaman değiştirmedi; ancak daha sonra, özseverlik kavramının kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bu varsayım birazcık değişikliğe uğradı. Ölüm içgüdüsü kuramında, insan yıkıcılığının bilinci bütün gücüyle açığa çıkıyordu ve yıkıcılık, varoluşun kutuplarından birisi oluyordu; öteki kutup olan Eros'la çatışan bu kutup, yaşamın ta özünü oluşturuyordu. Yıkıcılık, yaşamın *birincil önemde* bir olgusu oluyordu.

Freud'un yeni kuramına damgasını vuran ikinci görüşün önceki kuramda öncülleri yoktur, üstelik de bu görüş eski kuramla tam bir çelişki içindedir. Bu görüşe göre, canlı tözün her hücresinde var olan Eros, bütün hücreleri birleştirip bütünleştirmeyi; bundan da öteye, uygarlığa hizmet etmeyi, daha küçük birimleri insanlığın birliği içinde bütünleştirmeyi amaçlar (S. Freud, 1930). Freud, cinsel olmayan sevgiyi keşfeder. Yaşam içgüdüsünü "sevgi içgüdüsü" olarak da adlandırır; sevgi, yaşamla ve gelişmeyle özdeşleştirilir, sevgi içgüdüsü —ölüm içgüdüsüyle savaşa-

rak— insan varoluşunu belirler. Freud'un eski kuramında, insan, iki tepinin —hayatta kalma tepisi (benlik içgüdüsü) ile bedenin içerisinde kimyasal yolla ortaya çıkan ve üreme organlarının da içinde yer aldığı "kösnül bölgeler"de yöreselleşen gerilimleri alt ederek hazza ulaşma tepisinin— yönlendirdiği yalıtılmış bir dizge olarak görülüyordu. Çizilen bu tabloya göre, insan, temelde yalıtılmış bir varlıktır, ama haz özlemini doyurmak için karşı cinsin üyeleriyle ilişkiye girer. İki cins arasındaki ilişki, pazar yerindeki insan ilişkilerini andıran bir olgu olarak algılanır. Her bir cins, yalnızca kendi gereksinmelerinin doyumuyla ilgilenir; ama gereksinme duyduğu şeyleri sunan ve sunduğu şeylere gereksinme duyan başkalarıyla ilişkilere girmek zorunda kalmasının biricik nedeni, kendi doyumunu gerçekleştirmektir.

Eros kuramında bu bütünüyle farklıdır. İnsan, artık, temelde yalıtılmış ve bencil bir varlık olarak, *l'homme machine* (makine insan) olarak değil, temelde başkalarıyla bağlantılı bir varlık olarak, başkalarıyla birlik kurma gereksinmesi duymasını sağlayan yaşam içgüdülerinin yönlendirdiği bir varlık olarak kavranmaktadır. Yaşam, sevgi ve gelişme, bir ve aynı şeydir; cinsellik ve "haz"dan daha köklü ve daha temellidir.

Freud'un yeni görüşündeki değişiklik, Kutsal Kitap'ta verilen, "Komşunu da kendini sevdiğin gibi sev," buyruğuyla ilgili değerlendirmesinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Freud, *Niçin Savaş*'ta (1933a) şöyle yazmaktadır:

İnsanlar arasındaki duygusal bağların güçlenmesini özendiren her şey, savaşa karşı işlemelidir. Bu bağlar iki türlü olabilir. İlk olarak bunlar cinsel bir amaç gütmemekle *birlikte, sevilen bir nesneye yönelik ilişkileri andıran ilişkiler olabilir. Ruhçözümlemenin sevgiyi bu bağlamda dile getirmekten utanmasına gerek yoktur; çünkü din de aynı sözcükleri kullanmaktadır: "Komşunu da kendini sevdiğin gibi sev." Ne var ki, bunu söylemek, yapmaktan daha kolaydır. İkinci tür duygusal bağ, özdeşleşme yoluyla gerçekleşir. İnsanları önemli ilgileri paylaşmaya yönelten şeyler, bu duyuş ortaklığını, bu özdeşleşmeleri yaratır. Ve insan toplumunun yapısı, büyük ölçüde bunlara dayanır (Freud, 1933a; altı sonradan çizilmiştir).*

Oysa bu satırları yazan adam, yalnızca üç yıl önce, aynı Kutsal Kitap buyruğuyla ilgili bir yorumu şu sözlerle bitiriyordu: "Gerçekleştirilme olanağı, *akla yatkın bir olanak olarak salık verilmedikten* sonra, böylesine büyük ağırbaşlılıkla açıklanan bir hükmün ne anlamı kalır ki?" (S. Freud, 1930).[9]

Köklü bir bakış açısı değişikliği meydana gelmiştir. İnsanın olgunlaşmasını ve bağımsızlığını kazanmasını önleyen bir yanılsama olarak nitelediği dine düşman olan Freud, şimdi, bütün büyük insancıl dinlerde yer alan en temel buyruklardan birisini, ruhbilimsel varsayımını desteklemek için kullanmaktadır. Freud, "ruhçözümlemenin, sevgiyi bu bağlamda dile getirmekten utanmasına gerek bulunmadığı"nı vurgula-

---

[9]Freud, bu sonuca, şu sava dayanarak ulaştı: "Uygar toplumun ülküsel istemleri olarak adlandırdığımız istemlerden birisi ipucu sağlayabilir. Bu ipucu şöyledir: 'Komşunu da kendini sevdiğin gibi sev'. Bu istem, dünyanın her yanında bilinir ve hiç kuşkusuz, en kıvanç verici savı olarak bu istemi ortaya atan Hıristiyanlık'tan daha eskidir. Ama yine de çok eski olmadığı kesindir; tarih çağlarında bile, bu istem insanlığa hâlâ yabancıydı. Bu istem konusunda, sanki bu istemi ilk kez işitiyormuş gibi safdil bir tutum benimseyelim; o zaman şaşkınlık duymaktan ve afallamaktan kendimizi alamayız. Bu istemi niçin yerine getireceğiz? Bize ne yararı dokunacak? Ama her şeyden önce, bu istemi yerine getirmeyi nasıl başaracağız? Buna olanak var mıdır? Benim sevgim, bana göre değerli bir şeydir; onu, düşünüp taşınmadan fırlatıp atamam. Sevgim bana bazı görevler yükler; bu görevleri başarmak için özveride bulunmaya hazır olmam gerekir. Eğer birisini seviyorsam, o kişinin, bu sevgimi şöyle ya da böyle hak etmesi gerekir (Onun bana sağlayabileceği yararı ve ayrıca, cinsel bir nesne olarak benim için taşıyabileceği önemi göz önüne almıyorum; çünkü komşumu sevmemle ilgili kuralın söz konusu olduğu durumlarda, bu iki tür ilişkinin hiçbirisine yer yoktur.). Sevdiğim kişi, önemli yönlerden, onda kendimi sevmeme elverecek kadar bana benziyorsa sevgimi hak eder; ve o kişi, sevgimi hak etmek için, benden çok daha kusursuz olmalıdır ki, onda kendi benliğimle ilgili ülkümü sevebileyim. Yine, o, arkadaşımın oğluysa onu sevmeliyim; çünkü ona bir zarar gelmesi durumunda arkadaşımın duyacağı acı benim de acım olacaktır — böyle bir acıyı paylaşmam gerekir. Ama kişi, benim için bir yabancıysa ve kendine özgü herhangi bir değeriyle ya da benim coşkusal yaşamım açısından kazanmış olabileceği herhangi bir anlamla beni kendine çekemiyorsa, onu sevmek benim için zor olacaktır. Gerçekte, böyle yaparsam yanlış davranmış olurum; çünkü sevgime, onları yeğlememin bir belirtisi olarak kendi insanlarım değer verirler ve bir yabancıyı onlarla aynı kefeye koyarsam, onlara haksızlık etmiş olurum. Ama o kişiyi, yalnızca o da bir böcek, bir solucan ya da bir çayır yılanı gibi bu dünya üzerinde yaşadığı için (bu evrensel sevgiyle) sevecek olursam, o zaman korkarım ki, onun payına sevgimin yalnızca küçük bir parçası düşecektir — aklımın yargısı uyarınca (sevgimi) kendime saklama hakkına sahip olduğum sürece daha çoğuna olanak yoktur" (S. Freud, 1930). Freud'un sevgiyi bütünüyle kentsoylu ahlâkının ilgi çerçevesinde, özgül olarak da on dokuzuncu yüzyıl orta sınıfının toplumsal karakteri çerçevesinde kavradığını belirtmek ilginç olur. İlk soru şudur: "Bunun bize ne

maktadır (Freud, 1933a);[10] ama gerçekte, kardeşçe sevgi kavramı konusundaki bu temelli değişikliği yapmaktan duymuş olabileceği sıkıntıyı alt etmek için bu önermeye gereksinimi vardır.

Freud, yaklaşımında meydana gelen değişikliğin ne denli temelli olduğunu biliyor muydu? Eski ve yeni kuramlar arasındaki derin ve uzlaşmaz çelişkinin bilincinde miydi? Freud'un bu noktaların ayırdında olmadığı epeyce açıktır. Freud, *Benlik ve İlkel Benlik*'te (1923), Eros (yaşam içgüdüsü ya da sevgi içgüdüsü) ile cinsel içgüdüleri (bunlara özkorunma içgüdüsünü de katarak) özdeşleştirmiştir:

Bu görüşe göre, iki içgüdü sınıfını birbirinden ayırmamız gerekir; sınıflardan birisini oluşturan cinsel içgüdüler ya da Eros, *en açık seçik ve incelenmeye en elverişli olan içgüdü sınıfıdır. Bu sınıf, yalnızca ket vurulmamış asıl cinsel içgüdüyü ve bundan türetilen amaçla sınırlı ya da yüceltilmiş nitelikteki içgüdüsel tepileri değil, benliğe yüklenmesi gereken ve çözümsel çalışmamızın başında, haklı gerekçelere dayanarak cinsel nesne-içgüdülerinin karşısına koyduğumuz özkoruyucu içgüdüyü de kapsar (S. Freud, 1923; altı sonradan çizilmiştir).*

Freud, işte bu çelişkinin ayırdına varmadığı için, keskin bir kopma göstermeyen kesintisiz bir bütün oluşturmuş gibi görünmelerini sağlayacak biçimde eski ve yeni kuramları uzlaştırmaya çalıştı. Bu girişim, kaçınılmaz olarak, Freud'un birçok kez geliştirmeyi, arıtmayı ya da yadsımayı denediği ama başaramadığı yeni kuramda birçok içsel çelişkiye ve tutarsızlığa yol açtı. Freud, yeni şarabın —ve bence, bu durumda daha iyi olan şarabın— eski şişelere doldurulamayacağını kavramayı başaramadı; işte bu sayfalarda, bu başarısızlığın yeni kuramda yarattığı dalgalanmaları anlatmaya çalışacağım.

---

yaranı dokunacak?" — kazanç ilkesi. Bundan sonraki temel önerme, sevginin "hak edilme"si gerektiğidir (koşulsuz ve hak etmeyi gerektirmeyen sevgiyi öngören anaerkil ilkeye karşıt nitelikteki ataerkil ilke; dahası, başkasının benim sevgimi "hak etme"si için önemli yönlerden bana benzemesini gerektiren özsever ilke; kişinin arkadaşının oğlunu sevmesi bile, bencil bir açıdan açıklanıyor, çünkü ona, dolaylı olarak da arkadaşıma kötü bir şey olursa, onun acısı benim de acım olur). Son olarak sevgi, niceliksel bakımdan sabit bir miktar olarak kavranmaktadır; çevremdeki bütün yaratıklara duyduğum sevgi, ayrı ayrı bu yaratıkların her birisine ancak çok az miktarda sevgi bırakabilir.

[10] Ayrıca bkz. S. Freud (1908a).

Bu çözümlemeye başlamadan önce, bir başka değişikliğe daha değinilmesi gerekir; tıpkı ötekiler gibi kavranmadan kalan bu değişiklik, sorunları daha da karıştırmıştır. Freud, eski kuramını, anlaşılması kolay olan bilimsel bir model üzerine — öğretmeni von Brucke'nin ve Helmholt, Buchner, von Brucke ile ötekiler gibi bütün mekanist-maddecilerin bilimsel ülküsü olan mekanist-maddeci model üzerine kurmuştu.[11] Bu saydığımız kişiler, insanı, kimyasal süreçlerin yönlendirdiği bir makine olarak görüyorlardı; duygular, duygulanımlar ve heyecanlar, özgül ve tanınabilir fizyolojik süreçlerden ileri gelmiş şeyler olarak açıklanıyordu. Bu kişiler, hormonbiliminden ve son onyıllarda elde edilen nörofizyolojik bulgulardan büyük ölçüde habersizdiler; yine de gözüpek bir tutumla ve ustalıkla, yaklaşımlarının doğru olduğunda diretiyorlardı. Bedensel kaynakları saptanamayan gereksinmeler ile ilgiler gözardı edildi ve gözardı edilen süreçlerin anlaşılmasında mekanist düşünüşün ilkeleri uygulandı. Von Brucke'nin fizyolojik modeli ve Freud'un insan modeli, uygun biçimde programlanmış bir bilgisayarda bugün de yinelenebilir. "O" (insan), belli bir eşiğe ulaşınca rahatlatılması ve azaltılması gereken belli miktarda bir gerilim geliştirir; öte yandan bu gerçekleşme, gerçekliği gözeten ve varoluşun gerekleriyle çatıştığı zaman rahatlamayı sınırlayan bir başka öğe, yani benlik tarafından denetlenir. Freud'un tasarladığı bu robot, Isaac Asimov'un bilim-kurgu robotuna benzerdi, ama programlanışı değişik olurdu. Bu robotun ilk yasası, insanlara zarar vermemek değil, kendisine zarar vermekten ya da özyıkımdan kaçınmak olurdu.

Yeni kuram, bu mekanist, "fizyolojikleştirici" modeli izlememektedir. Yeni kuram, dirimbilimsel bir yönelim çevresinde toparlanmaktadır; bu yönelimde, yaşamın (ve karşıtı olan ölümün) temel güçleri, insanı gü-

---

[11] Freud'da kuram oluşumunun, öğretmenlerinin düşüncelerine bağımlı olduğunu, Peter Ammacher (1962) anlatmaktadır. Robert R. Holt, Ammacher'ın ana tezini onaylayarak şöyle özetlemektedir: "Akla sığmayacak ölçüde yanlış önermeler içeren ruhçözümleme kuramının en şaşırtıcı ve görünüşte keyfi dönüşlerinden birçoğu, ya üstü örtülü dirimbilimsel varsayımlardır ya da doğrudan doğruya, Freud'un tıp fakültesindeki öğretmenlerinden öğrendiği böylesi varsayımlardan ileri gelir. Evrensel gerekircilik kadar tartışmasız olan bu dönüşler, Freud'un zihinsel donanımının temel öğesi olup çıktı; belki de Freud, bunları her zaman dirimbilimsel dönüşler olarak kavramadı ve bu nedenle, nörolojik yaklaşımdan uzaklaşıp soyut, ruhbilimsel bir model kurmaya giriştiği zaman, bunları zorunlu öğeler olarak korudu" (R. R. Holt, 1965).

düleyen ana güçler olup çıkmaktadır. Hücrenin, bir başka deyişle, tüm canlı tözün niteliği, bedenin belli organları içinde süren fizyolojik sürecin değil, güdülenme kuramının kuramsal temeli olmaktadır. Belki de yeni kuram, dirimselci bir felsefeye,[12] Alman mekanist maddecilerinin anlayışına olduğundan daha yakındır. Ama daha önce de söylediğim gibi, Freud, bu değişikliğin ayırdına açık olarak varmamıştır; bu nedenle, fizyolojikleştirme yöntemini yeni kurama uygulamayı birçok kez denemiştir ve kaçınılmaz olarak, daireyi kare yapma çabasına benzeyen bu girişimde başarısızlığa uğramıştır. Bununla birlikte, ta başından beri Freud'un düşünüşünün değişmez beliti (aksiyomu) olagelen bir temel önerme, önemli bir açıdan, her iki kuramda da ortaktır; bu temel önermeye göre, ruhsal aygıtın yönetici yasası, gerilimi (ya da uyarılmayı) düşük bir değişmez düzeye (haz ilkesine dayanak oluşturan değişmezlik ilkesi) ya da sıfır düzeyine (ölüm içgüdüsünün temelini oluşturan nirvana ilkesi) indirme eğilimidir.

Şimdi, Freud'un iki yeni görüşüne —insan varoluşunun ana belirleyici güçleri sayılan ölüm içgüdüsü ve yaşam içgüdüsü görüşlerine— ilişkin daha ayrıntılı çözümlemeye geri dönmemiz gerekiyor.[13]

Freud'u ölüm içgüdüsü savını ortaya atmaya yönelten nedenler nelerdir?

Daha önce değindiğim gibi, bu nedenlerden birisi, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı etki olabilir. Çağdaşı ve akranı olan başka birçok kişi gibi Freud da Avrupa orta sınıfının belirgin bir ayırıcı özelliği olan iyimser görüşü paylaşıyordu ve kendini birdenbire, 1 Ağustos 1914'ten önce işitse inanamayacağı bir nefret ve yıkım kudurmuşluğuyla karşı karşıya buldu.

Bu tarihsel etmene bir de kişisel etmen eklenebileceği yolunda görüş belirtilebilir. Ernest Jones'un yazdığı yaşamöyküsünden (E. Jones, 1957) öğrendiğimize göre, Freud kafasını ölüme takmıştı. Kırk yaşına bastıktan

---

[12]Bkz. J. Pratt (1958).

[13]Freud'un kullandığı terimlerde her zaman tutarlılık görülmemektedir. Freud, bazan yaşam ve ölüm içgüdülerinden, bazan da bir yaşam ve bir ölüm içgüdüsünden (tekil) söz etmektedir. Ölüm içgüdüsünü (içgüdülerini) yıkıcı içgüdü(ler) olarak da adlandırmaktadır. Ölüm içgüdüsünün karşılığı olan (Eros'a koşut) *thanatos* sözcüğü, Freud tarafından kullanılmamıştır, P. Federn tarafından tartışmaya sunulmuştur.

sonra, her gün ölümü düşünüyordu; *Todesangst* ("ölüm korkusu") nöbetlerine tutuluyor ve bazan, "Hoşça kalın" dedikten sonra, "Beni bir daha hiç göremeyebilirsiniz" diye ekliyordu. Belki Freud'un ağır hastalığı, duyduğu ölüm korkusunun bir doğrulaması olarak onu etkilemiş ve böylece, ölüm içgüdüsünün belirlenip tanımlanmasına katkıda bulunmuş olabilir. Ne var ki, bu yorum, bu yalınlaştırılmış biçimiyle savunulur nitelik taşımamaktadır; çünkü Freud'un hastalığının ilk belirtileri, ancak Şubat 1923'ten sonra, yani onun ölüm içgüdüsünü algılamasından birkaç yıl sonra ortaya çıkmıştır (E. Jones, 1957). Ama şöyle bir varsayım, aşırı zorlama bir varsayım olmayabilir: Freud'da daha önce de bulunan ölüm saplantısı, hastalığı ilerledikçe yeğinleşmiş ve onu, yaşamı olumlayıcı iki dürtü —cinsel arzu ve benlik dürtüleri— arasındaki çatışmayı değil, daha çok, *yaşam ile ölüm arasındaki* çatışmayı insan deneyiminin merkezi olarak gören bir anlayışa götürmüştür. Yaşamının gizli ereği ölüm olduğu için insanın ölmeye gereksinme duyduğu varsayımı, onun ölüm korkusunu yatıştırmayı amaçlayan bir tür avuntu olarak görülebilir.

Bu tarihsel ve kişisel etmenler, ölüm içgüdüsünün kurulmasına yol açan güdülenmeler dizisinin birisini oluşturmakla birlikte, Freud'u ölüm içgüdüsü kuramını tasarlamaya yöneltmiş olması gereken bir başka etmenler dizisi daha vardır. Freud her zaman ikici bir yaklaşımla düşünüyordu. Birbiriyle savaşan karşıt güçlerin bulunduğunu varsayıyor ve yaşam sürecini bu savaşın ürünü olarak görüyordu. İkici (dualist) kuramın büründüğü ilk biçim, cinsellik ve özkorunma dürtüsüydü. Ama özkoruyucu içgüdüyü libido kampına koyan özseverlik kavramıyla birlikte, eski ikici yaklaşım tehdit altına girmiş görünüyordu. Özseverlik kuramı, bütün içgüdülerin cinsel arzudan kaynaklandığı yolunda tekçi (monist) bir kuramı dayatmıyor muydu? Daha da kötüsü, bu, Jung'un ana yanılgılarından birisini, yani libidonun *tüm ruhsal enerjiyi* anlattığı yolundaki anlayışı haklı çıkarmaz mıydı? Gerçekten de Freud, Jung'un libido anlayışıyla aynı çizgiye düşmek anlamına geldiği için katlanılmaz olan bu ikilemden kendisini sıyırmak zorundaydı. Yeni bir ikici yaklaşımın temelini oluşturmak üzere, libidoya karşıt olan yeni bir içgüdü bulmak zorundaydı. Ölüm içgüdüsü bu boşluğu doldurdu. Önceki ikiciliğin yerine, yeni bir tane bulunmuştu ve varoluş, yine ikici bir yaklaşımla, birbirine karşıt durumdaki Eros ve ölüm içgüdülerinin savaş alanı olarak görülebilirdi.

Bu yeni ikicilikte Freud, ileride daha ayrıntılı olarak değineceğimiz bir düşünüş yöntemi izledi; daha açık söylersek, her olguyu kapsamaya elverişli olması gereken iki geniş kavram geliştirdi. Bunu, cinsellik kavramını genişleterek yaptı; böylece, benlik içgüdüsü olmayan her şey cinsel içgüdü kapsamına giriyordu. Freud, ölüm içgüdüsü konusunda da yine aynı yöntemi uyguladı. Bu içgüdüyü öyle genişletti ki, sonuçta, Eros kapsamına girmeyen her uğraşı ölüm içgüdüsüne bağladı; bunun tersi de geçerliydi. Bu yolla, saldırganlık, yıkıcılık, denetleme ve üstünlük dürtüsü, aralarındaki nitelik farklılıklarına karşın, aynı gücün —ölüm içgüdüsünün— dışavurumları oluyordu.

Yine bir başka yönden Freud, kuramsal dizgesinin daha önceki evresinde kendisini son derece etkilemiş olan aynı düşünüş biçimini izlemiştir. Ölüm içgüdüsüyle ilgili olarak, bu içgüdünün başlangıçta tümüyle içte bulunduğunu, sonra bir bölümünün dışa yöneltildiğini ve saldırganlık işlevi gördüğünü; öteki bölümünse birincil mazoşizm olarak içte kaldığını söylemiştir. Ama dışa yöneltilen bölüm, aşamayacağı kadar büyük engellerle karşılaştığı zaman, ölüm içgüdüsü yeniden içe yöneltilir ve ikincil mazoşizm olarak kendini açığa vurur. Bu akıl yürütme biçimi, Freud'un özseverlikle ilgili irdelemesinde uyguladığı yöntemin tıpatıp aynısıdır. İlk başta, libido bütünüyle benliğin içindedir (birincil özseverlik), ondan sonra, dışarıya, nesnelere yönlendirilir (nesne libidosu); ama sık sık yeniden içe yöneltilir ve o zaman, ikincil özseverlik denen durumu oluşturur.

"Ölüm içgüdüsü" sık sık "yıkım içgüdüsü" ve "saldırgan içgüdüler"le eşanlamlı olarak kullanılır.[14] Ama aynı zamanda da Freud bu farklı terimler arasında ince ayrımlar yapar. Genel olarak, James Strachey'nin *Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar*'a (S. Freud, 1930) yazdığı girişte belirttiği gibi, Freud'un daha sonraki yazılarında (sözgelimi *Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar,* 1930; *Benlik ve İlkel Benlik,* 1923; *Yeni Giriş Konferansları,* 1933; *Ana Çizgileriyle Ruhçözümleme,* 1938 gibi yapıtlarında) saldırgan içgüdü, birincil özyıkımdan kaynaklanan ikincil bir şey olarak sunulur.

---

[14] Bkz., örneğin, S. Freud (1930).

Bu paragrafta, ölüm içgüdüsü ile saldırganlık arasındaki bu ilişkinin bazı örneklerini aktaracağım. Freud, *Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar*'da, ölüm içgüdüsünün "dış dünyaya çevrildiğinden ve bir saldırganlık ve yıkıcılık içgüdüsü olarak gün ışığına çıktığı"ndan söz etmektedir. *Yeni Giriş Konferansları*'nda, "özyıkıcılığın, her dirimsel süreçte yer almaktan geri durmayan bir 'ölüm içgüdüsü'nün *anlatımı olduğu*"ndan (altı sonradan çizilmiştir) söz etmektedir. Freud, aynı yapıtta, bu düşünceye daha bir açıklık kazandırmaktadır: "Mazoşistliğin sadistlikten daha eski olduğu ve sadistliğin, yıkıcı içgüdü olduğu görüşüne ulaşmak durumunda kalıyoruz" (S. Freud, 1933). Yıkıcı içgüdünün içeride kalan bölümü, ya "kösnül içgüdülerle" birleşerek "mazoşizmi oluşturur ya da —az çok kösnül bir çeşni kazanarak— saldırganlık biçiminde dış dünyaya karşı yöneltilir" (S. Freud, 1933). Ama, diye sürdürmektedir Freud, dışa yöneltilen saldırganlık aşamayacağı engellerle karşılaşırsa geri döner ve içeride egemenliğini kurmuş olan özyıkıcılığı güçlendirir. Freud'un son iki incelemesinde, bu kuramsal ve biraz da çelişkili gelişmenin sonuna varılmıştır. Freud'un *Ana Çizgileriyle Ruhçözümleme*'de söylediğine göre, ilkel benlik içerisinde, *"iki birincil güç*'ün (Eros ve Yıkıcılık'ın) değişen oranlarda kaynaşmalarından oluşmuş organik *içgüdüler* işlerliktedir..." (S. Freud, 1938; altı sonradan çizilmiştir). Freud, *Sınırlı ve Sınırsız Çözümleme*'de de ölüm içgüdüsü ve Eros'tan, iki "birincil içgüdü" olarak söz etmektedir (S. Freud, 1937).

Freud'un, yenmek için yoğun —ve kanımca, boşuna— çaba gösterdiği büyük kuramsal güçlüklere karşın, ölüm içgüdüsü anlayışına nasıl sıkı sıkıya sarıldığını görmek şaşırtıcı ve etkileyicidir.

Belki de başta gelen güçlüğün kaynağı, iki eğilimin özdeş olduğu, yani (yineleme zorlanımı ilkesinin sonucu olarak) bedenin özgün, inorganik duruma dönme eğilimi ile kişinin gerek kendisini gerekse başkalarını yok etme içgüdüsünün özdeş olduğu yolundaki varsayımdır. Ölümü anlatan (ve ilk kez P. Federn tarafından kullanılan) *thanatos* terimi, hatta *gerilim*'in, enerjinin bütün enerjik uğraşları sona erdirecek bir noktaya indirilmesi eğilimini belirten "nirvana ilkesi", birinci eğilim için yeterli olabilir.[15] Ama yaşam gücünde görülen bu yavaş azalma, yıkıcılıkla aynı

---

[15] "Nirvana" ilkesinin kullanılması, Budist nirvanayı yanlış yorumladığı için bir talihsizliktir. Nirvana, tam olarak doğanın meydana getirdiği bir cansızlık durumunu değil

mıdır? Elbette, organizmanın doğasında ölmeye yönelik bir eğilim varsa, yok etme eğilimi taşıyan etkin bir gücün bulunması gerektiği mantıksal olarak savunulabilir — ve Freud da üstü örtülü biçimde bunu yapmaktadır (Gerçekte bu, her davranış türünün arkasında özel bir içgüdünün bulunduğunu öne süren içgüdücülerde rastladığımız düşünüş biçiminin aynısıdır.). Ama böylesi bir dönerli akıl yürütmenin ötesine geçersek, bütün uyarılmaları azaltma eğilimi ile yok etme tepisinin özdeş olduğunu gösteren herhangi bir kanıt ya da gerekçe var mıdır? Pek de böyle görünmüyor. Freud'un yineleme zorlanımına dayanan akıl yürütme yöntemini izleyerek, yaşamın doğasında yavaşlama ve en sonunda ölme eğilimi bulunduğunu varsayarsak, böylesi bir biyolojik, doğuştan eğilim, etkin yok etme tepisinden apayrı olurdu. Aynı ölme eğiliminin, güç tutkusu ile üstünlük içgüdüsüne ve —cinsellikle karıştığı zaman— sadistlik[16] ile mazoşistliğe de kaynaklık ettiğinin varsayıldığını eklersek, bu kuramsal *tour de force* (beceri gösterisi) başarısızlıkla sona ermek zorundadır. "Nirvana ilkesi" ve yıkım tutkusu, aynı ölüm içgüdüsü (içgüdüleri) sınıfına sokulmasına olanak bulunmayan apayrı iki niteliktir.

Bir başka güçlük de ölüm "içgüdüsü"nün, Freud'un içgüdülerle ilgili genel anlayışına uymaması gerçeğinde yatmaktadır. Her şeyden önce, bu "içgüdü", Freud'un önceki kuramında yer alan içgüdüler gibi, kendisine kaynaklık eden özel bir beden bölgesiyle bağlantılı değildir; tüm canlı tözde doğuştan var olan biyolojik bir güçtür. Otto Fenichel, bu noktayı inandırıcı bir biçimde ortaya koymuştur:

Hücrelerdeki yıkıcı metabolizma ... —bir başka deyişle, nesnel bir yıkım—, kösnül bölgelerin uyarılması yoluyla merkezi organda meydana gelen kimyasal olarak belirlenmiş bir duyarlılaşmanın cinsel içgüdüye kaynaklık etmesi anlamında, yıkıcı bir içgüdünün kaynağı olamaz. Çünkü yapılan tanıma göre, içgüdü, içgüdünün kaynağı olarak belirlediğimiz

---

(Budizm'e göre, doğa, buna karşıt bir eğilim taşır), bütün açgözlülüğü ve bencilliği alt etmeyi başarırsa ruhunu kurtarıp yaşamını bütünleyen ve bütün duygulu varlıklara dönük bir sevecenlikle dolan insanın tinsel çabalarıyla meydana gelen bir cansızlık durumudur. Buda, nirvana durumuna ulaştığında en büyük sevinci yaşıyordu.

[16] Freud, yıkıcı içgüdünün nesneyi yıkıma uğratma amacı güttüğü; oysa sadistliğin, nesneyi, denetlemek, aşağılamak ya da incitmek için elde etmek istediği gerçeğini göz önüne almamaktadır. Bölüm 11'de yer alan sadistlikle ilgili irdelemeye bakın.

bedensel değişikliği ortadan kaldırma'*yı amaçlar; ama ölüm içgüdüsü, yıkıcı metabolizmayı ortadan kaldırmayı amaçlamaz. Bu nedenle, bir içgüdü türü olarak "ölüm içgüdüsü"nü bir başka içgüdü türünün karşısına dikmek bana akıl kârı bir iş gibi görünmüyor (O. Fenichel, 1953).*

Burada Fenichel, Freud'un, diyebiliriz ki bilincine varmaktan kaçınmış olsa bile, kendi eliyle yarattığı kuramsal güçlüklerden birisini belirtmektedir. Daha sonra göstereceğim gibi, Freud, Eros'un bir içgüdüden beklenen kuramsal koşulları da yerine getirmediği sonucuna ulaşmak zorunda kaldığı için, bu güçlük daha da ciddidir. Hiç kuşkusuz, Freud, güçlü kişisel güdülenmelerin etkisinde olmasaydı, "içgüdü" terimini, aradaki bu farkı kendisi belirtmeden, özgün anlamında bütünüyle değişik bir anlamda kullanmazdı (Bu güçlük, kullanılan terimlerde bile kendisini duyurmaktadır. Eros, "içgüdü" terimiyle birlikte kullanılamaz ve Freud da, mantıklı olarak, hiçbir zaman bir "Eros içgüdüsü"nden söz etmemiştir. Ama "yaşam içgüdüsü"nü Eros'la aynı anlamda kullanarak "içgüdü" terimine zemin hazırlamıştır.).

Gerçekte, ölüm içgüdüsü ile Freud'un önceki kuramı arasında, dürtü indirimine ilişkin genel belitten başka hiçbir bağlantı yoktur. Daha önce gördüğümüz gibi, önceki kuramda, saldırganlık ya üretkenliköncesi cinselliğin bileşimine giren bir dürtü ya da dıştan gelen uyaranlara karşı yöneltilmiş bir benlik dürtüsüydü. Ölüm içgüdüsü kuramında, ölüm içgüdüsünün artık (cinsellikle karışmış olarak) sadistliği açıklamakta kullanılması dışında, daha önce belirtilen saldırganlık kaynaklarıyla hiçbir bağlantı kurulmamıştır.[17]

Özetlersek, ölüm içgüdüsü kavramını iki ana koşul belirliyordu: Bunların birincisi, Freud'un insan saldırganlığının gücüyle ilgili yeni kanısını yerleştirme gereksinmesi; ikincisi de içgüdülerle ilgili ikici bir anlayışa sarılma gereksinmesiydi. Freud, benlik içgüdülerini de libidoyla ilgili şeyler saydıktan sonra, yeni bir ikilem bulmak zorundaydı ve Eros ile ölüm içgüdüsü arasındaki ikilem, aranan niteliklere en uygun ikilemdi. Ama bu ikilem, bir güçlüğün kısa erimli çözümü bakımından uygun

---

[17] Gerçekte, libido kuramı ile ölüm içgüdüsü kuramı arasında, dışkıl libido kuramının oluşturduğu köprü dolayısıyla, bir bağlantı kurulabileceğini ileride göstermeye çalışacağım.

olmasına karşın, Freud'un içgüdüsel güdülenmeye ilişkin tüm kuramının gelişmesi bakımından hiç de uygun değildi. Ölüm içgüdüsü, "her niyete yenen muz gibi" bir kavram oldu; bu kavram kullanılarak, uyuşmaz çelişkileri çözme çabası gösteriliyordu ve doğal olarak, başarılı bir sonuç alınamıyordu. Freud, belki yaşından ve hastalığından dolayı, soruna tam cepheden yaklaşmadı ve böylece, çelişkileri üstünkörü çözmeye çalıştı. Freud'un Eros ve ölüm içgüdüsü kavramını kabul etmeyen öteki ruhçözümlemecilerin çoğu kolay bir çözüm buldular; ölüm içgüdüsünü, eski cinsel içgüdünün karşıtı olan bir "yıkıcı içgüdü"ye dönüştürdüler. Böylece, Freud'a olan bağlılıklarını, çağdışı kalmış içgüdü kuramını aşmakta gösterdikleri başarısızlıkla birleştirdiler. Yeni kuram, yarattığı güçlüklere karşın, yine de önemli bir başarı oluşturuyordu: Yaşam ile ölüm arasındaki seçimi, insan varoluşunun temel çatışması olarak kabul ediyordu ve daha derinlemesine bir dirimbilimsel yorum lehine, dürtülerle ilgili eski fizyolojik anlayıştan vazgeçiyordu. Freud, bir çözüm bulmanın yaratacağı doyumu tadamadı ve geliştirdiği içgüdü kuramını güdük bırakmak zorunda kaldı. Freud'un kuramının bundan sonraki gelişme süreci, sorunu yüz yüze karşılamak ve yeni çözümler bulma umuduyla güçlükleri gerektiği biçimde ele almak zorundaydı.

Yaşam içgüdüsü ve Eros kuramını tartışırken, burada ortaya çıkan kuramsal güçlüklerin, ölüm içgüdüsü kavramıyla bağlantılı güçlüklerden daha da çetin olduğunu görüyoruz. Bu güçlüklerin nedeni oldukça açıktır. Libido kuramında, uyarılmanın nedeni, çeşitli kösnül bölgelerin harekete geçirilmesi yoluyla kimyasal olarak belirlenen duyarlılaşmaydı. Yaşam içgüdüsü söz konusu olunca, tüm canlı tözün ayırıcı özelliği olan ve özgül bir fizyolojik kaynağı ya da özgül bir organı bulunmayan bir eğilimle karşılaşıyoruz. Eski cinsel içgüdü ile yeni yaşam içgüdüsü —cinsellik ile Eros— nasıl aynı olabilir?

Bununla birlikte, Freud, *Yeni Giriş Konferansları*'nda, yeni kuramın libido kuramının "yerini aldığı"nı yazmasına karşın, yine aynı konferanslarda ve başka yerlerde, cinsel içgüdü ile Eros'un özdeş olduğunu doğrulamaktadır. Şöyle yazmaktadır: "Bizim varsayımımıza göre, temelde birbirinden farklı olan iki içgüdü sınıfı vardır: en geniş anlamıyla anlaşılan cinsel içgüdüler —isterseniz, Eros adını kullanabilirsiniz— ve amacı yıkım olan saldırgan içgüdüler" (S. Freud, 1933). Ya da *Ana Çizgileriyle*

Ruhçözümleme'de: "Eros'un kullanılabilir durumdaki toplam enerjisini ... bundan böyle 'libido' olarak adlandıracağız" ...(S. Freud, 1933). Bazen da Freud, Eros'u cinsel içgüdü ve özkorunma içgüdüsüyle özdeşleştirmiştir (S. Freud, 1933); özgün kuramı gözden geçirdikten ve her iki özgün düşmanı yani özkoruyucu içgüdülerle cinsel içgüdüleri cinsel arzudan kaynaklanan içgüdüler olarak sınıflandırdıktan sonra Freud'un böyle yapması mantıklıydı. Ama Freud, bazan Eros ile libidoyu eşitlemesine karşın, son yapıtı olan *Ana Çizgileriyle Ruhçözümleme*'de biraz değişik bir bakış açısı dile getirmektedir. Şöyle yazmaktadır orada: "Eros hakkında —bir başka deyişle, Eros'un simgesi olan libido hakkında— bildiklerimizin önemli bölümünü, gerçekte *bizim kuramımıza göre olmasa bile* ağır basan görüşe göre Eros'la uyuşan cinsel işleve ilişkin bir inceleme sağlamıştır" (S. Freud, 1938; altı sonradan çizilmiştir). Daha önce alıntı yaptığımız tümcelerle çelişen bu tümceye göre, Eros ve cinsellik *uyuşmaz*. Anlaşıldığı kadarıyla Freud'un burada akılda bulundurduğu şey, Eros'un (ölüm içgüdüsünden başka) bir "birincil içgüdü" olduğu ve cinsel içgüdünün de onun *simgelerinden birisi* olduğudur. Gerçekte Freud, burada, daha önce *Haz İlkesinin Ötesinde*'de dile getirdiği bir görüşe geri dönmektedir; Freud'un söz konusu yapıttaki bir dipnotta söylediğine göre, cinsel içgüdü, "bizim için, canlı tözün kısımlarını bir araya getirmeye ve bir arada tutmaya çalışan Eros'a dönüşmüştü. Biz, genellikle cinsel içgüdüler olarak adlandırılan şeyleri, Eros'un nesnelere yöneltilmiş olan bölümü olarak görüyoruz" (S. Freud, 1920).

Hatta bir keresinde Freud, başlangıçta savunduğu cinsellik anlayışı ile "iki cinsin birleşmesine yönelik ya da üreme organlarında hoş bir duygulanım yaratmaya yönelik zorlamanın kesinlikle özdeş olmadığını; bu anlayışın, Platon'un *Sempozyum*'undaki her şeyi kapsayan ve bütünüyle koruyucu işlev gören Eros ile çok daha büyük bir benzerlik içinde bulunduğu"nu ortaya koyma girişiminde bulunmuştur (S. Freud, 1925). Bu tümcenin ilk bölümünün doğru olduğu apaçıktır. Freud, cinselliği her zaman üreme organlarıyla ilgili cinsellikten daha geniş bir anlamda tanımlamıştır. Ne var ki, Freud'un, daha önce sahip olduğu cinsellik anlayışı ile Platon'cu Eros anlayışı arasında benzerlik bulunduğunu neye dayanarak savunduğunu anlamak zordur.

Freud'un eski cinsellik kuramı, Platon'cu kuramın tam karşıtıydı. Freud'a göre, libido erildi ve buna denk düşen bir dişil libido yoktu. Fre-

ud'un aşırı ataerkil eğilimine uygun olarak, kadın, erkeğin eşiti değildi; kötürüm kalmış ve hadım edilmiş bir erkekti. Platon'cu söylencenin asıl özü, erkek ve dişinin bir zamanlar tek bir bütün oluşturdukları ve ondan sonra iki yarıya bölündükleridir; bundan çıkan sonuca göre, bu iki yarı birbirine eşittir ve yeniden birleşme eğilimiyle donatılmış bir kutuplaşma oluştururlar.

Libido kuramını Platon'un Eros'unun ışığı altında yorumlamak için Freud'un yaptığı bu girişimin tek nedeni, eski kuramın açıkça çarpıtılması pahasına da olsa, iki evre arasındaki kopukluğu yadsıma isteği olmalıdır.

Freud, ölüm içgüdüsü konusunda olduğu gibi, yaşam içgüdüsünün içgüdüsel niteliğiyle ilgili olarak da bir güçlükle karşılaşmıştır. Fenichel'in belirttiği gibi, Freud'un ilk kez *Haz İlkesinin Ötesinde*'de geliştirdiği ve *Ana Çizgileriyle Ruhçözümleme*'yi de kapsayan daha sonraki çalışmaları boyunca sürdürdüğü *yeni* içgüdü anlayışı bakımından, ölüm içgüdüsü bir "içgüdü" olarak adlandırılamaz (O. Fenichel, 1953). Freud şöyle yazmaktadır: "Bunlar (içgüdüler), bütün etkinliklerin temel nedeni olmalarına karşın, tutucu bir niteliğe sahiptirler; bir organizmanın eriştiği durum, nasıl bir nitelik taşırsa taşısın, ortadan kalkması durumunda kendisini hemen yeniden sağlamaya yönelik bir eğilime yol açar" (S. Freud, 1938).

Eros ve yaşam içgüdüsü, bütün içgüdülerde bulunan bu tutucu niteliğe sahip midir ve bu nedenle, bunları içgüdü olarak adlandırmak doğru olur mu? Freud, yaşam içgüdülerinin tutucu niteliğini kurtaracak bir çözüm bulmak için yoğun çaba gösteriyordu.

Freud, "canlı tözün ölmesine karşı savaşım veren ve canlı töze, yalnızca gizil ölümsüzlük sayabileceğimiz bir özellik kazandırmayı başaran" tohum hücrelerinden söz ederken şunları belirtmektedir:

Tüm bireyin yaşamını sürdürmesini sağlayan bu temel organizmaların yazgılarını kollayıp gözeten, dış dünyadan gelen uyaranlara karşı savunmasız oldukları sırada bunlara güvenli bir sığınak sağlayan, bunları başka tohum hücreleriyle buluşturan ve buna benzer işlevler gören bu içgüdüler, cinsel içgüdüler kümesini oluştururlar. Bunlar, canlı tözün daha sonraki aşamalarını geri getirmeleri bakımından, öteki içgüdülerle

aynı anlamda tutucudurlar; ama dış etkilere karşı tuhaf biçimde direnç göstermeleri bakımından, tutuculuk düzeyleri daha yüksektir ve bunlar, göreceli olarak uzun bir süre kendilerini korumaları bakımından bir başka anlamda daha tutucudurlar. Bunlar gerçek anlamda yaşam içgüdüleridir. Bu içgüdüler, işlevleri gereği ölüme götüren öteki içgüdülerin amacına karşı etkinlik gösterirler. Bu gerçek de ortaya koyuyor ki, bunlar ile öteki içgüdüler arasında bir karşıtlık vardır; bu, nevrozlarla ilgili kuramın uzun zaman önce önemini kavradığı bir karşıtlıktır. Organizmanın yaşamı, sallantılı bir ritimle hareket ediyor gibidir. Bir içgüdü kümesi, yaşamın son ve kesin amacına olabildiğince çabuk ulaşmak için ileriye atılır; ama bu atılımda belirli bir aşamaya ulaşılınca, öteki küme, yeni bir başlangıç yapmak için belli bir noktaya kadar geri çekilir ve böylece, yolculuğu uzatır. Ayrıca, cinselliğin ve cinsler arasındaki ayrımın yaşam başladığı zaman var olmadığı *kesin bir gerçek olmakla birlikte, daha sonra cinsel olarak nitelenen içgüdülerin ta başından beri işlerliklerini sürdürmeleri olasılığı ortada durmaktadır ve bunların, "benlik içgüdüleri"nin etkinliklerine karşı durma işlevine ancak daha sonraki bir zamanda koyuldukları doğru olmayabilir (S. Freud, 1920; altı sonradan çizilmiştir).*

Bu parçanın en ilginç yönü ve de bu parçayı uzun uzun aktarmamın nedeni, bütün içgüdülerin ve dolayısıyla, yaşam içgüdüsünün de tutucu olduğu yolundaki anlayışı kurtarmak için Freud'un umutsuz denebilecek bir çabayla nasıl didindiğini ortaya koymasıdır. Freud, cinsel içgüdünün, tohum hücresinin yazgısını kollayıp gözeten bir içgüdü olduğu yolundaki yeni bir belirlemeye, önceki yapıtlarında savunduğu tüm içgüdü anlayışından değişik bir tanıma, sığınmak zorundaydı.

Freud, birkaç yıl sonra, *Benlik ve İlkel Benlik*'te, Eros'u tutucu bir niteliğe büründürerek Eros'a gerçek bir içgüdü konumu kazandırmak için de aynı girişimde bulunmuştur. Şöyle yazmaktadır:

Dirimbilimin desteklediği kuramsal yorumları temel alarak, organik yaşamı yeniden cansız duruma döndürmekle görevli olan bir ölüm içgüdüsüyle ilgili varsayımı ortaya attık; öte yandan, Eros'un, canlı tözü dağılmış durumda içinde barındıran parçacıklardan kapsamı gitgide

genişleyen bir birleşim oluşturarak, yaşamı karmaşıklaştırma ve elbette, aynı zamanda da koruma amacı güttüğünü varsaydık. Bu biçimde etkinlik gösteren her iki içgüdü, sözcüğün en katı anlamıyla tutucu olacaktı; çünkü her ikisi de yaşamın ortaya çıkmasıyla bozulan önceki durumu yeniden sağlamaya çabalayacaktı. Böylece, yaşamın ortaya çıkması, yaşamın sürekliliğinin ve aynı zamanda da ölüme yönelik uğraşın nedeni olacaktı; yaşamın kendisi de bu iki eğilim arasında bir çatışma ve uzlaşma olacaktı. Yaşamın kökeni sorunu, evrenbilimsel bir sorun olarak kalacaktı; yaşamın ereği ve amacı sorunu da ikici bir yaklaşımla yanıtlanacaktı (S. Freud, 1923).

Eros, yaşamı karmaşıklaştırma ve koruma amacı güder; bundan dolayı, Eros da tutucudur, çünkü yaşamın ortaya çıkmasıyla birlikte, yaşamı korumayı amaçlayan bir içgüdü doğar. Ne var ki, şunu sormamız gerekir: En ilk varoluş durumunu, bir başka deyişle, inorganik maddeyi yeniden kurmak bu içgüdünün niteliğiyse, bu içgüdü aynı zamanda da daha sonraki bir varoluş biçimini, yani yaşamı yeniden kurma eğilimini nasıl gösterebilir?

Freud, *Ana Çizgiler*'de, yaşam içgüdüsünün tutucu karakterini kurtarmak için gösterdiği bu boşuna çabalardan sonra, en sonunda olumsuz bir çözüme ulaşır: "Eros (ve yaşam içgüdüsü) söz konusu olunca, (içgüdülerin tutucu karakteriyle ilgili) bu formülü *uygulayamayız.* Bunun yapılabilmesi için, canlı tözün bir zamanlar bir birlik (daha sonra yıkılan ve artık yeniden birleşmeye çaba gösteren bir birlik) oluşturmuş olması gerekirdi" (S. Freud, 1938; altı sonradan çizilmiştir). Freud buraya önemli bir dipnot ekler: "Bazı yazarlar, kafalarında bu tür bir şeyler kurmuşlardır; ama canlı tözün gerçek tarihine baktığımızda, buna benzer hiçbir şey göremiyoruz" (S. Freud, 1938). Freud burada, çok açık olarak, Platon'un Eros söylencesine gönderme yapmaktadır, ama yine de şiirsel imgelemin bir ürünü olduğu gerekçesiyle bu söylenceye karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkış gerçekten şaşkınlık vericidir. Platon'cu yanıt, Eros'un tutucu niteliği için gerekli kuramsal koşulu gerçekten yerine getirirdi. Erkek ve dişi, başlangıçta birleşik durumdayken daha sonra ayrılmış olsalardı, ve yeniden birleşme özlemiyle hareket ediyor olsalardı, içgüdünün daha önceki bir durumu yeniden gerçekleştirme eğilimi gösterdiği yolundaki belirlemeyi

doğrulamak için bundan daha uygun bir şey olabilir miydi? Niçin Freud bu yolu tutup Eros'un gerçek bir içgüdü olmamasından kaynaklanan kuramsal sıkıntıdan kendisini kurtarmamıştır? *Ana Çizgiler*'deki bu dipnotu, Freud'un daha önce *Haz İlkesinin Ötesinde*'de yer alan çok daha ayrıntılı bir sözüyle karşılaştırırsak, belki de bu soruna biraz daha ışık tutmuş oluruz. Burada Freud, insanın özgün birliğiyle ilgili olarak Platon'un *Sempozyum*'da söylediği sözleri aktarıyordu. Platon'un anlayışına göre, başlangıçta bir bütün olan insan, daha sonra Zeus tarafından iki yarıya bölündü; bu bölünmeden sonra, birbirini arzulayan bu iki yarı bir araya geldiler ve tek bir bütün oluşturma özlemiyle kollarını birbirlerine doladılar. Freud şöyle yazıyordu:

Şair-filozofun bize verdiği ipucunu izleyip, yaşama kavuştuğu anda canlı tözün küçük parçacıklara bölündüğü ve bu parçacıkların o zamandan beri cinsel içgüdüler aracılığıyla yeniden birleşmeye çabaladıkları yolundaki varsayımı ortaya atmamız yerinde olur mu? Cansız özdeğin kimyasal ilgisini içinde barındırmaya devam eden bu içgüdülerin, tek-hücreliler âleminde gelişmelerini sürdürdükçe, tehlikeli uyaranlarla —söz konusu içgüdüleri koruyucu bir kabuk katmanı oluşturmaya zorlayan uyaranlarla— yüklü çevre tarafından bu çabanın yoluna dikilen güçlükleri yenmeyi aşama aşama başardıkları yolundaki varsayımı ortaya atmamız yerinde olur mu? Bu küçük, canlı töz parçalarının, böylelikle çokhücreli bir duruma ulaştıkları ve en sonunda, en yüksek yoğunluk düzeyine sahip biçim içinde yeniden birleştirmeyi amaçlayan içgüdüyü tohum hücrelerine aktardıkları yolundaki varsayımı ortaya atmamız yerinde olur mu?— Ama bana kalırsa, burada ayrılma anı gelip çatmaktadır (S. Freud, 1920).[18]

Bu iki tümce arasındaki ayrılığı kolayca görüyoruz: Freud daha önceki belirlemede (*Haz İlkesinin Ötesinde*) yanıtı havada bırakıyor, oysa sonraki tümcede (*Ana Çizgileriyle Ruhçözümleme*) yanıt kesin olarak olumsuzdur.

Ama her iki tümcede de ortak olan bir belirleme çok önemlidir. Freud, verilen her iki örnekte de parçalanmış olan "canlı töz"den söz etmektedir.

---

[18]Freud, bir dipnotta, Brihadâramyaka *upanishad*'dan (Upanişad, eski Hint din kitaplarından biridir —*çev.*) alınmış benzer bir düşünceyi aktarmaktadır.

Ne var ki, Platon'cu söylence, parçalanmış olan "canlı töz"den değil, parçalanmış olan ve yeniden birleşmeye uğraşan *erkek* ile *dişi*'den söz etmektedir. Freud niçin belirleyici nokta olarak "canlı töz" üzerinde diretiyordu?

Yanıtın öznel bir etmende bulunabileceğine inanıyorum. Freud, erkeklerin kadınlardan üstün olduğu, erkeklerle kadınların eşit olmadığı yolundaki ataerkil duygunun derin etkisi altındaydı. Bu nedenle, —her kutuplaşma gibi, farklılığı *ve* eşitliği anıştıran— erkek-kadın kutuplaşmasıyla ilgili kuramı Freud kabul edemezdi. Bu coşkusal erkek yanlılığı, çok daha önceki bir dönemde, Freud'u, kadınların, kötürüm kalmış erkekler oldukları yolundaki kurama götürmüştü. Bu kurama göre, hadımlık karmaşasının ve penis imrenmesinin güdümünde olan kadınlar, üst benliklerinin daha güçsüz olması bakımından da erkeklerden aşağı düzeydeydiler; ama özseverlikleri, erkeklere oranla daha güçlüydü. Freud'un kurduğu bu yapının zekice olması hayranlık uyandırabilir; ama insan soyunun bir yarısının öteki yarının kötürüm kalmış bir benzeri olduğu yolundaki varsayımın saçmalıktan başka bir şey olmadığını, bu varsayımın ancak (ırksal önyargıdan ve/ya da dinsel önyargıdan pek değişik olmayan) köklü cinsiyet önyargısıyla açıklanabileceğini yadsımak zordur. Öyleyse, Freud'un, Platon tarafından anlatılan söylenceyi izleyerek erkek-dişi eşitliğiyle ilgili bir varsayımı benimsemek zorunda kalacakken burada da engelle karşılaşması şaşırtıcı bir şey midir? Gerçekte, Freud bu adımı atamazdı; bu nedenle, erkek-dişi birliğini "canlı töz"ün birliğine dönüştürdü ve Eros'un içgüdülerdeki tutucu niteliği paylaşmasından doğan güçlük nedeniyle mantıklı yolu yadsıdı.

Bu nokta üzerinde uzun uzadıya durmamın birkaç nedeni var. Herşeyden önce, bu nokta, Freud'un kuramındaki içsel çelişkileri anlamamıza yardımcı olmaktadır; Freud'u bu çelişkili çözümlere ulaşmaya zorlayan güdülenmeleri bilirsek, bu çelişkileri daha kolay kavrayabiliriz. İkinci olarak, burada tartışılan sorun, özel bir sorun olan Freud'un içgüdü kuramındaki değişiklikler sorunundan daha ilginçtir.

Burada, Freud'un düşüncesini, yeni görüş ile onun "ataerkil karmaşa"sından kaynaklanan ve yeni görüşünü açık seçik bir biçimde dile getirmesini önleyen eski düşünce alışkanlıkları arasındaki bir uzlaşma olarak kavramaya çalışıyoruz. Bir başka deyişle, Freud, içinde yaşadığı

toplumun bir türlü aşamadığı[19] duygularının ve düşünce alışkanlıklarının tutsağıydı. Freud, yeni bir görüşün etkisinde kaldığı zaman, bu görüşün yalnızca bir bölümünü —ya da sonuçlarını— bilinçli olarak kavrıyordu; öteki bölüm ise onun "karmaşa"sına ve önceki bilinçli düşüncesine uygun düşmediği için bilinçdışı olarak kalıyordu. Freud'un bilinçli düşünüşü, bilinçli düşünce süreçlerini[20] doyuracak kadar mantıklı görünen yapılar kurarak çelişkileri ve tutarsızlıkları yadsımak zorundaydı.

Freud, Eros'u kendi içgüdü tanımına, yani içgüdülerin tutucu niteliğine uydurma yolunu seçmedi ve —göstermeye çalıştığım gibi— seçemezdi de. Freud'un benimseyebileceği başka bir seçenek var mıydı? Bana kalırsa, vardı. Freud, yeni görüşünü, sevgi ve yıkıcılığın başat rolüne ilişkin görüşünü, eskiden savunduğu geleneksel libido kuramı çerçevesine oturtmak için bir başka çözüm bulabilirdi. Yıkıcılığın kaynağı olarak üretkenliköncesi cinsellik (ağızcıl ve dışkıl sadistlik) ile sevginin kaynağı olarak üreme organı cinselliği arasında bir kutuplaşma kurabilirdi.[21] Ne

[19]Sözgelimi, John Stuart Mill, J. J. Bachofen, Karl Marx, Friedrich Engels ve çok az sayıdaki başka kişi bunu başarmışlardır.

[20]Birçok büyük yaratıcı düşünürde bu süreç meydana gelir. Spinoza, bu bakımdan çarpıcı bir örnektir. Sözgelimi, Spinoza'nın bilinçli düşünce alışkanlıkları (tanrıcı bakımdan), (tanrıcı olmayan) yeni görüş ile bunun sonucunda Tanrı konusunda yapılan ve gerçekte Tanrı'nın yadsınmasından başka bir şey olmayan bir tanımlamanın sağladığı uzlaşma arasındaki farklılık göz önüne alınmadıkça, Spinoza'nın tanrıcı olup olmadığı tam olarak anlaşılamaz. Bir yazarın yazılarını irdelerken uygulanan bu yöntem, bazı önemli bakımlardan ruhçözümsel nitelik taşır. Bu yöntemde, tıpkı bir ruhçözümlemecinin bir hasta tarafından iletilen özgür çağrışımların ya da düşlerin satır aralarını okuması gibi, yazılı metnin satır araları okunur. Seçkin bir düşünürün düşüncelerinde çelişkilere rastlamamız, çıkış noktasını oluşturur. O düşünür, kuramsal yetenekle ilgili bir sorun olduğu sürece, bu çelişkilerin ayırdına kendi başına varabileceği ve belki bu çelişkileri çözebileceği için, içsel çelişkilere iki yapı arasındaki çatışmanın neden olduğunu varsaymamız gerekir: bilinçli bölgenin çoğunu kaplamayı sürdüren eski yapı ve bilinçli düşüncede tam olarak anlatıma kavuşmayı başaramayan, yani bir bölümü bilinçdışı olarak kalan tümüyle yeni bir yapı. İçsel çelişki, bir belirti ya da bir düş gibi ele alınabilir; duygusal kökenlere dayanan bilinçli düşüncenin daha eski bir yapısı ile eski düşünce ve duyguların gücünden 'olayı tam olarak dile getirilemeyen kuramsal bir görüşün yeni bir yapısı arasındaki bir uzlaşma olarak ele alınabilir. Yazar, bir dâhi olsa bile, bu çelişkilerin varlığını ya da niteliğini tam olarak kavrayamayabilir; oysa —aynı temel önermelerle eli kolu bağlı olmayan— bir gözlemci, bu çelişkileri çok kolay görebilir. Kant, şu sözleri söylediği zaman belki de bunu anlatmak istiyordu: "Bazan yazarı, onun kendisini anladığından daha iyi anlarız."

[21]Ernst Simmel tam da böyle bir çözüm önermiştir (E. Simmel, 1944).

var ki, daha önce bir başka bağlamda değindiğimiz bir nedenden dolayı, Freud'un bu çözüm yolunu benimsemesi elbette zordu. Bu çözüm, tehlikeli bir biçimde tekçi bir görüşe yaklaşırdı; çünkü o zaman, *hem* yıkıcılık *hem de* sevgi, libidodan kaynaklanan şeyler olurdu. Ama Freud, dışkıl-sadist libidonun yıkıcı bölümünün ölüm içgüdüsü olduğu yolundaki sonuca ulaşarak yıkıcılık ile üretkenliköncesi cinselliği birbirine bağlamanın temelini kurmuştu bile (S. Freud, 1923, 1920). Eğer durum böyleyse, dışkıl libidonun kendisi ile ölüm içgüdüsü arasında derin bir yakınlığın bulunması gerektiği biçiminde bir yorum yapmak herhalde yanlış olmaz; gerçekte, yıkım amacı gütmenin, dışkıl libidonun özünü oluşturduğu yolundaki bir başka sonuç da geçerli görünebilir.

Ne var ki, Freud bu sonuca ulaşmamaktadır ve niçin ulaşmadığı konusunda yorum yapmak da ilginç olacaktır.

İlk neden, dışkıl libidoya aşırı dar bir açıklama getirilmesinde yatmaktadır. Freud'a ve öğrencilerine göre, dışkıllığın temel gücü, denetleme ve sahiplenme eğiliminde (elde bulundurmanın dostça bir yönünden başka) bulunur. Hiç kuşkusuz, denetleme ve sahiplenme, kendi aralarında bir sendrom oluşturan sevmeye, ilerletmeye, özgürleştirmeye karşıt eğilimlerdir. Ama "sahiplenme" ve "denetim", yıkıcılığın, yok etme arzusunun ve yaşam düşmanlığının asıl özünü içermez. Doğal olarak, dışkıl karakter, cansız olan her şeye duyduğu genel yakınlığın bir parçası olarak dışkıya derin bir ilgi ve yakınlık gösterir. Dışkı, artık vücuda yararı olmayan ve en sonunda vücuttan atılan üründür. Dışkıl karakter, yaşam için yararsız olan kir, ölüm, çürüme gibi her şeye düşkünlük göstermesinin yanı sıra dışkıya da düşkünlük gösterir.[22] Denetleme ve sahip olma eğiliminin, dışkıl karakterin yalnızca bir yönü olduğunu, ama yaşama duyulan ilginin nefretten daha yumuşak ve daha az kıyıcı olduğunu söyleyebiliriz. Öyle inanıyorum ki, Freud, dışkı ile ölüm arasındaki bu dolaysız bağlantıyı görmüş olsaydı, üreme organlarına bağlı (üretken) yönelim ile dışkıl yönelim arasındaki, Eros'a ve ölüm içgüdüsüne karşılık düşen, klinik bakımdan çok iyi incelenmiş bu iki nitelik arasındaki kutuplaşmanın ana kutuplaşma olduğu sonucuna ulaşabilirdi. Freud böyle

---

[22] Dışkıllık ile ölüseverlik arasındaki yakın ilişkiyi 12. Bölüm'de inceledim. Orada, tipik ölüsever düşün, dışkılarla, —bütün ya da parçalanmış— cesetlerle, mezarlarla, yıkıntılarla vb. dolu olduğuna değindim ve böylesi ölüsever düşlerden örnekler verdim.

yapmış olsaydı, Eros ve ölüm içgüdüsü, biyolojik olarak kazanılmış ve eşit güçte iki eğilim olarak ortaya çıkmazdı; Eros, biyolojik bakımdan normal bir gelişme amacı olarak görülürken, ölüm içgüdüsü, normal gelişme yolunda uğranılan bir başarısızlığa dayanan ve bu anlamda, derine kök salmış olmasına karşın, hastalıklı nitelik taşıyan bir uğraş olarak görülürdü. Dirimbilimsel bir yorumda bulunmak isteyenler, bütün dört ayaklı memelilerin ayırıcı özelliği olan kokuya göre yönelim ve kokuya göre yönelimden görme duyusuna göre yönelime geçiş anlamına gelen iki ayak üstünde dik durma olgusu ile dışkıllık arasında bağlantı kurabililirler. O zaman, koku alma duyusuna ağırlık veren eski beynin işlevinde ortaya çıkan bu değişiklik, aynı doğrultudaki yönelim dönüşümüne denk düşerdi. Bu durum göz önüne alınırsa, dışkıl karakterin, biyolojik gelişmede geriye dönük bir evre oluşturduğu, hatta bu evrenin belki de yapısal-kalıtsal bir temele dayandığı düşünülebilirdi. Bebekteki dışkıllık, tam olarak gelişmiş insan işleyişine geçiş sürecinin dirimbilimsel bakımdan daha önceki bir evresinin evrimsel yinelenişini temsil eden bir olgu sayılabilirdi (Freud'un deyişiyle, dışkıllık-yıkıcılık, bir içgüdünün tutucu niteliğine sahip olurdu, bir başka söyleyişle, üretkenlik-sevgi-görme yöneliminden dışkıllık-yıkım-koklama yönelimine dönüş niteliği taşırdı.).

Ölüm içgüdüsü ile yaşam içgüdüsü arasındaki ilişki, Freud'un gelişme şemasında yer alan üretkenliköncesi libido ile üretken dönem libidosu arasındaki ilişkinin temelde aynısı olurdu. Dışkıl düzeyde libido düşkünlüğü, hastalıklı ama ruhsal-cinsel yapılanmaya derinlemesine kök salmış bir olgu olurdu; üretken düzey ise sağlıklı bireylere özgü bir özellik olurdu. Bu yoruma göre, dışkıl düzey, oldukça farklı iki yön taşırdı: Bu yönlerden birisi denetleme dürtüsü, öteki de yok etme dürtüsü olurdu. Göstermeye çalıştığım gibi, sadistlik ile ölüseverlik arasındaki fark bu olurdu.

Ne var ki, Freud bu bağlantıyı kurmadı; belki de, Eros kuramının içerdiği güçlüklerle ilgili olarak daha önce irdelediğim nedenlerden dolayı, kuramadı.

3
ÖLÜM İÇGÜDÜSÜNÜN GÜCÜ VE SINIRLARI

Bundan önceki sayfalarda, libido kuramından uzaklaşıp Eros-ölüm içgüdüsü kuramına geçtiği zaman Freud'un kaçınılmaz olarak içine düştüğü çelişkileri belirttim. İkinci kuramda, dikkatimizi çekmesi gereken değişik türde bir çatışma daha vardır: Bu, kuramcı Freud ile insancı Freud arasındaki çatışmadır. Kuramcı, insanın ya (yavaş yavaş, hastalık yoluyla) kendisini ya da başkalarını yok etmekten, yani —bir başka biçimde söylersek— ya kendisine ya da başkalarına acı çektirmekten başka bir seçeneğe sahip olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. İnsancı Freud, insan varoluşunun bu yönü bakımından savaşı akılcı bir çözüm haline getiren bu korkunç seçenekle ilgili düşünceye karşı ayağa kalkmaktadır.

Freud'un korkunç seçeneklerden çekindiğini söylemek istemiyorum. Tam tersine, Freud, daha önceki kuramında bu tür bir korkunç seçenek ortaya atmıştı: İçgüdüsel istemlerin (özellikle üretkenliköncesi istemlerin) bastırılmasını, uygarlığın gelişmesinin temeli sayıyordu; bastırılan içgüdüsel dürtü, değer taşıyan kültürel kanallara "yüceltiliyor"du, ama bu, yine de insanın mutluluğu pahasına oluyordu. Öte yandan, bastırma yalnızca uygarlığın ilerlemesine değil, bastırma sürecinin başarıyla işlemediği birçok kişide sinir hastalığına da yol açıyordu. Eksiksiz mutlulukla birleşmiş barbarlık (uygarlıktan yoksunluk) ya da nevrozla ve eksik mutlulukla birleşmiş uygarlık, tek seçenekmiş gibi görünüyordu.[23]

---

[23]Sözgelimi, *Uygar Cinsel Ahlâk ve Çağcıl Sinir Hastalığı*'na bakın. Freud, orada şöyle yazmaktadır: "Uygarlığımızı, sinir argınlığı (nevrasteni) tehdidinden sorumlu tutarsak herhalde haksızlık yapmış olmayız" (S. Freud, 1908a).

Herbert Marcuse'nin belirttiğine göre, Freud, eksiksiz mutluluğun, tüm cinsel içgüdülerin (Freud'un anladığı anlamda, özellikle de üretkenliköncesi bileşenlerin) tam olarak anlatıma kavuşturulmasını gerektirdiğini söylemiştir (H. Marcuse, 1955). Freud bu kanısında haklı olsun ya da olmasın, Marcuse, Freud'un asıl ağırlığı korkunç seçenekler konusuna verdiği gerçeğini gömezden gelmektedir. Bu nedenle, güdülen ereğin, cinsel içgüdü kapsamındaki tüm bileşenlerin sınırsız biçimde anlatıma kavuşturulması olduğu yolundaki görüş hiç de Freud'çu bir görüş değildir. Tam tersine, Freud —barbarlığa karşı uygarlık safında yer aldığı için— bastırma işlemini, bastırmanın karşıtına yeğler. Bundan başka, Freud, *uygarlığın* içgüdüler üzerindeki bastırıcı etkisinden her zaman söz etmiştir ve bunun yalnızca anamalcı düzende olduğu, toplumcu düzende böyle bir şey olmasına gerek bulunmadığı yolundaki

Ölüm içgüdüsü ile Eros arasındaki çelişki, insanı, somut ve gerçekten korkunç bir seçenekle karşı karşıya getirir. Bu somut bir seçenektir; çünkü insan, hasta olmaktansa saldırmayı ve savaş yürütmeyi, saldırgan olmayı, düşmanlığını anlatıma kavuşturmayı yeğlemeye karar verebilir. Bu seçeneğin korkunç bir seçenek olduğunu kanıtlamak gerekmez bile; hiç değilse Freud ya da başka bir insancı (humanist) kişi söz konusu olunca buna gerek yoktur.

Freud, çatışmanın keskinliğini bulandırarak sorunu gözlerden gizlemek için hiçbir girişimde bulunmaz. Daha önce aktardığımız gibi, *Yeni Giriş Konferansları*'nda şöyle yazar:

İşte şimdi, yıkıcılığın, gerçek engellerle karşılaştığı için dış dünyada doyuma ulaşamaması olasılığının önemi bizi şaşırtıyor. Eğer böyle bir şey olursa, yıkıcılık belki de geri çekilecek ve içeride egemenliğini kuran özyıkıcılığın gücünü artıracaktır. Gerçekte bunun nasıl meydana geldiğini ve bunun ne denli önemli bir süreç olduğunu göreceğiz (S. Freud, 1933).

Freud, *Ana Çizgileriyle Ruhçözümleme*'de şöyle yazmıştır: "Saldırganlığın engellenmesi, genellikle sağlıksızdır ve hastalığa yol açar" (S. Freud, 1938). Böylece çizgileri açık ve kesin biçimde çizdikten sonra, Freud, insan işlerini böylesine umutsuz bir görüşe bırakmama ve savaşı, insan soyu için en iyi ilaç olarak salık verenlere yandaş olmaktan kaçınma tepisine nasıl uyabilir?

Gerçekte Freud, kuramcı ile insancı arasındaki bu açmazdan çıkış yolu bulmak için birkaç kuramsal girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden birisi, yıkıcı içgüdünün vicdana dönüştürülebileceği yolundaki düşüncede yatar. *Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar*'da Freud şöyle sorar: "Duyduğu saldırganlık arzusunu zararsız kılınca ona (saldırgana) ne olur?" Ve bu sorusuna şu yanıtı verir:

Aklımızın köşesinden bile geçmeyen, ama yine de çok açık seçik olan dikkate değer bir şey. O kişinin saldırganlığı içe yansıtılır, içselleştirilir;

---

düşünce, Freud'un düşünüşüne tümüyle aykırıdır. Marcuse, Freud'un kuramının ayrıntılarını yeterince bilmediği için bu konudaki fikirleri de yetersizdir.

aslına bakılırsa, geldiği yere geri gönderilir—bir başka deyişle, kişinin kendi benliğine yöneltilir. Orada, benliğin bir bölümü, bu saldırganlığı devralır; bu bölüm, üst benlik niteliğine bürünerek benliğin geri kalan bölümüne karşı durur ve şimdi, "vicdan" biçimini alarak benliğin başka, yabancı bireyler üzerinde doyurmaktan hoşlandığı aynı sert saldırganlığı benliğe karşı eyleme geçirmeye hazırdır. Sert üst benlik ile onun etkisi altındaki benlik arasında doğan gerilime, biz suçluluk duygusu diyoruz; bu duygu, ceza gereksinmesi olarak kendini açığa vurur. Bu nedenle, uygarlık, bireyin saldırganlık için duyduğu tehlikeli arzu üzerinde egemenlik kurar; bunu, söz konusu arzuyu güçsüzleştirip silahsızlandırarak ve ele geçirilmiş bir kentte kurulan garnizon gibi, bireyin içinde, ona göz kulak olacak bir karargâh kurarak yapar (S. Freud, 1930).[24]

Yıkıcılığın kendi kendini cezalandıran bir vicdana dönüşmesi, Freud'un anıştırdığı ölçüde büyük bir kazanç gibi görünmemektedir. Freud'un kuramına göre, vicdan, ölüm içgüdüsü kadar acımasız olurdu; çünkü bu içgüdünün enerjileriyle yükleniyordu ve ölüm içgüdüsünün "güçsüzleşip silahsızlanma"sını gerektirecek hiçbir neden gösterilmiyordu. Göründüğü kadarıyla, Freud'un düşüncesinin gerçek sonuçlarını şu örnekseme daha mantıklı biçimde anlatıma kavuştururdu: Acımasız bir düşmanın yönettiği bir kent, bir diktatörün yardımıyla o düşmanı yeniyor; ama ondan sonra bu diktatör, yenilen düşmanın düzeni kadar acımasız bir düzen kuruyor; peki, bunun sağladığı yarar nedir?

Ne var ki, katı vicdanın ölüm içgüdüsünün bir dışavurumu olduğu yolundaki bu kuram, Freud'un trajik seçenek anlayışını ılımlılaştırmak için yaptığı tek girişim değildir. Bunun kadar içler acısı olmayan bir başka açıklama da şu sözlerde dile getirilmiştir: "Ilımlılaştırılıp yola getirilmiş ve bir bakıma, amacı yönünden ket vurulmuş yıkım içgüdüsü, nesnelere doğru yöneltildiği zaman, benliğe, dirimsel gereksinmelerini doyurma ve doğa üzerinde denetim kurma olanağı sağlamalıdır" (S. Freud, 1930).

---

[24]Freud, vicdanı, özünde cezalandırıcı bir şey olarak görür; elbette bu anlayış, çok dar bir anlayıştır, belli dinsel fikirlerin geleneğine dayanır; "insancı" bir vicdan anlayışı değil, "yetkeci" bir vicdan anlayışıdır; karş. E. Fromm (1947).

Bu, iyi bir "yüceltme" örneği gibi görünmektedir;[25] içgüdünün amacı güçsüzleştirilmemiştir; ama toplumsal bakımdan değer taşıyan başka hedeflere, buradaki örnekte, "doğa üzerinde egemenlik" hedefine yöneltilmiştir.

Gerçekten de bu, kusursuz bir çözüm gibi gelmektedir. Bu çözümle insan, ya başkalarını ya da kendisini yok etme arasındaki korkunç seçimden kurtulur; çünkü yıkıcı içgüdünün enerjisi, doğa üzerinde denetim kurmak için kullanılır. Ne var ki, bunun gerçekten böyle mi olduğunu sormamız gerekir. Yıkıcılığın yapıcılığa dönüştüğü doğru olabilir mi? "Doğa üzerinde denetim kurma"nın anlamı ne olabilir? Hayvan eğitimi ve yetiştiriciliği, bitki toplama ve ekip dikme, kumaş dokuma, kulübe yapma, çanak-çömlek üretme ve makina, demiryolu, uçak, gökdelen yapımını da kapsayan başka birçok etkinlik. Bütün bunlar, yapma, kurma, birleştirme, bireştirme eylemleridir ve aslında, bunlar, iki temel içgüdüden birisine bağlanmak istenirse, ölüm içgüdüsü tarafından değil Eros tarafından güdülenen eylemler olarak görülebilir. Belki tüketim amacıyla hayvanların öldürülmesi ve savaşta insanların öldürülmesi bir yana bırakılırsa (bu eylemlerin her ikisi de yıkıcılıktan kaynaklanan eylemler sayılabilir), maddesel üretim yıkıcı değil, yapıcıdır.

Freud, Albert Einstein'ın *Niçin Savaş?* konulu mektubuna verdiği yanıtta, sunduğu katı seçeneği yumuşatmak için bir girişimde daha bulunur. Yüzyılın en büyük bilimadamlarından ve insancılarından birisinin sorduğu savaşın ruhsal nedenlerine ilişkin soruyla karşılaştığı bu durumda bile Freud, daha önce ortaya attığı seçeneklerin katılığını gizlemeye ya da azaltmaya çaba göstermez. Hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde şöyle yazar:

---

[25]Genel olarak, Freud, ölüm içgüdüsüyle bağlantılı olarak "yüceltme" terimini kullanmamıştır; ama bana öyle geliyor ki, aşağıdaki paragrafta ele alınan anlayış, Freud'un libidoyla ilgili olarak yüceltme diye adlandırdığı anlayışın aynısıdır. Ama Freud, "yüceltme" kavramını, cinsel ve özellikle de üretkenlik öncesi içgüdülere uyguladığı zaman bile, bu kavram tartışmaya açıktır. Eski kuramda, bir cerrahın, sadistliğinin yüceltilmiş gücünden yararlandığı yolundaki örnek çok tutuluyordu. Ama bu gerçekler doğru mudur? Ne de olsa, cerrah yalnızca kesmekle kalmaz, onarır da; en iyi cerrahları, yüceltilmiş sadistliğin değil, el uzluğu, dolaysız eyleme geçerek yaraları sarma arzusu, çabuk karar verebilme yetisi vb. gibi birçok başka etmenin güdülemesi daha büyük bir olasılıktır.

Bir parça düşünüp taşınınca, bu içgüdünün her canlı yaratıkta işlerlikte olduğu ve canlıları yıkıma uğratmaya, yaşamı, cansız maddeden oluşan özgün durumuna indirgemeye çabaladığı varsayımına ulaştık. Bu nedenle, bu içgüdü, ölüm içgüdüsü olarak anılmayı tam olarak hak eder; oysa kösnül içgüdüler, yaşama çabasını temsil ederler. Ölüm içgüdüsü, özel organların yardımıyla, dışa, nesnelere yöneltildiği zaman, yıkıcı içgüdüye dönüşür. Organizma, yabancı birisini yok ederek, deyim yerindeyse, kendi yaşamını korur. Bununla birlikte, ölüm içgüdüsünün bir bölümü organizma içerisinde *işlerlikte kalır ve biz, oldukça çok sayıdaki normal ve hastalıklı olguyu, yıkıcı içgüdünün bu içselleştirilmiş biçimine kadar izlemeye çalıştık. Hatta yıkıcılığın bu içe dönüşünü, vicdanın kökeni sayarak yerleşik inanışa ters düşme suçunu bile işledik. Bu süreç çok ileriye vardırılırsa, bunun kesinlikle entipüften bir konu olmadığı; kesinlikle sağlıksız olduğu dikkatinizi çekecektir. Öte yandan, bu güçler, dış dünyada yıkıma yöneltilirse, organizma rahatlayacak ve sonuç yararlı olacaktır.* Bu, önlemek için savaşım verdiğimiz bütün çirkin ve tehlikeli tepileri haklı gösteren biyolojik bir gerekçe oluştururdu. Kabul edilmelidir ki, bu tepiler, bunlara gösterdiğimiz dirence (bu dirence de bir açıklama bulunması gerekir) oranla, Doğa'ya daha yakın durur *(S. Freud, 1933a; altı sonradan çizilmiştir).*

Ölüm içgüdüsü hakkındaki daha önce dile getirdiği görüşleri derleyip toparlayan bu apaçık ve uzlaşmaz yargıya vardıktan sonra ve "kabagücü de saldırganlığı da hiç bilmeyen" ırkların yaşadığı mutlu bölgeler hakkındaki öykülere pek inanamayacağını belirttikten sonra, Freud, mektubun sonuna doğru, başlangıç bölümüne bakılınca umulandan daha az kötümser bir çözüme ulaşmayı denemiştir. Freud, umudunu, birtakım olasılıklara dayandırmıştır: "Savaşa katılma isteği," diye yazmaktadır, "yıkıcı içgüdünün bir sonucuysa, uygulanacak en açık plan, bu içgüdüye karşı, onun uzlaşmaz düşmanı olan Eros'u eyleme geçirmek olacaktır. İnsanlar arasındaki coşkusal bağların gelişip güçlenmesini özendiren her şey, savaşa karşı işlemelidir" (S. Freud, 1933a).

İnsancı Freud'un ve kendisine taktığı adla, "barışsever"in, kendi temel önermelerinin mantıksal sonuçlarından sıyrılmak için burada neredeyse can havliyle çabalaması dikkat çekici ve duygulandırıcıdır. Ölüm iç-

güdüsü, Freud'un baştan sona öne sürdüğü ölçüde güçlü ve temelliyse, Eros'un eyleme geçirilmesiyle nasıl önemli ölçüde azaltılabilir? Hele de bunların her ikisinin her hücrede bulundukları ve canlı özdeğin indirgenemez bir niteliğini oluşturdukları göz önüne alınırsa.

Freud'un barıştan yana ortaya attığı ikinci sav daha da temellidir. Freud, Einstein'a yazdığı mektubun sonunda şöyle yazar:

Şimdi savaş, uygarlık sürecinin bize dayattığı ruhsal tutuma en amansız biçimde karşı çıkmaktadır ve bu nedenle, savaşa karşı ayaklanmak zorundayız; artık bu durum karşısında eli kolu bağlı oturamayız. Bu salt zihinsel ve coşkusal bir tanımayış değildir; biz barışçılarda, savaşa karşı yapısal *bir hoşgörüsüzlük, deyim yerindeyse, en yüksek düzeye kadar büyütülmüş özel bir yaratılış vardır. Gerçekte, savaşta estetik ölçülerde görülen düzeysizleşmenin başkaldırımızda oynadığı rol, savaşın acımasızlıklarının oynadığı rolden pek de önemsiz değilmiş gibi görünmektedir. İnsanlığın geri kalan bölümünün de barışçı olması için daha ne kadar bekleyeceğiz? İşte bunu bilen yok (S. Freud, 1933a).*

Yine bu mektubun sonunda Freud, yapıtlarında arasıra rastlanan bir düşünceye dokunur,[26] bu düşünceye göre, *uygarlık süreci, içgüdülerin kalıcı, deyim yerindeyse, "yapısal", "organik" biçimde bastırılmasına götüren bir etmendir.*

Freud bu görüşü, çok daha önce, içgüdü ile uygarlık arasındaki keskin çatışmadan söz ettiği zaman, *Üç Deneme*'de dile getirmişti bile: "Uygar çocukların uyandırdığı izlenime bakılırsa, bu barajların kurulması, eğitim-öğretimin bir ürünüdür; bunda eğitim-öğretimin çok büyük pay sahibi olduğu kuşkusuzdur. Ama gerçekte, *bu gelişmeyi organik olarak belirleyen* ve saptayan, kalıtımdır; bu, eğitim-öğretimin hiç yardımı olmadan, arasıra meydana gelebilir" (S. Freud, 1905; altı sonradan çizilmiştir).

Freud, sözgelimi aybaşı kanamasıyla ya da dışkıl kösnüllükle ilgili bir yasağın var olması durumunda "organik bastırma"dan söz ederek, böylece de uygarlığa yolu açarak, bu düşünce çizgisini *Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar*'da da sürdürmüştür. Hatta daha 1897'de,

---

[26] Karş. S. Freud (1930), ayrıca o incelemeye yayımcının yazdığı Giriş'te alıntı yapılan kaynaklar.

Fliess'e yazdığı bir mektupta (14 Kasım 1897), "bastırmada organik bir şeylerin rol oynadığı"nı Freud'un kendisi dile getirmiştir (S. Freud, 1897).[27]

Burada alıntı yapılan çeşitli sözlerin ortaya koyduğuna göre, Freud'un savaşa karşı "yapısal" bir hoşgörüsüzlüğü kendisine dayanak yapması, Einstein'la olan tartışmasında, deyim yerindeyse *ad hoc* (sırf bu amaç için) yarattığı ölüm içgüdüsü kavramından doğan korkunç perspektifi aşma girişimi olmakla kalmıyordu; hiç başat duruma gelmese bile 1897'den beri Freud'un düşüncelerinin arka planında bulunan bir düşünce çizgisiyle de uyum içindeydi.

Freud'un varsayımları doğru olsaydı, uygarlığın "yapısal" ve kalıtımsal bastırmalar doğurduğu, bir başka deyişle, uygarlık sürecinde belli içgüdüsel gereksinmelerin gerçekten güçsüzleştiği yolundaki varsayımlar doğru olsaydı, o zaman Freud açmazdan çıkış yolunu bulmuş olurdu. O zaman uygar insan, tıpkı ilkel insanlar gibi, uygarlığa karşıt nitelikteki birtakım içgüdüsel istemlerin güdümünde hareket etmezdi. Yok etme tepisinin uygar insandaki yeğinliği ve gücü, ilkel insandakiyle aynı olmazdı. Bu düşünce çizgisi, öldürmeye karşı birtakım ketlemelerin uygarlık süreci boyunca gelişip güçlendiği ve kalıtımsal olarak insanın doğasına yerleştiği yolundaki yoruma da götürürdü. Ne var ki, genel olarak böylesi kalıtımsal etmenler ortaya çıkarılabilse bile, ölüm içgüdüsü söz konusu olunca bunların varlığını kabul etmek son derecede güç olurdu.

Freud'un anlayışına göre, ölüm içgüdüsü tüm canlı tözün doğasında var olan bir eğilimdir; bu temelli dirimsel gücün uygarlık süreci içerisinde zayıflayabileceği varsayımı, kuramsal bakımdan zor bir önerme gibi görünmektedir. Aynı mantıkla, Eros'un da yapısal olarak güçsüzleştirilebileceği varsayılabilirdi ve böylesi varsayımlar, bizzat canlı tözün

---

[27] Standart basımın yayımcısı James Strachey'i, *Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar*'a (S. Freud, 1930) yazdığı Giriş'te, Freud'un "organik bastırma"yla ilgili tüm görüşlerini çok yararlı biçimde özetlediği için teşekkür duygusuyla kutlarım. Bu kutlama, Freud'un yapıtlarıyla içlidışlı olsalar bile okuyuculara, aradıkları bir alıntının yerini daha çabuk bulma ve bundan da öteye, unuttukları, kıyıda köşede kalmış alıntıları anımsama olanağı veren onun bütün öteki girişlerini de kapsamaktadır. Bu girişlerin, Freud'un yapıtlarıyla bu denli içlidışlı olmayan incelemeciler için de son derecede yararlı bir kılavuz olduklarını söylemeye gerek yoktur.

niteliğinin uygarlık süreci yoluyla, "organik" bir bastırma aracılığıyla değiştirilebileceği yolundaki daha genel bir varsayıma götürürdü.[28]

Bu olabilir ya da olmayabilir; ama bu noktayla ilgili gerçekleri saptamaya çalışmak, bugün en önemli araştırma konularından birisi gibi görünmektedir. Belli içgüdüsel istemlerin uygarlık süreci içerisinde yapısal, organik bir bastırmaya uğradıklarını ortaya koyan yeterli kanıt var mıdır? Bu bastırma, içgüdüsel istemi bilinç dışına atmaktan ya da başka amaçlara yöneltmekten çok güçsüzleştirdiği için, Freud'un alışılmış anlayışındaki bastırmadan farklı bir bastırma mıydı? Ve daha özgül olarak, tarihin akışı içerisinde, insanın yıkıcı tepileri güçsüzleşmiş midir ya da artık kalıtımsal olarak yerleşmiş olan ketleyici tepiler gelişmiş midir? Bu sorunun yanıtlanması için, özellikle insanbilim, toplumsal ruhbilim ve kalıtbilim alanlarında kapsamlı incelemelerin yapılması gerekir.

Ortaya attığı temel seçeneğin —kişinin ya başkalarını ya da kendisini yıkıma uğratması seçeneğini— yumuşatmak için Freud'un yaptığı çeşitli girişimlere şöyle geriye dönüp bir göz atılınca, onun içine düştüğü açmazdan bir çıkış yolu bulmak için gösterdiği inatçı çabaya ve aynı zamanda, doyurucu bir çözüm bulduğuna inanmaktan kaçınarak sergilediği dürüstlüğe ancak hayranlık duyulabilir. Nitekim, *Ana Çizgiler*'de Freud, yıkıcılığın gücünü sınırlayan etmenlere (üst benliğin rolü hariç) artık gönderme yapmamaktadır ve bu konuyu şu sözlerle sonuca bağlamaktadır: "Bu, insanoğullarının kültürel gelişme yolunda ilerlerken karşılaştıkları sağlığı tehdit eden tehlikelerden birisidir. Saldırganlığın engellenmesi, genelde sağlığa aykırıdır ve hastalığa (çürümeye) yol açar" (S. Freud).[29]

---

[28]Freud'un varsayımına en başta karşı çıkan olgu, tarihöncesi insanın uygar insandan daha çok saldırgan değil daha az saldırgan olmasıydı.

[29]Freud'un içgüdü ile uygarlık arasındaki ilişkiye değgin görüşünde meydana gelen değişikliği bir kez daha belirtmek istiyorum. Libido kuramı açısından bakılınca, uygarlık, *cinsel* uğraşların bastırılmasıyla sonuçlanır ve *nevroza* neden olabilir. Yeni kurama göre, uygarlık, *saldırganlığın* engellenmesine yol açar ve *bedensel hastalıkla* sonuçlanır.

4
KURAMIN ÖZÜNÜN ELEŞTİRİSİ

Artık Freud'un ölüm ve yaşam içgüdüleriyle ilgili kuramının içsel eleştirisini burada bitirip, ortaya attığı savın özünü eleştirmeye geçmemiz gerekir. Bu konuda pek çok şey yazıldığı için, böyle bir eleştirinin bütün noktalarını tartışmaya girişmem gerekmiyor. Yalnızca, benim bakış açımdan özellikle ilginç olan ya da başka yazarların yeterince ele alıp işlemedikleri noktalara değineceğim.

Freud'un varsayımının belki de en büyük güçsüzlüğü hem buradan hem de Freud'un içindeki kuramcı ve dizge kurucunun klinik gözlemciden önde gitmesi gerçeğinin doğurduğu bazı başka sorunlardan kaynaklanmaktadır. Dahası, Freud'a, *deneysel* imgelem değil, tekyanlı olarak *zihinsel* imgelem kılavuzluk ediyordu. Eğer durum böyle olmasaydı, Freud, sadistliğin, yıkıcılığın, saldırganlığın, üstünlüğün ve güç istencinin, aralarındaki sınır çizgisi her zaman açıkça çizilemese bile, nitelik bakımından birbirinden tümüyle farklı olgular olduklarını sezerdi. Ne var ki, Freud, soyut kuramsal terimlerle düşünüyordu; bu düşünüş yöntemi, sevgi kapsamına girmeyen her şeyin ölüm içgüdüsü kapsamına girdiğini anıştırıyordu, çünkü her eğilimin yeni ikililik kapsamına sokulması gerekiyordu. Birbirinden değişik ve bir ölçüde çelişkili ruhsal eğilimleri aynı başlık altında toplamanın sonucu, kaçınılmaz olarak, bu eğilimlerden hiç birisinin anlaşılmamasıdır; bu durumdaki kişi, ancak farklı, özgül deneyim biçimlerini anlatan sözcüklerin kullanılması halinde anlam kazanacak olan olgular hakkında konuşurken yabancılaşmış bir dil kullanmak zorunda kalır.

Bununla birlikte, Freud, saldırganlığın çeşitli biçimleri arasındaki bazı temel nitelik ayrımlarını da görmüştür; bu ayrımları farklı terimlerle birbirinden ayırmamış olmasına karşın, bu durum, onun ikici bir içgüdü kuramına olan bağlılığını zaman zaman aşma yetisine sahip olduğunun bir kanıtıdır. Freud'un gördüğü üç ana biçim şunlardır:

1. Özkoruyucu içgüdülere dayanan, cinsellikten bağımsız zalimlik tepileri; bunların amacı, gerçek tehlikeleri kavramak ve saldırıya karşı kendilerini savunmaktır (S. Freud, 1905). Bu saldırganlığın işlevi, yaşamın

devamını sağlamaktır, bir başka deyişle, yaşamsal çıkarlara yönelik tehditlere karşı savunmadır. Bu tür saldırganlık, benim "savunucu saldırganlık" olarak adlandırdığım türe kabaca uyardı.

2. Sadistlik hakkındaki anlayışıyla Freud, yok etme, zorlama, işkence etme eylemlerinde şehvet amacı güden bir yıkıcılık biçimini görmüştür (her ne kadar bu saldırganlık biçiminin belirgin niteliğini, cinsel şehvet ile cinsel olmayan ölüm içgüdüsünün bir alaşımı olarak açıkladıysa da). Bu tür, "sadistlik"e uygun düşerdi.

3. Son olarak da Freud, şu sözleriyle tanımladığı üçüncü bir yıkıcılık biçimini kavramıştır: "Ama herhangi bir cinsel amaç olmaksızın, yıkıcılığın en gözü kara kudurmuşluğu içinde, ortaya çıktığı durumlarda bile, içgüdünün doyumuna, olağandışı ölçüde büyük bir özsever hazzın eşlik ettiğini, çünkü doyuma ulaşan içgüdünün, benliğe, mutlak güçlülük için duyduğu eski özlemleri gerçekleştirme olanağı verdiğini kavramamız olanaksızdır."

Freud'un burada hangi olguyu anlattığını söylemek kolay değildir. Ölüsever kişinin katıksız yıkıcılığını mı, yoksa linç etmek isteyen yahut gözü dönmüş bir kalabalığın iktidar sarhoşu, sadist üyesinde görülen aşırı biçimi mi? Belki de güçlük, sadistçe, her şeyi yapabilecek nitelikteki aşırı öfke biçimleri ile katıksız ölüseverliği birbirinden ayırmanın oluşturduğu genel sorunda yatmaktadır; ki, metin içinde bu güçlükle ilgili yorumda bulunmuştum. Ama yanıt ne olursa olsun, Freud'un farklı olguları kavradığı, ama klinik verileri kuramsal gereksinmelerine uydurmak zorunda kaldığı zaman bu ayrımdan vazgeçtiği gerçeği ortada durmaktadır.

Freud'un ölüm içgüdüsü kuramıyla ilgili bu çözümlemeden sonra nerede kaldık? Bu, birçok ruhçözümlemecinin ortaya attıkları "yıkıcı içgüdü" kavramından ya da Freud'un daha önceki deneysel kavramı olan libido kavramından özünde farklı mıdır? Bu irdelemenin akışı içerisinde, Freud saldırganlık kuramını geliştirirken meydana gelen güç sezilir değişikliklere ve çelişkilere parmak bastık. Freud'un, Einstein'a verdiği yanıtta, bir an için, tutumunu daha yumuşak ve savaşa gerekçe olarak gösterilmeye daha az elverişli hale getirme eğilimi taşıyan yorumlara yöneldiğini gördük. Ama Freud'un kurduğu kuramsal yapıya bir kez daha göz gezdirince, bütün bunlara karşın ölüm içgüdüsünün temel karakterinin, Freud'un özgün olarak cinsel içgüdüye uyguladığı hidrolik modelin

mantığını belli bir biçimde izlediği açıklık kazanır. Tüm canlı töz içinde, sürekli olarak, ölüme yönelik bir uğraş yaratılır; bu uğraş, geriye tek bir seçenek bırakır: ya insanın yıkımını sessiz sessiz içeriden gerçekleştirmek ya da "yıkıcılık" biçimine bürünüp dışarıya yönelmek ve başkalarını yok ederek insanı özyıkımdan esirgemek. Freud'un belirttiği gibi: "Saldırganlığın engellenmesi, genelde sağlığa aykırıdır ve hastalığa (çürümeye) neden olur" (S. Freud, 1938).

Freud'un yaşam ve ölüm içgüdüsü kuramıyla ilgili bu irdelemeyi toparlarken, Freud'un, 1920'den sonra, temelde birbirinden farklı olan iki anlayışa ve insan güdülenmesi konusundaki apayrı iki yaklaşıma takıldığı sonucuna ulaşmaktan kaçınmak güçtür. Birinci anlayışı oluşturan özkorunma ile cinsellik arasındaki çatışma, insandaki itici güçler olarak aklın karşısına tutkuyu, görevin karşısına doğal eğilimi ya da açlığın karşısına sevgiyi koyan geleneksel anlayıştı. Yaşama eğilimi ile ölme eğilimi arasındaki, bütünleşme ile ayrışma arasındaki, sevgi ile nefret arasındaki çatışmayı temel alan sonraki kuram tümüyle değişikti. Bu kuramın, insanı yönlendiren iki gücün sevgi ve nefret olduğu yolundaki yaygın anlayışa dayandığı söylenebilir belki, ama bu kuram gerçekte daha derin ve özgündü; Eros'la ilgili Platon'cu geleneği izliyordu ve sevgiyi, tüm canlı tözü bir arada tutan ve yaşamın güvencesi olan enerji olarak görüyordu. Hatta daha ayrıntıya inilirse, bu kuram, canlı yaratıklar dünyasının ancak Strife (kavga) ile Afrodit'in (sevginin) karşıt güçleri arasındaki savaşım sürdüğü sürece varolabileceği, çekme ve itme güçlerinin birlikte etkinlik gösterdiği yolunda Empedokles'in ortaya attığı fikri izliyormuş gibi görünmektedir.[30]

---

[30]Empedokles'in ve Freud'un anlayışları arasındaki benzerlikler, belki de ilk bakışta göründüğü kadar gerçek değildir. Empedokles'e göre, Sevgi, benzeşmezler arasındaki çekimdir; kavga ise benzerin benzere yaklaşmasıdır. Bu konuda ciddi bir karşılaştırma yapılabilmesi için, Empedokles'in dizgesi baştan aşağı irdelenmelidir (bkz. W. K. C. Guthrie, 1965).

5
UYARILMA İNDİRİMİ İLKESİ: HAZ İLKESİNİN VE ÖLÜM İÇGÜDÜSÜNÜN DAYANAĞI

Bununla birlikte, Freud'un eski ve yeni kuramları arasındaki ayrılıklar, von Brucke'yle öğrenim görmesinden beri Freud'un kafasına derinlemesine yerleşen bir belitin (aksiyom'un) her iki kuramda da ortak olduğunu unutturmamalıdır. Her iki kuramda da ortak olan bu belit, 1888'den ölüm içgüdüsüyle ilgili son tartışmasına kadar Freud'un düşünüş biçiminin altında yatan "gerilim indirimi ilkesi"dir.

Freud, çalışmalarına daha yeni başladığı 1888'de bile, "değişmez miktarda bir uyarılma"dan söz ediyordu (S. Freud, 1888). 1892'de, şu sözleri yazdığı zaman, bu ilkeyi daha açık olarak belirledi: *"Sinir sistemi, işlevsel ilişkileri içinde yer alan bir şeyi (biz bunu, 'toplam uyarılma miktarı' olarak tanımlayabiliriz) hep aynı tutmaya çaba gösterir. Uyarılmada meydana gelen her hissedilir artışı (*Eregungszuwachs*) çağrışım yoluyla gidererek ya da uygun bir devimsel tepkiyle boşaltarak sağlığın bu önkoşulunu uygulamaya sokar."* (S. Freud, 1892; altı sonradan çizilmiştir).

Buna uygun olarak Freud, dönüşümce kuramında kullandığı biçimiyle ruhsal bir yaralanmayı şöyle tanımlıyordu: *"Sinir sisteminin, çağrışımsal ya da devimsel bir tepki aracılığıyla gidermekte güçlük çektiği herhangi bir izlenim, ruhsal bir yaralanma niteliğini kazanır"* (S. Freud, 1892; altı sonradan çizilmiştir).

Freud, *Bilimsel Ruhbilim Tasarısı*'nda (1895a), "sinir hücrelerinin kendilerini Q'dan soyutlama eğilimi gösterdikleri"ni öne süren "sinir hücresel süredurum (atalet) ilkesi"nden söz ediyordu. "(Sinir hücrelerinin) işlevlerinin yanı sıra yapıları ve gelişmeleri de buna dayanılarak anlaşılmalıdır," diyordu (S. Freud, 1895a). Freud'un, Q ile neyi anlatmak istediği pek açık değildir. Ama bu incelemede, Q'yu, "etkinliği dinginlikten ayıran şey" (Freud, 1895a)[31] olarak, sinirsel enerji anlamında tanım-

[31] "Q"nun anlamıyla ilgili ayrıntılı bir irdeleme için bkz. J. Strachey, *Standart Basım*, c. 3, Ek C.

lamıştır.[32] Her neyse, Freud'un daha sonra "değişmezlik" ilkesi olarak adlandırdığı ya da tüm sinirsel etkinliğin en alt düzeye indirilmesini anlatan ilkenin kökeninin o ilk yıllara uzandığını söylemekte hiçbir sakınca yoktur. Freud, yirmi beş yıl sonra, *Haz İlkesinin Ötesinde*'de, bu ilkeyi ruhbilimsel terimlerle şöyle belirtmiştir: "Zihinsel aygıt, içinde var olan uyarılma miktarını *olabildiğince düşük ya da en azından değişmez bir düzeyde tutmak* için çaba gösterir" (S. Freud, 1920; altı sonradan çizilmiştir). Burada Freud, aynı ilkenin —"değişmezlik" ya da "süredurum"un— iki değişik yönünden söz etmektedir: Bunlardan birisi, uyarılmanın değişmez düzeyde tutulması, öteki de olabilecek en düşük düzeye indirilmesidir. Freud, temel ilkenin değişik yorumlarını anlatan bu iki terimin bazan birini, bazan da ötekini kullanmıştır.[33]

Haz ilkesi, değişmezlik ilkesini temel alır. Kimyasal olarak üretilen cinsel arzu niteliğindeki uyarılmanın olağan düzeyine indirilmesi gerekir; gerilimin değişmez tutulmasıyla ilgili bu ilke, sinirsel aygıtın işleyişini yönetir. Normal düzeyinin üzerine çıkan gerilim "hoşnutsuzluk" olarak, gerilimin değişmez düzeyine indirilmesi ise "haz" olarak duyumsanır. "Haz ilkesinin başatlığına inanmamıza neden olan gerçekler, zihinsel aygıtın, içinde var olan uyarılma miktarını olabildiğince düşük ya da hiç değilse değişmez bir düzeyde tutmak için çaba gösterdiği yolundaki

---

[32]Bkz. J. Strachey'nin *Standart Basım*'ın 3. cildi için verdiği açıklayıcı notlar. Strachey, ruhsal enerji kavramına Tasarı'nın başka hiçbir yerinde rastlanmaması, oysa *Düşlerin Yorumu*'nda bu kavramın sık sık kullanılması gerçeğini vurgulamaktadır. Dahası, Strachey, eski sinirbilimsel (nörolojik) temelin izlerine Freud'un —bedensel enerjiden ayrı— bir ruhsal enerji anlayışını benimsedikten çok sonra yazdığı yazılarda rastlanması gerçeğine de dikkat çekmektedir; hatta 1915 gibi geç bir tarihte yazdığı *Bilinçdışı*'yla ilgili incelemesinde Freud, ruhsal enerjiden değil, "sinirsel" enerjiden söz eder. Strachey'nin belirttiğine göre, aslında "Q'nun birçok önemli özelliği, Freud'un ta en son yazısına kadar, değişik bir biçime bürünerek varlığını sürdürdü" (c. 1, s. 345). Freud'un kendisi de Q'nun kimliğiyle ilgili sorunun yanıtını bilmediğimiz sonucuna ulaşmıştır. *Haz İlkesinin Ötesinde*'de şöyle yazmıştır: "Ruhötesi (metapsikoloji) olarak tanımladığımız şeyle ilgili bütün tartışmalarımızı kaplayan belirsizlik, hiç kuşkusuz, ruhsal dizgelerin öğelerinde meydana gelen uyarılma sürecinin niteliği konusunda hiçbir şey bilmememiz ve konuyla ilgili herhangi bir varsayım belirleme hakkını kendimizde görmememiz gerçeğinden ileri gelmektedir. Sonuç olarak, her zaman, her yeni belirlemeye taşımak zorunda olduğumuz büyük bir bilinmeyen etmenle hareket ediyoruz" (S. Freud, 1920).

[33]Bu sorunla ilgili kusursuz irdelemesinde J. Bowlby'nin belirttiğine göre, başlangıçta Freud, süredurum ilkesini birincil, değişmezlik ilkesini ise ikincil sayıyordu. İlgili paragrafları okuyunca, J. Strachey'nin yorumuna da uyar görünen farklı bir varsayıma ulaştım (bkz. J. Bowlby, 1969).

varsayımda da anlatımını bulur ... *Haz ilkesi, değişmezlik ilkesinden doğar*" (S. Freud, 1920; altı sonradan çizilmiştir). Freud'un gerilim indirimi beliti kavranmadıkça, zevk almayı amaçlayan hazcı uğraş kavramı çevresinde değil, daha çok, gerilimi ve dolayısıyla —ruhsal olarak— hoşnutsuzluğu azaltma yönündeki fizyolojik gereklilik varsayımı üzerinde yoğunlaşan tutumu da kesinlikle kavranamaz. Haz ilkesi, uyarılmanın belli bir değişmez düzeyde tutulmasına dayanır. Ama değişmezlik ilkesi, uyarılmayı *en alt* düzeyde tutma eğilimini *de* ima eder; ve bu anlamıyla, ölüm içgüdüsünün temelini oluşturur. Freud'un belirttiği gibi:

Zihinsel yaşamın ve belki genelde sinirsel yaşamın başat eğilimi, uyaranlardan ileri gelen içsel gerilimi azaltma, değişmez tutma ya da ortadan kaldırma çabasıdır (Barbara Law'dan ödünç alınan bir terimle söylenirse, nirvana ilkesidir — bu, haz ilkesinde anlatımını bulan bir eğilimdir; ve bu gerçeği kavramamız, ölüm içgüdülerinin varlığına inanmamızı sağlayan en sağlam gerekçelerimizden birisidir (S. Freud, 1920).

Freud, savunulmasına hemen hemen olanak bulunmayan bir tutumla bu noktaya ulaşmaktadır; değişmezlik, süredurum, nirvana ilkeleri özdeştir; gerilim indirimi ilkesi, (haz ilkesi bakımından) cinsel içgüdüyü yönetir ve aynı zamanda da ölüm içgüdüsünün özüdür. Freud'un yalnızca özyıkımı değil, başkalarına yönelik yıkımı da ölüm içgüdüsüne bağladığı göz önüne alınırsa, Freud, haz ilkesi ve yıkıcı içgüdünün varlıklarını aynı ilkeye borçlu oldukları yolundaki çelişkili sonuca ulaşacaktı. Doğaldır ki Freud, böylesi bir fikirle yetinemezdi; özellikle de bu fikir, Freud'un hiçbir zaman terk etmediği çatışan güçlerle ilgili ikici modelden çok tekçi bir modele uygun düşeceği için buna hiç olanak yoktu. Dört yıl sonra Freud, *Mazoşizmde Ekonomik Sorun*'da şöyle yazıyordu:

Ama biz, hiç duraksama göstermeden, haz-hoşnutsuzluk ilkesi ile nirvana ilkesini özdeşleştirdik... Nirvana ilkesi (ve onunla özdeş olduğunu öngördüğümüz haz ilkesi), yaşamın huzursuzluğunu inorganik durumun durağanlığına dönüştürmeyi amaçlayan ölüm içgüdülerinin tam olarak hizmetinde olurdu ve yaşamın öngörülen akışını değiştirmeye çalışan yaşam içgüdülerinin —libidonun— istemlerine karşı uyarılarda bulunma

işlevi görürdü. Ne var ki, böylesi bir görüş doğru olamaz *(S. Freud, 1924; altı sonradan çizilmiştir).*

Freud, bu görüşün yanlışlığını kanıtlamak için, aslında ta en başta atılmasında yarar bulunan bir adım atmıştır. Şöyle yazmaktadır:

Anlaşıldığı kadarıyla, gerilim duygularının oluşturduğu dizilerde, uyaran miktarlarındaki artış ve azalışı doğrudan doğruya algılarız; hoşnutluk verici gerilimlerin ve hoşa gitmeyen gerilim gevşemelerinin bulunduğundan da kuşku duyulamaz. Cinsel uyarılma durumu, bu tür bir hoşnutluk verici uyaran artışının en çarpıcı örneğidir; ama kesinlikle tek örneği değildir.

Bu nedenle, hoşnutluk ve hoşnutsuzluk, ("uyarandan ileri gelen gerilim" olarak tanımladığımız) bir nicelikle açıkça çok yakından ilişkili olmasına karşın, o etmenin artışına ya da azalışına bağlanamaz. Öyle görünüyor ki, hoşnutluk ve hoşnutsuzluk, bu niceliksel etmene değil, bu etmenin ancak niteliksel bir özellik olarak tanımlayabileceğimiz bir özelliğine bağımlıdır. Bu niteliksel özelliğin ne olduğunu söyleyebilseydik, ruhbilimde çok ilerlemiş olurduk. Belki de bu özellik, uyaranın niteliğindeki değişikliklerin, yükselmelerin ve düşüşlerin ritmidir, zamansal dizilişidir. Bilemiyoruz (S. Freud, 1924).

Ama Freud, yaptığı bu açıklamayla tatmin olmuş görünmemesine karşın, bu düşünceyi daha ileriye götürmemiştir. Onun yerine, hazzı yıkımla özdeşleştirme tehlikesini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir başka düşünce önermiştir. Şöyle devam etmektedir:

Bu belki doğru olabilir; ama ölüm içgüdüsüyle ilgili olduğunu söyleyebileceğimiz nirvana ilkesinin, canlı organizmalarda bir değişim geçirerek haz ilkesine dönüştüğünü kabul etmemiz gerekir ve bundan böyle, bu iki ilkeyi tek bir ilkeymiş gibi görmekten kaçınacağız ... Nirvana *ilkesi, ölüm içgüdüsünün eğilimini anlatıma kavuşturur;* haz *ilkesi, libidonun istemlerini temsil eder; ve sonraki ilkenin değişime uğramasıyla ortaya çıkan* gerçeklik *ilkesi, dış dünyanın etkisini temsil eder (S. Freud, 1924).*

Göründüğü kadarıyla, bu açıklama, haz ilkesi ve ölüm içgüdüsünün özdeş olmadıkları yolundaki savla ilgili bir açıklama olmaktan çok kuramsal bir karardır.

Freud'un çelişkili bir konuma düşmekten kurtulmak için yaptığı girişim, son derece göz alıcı olmasına karşın, benim görüşüme göre başarısızdır; bununla birlikte, bu noktada önem taşıyan sorun, Freud'un başarılı olup olmadığı değildir. Önem taşıyan sorun, daha çok, uyarılma indirimi ilkesinin tüm ruhsal ve zihinsel yaşamı yöneten ilke olduğu yolundaki belitin ta başından sonuna dek Freud'un tüm ruhbilimsel düşünüşüne kesin damgasını vurmasıdır.

Bu belitin kökenlerini biliyoruz. G. T. Fechner'ın (1873) bu fikrin babası olduğunu Freud kendisi söylemiştir. Şöyle yazmaktadır:

Ne var ki, G. T. Fechner gibi büyük kavrayış sahibi bir araştırıcının, haz ve hoşnutsuzluk konusunda, ruhçözümsel çalışmaların bize dayattığı görüşe bütün temel öğeleri bakımından uygun düşen bir görüşü savunduğunu anlayıp da bu görüş karşısında kayıtsız kalamayız. Fechner'in bu konudaki sözleri, Einige Ideen zur Schöpfungs — und Entwicklungsgeschichte der Organismen, *1873 (Bölüm XI, Ek, 94)* (Yaratılış Üzerine Bazı Düşünceler — ve Organizmaların Evriminin Öyküsü) *adındaki küçük bir yapıtta bulunmaktadır ve tam olarak şöyledir: "Bilinçli tepiler ile haz ya da hoşnutsuzluk arasında her zaman bir ilişki bulunduğu için ve o ölçüde, haz ve hoşnutsuzluk ile dengelilik ve dengesizlik durumları arasında da ruhsal-fiziksel bir ilişkinin bulunduğu kabul edilebilir. Bu, başka bir yerde daha ayrıntılı olarak eğilmek istediğim bir varsayıma temel oluşturur. Bu varsayıma göre, bilinç eşiğinin üzerine yükselen her ruhsal-fiziksel devinime, belli bir sınırın ötesinde tam bir denge durumuna yaklaşmasıyla orantılı bir haz ve belli bir sınırın ötesinde tam denge durumundan sapmasıyla orantılı bir hoşnutsuzluk eşlik eder; hoşlanım ve hoşnutsuzluğun niteliksel eşikleri olarak tanımlanabilecek bu iki sınır arasında belli bir estetik (duyusal) kayıtsızlık payı bulunmakla birlikte..."*[34]

---

[34]Freud, *Benlik ve İlkel Benlik*'te şunları belirtmiştir: "Fechner'ın değişmezlik ilkesinin (böylece, ölüme doğru kesintisiz bir düşüşten oluşan bu ilkenin) yaşamı yönettiği doğruysa..." (S. Freud, 1923). Fechner'ın sözlerinde, bu "ölüme doğru düşüş"e rastlanmamaktadır; bu, Freud'un, Fechner'a ait ilkeyi genişleterek yaptığı özel bir yorumdur.

Zihinsel yaşamda haz ilkesinin başat durumda bulunduğuna inanmamıza neden olan gerçekler, zihinsel aygıtın, içinde varolan uyarılma miktarını olabildiğince düşük ya da hiç değilse değişmez bir düzeyde tutmaya çabaladığı yolundaki varsayımda da anlatımını bulur. Sonraki bu varsayım, haz ilkesini değişik bir biçimde belirtmekten öte bir şey değildir; çünkü eğer zihinsel aygıtın çalışması, uyarılma niceliğini düşük tutmaya yönelikse, o zaman, bu niceliği artıracağı hesaplanan her şey, kesinlikle aygıtın işleyişine aykırı, yani hoşa gitmeyen bir şey olarak duyumsanacaktır. Haz ilkesi, değişmezlik ilkesinden doğar; gerçekte sonraki ilke, bizi haz ilkesini benimsemek zorunda bırakan olgulardan çıkarsanmıştır. Dahası, böylelikle zihinsel aygıta bağladığımız eğilimin, özel bir durum olarak, Fechner'ın ortaya atıp hoşlanım ve hoşnutsuzluk duygularıyla bağlantılandırdığı "denge durumuna yönelik eğilim" ilkesi kapsamına girdiğini daha ayrıntılı bir irdeleme ortaya koyacaktır (S. Freud, 1920).

Ama Fechner, gerilim indirimi ilkesinin kesinlikle tek temsilcisi değildi. Fizikteki enerji kavramının etkisi ve özendirmesiyle, enerji ve enerji sakınımı kavramı, fizyologlar arasında yaygınlık kazandı. Eğer Freud bu fiziksel kuramlardan etkilendiyse, herhalde bu kuramlar, ölüm içgüdüsünün, genel fiziksel yasanın belirli durumlarından yalnızca birisi olduğunu ima eder görünüyorlardı. Ama inorganik ve organik madde arasındaki ayrılığı göz önüne alırsak, böylesi bir sonucun yanlışlığı açıklık kazanır. René Dubos, bu noktayı çok özlü bir anlatımla dile getirmiştir. Şöyle yazmaktadır:

Fiziğin en temel yasalarından birisine göre, madde dünyasındaki evrensel eğilim, her şeyin hiç durmaksızın gizilgüç enerjisi ve örgütlenme kaybına uğrayarak tepe aşağı yuvarlanması, olabilecek en küçük gerilim düzeyine inmesi yönündedir. Buna karşılık, yaşam, hiç durmaksızın maddenin gelişigüzelliğinden düzen yaratır ve yarattığı bu düzeni koruyup sürdürür. Bu gerçeğin derin anlamını kavramak için, —ister en büyük ve en gelişmiş, isterse en küçük organizma olsun— herhangi bir organizmaya, sonunda ölüp gittiği zaman olanları düşünmek yeter (R. Dubos, 1962).

R. Kapp (1931) ve L. S. Penrose (1931) adlı iki İngiliz yazarı, bazı uzmanların fiziksel kuram ile ölüm içgüdüsü arasında bağlantı kurmaya yönelik girişimlerini öyle inandırıcı biçimde eleştirmişlerdir ki, "entropi* ile ölüm içgüdüsü arasında ilişki bulunabileceği yolundaki fikri en sonunda çöpe atma zorunluluğu doğmaktadır".[35]

Freud'un entropi ile ölüm içgüdüsü arasındaki bağlantıyı akılda bulundurup bulundurmadığı pek büyük önem taşımaz. Freud bunu düşünmemiş olsa bile, uyarılmanın ve enerjinin en alt düzeye indirilmesi ilkesi, tümüyle yukarıdaki alıntıda Dubos'nun belirttiği temel yanlışa dayanmaktadır; canlı ile cansız arasındaki, "organizmalar" ile "nesneler" arasındaki temelli ayrılığı gözardı etme yanlışlığına dayanmaktadır.

Daha sonraki yıllarda, yalnızca organik madde için geçerli yasalardan kaçınabilmek için, bir başka örnekseme, yani Walter B. Cannon (1963) tarafından geliştirilen biçimiyle "dengeleşim" (homeostasis) kavramı, entropiye yeğ tutulmuştur. Ama bu kavramda Freud'un nirvana ilkesini andırır bir şeyler gören Jones ve başkaları, iki ilkeyi birbirine karıştırmaktadırlar. Freud, uyarılmanın ortadan kaldırılması —ya da azaltılması— eğiliminden söz eder. Oysa Cannon ve daha sonraki birçok araştırmacı, içsel çevrenin göreceli olarak dengede tutulması gereğinden söz etmektedirler. Bu dengelilik, içsel çevrenin dengede kalma eğilimi taşıdığını, ama enerjiyi en alt düzeye indirme eğilimi taşımadığını anıştırır. Açıkçası bu karışıklık, "dengelilik" ve "değişmezlik" sözcüklerinin anlamca belirsiz olmasından ileri gelmektedir. Yalın bir örnek, düşülen yanlışı ortaya koyabilir. Eğer bir odanın sıcaklığı, termostat aracılığıyla dengeli ya da değişmez bir düzeyde tutulacaksa, bunun anlamı, sıcaklığın belli bir düzeyden ne daha yukarı çıkması ne de daha aşağı düşmesi gerektiğidir; ama eğer eğilim, sıcaklığın en düşük düzeyde bulunması yönünde olsaydı, o zaman konu tümüyle değişik bir niteliğe bürünürdü. Aslına bakılırsa, dengelilikle ilgili dengeleşim ilkesi, topyekün ya da göreceli enerji indirimiyle ilgili nirvana ilkesiyle çelişmektedir.

(*)*Entropi* (İng. Entropy): Bir fizik terimi; fiziksel bir dizge içinde, devinim niceliği gibi birtakım özelliklerin moleküller arasında gelişigüzel dağılımı olasılığıyla ilgili düzensizlik ölçüsü. —*çev.*

[35]E. Jones (1957); bkz. Jones'un alıntı yaptığı yazılı kaynaklar, özellikle de S. Bernfield ve S. Feitelberg (1930); ayrıca bkz. K. H. Pribram (1962).

Freud'un temel beliti (aksiyom'u), hem haz ilkesinin hem de ölüm içgüdüsünün babası olan gerilim indirimi belitidir ve bu belit, varlığını, Alman mekanist maddeciliğinin düşünüş özelliğine borçludur; herhalde bu konuda pek kuşku duyulamaz. Bu kavramı Freud'un zihninde canlandıran, klinik deneyimler değildi; Freud'un, öğretmenlerinin fizyolojik kuramlarına olan derin bağlılığı, bu "belit"i onun ve daha sonra ruhçözümlemenin sırtına yükledi. Bu bağlılık, klinik gözlemi ve onun sonucunda belirlenen kuramı, gerilim indiriminin dar çerçevesine tıkıştırdı. Oysa, insanın her yaşta uyarılma, uyanma, sevgi ve dostluk ilişkileri aradığını, dünya ile arasındaki bağlantıyı artırmaya büyük istek duyduğunu; kısacası, insanın gerilim indirimi ilkesince olduğu kadar gerilim artırımı ilkesince de güdüleniyormuş gibi göründüğünü ortaya koyan pek çok verinin, gerilim indirimi varsayımıyla bağdaştırılmasına pek olanak yoktu. Ama birçok ruhçözümlemeci, gerilim indiriminin sınırlı geçerliliğinden etkilenmiş olmalarına karşın, temel tutumlarını değiştirmediler; Freud'un ruhötesine dayalı anlayışlarından ve elde ettikleri klinik verilerin mantığından oluşan tuhaf bir karışımla şöyle böyle idare etmeye çalıştılar.

Ölüm içgüdüsü kavramının geçerliliği konusunda Freud'un kendisini aldatarak yarattığı bilmecenin çözümü için belki bir başka öğeye daha gerek vardır. Freud'un yapıtlarını dikkatle okuyan herkes, onun yeni kuramsal yapılarını ilk kez ortaya koyarken, bunları nasıl kuşkuyla ve sakınarak ele aldığını da mutlaka fark eder. Freud, bu yapıların geçerliliği konusunda hiçbir sav öne sürmemiştir; hatta bazan da bunların değerini küçültücü sözler söylemiştir. Ama zaman geçtikçe, deneysel nitelikteki bu varsayımsal kavramlar da yeni yapılara ve kuramlara dayanak oluşturan kuramlara dönüşmüşlerdir. Kuramcı Freud, deneysel kavramlarından birçoğunun geçerliliğinin kuşkulu olduğunu çok iyi biliyordu. Freud, başlangıçta taşıdığı bu kuşkuları niçin unuttu? Bu soruya yanıt vermek zordur; olası bir yanıt, Freud'un ruhçözümleme hareketinin önderi olarak üstlendiği rolde bulunabilir.[36] Freud'un kuramlarının temel yönlerini eleştirme ataklığını gösteren öğrencileri, ondan ayrılmışlar ya da şöyle

---

[36]Karş. E. Fromm (1959).

veya böyle dışlanmışlardır. Bu hareketi kuranların çoğu, kuramsal yetileri açısından sıradan kişilerdi ve bunların, temel kuramsal değişikliklerde Freud'a ayak uydurmaları zaten güç olurdu. Bu kişiler, bağlanacakları ve çevresinde bir hareket örgütleyebilecekleri bir dogmaya gereksinme duyuyorlardı.[37] Bu nedenle, bilimadamı Freud, bir ölçüye kadar, hareketin önderi Freud'a tutsak oldu ya da değişik bir biçimde söylersek, öğretmen Freud, kendisine bağlı kalan ama yaratıcı olmayan öğretililerinin tutsağı oldu.

---

[37]Freud'cuların çoğunluğunun ölüm içgüdüsüne gösterdikleri tepki bunu doğrulamaktadır. Bu kişiler, bu yeni ve köklü yorumu izleyemeyecekleri için, Freud'un saldırganlıkla ilgili fikirlerini eski içgüdü kuramı açısından düzenleyerek bir çıkış yolu buldular.

KAYNAKÇA

Başvurulan bütün kaynakların belirtilmesi gereğinden çok yer tutacağı için, bu KAYNAKÇA'da, birkaç istisna dışında, yalnızca metinde ya da dipnotlarda özel olarak belirtilen kitaplar ve makaleler verilmiştir.

ABRAMOVA, Z. A. (1967). *Palaeolithic Art in the U.S.S.R.* (S.S.C.B.'nde Yontma Taş Devri Sanatı), çev. Catherine Page. Arctic Anthropology, cl. 4. Moscow-Leningrad: Akademiia Nauk SSSR. (Alıntı: A. Marschack, yay., 1972.)

ACKERMANN, J. (1970). *Heinrich Himmler als Ideologue* (İdeolog Olarak Heinrich Himmler). Göttingen: Musterschmidt.

ACKERT, K. (1967). (Alıntı: B. Kaada, 1967).

ADORNO, T. W., FRENKEL-BRUNSWIK, E., LEVINSON, D. F., ve SANFORD, R. N. (1950). *The Authoritarian Personality* (Yetkeci Kişilik). New York: Harper and Bros.

ALANBROOKE, Vikont [ALAN FRANCIS BROOKE]. (1957). *The Turning of the Tide* (Değişen Gidişat). Londra: Collins.

ALEE, W. C., NISSEN, H. W. ve NIMKOFF, M. F. (1953). A Reexamination of the Concept of Instict (İçgüdü Kavramının Yeniden İrdelenmesi). *Psych. Rev.* 60 (5): 287-97.

ALEXANDER, F. (1921). Metapsychologische Betrachtungen (Metapsikolojik Gözlem). *Intern. Ztsch. f. Psychoanalyse.* 6: 270-85. (Alıntı: E. Jones, 1957).

ALTMAN, J. (1967). Effects of Early Experience on Brain Morphology (İlk Deneyimlerin Beyin Morfolojisi Üzerindeki Etkileri). *Malnutrition, Learning, and Behavior*'da, yay. N. S. Schrimshaw ve J. E. Gordon. Cambridge: M. I. T. Press, 1972. (Alıntı: G. C. Quarton, T. O. Melnechuk ve F. O. Schmitt, 1967).

ALTMAN, J. (1967a). Postnatal Growth Differentiation of the Mammalian Brain,

with Implications for a Morphological Theory of Memory (Memeli Beyninin Doğum sonrasında Gelişmesi ve Ayrımlaşması: Morfolojik Bir Bellek Kuramına İlişkin Sonuçlar). *Neurosciences: A Study Program,* yay. G. C. Quarton, T. O. Melnechuk ve F. O. Schmitt. New York: Rockefeller Univ. Press, 1967.

ALTMAN, J. ve DAS, C. D. (1964). Autobiographic Examination of the Effects of Enriched Environment on the Rate of Glial Multiplication in the Adult Rat Brain (Ergin Sıçan Beyninde Glia Hücresi Çoğalma Hızı Üzerinde Zenginleştirilmiş Çevrenin Etkilerine İlişkin Otobiyografik İrdeleme). *Nature.* 204: 1161-3. (Alıntı: J. Altman; G. C. Quarton, T. O. Melnechuk ve F. O. Schmitt'te, 1967).

ALTMAN, S. A. (1960). A Field Study of the Sociobiology of Rhesus Monkeys, *Macaca mulata* [Rhesus Maymunlarının, *(Macaca mulata),* Sosyobiyolojisi Üzerine Bir Alan İncelemesi]. Tez, Harvard Üniv. Yayımlanmamış.

AMES, O. (1939). *Economic Annuals and Human Cultures* (Ekonomik Yıllıklar ve İnsan Kültürleri). Cambridge: Botanical Museum of Harvard Univ.

AMMACHER, P. (1962). On the Significance of Freud's Neurological Background (Freud'un Nörolojik Arkaplanının Önemi Üzerine). *Psychological Issues.* Seattle: Univ. of Washington Press.

ANDERSON, E. (1967). *Plants, Man and Life* (Bitkiler, İnsan ve Yaşam). Gözd. geç. bas. Berkeley: Univ. of California Press. (1. bas. Boston: Little, Brown, 1952).

ANDRESKİ, S. (1964). Origins of War (Savaşın Kökenleri). *The Natural History of Aggression,* yay. J. D. Carthy ve F. J. Ebling. New York: Academic.

ANDRESKİ, S. (1972). *Social Sciences as Sorcery* (Büyücülük Olarak Toplum Bilimleri). Londra: A. Deutsch.

ANGRESS, W. T. ve SMITH B. F. (1959). Diaries of Heinrich Himmler's Early Years (Heinrich Himmler'in İlk Yıllarıyla İlgili Günceler). *Journal of Modern History.* 51 (Eylül).

ARAMONI, A. (1965). *Psicoanalisis de la Dinamica de un Pueblo (Mexico, Tierra de Hombres)* Bir Halkın Dinamiklerinin Ruhsal Çözümlemesi (Meksika, insanların ülkesi). Mexico: B. Costa-Amic, Başyazı.

ARDREY, R. (1961). *African Genesis* (Köken Afrika). New York: Atheneum. Londra: Collins.

ARDREY, R. (1966). *The Territorial Imperative: A Personal Inquiry into the Animal Origins of Property and Nations* (Bölgesel Buyruk: Mülkiyetin ve Ulusların Hayvansal Kökenlerine Dönük Kişisel Bir Soruşturma). New York: Atheneum, Londra: Collins.

AVIS, V. Bkz. Washburn, S. L. (1958), ortak yazar.

BACHOFEN, J. J. (1967). *Myth, Religion and the Mother Right: Selected Writings of Johann Jacob Bachofen* (Mitos, Din ve Ana Hakkı: Johann Jacob Bachofen'in Seçme Yazıları), yay. J. Campbell; çev. R. Manheim, Princeton: Princeton Univ. Press. (Özgün bas. *Das Mutterrecht, 1861).*

BANKS, C. Bkz. Haney, C., ortak yazar.

BARNETT, S. A. (1958). An Analysis of Social Behavior in Wild Rats (Yaban Sıçanlarında Toplumsal Davranışla İlgili Bir Çözümleme). *Proc. Zool. Soc. Lond.* 130: 107-52.

BARNETT, S. A. (1958a). Experiments on "Neophobia" in Wild and Laboratory Rats (Yaban ve Laboratuvar Sıçanlarında "Neofobi" Üzerine Deneyler). *Brit. Jour. Med. Psychol.* 49:195-201.

BARNETT, S. A. ve SPENCER, M. M. (1951). Feeding, Social Behaviour and Interspecific Competition in Wild Rats (Yaban Sıçanlarında Beslenme, Toplumsal Davranış ve Türlerarası Yarışma). *Behaviour.* 3: 229-42.

BARTELL, G. T. (1971). *Group Sex* (Toplu Seks). New York: Peter H. Weyden.

BEACH, F. A. (1945). Bisexual Mating Behaviour in the Male Rat: Effects of Castration and Hormone Administration (Erkek Sıçanda İki Eşeyli Çiftleşme Davranışı: İğdiş Etme ve Hormon Uygulamasının Etkileri). *Physiol. Zool.* 18: 390.

BEACH, F. A. (1955). The Descent of Instinct (İçgüdünün Gerilemesi). *Psych. Rev.* 62 (6):401-10.

BEEMAN, E. A. (1947). The Effect of Male Hormone on Aggressive Behaviour in Mice (Farelerde Erkeklik Hormonunun Saldırgan Davranış Üzerindeki Etkisi). *Physiol. Zool.* 20: 373.

BEG, M. A. Bkz. Southwick, C. H. (1965), ortak yazar.

BELAV, J. (1960). *Trance in Bali* (Bali'de Kendinden-Geçme). New York: Columbia Univ. Press.

BENDER, L. (1942). Childhood Schizophrenia (Çocukluk Şizofrenisi). *Nerv. Child.* 1: 138-40.

BENEDICT, R. (1934). *Patterns of Culture* (Kültür Örüntüleri). New York: New American Library, Mentor. Londra: Routledge.

BENEDICT, R. (1959). The Natural History of War (Savaşın Doğal Tarihi). *An American Anthropologist at Work,* yay. M. Mead. Boston: Houghton Mifflin.

BENJAMIN, W. (1968). The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction (Mekanik Röprodüksiyon Çağında Sanat Yapıtı). *Illuminations,* W. Benjamin. New York: Harcourt Brace Jovanovich. Londra: Cape.

BENNETT, E. L., DIAMOND, M. C., KRECH, D. ve ROSENZWEIG, M. R, (1964). Chemical and Anatomical Plasticity of the Brain (Beynin Kimyasal ve Anatomik Esnekliği). *Science*. 146: 610-19. (Alıntı: J. Altman; G. C. Quarton, T. O. Melnechuk ve F. O. Schmitt'te, 1967).

BERGOUNIOUX, F. M. (1964). Notes on the Mentality of Primative Man (İlkel İnsanın Zihniyeti Üzerine Notlar). *Social Life of Early Man*'de, yay. S. L. Washburn. Chicago: Aldine.

BERKOWITZ, L. (1962). The Frustration-Aggression Theory Revisited (Engelleme-Saldırganlık Kuramı Yeniden Ele Alınıyor). *Aggression: A Social Psychological Analysis*, L. Berkowitz. New York: McGraw-Hill.

BERKOWITZ, L. (1967). Readiness or Necessity? (İsteklilik mi, Gereklilik mi?) *Cont. Psychol*. 12: 580-83.

BERKOWITZ, L. (1969). The Frustration-Aggression Hypothesis Revisited (Engelleme-Saldırganlık Varsayımı Yeniden Ele Alınıyor). *The Roots of Aggression: A Re-examination of the Frustration-Aggression Hypothesis*, yay. L. Berkowitz. New York: Atherton.

BERNFELD, S. (1934). Ueber die Einteilung der Triebe (İçgüdülerin Sınıflandırılması Üzerine). *Imago*. 21.

BERNFELD, S. ve FEITELBERG, S. (1930). Der Entropiesatz und der Todestrieb (Entropi ve Ölüm İçgüdüsü İlkeleri). *Imago*. 17: 137-206. (Alıntı: E. Jones, 1957. Ayrıca bkz. R. Kapp, 1931).

BERTALANFFY, L. von (1956). Comments on Aggression (Saldırganlık Üzerine Yorumlar). Amerikan Ruhçözümleme Derneği'nin 1956 Kış Dönemi Toplantısında sunulan bildiri, New York.

BERTALANFFY, L. von (1968). *General System Theory* (Genel Sistem Kuramı). New York: G. Braziller. Londra: Allen Lane; Penguin Books.

BETTELHEIM, B. (1960). *The Informed Heart: Autonomy in a Mass Age* (Aydınlanmış Yürek: Kitle Çağında Özerklik) New York: Macmillan Free Press.

BEXTON, W. H., HERON, W. ve SCOTT, T. H. (1954). Effect of Decreased Variation in the Sensory Environment (Duyusal Çevrede Çeşitlenmenin Azalmasının Etkisi). *Can. Jour. of Psych*. 8 (2): 10-76.

BINGHAM, H. C. (1932). *Gorillas in the Native Habitat* (Doğal Yaşam Ortamında Goriller). Yayın no. 426. Washington, D. C.: Carnegie Inst. of Washington.

BIRD, H. G. Bkz. Clark, G. (1946), ortak yazar.

BLANC, A. C. (1961). Some Evidence for the Ideologies of Early Man (İlk İnsanın İdeolojilerine İlişkin Bazı Veriler). *Social Life of Early Man*'de, yay. S. L. Washburn. Chicago: Aldine.

BLEULER, E. (1951). *Autistic Thinking. Organization and Pathology of Thought* (İçeyönelik Düşünüş. Düşüncenin Örgütlenişi ve Patolojisi). New York: Columbia Univ. Press.

BLEULER, E. (1969). *Lehrbuch der Psychiatrie* (Ruh Hekimliği Ders Kitabı). 11. bas. Heidelberg: Springer-Verlag.

BLISS, E. L. yay. (1968). *Roots of Behavior* (Davranışın Kökenleri). New York: Hafner.

BOULDING, K. E. (1967) *Peace and War Report*'ta Değerlendirme Yazısı, (Mart): 15-17.

BOURKE, J. G. (1913). *Der Unrat in Sitte, Brauch, Blauben und Gewohnheitrecht der Völker* (Bütün Ulusların Alışkanlık, Görenek ve Geleneklerinde Pislik), S. Freud'un yazdığı Önsöz'le birlikte. Leipzig: Ethnologischer Verlag.

BOWLBY, J. (1958). The Nature of the Child's Tie to His Mother (Çocuğun Annesiyle olan Bağının Niteliği). *Int. Jour. of Psychoan.* 39: 250-73.

BOWLBY, J. (1969). *Attachment and Love* (Bağlılık ve Sevgi) International Psychoanalytic Library. Londra: Hogarth.

BOWLBY, J. Bkz. Durbin, E. F. M. (1939), ortak yazar.

BRANDT, H. (1970). *The Search for a Third Way* (Üçüncü Bir Yol Arayışı). Garden City: Doubleday.

BRAUN, E. (1935). *Diaries* (Günceler). Alexandria: Archives.

BROSSE, J. (1972). *Hitler avant Hitler* (Hitler'den Önce Hitler) Paris: Fayard.

BRYANT, J. (1775). *Mythology* (Mitoloji). Vol. 2. Londra. (Alıntı: J. G. Bourke, 1913).

BUCKE, R. M. (1946). *Cosmic Consciousness* (Evrensel Bilinç), yay. G. M. Acklom. Gözd. geç. bas. New York: Dutton.

BULLOCK, A. (1965). *A Study in Tyranny* (Zorbalıkla İlgili Bir İnceleme). (Alıntı: W. Maser, 1971).

BULLOCK, T. H. (1961). The Origins of Patterned Nervous Charge (Örüntülü Sinir Boşalımının Kökenleri). *Behaviour.* 17: 48-59.

BURCKHARDT, C. (1965). (Alıntı: P. E. Schramm, 1965).

BURCKHARDT, K. J. (1960). *Meine Danziger Mission,* 1937-39 (Danzig Görevim). (Alıntı: J. Ackermann, 1970).

BURTON, A. (1967). The Meaning of Psychotherapy (Ruhsal Tedavinin Anlamı). *Jour. of Existentialism.* 29.

BUSS, A. H. (1961). *The Psychology of Aggression* (Saldırganlığın Psikolojisi). New York: Wiley.

CABOT, C. (Alıntı: C. ve W. M. S. Russell, 1968).

CADOGAN, Sir A. (1972). *Diaries of Sir Alexander Cadogan 1938-1945* (Sir Alexander Cadogan'ın Günceleri 1938-1945), yay. David Dilks New York: Putnam. Londra: Cassell.

CALDWELL, M. (1968) *Indonesia* (Endonezya). New York: Oxford Univ. Press.

CALHOUN, J. B. (1948). Mortality an Movement of Brown Rats (*Rattus norvegicus)* in Artificially Supersaturated Populations [Yapay Olarak Aşırı Kalabalıklaştırılmış Topluluklarda Kahverengi Sıçanların *(Rattus novegicus)* Ölüm Oranı ve Hareketliliği]. *Jour. of Wildlife Management.* 12: 167-72.

CAMPBELL, B. G. (1966). *Human Evolution* (İnsanın Evrimi). Chicago: Aldine. Londra: Heinemann.

CANNON, W. B. (1963). *Wisdom of the Body* (Bedenin Bilgeliği). Gözd. geç. bas. New York: Norton.

CARPENTER, C. R. (1934). A Field Study of the Behavior and Social Relations of Howling Monkeys (Uluyan Maymunların Davranışları ve Toplumsal İlişkileri Üzerine Bir Alan İncelemesi). *Comp. Psych. Monog.* 10 (48).

CARRIGHAR, S. (1968). War Is Not in Our Genes (Savaş Genlerimizde Değildir). *Man and Aggression*'da, yay. M. F. A. Montagu, New York: Oxford Univ. Press.

CARTHY, J. D. ve EBLING, F. J., yay. (1964). *The Natural History of Aggression* (Saldırganlığın Doğal Tarihi). New York: Academic.

CHILDE, V. G. (1936). *Man Makes Himself* (İnsan Kendisini Yaratır). Londra: Watts.

CHOMSKY, N. (1959). B. F. Skinner'ın *Verbal Behavior*'ıyla (Sözel Davranış) ilgili değerlendirme yazısı. *Language.* 35: 26-58.

CHOMSKY, N. (1971) The Case Against B. F. Skinner (B. F. Skinner'a Karşı Savlar). *The New York Review of Books.* (30 Aralık).

CHURCHMAN, C. W. (1968) *The System Approach* (Sistem Yaklaşımı). New York: Dell, Delta Books.

CLARK, G. ve BIRD, H. G. (1946). Hormonal Modification of Social Behavior (Toplumsal Davranışta Hormonal Değişiklik). *Psychosom. Med. Jour.* 8: 320-31. (Alıntı: J. P. Scott, 1958).

CLARKE, G. (1969) *World Prehistory* (Dünyanın Tarihöncesi). New York: Cambridge Univ. Press.

CLAUSEWİTZ, K. von (1961). *On War* (Savaş Üzerine), yay. F. N. Maude; çev. J. J. Graham. Gözd. geç. bas. New York: Barnes and Noble. Londra: Routledge (1. bas. *Vom Kriege,* 1833) Bölüm 2, Kesim 17.

COBLINER, G. Bkz. Spitz, R. (1965), ortak yazar.

COLE, S. (1967) *The Neolithic Revolution* (Cilalı Taş Devri Devrimi). 7. bas. Londra: Trustees of the British Museum.

COLLIAS, N. (Alıntı: C. ve W. M. S. Russell, 1968).

DARWIN, C. (1946). *The Descent of Man* (İnsanın Türeyişi). Londra: Watts. (1. bas., 1872). *The Origin of Species and the Descent of Man* (Türlerin Kökeni ve İnsanın Türeyişi). New York: Modern Library, 1936.

DAS, G. O. Bkz. Altman, J. (1964), ortak yazar.

DAVIE, M. R. (1929). *The Evolution of War* (Savaşın Evrimi). Port Washington, N. Y.: Kennikat.

DEETZ, J. (1968). Tartışma konuşmaları. *Man, The Hunter*'da, yay. R. B. Lee ve I. DeVore. Chicago: Aldine.

DELGADO, J, M. R. (1967). Aggression and Defense Under Cerebral Radio Control (Beyinsel Radyo Denetimi Altında Saldırganlık ve Savunma) *Aggression and Defense: Neural Mechanisms and Social Patterns*'da. Brain Function, vol. 5, yay. C. D. Clemente ve D. B. Lindsley. Berkeley: Univ. of Clifornia Press.

DELGADO, J. M. R. (1969). *Physical Control of the Mind* (Zihnin Fiziksel Denetimi). World Perspective Series, yay. R. N. Anshen, New York: Harper and Row.

DEMENT, W. (1960). The Effect of Dream Deprivation (Düşten Yoksunluğun Etkisi). *Science*. 131: 1705-7.

DE RIVER, J. P. (1956). *The Sexual Criminal: A Psychoanalytic Study* (Cinsel Suçlu: Ruhçözümsel Bir İnceleme). 2. bas. Springfield, İllinois: C. C. Thomas. (Alıntı: H. von Hentig, 1964).

DeVORE, I., yay. (1965). *Primate Behavior: Field Studies of Primates and Apes* (Primat Davranışı: Primatlar ve Kuyruksuz Maymunlarla İlgili Alan İncelemeleri). New York: Holt, Rinehart and Winston.

DeVORE, I. (1970). (Alıntı: D. Ploog ve T. O. Melnechuk, 1970).

DeVORE, I. Bkz. Hall, K. R. L. (1965), ortak yazar.

DeVORE, I. Bkz. Lee, R. B. (1968), ortak yazar.

DeVORE, I. Bkz. Washburn, S. L. (1971), ortak yazar.

DOANE, B. K., MAHATOO, W., HERON, W. ve SCOTT, T. H. (1959). Changes in Perceptual Function after Isolation (Yalıtlanmadan Sonra Algısal İşlevde Olan Değişiklikler) *Can. Jour. of Psych.* 13 (3): 210-19.

DOBZHANSKY, T. (1962). *Mankind Evolving: The Evolution of the Human Species* (Evrilen İnsan Soyu: İnsan Türünün Evrimi). New Haven: Yale Univ. Press.

DOLLARD, J., MILLER, N. E., MOWRER, O. H., SEARS, G. H. ve SEARS, R. R. (1939). *Frustration and Aggression* (Engellenme ve Saldırganlık). New Haven. Yale Univ. Press.

DUBOS, R. (1962). *The Torch of Life* (Yaşam Meşalesi). Credo Series, yay. R. N. Anshen. New York: Columbia Univ. Press.

DUNAYEVSKAYA, R. (1973). *Philosophy and Revolution* (Felsefe ve Devrim). New York: Dell.

DURBIN, E. F. M. ve BOWLBY, J. (1939). *Personal Aggressiveness in War* (Savaşta Kişisel Saldırganlık). New York: Columbia Univ. Press.

DURKHEIM, E. (1897). *Le Suicide* (İntihar). Paris: Librairie Félix Alcan.

DUYVENDAK, J. J. L. (1928). Giriş. *The Book of Lord Shang*'da, çev. J. J. L. Duyvendak. Londra. (Alıntı: A. Andreski, 1964).

EBLING, F. J. Bkz. Carthy, J. D. (1964), ortak yazar.

EGGAN, D. (1943). The General Problem of Hopi Adjustment (Hopi Uyarlanmasında Genel Sorun). *Amer. Anthropologist*. 45: 357-73.

EGGER, M. D. ve FLYNN, J. P. (1963). Effects of Electrical Stimulation of the Amygdala on Hypothalamically Elicited Attack Behavior in Cats (Amigdalanın Elektrikle Uyarılmasının, Kedilerde Hipotalamus Aracılığıyla Gerçekleştirilen Saldırı Davranışı Üzerindeki Etkileri). *Jour. Neuro. Physiol.* 26: 705-20. (Alıntı: B. Kaad, 1967).

EIBL-AIBESFELDT, I. (1972). *On Love and Hate: The Natural Historf of Behavior Patterns* (Sevgi ve Nefret Üzerine: Davranış Örüntülerinin Doğal Tarihi), çev. G. Strachan, New York: Holt, Rinehart and Winston.

EISELEY, L. (1971). The Uncompleted Man (Tamamlanmamış İnsan). *In the Name of Life*'ta, yay. B. Landis ve E. S. Tauber. New York: Holt, Rinehart and Winston.

EISENBERG, L. (1972). The Human Nature of Human Nature (İnsan Doğasının İnsansı Niteliği). *Science*. 179 (14 Nisan).

ENGELS, F. (1891). *The Origin of Family, Private Property and the State, in the Light of the Researches of Lewis H. Morgan* (Lewis H. Morgan'ın Araştırmalarının Işığı Altında Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni). New York: Int. Univ. Press. 1942.

ENGELS, F. Bkz. Marx, K., ortak yazar.

ERIKSON, E. H. (1964). *Childhood and Society* (Çocukluk Çağı ve Toplum). Gözd. geç. bas. New York: Norton. Londra: Hogarth Press, Harmondsworth: Penguin Books.

ERVİN, F. R. Bkz. Mark, V. H. (1970), ortak yazar.

FABING, H. D. (1956). On Going Berserk: A Neurochemical Enquiry (Berserk'leşme Üzerine: Nörokimyasal Bir Soruşturma). *Science Monthly*. 83: 237-7.

FANTZ, R. L. (1958). Pattern Vision in Young Infants (Küçük Bebeklerde Şekil Görme Yeteneği). *Psych. Rec*. 8: 43-7 (Alıntı: D. E. Schecter, 1973).

FECHNER, G. T. (1873) *Einige Ideen zur Schopfunas-und Entwicklungsgeschichte der Organismen* (Yaratılış Üzerine Bazı Düşünceler - ve Organizmaların Evrim Tarihi). Pt. 11, supp. 94.

FENICHEL, O. (1953). A. Critique of the Death Instinct (Ölüm İçgüdüsünün Eleştirisi). *Collected Papers*'da 1. dizi. New York: Norton.

FISCHER, F. (1967). *Germany's Aims in the First World War* (Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Amaçları). New York: Norton. Londra: Chatto and Windus. (1. bas. *Der Griff nach der Weltmacht*. Düsseldorf: Droste Verlag. 1961.).

FLAUBERT, G. (1964). *The Legend of St. Julian the Hospitaler* (Hastabakıcı Aziz Julian Söylencesi). New York: New American Library.

FLETCHER, R. (1968). *Instinct in Man* (İnsanda İçgüdü). New York: Int. Univs. Press. Londra: Allen and Unwin. (1. bas. 1957).

FLINT, R. W., yay. (1971). *Selected Writings of F. T. Marinetti* (F. T. Marinetti'nin Seçme Yazıları). New York: Farrar, Strauss and Giroux.

FLYNN, J. P. Bkz. Egger, M. D. (1963), ortak yazar.

FOERSTER, H. von (1963). Logical Structure of Environment ant Its Internal Representation (Çevrenin Mantıksal Yapısı ve İçsel Temsili). *Internal Design Conference, Aspen, 1962*'de, yay. A. E. Eckerstrom. Zeeland, Mich.: Miller. Inc.

FOERSTER, H. von (1970). Molecular Ethnology (Moleküler Budunbetim). *Molecular Mechanisms in Memory and Learning*'de. New York: Plenum.

FOERSTER, H. von (1971). Perception of the Future and the Future of Perception (Geleceğin Algısı ve Algının Geleceği). Dünya Sorunları 24. Konferansı'ndaki konuşma. Boulder: Univ. of Colorado. 29 Mart.

FOSTER, G. M. (1972). The Anatomy of Envy (İmrenmenin Anatomisi). *Current Anthropology*. 13 (2):165-202.

FREEMAN, D. (1964). Human Aggression in Anthropological Perspective (İnsanbilimsel Bakış Açısından İnsan Saldırganlığı). *Natural History of Aggression*'da yay. J. D. Carthy ve F. J. Ebling. New York: Academic, 1964.

FREUCHEN, P. (1961). *Book of the Eskimos* (Eskimolar). New York: World. (Alıntı: E. R. Service, 1966).

FREUD, S. (1888). *Hysteria* (Histeri). S. E., vol. 1.(*)

FREUD, S. (1892). *Sketches for the 'Preliminary Communication of 1893'* ('1893 Yılı Başlangıç Haberleşmesi' İçin Taslaklar). S. E., vol. 1.

FREUD, S. (1895). 'The Clinical Symptomatology of Anxiety Nuerosis.' ('Kaygı Nevrozunun Klinik Belirtilerinin İncelenmesi.') *On the Grounds for Detaching a Particular Syndrome from Neurasthenia under the Description of 'Anxiety Neurosis'*. S. E., vol. 3.

FREUD, S. (1895a) *Project for a Scientific Psychology* (Bilimsel Ruhbilim Tasarısı). S. E., vol. 1.

FREUD, S. (1897). Letter 75, to Fliess (Fliess'e 75 No.lu Mektup). *Letters 1873-1939*. Londra: Hogarth, 1961.

FREUD, S. (1898) *Sexuality in the Development of Neurosis* (Nevrozun Gelişmesinde Cinselliğin Rolü). S. E., vol. 3.

FREUD, S. (1900). *The Interpretation of Dreams* (Düşlerin Yorumlanması). S. E., vol. 3.

FREUD, S. (1905). *Three Essays on the Theory of Sexuality* (Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme). S. E., vol. 7.

FREUD, S. (1908). *Character and Anal Eroticism* (Karakter ve Dışkıl Kösnüllük). S. E., vol. 9.

FREUD, S. (1908a) *Civilized Sexual Morality and Modern Nervous Illness* (Uygarlaşmış Cinsel Ahlâk ve Modern Sinir Hastalığı). S. E., vol. 9.

FREUD, S. (1909). *Analysis of a Phobia in a Five-Year-Old Boy* (Beş Yaşındaki Bir Erkek Çocuktaki Bir Yılgının Çözümlenmesi). S. E., vol. 10.

FREUD, S. (1913). *Totem and Tabu* (Totem ve Tabu). S. E., vol 13.

FREUD, S. (1914). *On Narcissism* (Özseverlik Üzerine). S. E., vol. 14.

FREUD, S. (1915). *Instincts and Their Vicissitudes* (İçgüdüler ve Gösterdikleri Değişiklikler). S. E., vol. 14.

(*) Fliess'e gönderilen 75 No.lu mektup (1897) dışında, S. Freud'un bu kitapta belirtilen yapıtlarının alındığı kaynak, (bu kaynakçada S. E. olarak kısaltılan) *Sigmund Freud'un Bütün Ruhbilimsel Yapıtlarının Standart Baskısı*'dır, 23 cilt, yay. J. Strachey. London: Hogarth Press, 1886-1939.

FREUD, S. (1915a). *The Unconscious* (Bilinçdışı). S. E., vol. 14.

FREUD, S. (1915-16). *Introductory Lectures on Psychoanalysis* (Ruhçözümleme Üzerine Giriş Konferansları). S. E., vol. 15.

FREUD, S. (1916-17). *Introductory Lectures on Psychoanalysis* (Ruhçözümleme Üzerine Giriş Konferansları). S. E., vol. 16.

FREUD, S. (1920). *Beyond the Pleasure Principle* (Haz İlkesinin Ötesinde). S. E., vol. 18.

FREUD, s. (1923) *The Ego and the Id* (Benlik ve İlkel Benlik). S. E., vol. 19.

FREUD, S. (1924). *Economic Problem of Masochism* (Mazoşizmde Ekonomik Sorun). S. E., vol. 19.

FREUD, S. (1925). *The Resistance to Psychoanalysis* (Ruhçözümlemeye Gösterilen Direnç). S. E., vol. 19.

FREUD, S. (1927). *The Future of an Illusion* (Bir Yanılsamanın Geleceği). S. E., vol. 21.

FREUD, S. (1930). *Civilization and Its Discontents* (Uygarlık ve Doğurduğu Hoşnutsuzluklar). S. E., vol. 21.

FREUD, S. (1931). *Female Sexuality* (Dişi Cinselliği). S. E., vol. 21.

FREUD, S. (1933). *New Introductory Lectures* (Yeni Giriş Konferansları). S. E., vol. 22.

FREUD, S. (1933a). *Why War?* (Niçin Savaş?). S. E., vol. 22.

FREUD, S. (1937). *Analysis Terminable and Interminable* (Sınırlı ve Sınırsız Çözümleme). S. E. vol. 23.

FREUD, S. 1938; bas. 1940). *An Outline of Psychoanalysis* (Ana Çizgileriyle Ruhçözümleme). S. E., vol. 23.

FROMM, E. (1932). Die Psychoanalytische Charakterologie und ihre Bedeutung für Sozialforschung. *Ztsch. f. Sozialforschung*. 1: 253-77. Psychoanalytic Characterology and Its Relevance for Social Psychology (Ruhçözümsel Karakterbilimi ve Toplumsal Ruhbilimle İlişkisi). *The Crisis of Psychoanalysis*'te, E. Fromm, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970. Londra: Cape, 1971.

FROMM, E. (1934). Die Sozialpsychologische Bedeutung der Mutterrechtstheorie. *Ztsch. f. Sozialforschung*. 3: 196-277. The Theory of Mother Right and Its Relevance for Social Psychology (Ana Hakkı Kuramı ve Toplumsal Ruhbilimle İlişkisi). *The Crisis of Psychoanalysis*'te, E. Fromm, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970. Londra: Cape, 1971.

FROMM, E. (1941). *Escape from Freedom* (Özgürlükten Kaçış). New York: Holt, Rinehart and Winston.

FROMM, E. (1947). *Man for Himself: An Inquiry into the Psychology of Ethics* (Kendini Savunan İnsan: Etiğin Psikolojisiyle İlgili Bir Soruşturma). New York: Holt, Rinehart and Winston. Londra: Routledge, 1956.

FROMM, E. (1950). *Psychoanalysis and Religion* (Ruhçözümleme ve Din). New Haven: Yale Univ. Press.

FROMM, E. (1951). *The Forgotten Language: An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairytales and Myths* (Unutulan Dil: Düşlerin, Peri Masallarının ve Efsanelerin Anlaşılmasına Giriş). New York: Holt, Rinehart and Winston.

FROMM, E. (1955). *The Sane Society* (Sağlıklı Toplum). New York: Holt, Rinehart and Winston. Londra: Routledge, 1971.

FROMM, E. (1959). *Sigmund Freud's Mission* (Sigmund Freud'un İşlevi). New York: Harper and Bros.

FROMM, E. (1961). *Marx's Concept of Man* (Marx'ın İnsan Anlayışı). New York: Frederick Ungar.

FROMM, E. (1963). *The Dogma of Christ and Other Essays on Religion, Psychology and Culture* (İsa İnağı ve Din, Ruhbilim ile Kültür Üzerine Öteki Denemeler). New York: Holt, Rinehart and Winston. (1. bas. Almanya, 1931).

FROMM, E. (1964). *The Heart of Man* (Sevginin ve Şiddetin Kaynağı). New York: Harper and Row. Londra: Routledge, 1965.

FROMM, E. (1968). Marx's Contribution to the Knowledge of Man (İnsanın Bilgisine Marx'ın Yaptığı Katkı). *Social Science Information.* 7 (3): 7-17. (Yeni bas. E. Fromm, 1970).

FROMM, E. (1968a). *The Revolution of Hope* (Umut Devrimi). New York: Harper and Row.

FROMM, E. (1970). *The Crisis of Psychoanalysis: Essays on Freud, Marx and Social Psychology* (Ruhçözümlemenin Bunalımı: Freud, Marx ve Toplumsal Ruhbilim Üzerine Denemeler). New York: Hold, Rinehart and Winston. Londra: Cape, 1971.

FROMM, E. (1970a). Freud's Model of Man and Its Social Determinants (Freud'un İnsan Modeli ve Bu Modelin Toplumsal Belirleyicileri). *The Crisis of Psychoanalysis*'te, E. Fromm. New York: Holt, Rinehart and Winston. Londra: Cape, 1971.

FROMM, E. (1970b). The Oedipus Comlex: Comments on the Case of Little Hans (Oedipus Karmaşası: Küçük Hans Olgusu Üzerine Yorumlar). *The Crisis of Psychoanalysis*'te, E. Fromm. New York: Holt, Rinehart and Winston. Londra: Cape, 1971.

FROMM, E. ve MACCOBY, M. (1970). *Social Character in a Mexican Village* (Bir Meksika Köyünde Toplumsal Karakter). Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.

FROMM, E., E. Schachtel, A. Hartoch-Schachtel, P. Lazarsfeld ve ötekilerin katılımıyla, 1936. The Authoritarian Character Structure of German Workers and Employees Before Hitler (Hitler'den Önce Alman İşçilerinde ve Çalışanlarında Yetkeci Karakter Yapısı). Yayımlanmamış.

FROMM, E., SUZUKI, D. T. ve MARTINO, R. de (1960). *Zen Buddhism and Psychoanalysis* (Zen Budizm ve Ruhçözümleme). New York: Harper and Bros.

FROMM, E. ve XIRAU, R. yay. (1968). *The Nature of Man* (İnsanın Doğası). New York: Macmillan.

GARATTINI, S. ve SIGG, E. B. (1969). Relationship of Aggressive Behavior to Adrenal and Gonadal Function in Male Mice (Erkek Farelerde Adrenal ve Gonad İşlevinin Saldırgan Davranışla İlişkisi). *Aggressive Behavior*'da, yay. S. Garattini ve E. B. Sigg, Amsterdam: Excerpta Medica Foundation.

GILL, D. G. (1970). *Violence Against Children* (Çocuklara Uygulanan Şiddet). Cambridge: Harvard Univ. Press.

GINSBERG, M. Bkz. Glover, E. (1934), ortak yazar.

GLICKMAN, S. E. ve SROGES, R. W. (1966). Curiosity in Zoo Animals (Hayvanat Bahçesi Hayvanlarında Merak). *Behavior*. 26: 151-88.

GLOVER, E. ve GINSBERG, M. (1934). A Symposium on the Psychology of Peace and War (Barış ve Savaşın Psikolojisi Üzerine Sempozyum). *Brit. Jour. Med. Psych.* 14: 274-93.

GOODALL, J. (1965). Chimpanzees of the Gombe Stream Reserve (Gombe Suyu Rezervi'ndeki Şempanzeler). *Primate Behavior: Field Studies of Primates and Apes*'te, yay. I. DeVore. New York: Holt, Rinehart and Winston.

GOODALL, J. Ayrıca bkz. Van Lawick-Goodall, J.

GOSLINER, B. J. Bkz. Mahler, H. S. (1955), ortak yazar.

GOWER, G. (1968). Man Has No Killer Instinct (İnsanda Katillik İçgüdüsü Yoktur). *Man and Aggression*'da yay. M. F. A. Montagu, New York: Oxford Univ. Press.

GREEN, M. R. ve SCHECTER, D. E. (1957) Autistic and Symbiotic Disorders in Three Blind Children (Üç Kör Çocuktaki İçeyönelik ve Ortakyaşamsal Bozukluklar). *Psychiat. Quar.* 31: 628-48.

GROSS, K. (1901). *The Play of Man* (İnsanın Oyunu). New York: D. L. Appletoon.

GUDERIAN, H. (1951). *Erinnerungen eines Soldaten* (Bir Askerin Anıları). Heidelberg. (Alıntı: J. Ackermann, 1970)

GUNTRIP, H. (1971), The Promise of Psychoanalysis (Ruhçözümlemenin Verdiği Umut). *In the Name of Life*'da, yay. B. Landis ve E. S. Tauber. New York: Holt, Rinehart and Winston.

GUTHRIE, W. K. (1962). *Earlier Presocratics and the Pythagoreans* (Sokrat Öncesi İlk Düşünürler ve Pisagorcular). A History of Greek Philosophy, vol. 1. New York: and Londra: Cambridge Univ. Press.

GUTHRIE, W. K. (1965). *Presocratic Traditions from Parmenides to Democritus* (Parmenides'ten Demokritos'a Sokrat Öncesi Gelenekler). A History of Greek Philosophy, vol. 2. New York and Londra: Cambridge Univ. Press.

GUTTINGER, R. C. (Alıntı: C. ve W. M. S. Russell, 1968).

HALL, K. R. L. (1960). The Social Vigilance Behaviour of the Chacma Baboon, *Papio ursinus* (Şebeklerde [*Papio ursinus*] Toplumsal Uyanıklık Davranışı). *Behaviour*. 16: 261-94.

HALL, K. R. L. (1964). Aggression in Monkey and Ape Societies (Maymun ve Kuyruksuz Maymun Toplumlarında Saldırganlık). *The Natural History of Aggression*'da yay. J. D. Carthy ve F. J. Ebling. New York: Academic.

HALL, K. R. L. ve DeVORE, I. (1965). Baboon Social Behavior (Babunlarda Toplumsal Davranış). *Primate Behavior: Field Studies of Primates and Apes*'te, yay. I. DeVore. New York: Holt, Rinehart and Winston.

HALL, T. E. (1963). Proxemics — A Study of Man's Spatial Relationships (Proksemik — İnsanın Uzamsal İlişkileri Üzerine Bir İnceleme). *Man's Image in Medicine and Anthropology*'de, yay. I. Galdston. New York: Int. Univs. Press.

HALL, T. E. (1966). *The Hidden Dimension* (Gizli Boyut). Garden City: Doubleday.

HALLGARTEN, G. W. F. (1963). *Imperialism vor 1914* (1914 Öncesinde Emperyalizm). Munich. C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung.

HALLGARTEN, G. W. F. (1969). *Als die Schattenfielen, Memoiren 1900-1968* (Anılar, 1900-1968). Ullstein Vlg.

HANEY, C., BANKS, C. ve ZIMBARDO, P. Baskıda. Interpersonal Dynamics in a Simulated Prison (Taklit Bir Tutukevinde Kişilerarası Dinamikler). *Int. Jour. of Criminology and Penology*. 1.

HANFSTAENGL, E. (1970). *Zwischen Weissem und Braunem Haus* (Beyaz ve Kahverengi Ev Arasında). Munich: R. Piper.

HARLOW, H. F. (1969). *William James and Instinct Theory* (William James ve İçgüdü Kuramı). *William James, Unfinished Business*'te, yay. B. Macleod. Washington, D. C.: Amer. Psychol. Assoc.

HARLOW, H. F., McGAUGH, J. L. ve THOMPSON, R. F. (1971). *Psychology* (Ruhbilim). San Francisco: Albion.

HART, C. W. M. ve PILLING, A. R. (1960). *The Tiwi of North Australia* (Case Histories in Cultural Anthropology) [Kuzey Avustralya Tiwileri (Kültürel İnsanbilimde Olgu Tarihçeleri)]. New York: Holt, Rinehart and Winston.

HARTMANN, H., KRIS, E. ve LOEWENSTEIN, R. M. (1949). *The Psychoanalytic Study of the Child* (Çocukların Ruhçözümleme Yöntemiyle İncelenmesi). Vols. 3, 4. New York: Int. Univs. Press.

HARTOCH-SCHACHTEL, A. Bkz. Fromm, E. (1936).

HAYES, C. (1951). *The Ape in Our House* (Evimizdeki Kuyruksuz Maymun). New York: Harper and Bros.

HAYES, C. Bkz. Hayes, K. J. (1951), ortak yazar.

HAYES, K. J. ve HAYES, C. (1951). The Intellectual Development of a Home-Raised Chimpanzee (Evde Yetiştirilen Bir Şempanzede Zihinsel Gelişme). *Proc. Amer. Phil. Soc.* 95: 105-9.

HEATH, R. G. (1962). Brain Centers and Control of Behavior (Beyin Merkezleri ve Davranış Denetimi). *Psychosomatic Medicine*'de, yay. R. G. Heath. Philadelphia: Lea and Fabiger.

HEATH, R. G., yay. (1964). *The Role of Pleasure in Behavior* (Hoşlanımın Davranışta Oynadığı Rol). New York: Harper and Row.

HEDIGER, H. (1942). *Wildtiere in Gefangenschaft* (Tutsaklık Koşulları Altındaki Yaban Hayvanları). Basel: Bruno Schwab. New York and Londra, Dover, 1965.

HEIBER, H., yay. (1958). *Reichfuhrer: Letters to and From Himmler* (Reichführer: Himmler'in Aldığı ve Yazdığı Mektuplar). Deutschverlagsanstalt.

HEIDEL, A. (1942). *The Babylonian Genesis: Enuma Elish* (Babil Türeyiş Efsanesi: Enuma Eliş). Chicago: Univ. of Chicago Press.

HEISENBERG, W. (1958). The Representation of Nature in Contemporary Physics (Çağdaş Fizikte Doğanın Temsili). *Daedalus*. 87 (3): 95-108.

HELFFERICH, E. (Alıntı: J. Ackermann, 1970).

HELFNER, E. ve KEMPE, C. H., yay. (1968). *The Battered Child* (Dövülen Çocuklar). Chicago: Univ. of Chicago Press.

HELMUTH, H. (1967). Zum Verhalten des Menschen: die Aggression (İnsanın Davranışı Üzerine: Saldırganlık). *Ztsch. f. Ethnologie*. 92: 265-73.

HENTIG, H. von (1964). *Der Nekrotope Mensch* (Ölüsever İnsan). Stutgart: F. Enke Verlag.

HERON, W. (1957). *The Pathology of Boredom* (Can Sıkıntısının Patolojisi). *Sci. Amer.* (Ocak).

HERON, W., DOANE, B. K. ve SCOTT, T. H. (1965). *Can. Jour of Psych.* 10 (1): 13-18.

HERRICK, C. J. (1928). *Brains of Rats an Man* (Sıçanların ve İnsanın Beyinleri). Chicago: Univ. of Chicago Press. (Alıntı: R. B. Livingston, 1967a).

HERRIGEL, E. (1953). *Zen in the Art of Archery* (Okçuluk Sanatında Zen). New York: Pantheon. Londra: Routledge.

HESS, W. R. (1954). *Diencephalon Automatic and Extrapyramidal Structures* (Otomatik Diensefalon ve Ekstrapiramidal Yapılar). New York: Grune and Stratton.

HINDE, R. A. (1960). Energy Models of Motivation..(Güdülenmede Enerji Modelleri). *Readings in Animal Behavior*'da, yay. T. E. McGill. New York: Holt, Rinehart and Winston.

HINDE, R. A. (1967). *New Society.* 9: 302.

HITLER, A. (1943). *Mein Kampf* (Kavgam), çev. R. Manhein. Boston: Houghton Mifflin. Londra: Hutchinson.

HOEBEL, E. A. (1954). *The Law of Primitive Man* (İlkel İnsanın Hukuku). Cambridge: Harvard Univ. Press. (Alıntı: E. R. Service, 1966).

HOEBEL, E. A. (1958). *Man in the Primitive World* (İlkel Dünyada İnsan). New York: McGraw-Hill.

HOLBACH, P. H. D. (1822). *Systéme Social* (Toplumsal Sistem). Paris. [Alıntı: *Die Heilige Familie* (Kutsal Aile), K. Marx, 1844.]

HOLT, R. R. (1965). A Review of Some of Freud's Biological Assumptions and Their Influence on His Theories (Freud'un Biyolojik Varsayımlarından Bazıları ve Bunların Onun Kuramları Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bir Değerlendirme). *Psychoanalysis and Current Biological Thought*'ta, yay. N. S. Greenfield ve W. C. Lewis. Madison: Univ. of Wisconcin Press.

HORKHEIMER, M., yay. (1936). *Autoritat und Familie* (Yetke ve Aile). Paris: Librairie Felix Alcan.

HOWELL, F. C. Bkz. Washburn, S. L. (1960), ortak yazar.

JACOB, S. P. A., BRUNTON, M., MELVILLE, M. M., BRITAIN, R. P. ve McCLEMONT, W. F. (1965). Aggressive Behavior: Mental Subnormality and the XYY Male (Saldırgan Davranış: Zihinsel Anormallik ve XYY Erkekler)? *Nature.* 208: 1351-2.

JAMES, W. (1890). *Principles of Psychology* (Ruhbilimin İlkeleri). New York: Holt, Rinehart and Winston.

JAMES, W. (1911). The Moral Equivalent of War (Savaşın Ahlâksal Karşılıkları). *Memories and Studies*'de, W. James. New York: Longman's Green.

JAMES, W. (1923). *Outline of Psychology* (Ana Çizgileriyle Ruhbilim). New York: Scribner's.

JAY, M. (1973). *The Dialectial Imagination* (Diyalektik İmgelem). Boston: Little, Brown. Londra: Heinemann.

JAY, P. Bkz. Washburn, S. L. ve Jay. P. (1968), ortak yayımcılar.

JONES, E. (1957). *The Life and Work of Sigmund Freud* (Sigmund Freud'un Yaşamı ve Yapıtları). Vol. 3. New York: Basic Books. Londra: Hogarth Press.

KAADA, B. (1967). *Aggression and Defense: Neural Mechanisms and Social Patterns* (Saldırganlık ve Savunma: Sinirsel Düzenekler ve Toplumsal Örüntüler). Brain Function, vol. 5, yay. C. D. Clemente ve D. B. Lindsley. Los Angeles: Univ. of California Press.

KAHN, H. (1960). *On Thermonuclear War* (Termonükleer Savaş Üzerine). Princeton: Princeton Univ. Press.

KANNER, L. (1944). Early Infantile Autism (Erken Bebeklik Döneminde İçe-yöneliklik). *Jour. Pediat.* 25: 211-17.

KAPP, R. (1931). Comments on Bernfeld and Feitelberg's 'Principles of Entropy and Death Instinct' (Bernfeld ve Feitelberg'in 'Entropi ve Ölüm İçgüdüsü İlkeleri' Üzerine Yorumlar). *Int. Jour. Psychoanal.* 12: 82-6.

KEMPE, C. H. ve ötekiler (1962). The Battered Child Syndrome (Dövülen Çocuk Sendromu) *Jour. A. M. A.* 181 (1): 17-24.

KEMPE, C. H. Bkz. Helffner, R. (1968), ortak yazar.

KEMPNER, R. M. W. (1969). *Das Dritte Reich am Kreuzverhör* (Üçüncü Reich'ın Yargılanması). Munich: Bechtle Verlag.

KLÜVER, H. ve BUCY, P. C. (1934). Preliminary Analysis of Functions of the Temporal Lobes in Monkeys (Maymunlarda Şakak Loplarının İşlevleriyle İlgili Ön Çözümleme). *Arch, Neurol. Psych.* 42: 929.

KOFFLER, F. Bkz. Tauber, E. W. (1966), ortak yazar.

KORTLANDT, A. (1962). Chimpanzees in the Wild (Yaban Ortamında Şempanzeler). *Sci. Amer,* 206 (5): 128-38.

KRAUSNICK, H., BUCHHEIM, H., BROSZAT, M. ve JACOBSEN, H. A. (1968). *Anatomy of the SS State* (SS Devletinin Anatomisi). New York: Walker. Londra: Paladin.

KREBS, A. (Alıntı: J. Ackermann, 1970).

KROPOTKIN, P. (1955). *Mutal Aid* (Karşılıklı Yardım). Boston: Porter Sargent. Londra: Allen Lane.

KUBIZEK, A. (1953). *Adolf Hitler, Mein Jugenfreund* (Gençlik Arkadaşım Adolf Hitler). Graz: L. Stocker Verlag.

KUMMER, H. (1951). Soziales Verhalten Einer Mantelpaviangruppe (Bir Habeşistan Maymunu Topluluğunda Toplumsal Davranış). *Beiheft z. Schweizerischen f. Psychologie und ihre Anwendungen* 33: 1-91. (Alıntı: C. ve W. M. S. Russell, 1968).

LAGERSPETZ, K. M. J. (1969). Aggression and Aggressiveness in Laboratory Mice (Laboratuvar Farelerinde Saldırı ve Saldırganlık). *Aggressive Behavior*'da, yay. S. Garattini ve E. B. Sigg. Amsterdam: Excerpta Medica Foundation.

LANCASTER, C. S. Bkz. Washburn, S. L. ve Lancaster, C. S. (1968), ortak yazarlar.

LANGER, W. C. (1972). *The Mind of Adolf Hitler* (Adolf Hitler'in Zihni). New York: Basic Books. Londra: Pan Books

LAUGHLIN, W. S. (1968). Hunting: An Integrating Biobehavior System and Its Evolutionary Importance (Avlanma: Bütünleştirici Bir Biyodavranış Sistemi ve Evrim Açısından Önemi). *Man, the Hunter*'da, yay. R. B. Lee ve I. DeVore. Chicago: Aldine.

LAZARSFELD, P. Bkz. Fromm, E. (1936).

LEE, R. B. (1968). What Hunters Do for a Living: Or How to Make Out on Scarce Resources (Avcıların Yaşamak İçin Yaptıkları Şeyler: Ya da Kıt Kaynaklarla Yetinmenin Yolları). *Man, the Hunter*'da, yay. R. B. Lee ve I. DeVore. Chicago: Aldine.

LEE, R. B. ve DeVORE, I. (1968). *Man, the Hunter* (Avcı İnsan). Chicago: Aldine.

LEHRMAN, D. S. (1953). Problems Raised by Instinct Theory: A Critique of Konrad Lorenz's Theory of Instinctive Behavior (İçgüdü Kuramının Çağrıştırdığı Sorunlar: Konrad Lorenz'in İçgüdüsel Davranış Kuramının Eleştirisi). *Quar. Rev. Biol.* 28 (4): 337-64.

LENIN, V. I. *Sochineniia* (Tüm Yapıtları). 4. bas. Vol. 35. (Alıntı: R. A. Medvedev, 1971).

LEYHAUSEN, P. (1956). Verhaltensstudien an Katzen (Kedilerle İlgili Davranış İncelemesi). *Beih. z. Ztsch. f. Tierpsychologie*. (Alıntı: C. ve W. M. S. Russell, 1968).

LEYHAUSEN, P. (1965). The Communal Organization of Solitary Mammals (Tek Yaşayan Memelilerde Topluluk Örgütlenmesi). *Symposia Zool. Soc. Lond.* No. 14: 249-63.

LEYHAUSEN, P. Bkz. Lorenz, K. (1968), ortak yazar.

LINDSLEY, D. B. (1964). The Ontogeny of Pleasure: Neural and Behavioral Development (Hazzın Ontojenisi: Sinirsel ve Davranışsal Gelişme). *The Role of Pleasure in Behavior*'da yay. R. G. Heath. New York: Harper and Row.

LIVINGSTON, R. B. (1962). How Man Looks at His Own Brain: An Adventure Shared by Psychology and Neurology (İnsanının Kendi Beynine Bakış Yöntemi: Ruhbilim ve Sinirbilimin Paylaştığı Bir Serüven). *Biologically Oriented Fields*'da. Pyschology: A Study of a Science, yay. S. Koch. New York: McGraw-Hill.

LIVINGSTON, R. B. (1967). Brain Circuitry Relating to Complex Behovior (Karmaşık Davranışla Bağlantılı Beyin Devreselliği). *The Neurosciences: A Study Program*'da, yay. G. C. Quarton, T. E. melnechuk ve F. O. Schmitt. New York: Rockefeller Univ. Press.

LIVINGSTON, R. B. (1967a). Reinforcement (Pekiştirme). *The Neurosciences: A Study Program* da yay. G. C. Quarton, T. E. Melnechuk ve F. O. Schmitt. New York: Rockefeller Univ. Press.

LORENZ, K. (1937). Über die Bildung des Instinktbegriffes (İçgüdü Anlayışlarının Oluşumu Üzerine). *Über tierisches und menschliches Verhalten*. Munich: R. Piper, 1965.

LORENZ, K. (1940). Durch Domestikation verursachte Störungen arteigenen Verhaltens. *Ztsch. z. angew. Psychol. Charakterkunde*. 56: 75.

LORENZ, K. (1950). The Comparative Method in Studying Innate Behavior Patterns (Doğuştan Davranış Kalıplarının İncelenmesinde Karşılaştırmalı Yöntem). *Symp. Soc. Exp. Biol.* (Animal Behavior). 4: 221-68.

LORENZ, K. (1952). *King Solomon's Ring* (Hazreti Süleyman'ın Yüzüğü). New York: Crowell. Londra: Methuen.

LORENZ, K. (1955). Über das Toten von Artgenossen. *Jahrb. d. Max-Planck-Ges.* 105-140. (Alıntı: K. Lorenz, 1966).

LORENZ, K. (1964). Ritualized Aggression (Kuttörensel Saldırganlık). *The Natural History of Aggression*'da, yay. J. D. Carthy ve F. J. Ebling. New York: Academic.

LORENZ, K. (1965). *Evolution and Modification of Behavior* (Davranışın Evrimi ve Değişmesi). Chicago: Univ. of Chicago Press.

LORENZ, K. (1966). *On Aggression* (Saldırganlık Üzerine). New York: Harcourt Brace Jovanovich. Londra: Methuen. (1. bas. *Das Sogenannte Böse, Zur Naturgeschichte der Aggression* [Saldırganlığın Sözde Kötü, Doğal Tarihi]. Vienna: Borotha-Schoeller Verlag, 1963).

LORENZ, K. (1970). The Establishment of the Instinct Concept (İçgüdü Kavramının Yerleşmesi), çev. R. Martin, 1931-42 arasında yayımlanan Alman gazetelerinden. *Studies in Animal and Human Behavior*'da. Cambridge: Harvard Univ. Press. Londra: Methuen.

LORENZ, K. ve LEYHAUSEN, P. (1968). *Antriebe tierischen und menschlichen Verhaltens* (Hayvan ve İnsan Davranışlarının Güdüsü). Munich: R. Piper.

MACCOBY, M. (1972). Emotional Attitudes and Political Choices (Heyecansal Tutumlar ve Siyasal Seçimler). *Politics and Society* (Kış): 209-39.

MACCOBY, M. (1972a). *Technology, Work and Character* (Teknoloji, Çalışma ve Karakter). Teknoloji ve Toplumla İlgili Program (son bir değerlendirme). Cambridge: Harvard Univ.

MACCOBY, M. (Yayımlanacak). *Social Character, Work and Technology* (Toplumsal Karakter, Çalışma ve Teknoloji) (incelemenin başlığı).

MACCOBY, M. Bkz. Fromm, E. (1970), ortak yazar.

MacCORQUODALE, K. (1970). On Chomsky's Review of Verbal Behavior by B. F. Skinner (Chomsky'nin B. F. Skinner'ca Yazılan *Sözel Davranış*'la İlgili Değerlendirme Yazısı Üstüne). *Jour. of the Exp. Anal. of Behavior.* 13 (1): 83-99.

McDERMOTT, J. J., yay. (1967). *The Writings of William James: A Comprehensive Edition* (William James'in Yazıları: Geniş Kapsamlı Baskı). New York: Random House.

McDOUGALL, W. (1913). The Sources and Direction of Psycho-Physical Energy (Ruhsal-Fiziksel Enerjinin Kaynakları ve Doğrultusu). *Amer. Jour. of Insanity.* 69.

McDOUGALL, W. (1923). *An Introduction to Social Psychology* (Toplumsal Ruhbilime Giriş). 7. bas. Boston: John W. Luce. Londra: Methuen.

McDOUGALL, W. (1923a) *An Outline of Psychology* (Ana Çizgileriyle Ruhbilim). Londra: Methuen.

McDOUGALL, W. (1932). *The Energies of Men: A Study of the Fundamentals of Dynamic Psychology* (İnsanlardaki Enerjiler: Dinamik Ruhbilimin Temelleriyle İlgili Bir İnceleme). New York: Scribner's.

McDOUGALL, W. (1948). *The Energies of Men* (İnsanlardaki Enerjiler). 7. bas. Londra: Methuen.

McGAUGH, J. L. Bkz. Harlow, H. F. (1971), ortak yazar.

MacLEAN, P. D. (1958). The Limbic System with Respect to Self-Preservation and the Preservation of the Species (Özkorunma ve Türün Korunması Bakımından Kol-bacak Sistemi). *Jour. Nerv. Ment. Dis.* 127: 1-11.

MAHLER, M. S. (1968). *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation* (İnsan Ortakyaşamı ve Bireyleşmenin Çeşitleri Üzerine). Vol. 1. New York: Int. Univs. Press.

MAHLER, M. S. ve GOSLINER, B. J. (1955). On Symbiotic Child Psychosis (Ortakyaşamsal Çocuk Psikozu Üzerine). *Psychoanalytic Study of the Child*'da. New York: Int. Univs. Press.

MAHRINGER, J. (1952). *Vorgeschichtliche Kultur* (Kültürün Tarihöncesi). Benziger Verlag.

MAIER, N. R. F. ve SCHNEIRLA, T. C. (1964). *Principles of Animal Psychology* (Hayvan Ruhbiliminin İlkeleri). New York: Dover.

MARCUSE, H. (1955). *Eros and Civilization* (Eros ve Uygarlık). Boston: Beacon. Londra: Sphere.

MARCUSE, H. (964). *One Dimensional Man* (Tek Boyutlu İnsan). Boston: Beacon. Londra: Routledge; Sphere.

MARINETTI, F. T. (1909). *Futurist Manifesto* (Gelecekçi Bildirge). Bkz. R. W. Flint, yay. (1971).

MARINETTI, F. T. (1916). *Futurist Manifesto* (Gelecekçi Bildirge). Bkz. R. W. Flint, yay. (1971).

MARK, V. H. ve ERVIN, F. R. (1970). *Violence and the Brain* (Şiddet ve Beyin). New York: Harper and Row.

MARSHACK, A. (1972). *Roots of Civilization* (Uygarlığın Kökleri). New York: McGraw-Hill. Londra: Weidenfeld and Nicolson.

MARX, K. (1906). *Capital* (Kapital). Vol. 1 Charles S. Kerr. New York: Int. Univs. Press. Londra: Dent; Laurence and Wishart.

MARX, K. ve ENGELS, F. *Gesamtausgabe* (MEGA) (Marx ve Engels'in Bütün Yapıtları). Vol. 5. Moskova.

MASER, W. (1971). *Adolph Hitler, Legende, Mythos, Wirklichkeit* (Adolf Hitler, Söylence, Efsane, Gerçeklik). Munich: Bechtle Verlag.

MASLOW, A. *Motivation and Personality* (Güdülenme ve Kişilik). New York: Harper and Bros.

MASON, W. A. (1970). Chimpanzee Social Behavior (Şempanzenin Toplumsal Davranışı). *The Chimpanzee*'de yay. G. H. Bourne. Vol. 2. Baltimore: Univ. Park.

MATTHEWS, L. H. (1963). *Symposium on Aggression* (Saldırganlık Üzerine Sempozyum) Institute of Biology.

MATURANA, H. R. ve VARELA, F. G. (Yayımlanacak). *Autopoietic Systems* (Otopoyetik Sistemler).

MAYO, E. (1933). *The Human Problems of an Industrial Civilization* (Sanayi Uygarlığında İnsan Sorunları). New York: Macmillan.

MEAD, M. (1961). *Cooperation and Competition Among Primitive Peoples* (İlkel Halklarda İşbirliği ve Yarışma). Gözd. geç. bas. Boston: Beacon. (1. bas. New York: McGraw-Hill, 1937).

MEDVEDEV, R. A. (1971). *Let History Judge* (Yargıyı Tarih Versin). New York: Knopf. Londra: Macmillan.

MAGARGEE, E. I. (1969). The Psychology of Violence: A Critical Review of Theories of Violence (Şiddetin Psikolojisi: Şiddet Kuramlarına İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme). Şiddetin Nedenleri ve Önlenmesiyle İlgili A.B.D. Ulusal Komisyonu, Görev Birliği III: Bireysel Şiddet Eylemleri için hazırlanmıştır.

MEGGITT, M. J. (1960). *Desert People* (Çöl İnsanları). Chicago: Univ. of Chicago Press. (Alıntı: E. R. Service, 1966).

MEGGITT, M. J. (1964). *Aboriginal Food-Gatherers of Tropical Australia* (Tropikal Avustralya'nın Yerli Yiyecek Toplayıcıları). Morges, Switzerland: Int. Union for Conservation of Nature and Natural Resources. (Alıntı: E. R. Service, 1966).

MELLAART, J. (1967). *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia* (Çatal Höyük: Anadolu'da Bir Cilalı Taş Devri Kenti). Londra: Thames and Hudson. New York: McGraw-Hill.

MELNECHUK, T. O. Bkz. Ploog, D. (1970), ortak yazar.

MENNINGER, K. A. (1968). *The Crime of Punishment* (Cezalandırma Suçu). New York: Viking.

MILGRAM, S. (1963). Behavioral Study of Obedience (Boyun Eğmenin Davranışsal Yönden İncelenmesi). *Jour. Abn. and Socl. Psychol.* 67: 371-8.

MILLAN, I. [Yayımlanacak. (1974)]. *Caracter social and Desarrollo* (Toplumsal Karakter ve Gelişme).

MILLER, N. E. (1941) Frustration-Aggression Hypothesis (Engelleme-Saldırganlık Varsayımı). *Psych. Rev.* 48: 337-342.

MILNER, P. Bkz. Olds, J. (1954), ortak yazar.

MONAKOW, C. von (1950). *Gehirn und Gewissen* (Beyin ve Vicdan). Zurich: Morgarten.

MONTAGU, M. F. A. (1967). *The Human Revolution* (İnsan Devrimi). New York: Bantam.

MONTAGU, M. F. A. (1968). Chromosomes and Crime (Kromozomlar ve Suç). *Psychology Today*. 2 (5): 42-4, 46-9.

MONTAGU, M. F. A. (1968a). The New Litany of Innate Depravity: Or Original Sin Revisited (Doğuştan Bozuklukla İlgili Yeni Nakarat: Ya da İlk Günaha Yeniden Sığınış). *Man and Aggression*'da yay. M. F. A. Montagu. New York: Oxford Univ. Press.

MONTEIL, V. (1970). *Indonésie* (Endonezya). Paris: Horizons de France.

MORAN, Lord (1966). *Churchill: Taken from the Diaries of Lord Moran* (Lord Moran'ın Güncelerinden Churchill). Boston: Houghton Mifflin. Londra: Constable.

MORGAN, L. H. (1870). *Systems of Sanguinity and Affinity of the Human Family* (İnsan Ailesinde Kan Bağı ve Yakınlık Sistemleri). Publication 218. Washington, D. C.: Smithsonian Inst.

MORGAN, L. H. (1877). *Ancient Society: Or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery Through Barbarism to Civilization* (Eski Toplum: Ya da İnsanın Yabanıllıktan Barbarlığa, Oradan Uygarlığa Doğru Kaydettiği İlerleme Çizgileriyle İlgili Araştırmalar). New York: H. Holt.

MORRIS, D. (967). *Tha Naked Ape* (Çıplak Maymun). New York: McGraw-Hill. Londra: Cape; Corgi.

MOYER, K. E. (1968). Kinds of Aggression and Their Physiological Basis (Saldırganlık Türleri ve Fizyolojik Temelleri). *Communication in Behavioral Biology*'de. Pt A. vol. 2. New York: Academic.

MUMFORD, L. (1961). *The City in History* (Tarihte Kent). New York: Harcourt Brace Jovanovich. Harmondsworth: Penguin Books, 1966.

MUMFORD, L. (1967). *The Myth of the Machine: Techniques in Human Development* (Makine Miti: İnsan Gelişmesinde Teknikler). New York: Harcourt Brace Jovanovich. Londra: Secker and Warburg.

MURDOCK, G. P. (1934). *Our Primitive Contemporaries* (İlkel Çağdaşlarımız). New York: Macmillan.

MURDOCK, G. P. (1968). Tartışma konuşmaları. *Man, the Hunter*'da yay. R. B. Lee ve I. DeVore. Chicago: Aldine.

NAPIER, J. (1970). *The Roots of Mankind* (İnsan Soyunun Kökleri). Washington D. C.: Smithsonian Inst. Londra: Allen and Unwin.

NARR, K. J, (1961). *Urgeschichte des Kultur* (Kültürün Tarihöncesi). Stutgart: Kröner Verlag.

NIELSEN, J. (1968). Y Chromosomes in Male Psychiatric Patiens above 180 cms Tall (Boyu 180 cm.den Uzun Erkek Ruh Hastalarında Y Kromozomları). *Brit. Jour. Psychiat.* 114: 1589-90.

NISSEN, H. W. (1931). A Field Study of the Chimpanzee (Şempanzelerle İlgili Bir Alan İncelemesi). *Comp. Psych. Monog.* 8 (36).

NISSEN, H. W. Bkz. Alee, W. C. (1953), ortak yazar.

NIMKOFF, M. F. Bkz. Alee, W. C. (1953), ortak yazar.

OKLADNIKOV, A. P. (1972). (Alıntı: A. Marshack, 1972).

OLDS, J. ve MILNER, J. (1954). Positive Reinforcement Produced by Electrical Stimulation of the Septal Area and Other Regions of the Rat Brain (Sıçan Beyninin Septal Alanının ve Öteki Bölgelerinin Elektrikle Uyarılmasıyla Sağlanan Olumlu Pekiştirme). *Jour. Comp. Physiol.* 47: 419-28.

OPPENHEIMER, J. R. (1955). Amer. Ruhb. Dern.'nin 63. Yıllık Toplantısı'ndaki Konuşma. 4 Eylül.

OZBEKHAN, H. (1966). The Triumph of Technology: "Can" Implies "Ought" (Teknolojinin Utkusu: "Olabilirlik" "Gerekirliği" İma Eder). *Planning for Diversity and Choice: Possible Futures and Their Relations to the Non-Controlled Environment*'da yay. S. Anderson. Cambridge: M. I. T. Press, 1968.

PALMER, S. (1955). Crime, Law (Suç, Hukuk). *Criminology and Political Science.* 66: 323-4.

PASTORE, N. (1949). *The Nature-Nurture Controversy* (Doğa-Yetiştirme Çekişmesi). New York: Columbia Univ. Press, King's Crown.

PENFIELD, W. (1960). Introduction (Giriş). *Neurophysiological Basis of the Higher Functions of the Nervous System*'da. Handbook of Physiology. 12 vols., yay. J. Field. Sec. 1, vol. 3, yay. H. W. Magoun et al. Washington, D. C.: American Physiological Soc.

PENROSE, L. S. (1931). Freud's Theory of Instinct and Other Psycho-Biological Theories (Freud'un İçgüdü Kuramı ve Öteki Ruhbilimsel-Dirimbilimsel Kuramları). *Inter. Jour. of Psychoan.* 12: 99.

PERRY, W. J. (1917). An Ethnological Study of Warfare (Savaşa İlişkin Budunbetimsel Bir İnceleme). *Manchester Memoirs*'da. Vol. 61. Manchester: Manchester Literary and Philosophical Society.

PERRY, W. J. (1923). *The Children of the Sun* (Güneşin Çocukları). Londra.

PERRY, W. J. (1923a). *The Growth of Civilization* (Uygarlığın Gelişmesi). New York.

PIAGET, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children* (Çocuklarda Zekânın Kökenleri). New York: Int. Univs. Press. Londra: Routledge.

PICKER, H. (1965). *Hitler's Tischgesprache im Führerhauptquartier* (Hitler'in Führer Karargâhındaki Sofra Konuşmaları), yay. ve Giriş yazan P. E. Schramm. Stuttgart: Seewald Verlag.

PIGGOT, S. (1960). Theory and Prehistory (Kuram ve Tarihöncesi). *The Evolution of Man: Mind, Culture and Society*'de. "Evolution after Darwin", vol. 2, yay. S. Tax. Chicago: Univ. of Chicago Press.

PILBEAM, D. (1970). *The Evolution of Man* (İnsanın Evrimi). Londra: Thames and Hudson.

PILBEAM, D. ve SIMONS, E. L. (1965). Some Problems of Hominid Classification (Hominid Sınıflandırmasıyla İlgili Bazı Sorunlar). *Amer. Sci.* 53: 237-59.

PILLING, A. R. Bkz. Hart, C. W. M. (1960), ortak yazar.

PLOOG, D. (1970). Social Communication Among Animals (Hayvanlarda Toplumsal İletişim). *Neurosciences: Second Study Program*'da, yay. F. O. Schmitt. New York: Rockefeller Univ. Press.

PLOOG, D. ve MELNECHUK, T. O. (1970). Primate Communication (Primatlarda İletişim). *Neurosciences Research Symposium Summaries*'de. Vol. 4, yay. F. O. Schmitt, T. O. Melnechuk, G. C. Quarton ve G. Adelman. Cambridge: M. I. T. Press.

POLLOCK, C. B. Bkz. Steele, B. F. (1968), ortak yazar.

PORTMANN, A. (1965). *Vom Ursprung des Menschen* (İnsanın Kökeni Üzerine). Basel: F. Rein Lardt.

PRATT, J. (1958). Epilegomena to the Study of Freudian Instinct Theory (Freud'çu İçgüdü Kuramına İlişkin İncelemeye Sonsöz). *Int. Jour. of Psychoan.* 39: 17.

PRIBRAM, K. (1962). The Neurophysiology of Sigmund Freud (Sigmund Freud'un Nörofizyolojisi). *Experimental Foundation of Clinical Psychology*'de, yay. A. J. Bachrach. New York: Basic Books.

QUARTON, G. C., MELNECHUK, T. O. ve SCHMITT, F. O., yay. (1967). *The Neurosciences: A Study Program* (Sinir Bilimleri: Bir İnceleme Programı). New York: Rockefeller Univ. Press.

RADHILL, S. X. (1968). A History of Child Abuse and Infanticide (Çocuk Sömürüsünün ve Bebek Kırımının Tarihi). *The Battered Child*'da, yay. R. Helfner ve C. H. Kempe. Chicago: Univ. of Chicago Press.

RAPAPORT, D. C. (1971). Foreword (Önsöz). *Primitive War*'da H. H. Turney-High. 2. bas. Columbia: Univ. of South Carolina Press, 1971.

RAUCH, H. J. (1947). *Arch. f. Psychiatrie und Nervenkrankheiten*. Berlin. (Alıntı: H. von Hentig, 1964).

RAUSCHNING, H. (1940). *The Voice of Destruction* (Yıkımın Sesi). New York: Putnam.

REAGE, P. (1965). *The Story of O* (O'nun Öyküsü). New York: Grove Press. Londra: Corgi.

RENSCH, B., yay. (1965). *Homo Sapiens*. Göttingen: Vanderhoek und Ruprecht.

REYNOLDS, V. (1961). The Social Life of a Colony of Rhesus Monkeys (*Macaca mulata*) [Bir Rhesus Maymunu (*Macaca mulata*) Topluluğunda Toplumsal Yaşam]. Doktora tezi, Univ. of Londra. (Alıntı: C. ve W. M. S. Russell, 1968).

REYNOLDS V. ve REYNOLDS, F. (1965). The Chimpanzees of the Bodongo Forest (Bodongo Ormanı'ndaki Şempanzeler) *Primate Behavior: Field Studies of Primates and Apes*'te, yay. I. DeVore. New York: Holt, Rinehart and Winston.

ROE, A. ve SIMPSON, G. C., yay. (1967). *Behavior and Evolution* (Davranış ve Evrim). Gözd. geç. bas. New Haven: Yale Univ. Press. (1. bas. 1958).

ROGERS, C. R. ve SKINNER, B. F. (1956). Some Issues Concerning the Control of Human Behavior: A Symposium (İnsan Davranışının Denetimiyle İlgili Bazı Sorunlar: Bir Sempozyum). *Science*. 124: 1057-66.

ROWELL, T. E. (1966). Hierarchy in the Organization of the Captive Baboon Group (Kapatılmış Babun Topluluğunda Kademeli Örgütlenme). *Animal Behavior*. 14 (4): 430-43.

RUSSELL, C. ve RUSSEL, W. M. S. (1968). *Violence, Monkeys and Man* (Şiddet, Maymunlar ve İnsan). Londra: Macmillan.

RUSSELL, C. ve RUSSEL, W. M. S. (1968a). Violence: What Are Its Roots? (Şiddet'in Kökenleri Nelerdir?) *New Society*. (24 Ekim): 595-600.

SALLINS, M. D. (1960). The Origin of Society (Toplumun Kökeni). *Sci. Amer*, 203 (3).

SAHLINS, M. D. (1968). Notes on the Original Affluent Society (Özgün Bolluk toplumu Üzerine Notlar). *Man, the Hunter*'da yay. R. B. Lee ve I. DeVore. Chicago: Aldine.

SALOMON, E. von (1930). *Die Geächteten* (Suçlular). Rowohlt, Taschenbuch Ausgabe. *The Outlaws* (Suçlular), Londra: Jonathan Cape, 1962.

SAUER, C. O. (1952). *Agricultural Origins and Dispersals* (Tarımsal Kökenler ve Dağılımlar). New York: American Geographic Soc.

SCHACHTEL, E. Bkz. Fromm, E. (1936).

SCHALLER, G. B. (1963). *The Mountain Gorilla* (Dağ Gorili). Chicago: Univ. of Chicago Press.

SCHALLER, G. B. (1965). The Behavior of the Mountain Gorilla (Dağ Gorilinin Davranışı) *Primate Behavior: Field Studies of Primates and Apes*'te, yay. I. DeVore. New York: Hold, Rinehart and Winston.

SCHECTER, D. E. (1968). The Oedipus Complex: Considerations of Ego Development and Parental Interaction (Oedipus Karmaşası: Benlik Gelişimi ve Anne-Babayla Olan Etkileşim Üzerine Düşünceler). *Cont. Psychoan.* 4 (2): 117.

SCHECTER, D. E. (1973). On the Emergence of Human Relatedness (İnsan Bağlantılılığının Ortaya Çıkışı Üzerine). *Interpersonal Explorations in Psychoanalysis*'te yay. E. G. Witenberg. New York: Basic Books.

SCHECTER, D. E. Bkz. Green, M. R. (1957), ortak yazar.

SCHNEIRLA, T. C. (1966). *Quar. Rev. Biol.* 41: 283.

SCHNEIRLA, T. C. Bkz. Maier, N. R. F. (1964), ortak yazar.

SCHRAMM, P. E. (1965). *Hitler als militärischer Führer* (Askeri Önder Olarak Hitler). 2. bas. Frankfurt: Athenaum Verlag.

SCHRAMM, P. E. Bkz. Picker, H. (1965).

SCHWIDETZKI, I. (1971). *Das Menschenbild der Biologie* (Dirimbilimde İnsanın Görüntüsü). Stuttgart: G. Fischer Verlag.

SCOTT, J. P. (1958). *Aggression* (Saldırganlık). Chicago: Univ. of Chicago Press.

SCOTT, J. P. (1968). Hostility and Aggression in Animals (Hayvanlarda Düşmanca Tutum ve Saldırganlık). *Roots of Behavior*'da yay. E. L. Bliss. New York: Hafner.

SCOTT, J. P. (1968a). That Old-Time Aggression (Şu Eskiden Kalma Saldırganlık). *Man and Aggression*'da yay. M. F. A. Montagu. New York: Oxford Univ. Press.

SCOTT, J. P., BEXTON, W. H., HERON, W. ve DOANE, B. K. (1959). Cognitive Effects Of Perceptual Isolation (Algi Yalıtımının Kavramayla İlgili Etkileri). *Can. Jour. of Psych.* 13 (3): 200-209.

SECHENOV, I. M. (1863). *Reflexes of the Brain* (Beynin Tepkeleri). Cambridge: M. I. T. Press. (Alıntı: D. B. Lindsley, 1964).

SERVICE, E. R. (1966). *Thu Hunters* (Avcılar). Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.

SHAH, S. A. (1970). Report on XYY Chromosomal Abnormality (XYY Kromozom Anormalliğine İlişkin Rapor). *National Institute of Mental Health Conference Report,* Washington, D. C.: U. S. Govt. Printing Office.

SIDDIQI, M. R. Bkz. Southwick, C. H. (1965), ortak yazar.

SIGG, E. B. Bkz. Garattini, S. (1969), ortak yazar.

SIMMEL, E. (1944). Self-Preservation and the Death Instinct (Özkorunma ve Ölüm İçgüdüsü). *Psychoan. Quar.* 13: 160.

SIMONS, E. L. Bkz. Pilbeam, D. R. (1965), ortak yazar.

SIMPSON, G. G. (1944). *Tempo and Mode in Evolution* (Evrimin Temposu ve Biçimi). New York: Columbia Univ. Press.

SIMPSON, G. G. (1949), *The Meaning of Evolution* (Evrimin Anlamı). New Haven: Yale Univ. Press.

SIMPSON, G. G. (1953). *The Major Features of Evolution* (Evrimin Belli Başlı Özellikleri). New York: Columbia Univ. Press.

SIMPSON, G. G. (1964). *Biology and Man* (Dirimbilim ve İnsan). New York: Harcourt Brace Jovanovich.

SIMPSON, G. G. Bkz. Roe, A. (1967), ortak yayımcı.

SKINNER, B. F. (1953). *Science and Human Behavior* (Bilim ve İnsan Davranışı). New York: Macmillan.

SKINNER, B. F. (1961). The Design of Cultures (Kültürlerin Tasarımı). *Daedalus.* 534-46.

SKINNER, B. F. (1963). Behaviorism at Fifty (Ellilerde Davranışçılık). *Science.* 134: 566-602. *Behaviorism and Phenomenology*'de yay. T. W. Wann, Chicago: Univ. of Chicago Press.

SKINNER, B. F. (1971). *Beyond Freedom and Dignity* (Özgürlüğün ve Onurun Ötesinde). New York: Knopf.

SKINNER, B. F. Bkz. Rogers, C. R. (1956), ortak yazar.

SMITH, B. F. (1967). *Adolf Hitler: His Family, Childhood and Youth* (Adolf Hitler: Ailesi, Çocukluğu ve Gençliği). Stanford: Hoover Inst., Stanford Univ.

SMITH, B. F. (1971). *Hienrich Himmler: A Nazi in the Making, 1900-1926.* (Hienrich Himmler: Bir Nazi'nin Doğuşu, 1900-1926). Stanford: Hoover Inst., Stanford Univ.

SMITH, B. F. Bkz. Angress, S. J. (1959), ortak yazar.

SMITH, G. E. (1924). *Essays on the Evolution of Man* (İnsanın Evrimi Üzerine Denemeler). Londra: Humphrey Milford.

SMITH, G. E. (1924a). *The Evolution of Man* (İnsanın Evrimi). New York: Oxford Univ. Press.

SMOLLA, G. (1967). *Studium Universale: Epochen der Menschlichen Frühzeit.* Munich: Karl Alber Freiburg.

SOUTHWICK, C. H. (1964). An Experimental Study of Intragroup Agnostic Behavior in Rhesus Monkeys (*Macaca mulata*) [Rhesus Maymunlarında (*Macaca mulata*) Kümeiçi Agnostik Davranışla İlgili Deneysel Bir İnceleme]. *Behavior*. 28: 182-209.

SOUTHWICK, C. H., BEG, M. A. ve SIDDIQI, M. R. (1965). Rhesus Monkeys in North India (Kuzey Hindistan'daki Rhesus Maymunları). *Primate Behavior: Field Studies of Primates and Apes*'te yay. I. DeVore. New York: Holt, Rinehart and Winston.

SPEER, A. (1970). *Inside the Third Reich: Memoirs of Albert Speer* (Üçüncü Reich'ın İçinde: Albert Speer'in Anıları), çev. R. C. Winston; Giriş, E. Davidson. Londra: Weidenfeld and Nicolson. New York: Macmillan.

SPEER, A. (1972). Afterword (Sonsöz). *Hitler avant Hitler*'de, J. Brosse, Paris: Fayard.

SPENCER, M. M. Bkz. Barnett, S.A. (1951), ortak yazar.

SPINOZA, BENEDICTUS DE (1927). *Ethics* (Etik). New York: Oxford Univ. Press. Londra: Dent.

SPITZ, R. ve COBLINER, G. (1965). *The First Year of the Life: A Psychoanalytic Study of Normal and Deviant Development of Object Relations* (Yaşamın İlk Yılı: Nesne İlişkilerinin Normal ve Sapkın Gelişmesiyle İlgili Ruhçözümsel Bir İnceleme). New York: Int. Univs. Press.

SPOERRI, T. (1959). *Ueber Nikrophile.* Basel. (Alıntı: H. von Hentig, 1964).

SROGES, R. W. Bkz. Glickman, S. E. (1966), ortak yazar.

STEELE, B. F. VE POLLOCK, C. B. (1968). A Psychiatric Study of Parents Who Abuse Infants and Small Children (Bebeklere ve Küçük Çocuklara Kötü Davranan Anne-Babalara İlişkin Psikiyatrik Bir İnceleme). *The Battered Child*'da yay. R. Helfner ve C. H. Kempe. Chicago: Univ. of Chicago Press.

STEINER, J. M. Hazırlanıyor. Eski Nazi toplama kamplarının gardiyanlarıyla yapılan görüşmelere dayalı inceleme.

STEWART, U. H. (1968). Casual Factors and Processes in the Evolution of Prefarming Societies (Tarımöncesi Toplumların Evriminde Rastlantısal

Etmenler ve Süreçler). *Man, the Hunter*'da yay. R. B. Lee ve I. DeVore. Chicago: Aldine.

STRACHEY, A. (1957). *The Unconscious Motives of War* (Savaşın Bilinçdışı Güdüleri). Londra: Allen and Unwin.

STRACHEY, J. yay. (1886-1939). *Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Sigmund Freud'un Bütün Ruhbilim Yapıtlarının Standart Baskısı). 23 vols. Londra: Hogarth.

STRACHEY, J. (1961). Yayımcının Giriş yazısı. *Civilization and Its Discontents*'te, S. Freud, S.E., vol. 21.

SULLIVAN, H. S. (1953). *Interpersonal Theory of Psychiatry* (Ruh Hekimliğine İlişkin Kişilerarası Kuram). New York: Norton.

TAUBER, E. ve KOFFLER, F. (1966). Optomotor Response in Human Infants to Apparent Motion: Evidence of Inactiveness (Bebeklerin Görünür Harekete Verdikleri Optomotor Karşılık: Edilginliğin Kanıtı). *Science*. 152: 382-3.

TAX, S. yay. (1960). *The Evolution of Man: Mind, Culture and Society* (İnsanın Evrimi: Zihin, Kültür ve Toplum). "Evolution after Darwin", vol. 2. Chicago: Univ. of Chicago Press.

THOMAS, H. (1961). *The Spanish Civil War* (İspanya İçsavaşı). New York: Harper and Bros. Harmonds Worth: Penguin Books, 1965.

THOMPSON, R. F. Bkz. Harlow, H. F. (1971), ortak yazar.

TINBERGEN, N. (1948). Physiologische Instinkt forschung. *Experientia*. 4: 121-33.

TINBERGEN, N. (1953). *Social Behavior in Animals* (Hayvanlarda Toplumsal Davranış). New York: Wiley. Londra: Chapman and Hale.

TINBERGEN, N. (1968). Of War an Peace in Animals and Men (Hayvanlarda ve İnsanlarda Savaş ve Barış Üstüne). *Science*. 160: 1411-18.

TÖNNIES, F. (1926). *Gesellschaft und Gemeinschaft*. Berlin: Curtius. *Fundamental Concepts of Society* (Toplumla İlgili Temel Kavramlar), çev. ve Ek Bölüm, C. H. P. Loomis. New York: American Book, 1940.

TUKİDİDES, (1959). *Peleponnesian War: The Thomas Hobbes Translation* (Peleponnez Savaşı: Thomas Hobbes Çevirisi), yay. David Grene. 2 vols. Ann Arbor: Univ. of Michigan Press.

TURNBULL, C. M. (1965). *Wayward Servants, or the Two Worlds of the African Pygmies* (Dikbaşlı Uşaklar, ya da Afrika Pigmeleri'nin İki Dünyası). Londra: Eyre and Spottiswoode.

TURNEY-HIGH, H. H. (1971). *Primitive War* (İlkel Savaş). 2. bas. Columbia: Univ. of South Carolina Press. (1. bas. New York: Columbia: Univ. Press).

UNAMUNO, M. de (1936). (Alıntı: H. Thomas, 1961).

UNDERHILL, R. (1953). *Here Come the Navaho* (Buraya Gel Navaho). Washington, D. C.: Bur. of Indian Affairs, U. S. Dept. of the Interior.

VALENSTEIN, E. (1968). Biology of Drives (Dürtülerin Biyolojisi). *Neurosciences Research Program Bulletin*. 6: 1. Cambridge: M. I. T. Press.

VAN LAWICK-GOODALL, J. (1968). The Behavior of Free - Living Chimpanzees in the Gombe Stream Reserve (Gombe Suyu Rezervinde Özgür Yaşayan Şempanzelerin Davranışı). *Animal Behavior Monograhps*, yay. J. M. Cullen ve C. G. Beer. Vol. I, pt. 3. Londra: Balliere, Tindall and Castle.

VAN LAWICK-GOODALL, J. (1971). *In the Shadow of Man* (İnsanın Gölgesinde). Boston: Houghton Mifflin. Londra: Collins.

VAN LAWICK-GOODALL, J. Ayrıca bkz. Goodall, J.

VARELA, F. C. Bkz. Maturana, H. R. (Yayımlanacak), ortak yazar.

VOLLHARD, E. (Alıntı: A. C. Blanc, 1961).

WAELDER, R. (1956). Critical Discussion of the Concept of an Instinct of Destruction (Yıkım İçgüdüsü Kavramına İlişkin Eleştirel İrdeleme). *Bul. Phil. Assoc*. 97-109.

WARLIMONT, W. (1964). *Im Hauptguartier der Deutschen Wehrmacht 1939-1945*. Frankfurt M.-Bonn.

WASHBURN, S. L. (1957). Australopithecines, the Hunters or the Hunted? (Australopitekus Avcı mı, Yoksa Av mı?) *Amer Anthropologist*. 59.

WASHBURN, S. L. (1959). Speculations on the Interrelations of the History of Tools and Biological Evolution (Aletlerin Tarihi İle Biyolojik Evrimin Karşılıklı İlişkileri Üzerine Yorumlar). *The Evoluiton of Man's Capacity for Culture*'da, yay. J. N. Spuhler. Detroit: Wayne State Univ. Press.

WASHBURN, S. L., yay. (1961). *Social Life of Early Man* (İlk İnsanın Toplumsal Yaşamı). Chicago: Aldine.

WASHBURN, S. L. ve AVIS, V. (1958). Evolution of Human Behavior (İnsanın Davranışının Evrimi). *Behavior and Evolution*'da, yay. A. Roe ve G. G. Simpson. Gözd. geç. bas. New Haven: Yale Univ. Press, 1967.

WASHBURN, S. L. ve DeVORE, I. (1961). The Social Life of Baboons (Babunlarda Toplumsal Yaşam). *Sci. Amer*. 31 (Hazi.): 353-9.

WASHBURN, S. L. ve HOWELL, F. C. (1960). Human Evolution and Culture (İnsan Evrimi ve Kültür). *The Evolution of Man*'de, yay. S. Tax. Chicago: Univ. of Chicago Press.

WASHBURN, S. L. ve JAY, P., yay. (1968). *Perspectives of Human Evolution* (İnsan Evriminin Perspektifleri). New York: Holt, Rinehart and Winston.

WASHBURN, S. L. ve LANCASTER, C. S. (1968). The Evolution of Hunting (Avcılığın Evrimi). *Man, the Hunter*'da, yay. R. B. Lee ve I. DeVore. Chicago: Aldine.

WATSON, J. B. (1914). *Behavior: An Introduction to Comparative Psychology* (Davranış: Karşılaştırmalı Ruhbilime Giriş). New York: H. Holt.

WATSON, J. B. (1958). *Behaviorism* (Davranışçılık). Chicago: Univ. of Chicago Press.

WEISS, P. (1925). Tierisches Verhalten als "Systemreaktion". Die Orientierung der Ruhestellungen von Schmetterlingen (Vanessa) gegen Licht und Schwerkraft. *Biologia Generalis.* 1: 168-248.

WEISS, P. (1967). 1+1≠2 [Bir artı bir iki etmeyince.] *The Neurosciences: A Study Program*'da, yay. G. C. Quarton, T. O. Nelnechuk ve F. O Schmitt. New York: Rockefeller Univ. Press.

WEISS, P. (1970). The Living System (Yaşayan Sistem). *Beyond Reductionism*'de, yay. A. Koestler ve L. Smithies. New York: Macmillan.

WHITE, B. L. Bkz. Wolff, P. (1965), ortak yazar.

WHITE, R. W. (1959). Motivation Reconsidered: The Concept of Competence (Güdülenmenin Yeniden Ele Alınışı: Uzmanlık Kavramı). *Psych. Rev.* 66: 297-323.

WHITEHEAD, A. N. (1967). *The Function of Reason* (Usun İşlevi). Gözd. geç. bas. Boston: Beacon.

WICKER, T. (1971). "Op-Ed" bölümü. *The New York Times.* (18 Eyl).

WIESEL, E. (1972). *Souls on Fire* (Kavrulan Ruhlar). New York: Random House. Londra: Weidenfeld and Nicolson.

WOLLF, K. (1961). Eichmann's Chief, Heinrich Himmler (Eichmann'ın Şefi Heinrich Himmler). *Neue Illustrierte.* 17 (16): 20. (Alıntı: J. Ackermann, 1970).

WOLLF, P. ve WHITE, B. L. (1965). Visual Pursuit and Attention in Young Infants (Küçük Bebeklerde Gözle İzleme ve Dikkat). *Jour. Child. Psychiat.* 4. (Alıntı: D. E. Schecter, 1973).

WORDEN, F. G. (Yayımlanacak). *Scientific Concepts and the Nature of Conscious Experience* (Bilimsel Kavramlar ve Bilinçli Deneyimin Niteliği). American Handbook of Psychiatry, vol. 6. New York: Basic Books.

WRIGHT, Q. (1965). *A Study of War* (Savaş Üzerine Bir İnceleme). 2. bas. Chicago: Univ. of Chicago Press.

YERKES, R. M. ve YERKES, A. V. (1929). *The Great Apes: A Study of Anthropoid Life* (Büyük Kuyruksuz-Maymunlar: İnsansıların Yaşamı Üzerine Bir İnceleme). New Haven: Yale Univ. Press.

YOUNG, J. (1971). *An Introduction to the Study of Man* (İnsanın İncelenmesine Giriş). New York: Oxford Univ. Press, Clarendon.

ZEISSLER, A. (1943). Görüşme, 24 Haziran (Alıntı: W. C. Langer, 1972).

ZIEGLER, H. S. (1965). *Adolf Hitler*. 3. bas. Göttingen: K. W. Schutz Verlag.

ZIEGLER, H. S., yay. (1970). *Wer War Hitler?* Beiträge zur Hitlerforschung, herausgegeben in Verbindung mit dem Institut für Deutsch Nachriegsgeschichte, Verlag der *Deutschen Hochschullehrzeitung* [Hitler Kimdi? Savaş sonrası Tarih Enstitüsüne bağlı olarak Hitler hakkında yürütülen araştırmaya katkılar, Alman lise öğretmenleri dergisi yayınevi]. Göttingen: Grabert Verlag.

ZIMBARDO, P. (1972). Pathology of Imprisonment (Tutukluluğun Patolojisi). *Trans-Action*. 9 (Nisan): 4-8.

ZIMBARDO, P. Bkz. Haney, C. (Yayımlanacak), ortak yazar.

ZING YANG KUO (1960). Studies on the Basic Factors in Animal Fighting: VII, Inter-Species Co-existence in Mammals (Hayvan Kavgalarındaki Temel Etmenler Üzerine İncelemeler: VII, Memelilerde Türlerarası Birarada Yaşayış). *Jour. Gen. Psychol.* 97: 211-25.

ZUCKERMAN, S. (1932). *The Social Life of Monkeys and Apes*, (Maymunlarda ve Kuyruksuz Maymunlarda Toplumsal Yaşam). Londra: K. Paul, Trench, Trubner.

KAVRAMLAR DİZİNİ

ADLAR DİZİNİ

PAYEL YAYINEVİ — Cağaloğlu Yokuşu
Evren Han Kat 3, No: 51
Cağaloğlu - İstanbul

Tel: 528 44 09 - 511 82 33
Fax: 512 43 53

ERICH FROMM

İnsandaki yıkıcılığı, şiddeti, acımasızlığı, avcı ve yiyecek toplayıcı küçük topluluklar oluşturarak yaşayan tarihöncesi insandan, günümüzün "uygar" insanına dek çok geniş bir süreç içinde ele alan Fromm, kitabının bu ikinci ve son cildinde tarihe kanlı yıkıcılıklarıyla geçmiş bazı yöneticilerin kişilik çözümlemelerini yapmaktadır. Fromm, bu büyük hacimli çalışmasında, şiddet olaylarını ele alırken, herkesin yaşam sevgisiyle dolu olduğu, her türlü şiddetin, baskının ortadan kalktığı, kimsenin kimseyi tehdit etmediği bir dünyanın kurulabilmesi için nasıl bir tutum takınmamız gerektiğini de göstermektedir. Ne baskı yapanın ne de baskı görenin olmaması için "insanı yanılsamalarının zincirlerinden" kurtarmamız gerektiğini ve bunun için de yalnızca "ekonomik ve siyasal yapımızda değil, değerlerimizde, insanın amaçlarına ilişkin anlayışımızda ve kişisel tutumumuzda da köklü değişikliklerin" olmasının zorunlu olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

